

श्री. प. पू. स्वामी प्रज्ञानानंद सरस्वती

लेखिका : डॉ. कमल वैद्य

ब्रह्मीभूत परमहंस परिव्राजकाचार्य

श्रीप्रज्ञानानंद सरस्वती

लेखिका

डॉ. श्रीमती कमल बाळकृष्ण वैद्य

एम. ए., पीएच.डी.

प्रस्तावना

डॉ. रामचंद्र चिंतामण ढेरे

श्री रामचरित मानस प्रेमी मंडळ, डोंबिवली

लेखिका : डॉ. श्रीमती कमल बा. वैद्य M. A. Ph.D.

आवृत्ती : ३री

अंक मूल्य : रुपये ३५/- फक्त

प्रकाशक : श्रीरामचरितमानसप्रेमी मंडळ,
४, श्रीगणेश, अनंतराज सोसायटी,
जलाराम मंदिरजवळ, डोंबिवली (पूर्व) ४२१ २०१.
दूरध्वनी : [illegible] डोंबिवली

मुद्रक : ओमेगा ऑफसेट
२ व ३, एमरल्ड कॉर्नर,
मराठा कॉलनी, टिळकवाडी,
बेळगाव - ५९० ००६.
दूरभाषा - ४२४१२४

॥ श्री सद्‌गुरु प्रसन्न ॥

॥ राम ॥

- प्रकाशकाचे निवेदन -

श्रीसद्‌गुरु प्रज्ञानानंद सरस्वती स्वामी महाराज यांच्या चरित्र ग्रंथाची ही तिसरी आवृत्ती आपल्या हाती देतांना आम्हांस अत्यंत समाधान वाटत आहे.

पहिली आवृत्ती अत्यंत त्रोटक स्वरूपांत 'संतकृपा' प्रकाशन तर्फे प्रसिद्ध झाली. नंतर १९९० मध्ये दुसरी आवृत्ती काढतांना त्यांत श्रींची शिकवण ४० पृष्ठांत समाविष्ट करून तिची भर घालण्यांत आली. आतां या आवृत्तींत श्रींच्या शिष्य मंडळींचे अनुभव व आठवणींची भर घालण्यांत आली आहे. खरे तर ही सर्व सामुग्री १९८० मध्येच संकलित करण्यांत आली होती. त्यावेळी हयात असणाऱ्या अनेक व्यक्ती आज परलोकवासी झाल्या आहेत.

ज्या व्यक्तींनी आठवणी व अनुभव धाडले होते, त्यांचे संकलन केले आहे. काही मंडळींनी काहीच धाडले नाही. त्यामुळे त्यांच्या आठवणी वा अनुभवांचा अंतर्भाव होऊं शकला नाही. या बद्दल दिलगिरी वाटते. सर्वांवरच त्या गुरुमाऊलीची अपार कृपा होती व आहे. ज्याचा उल्लेख नाही त्यांनी क्षमा करावी. पण उल्लेख नसला तरी त्यांना कृपेचे अनुभव निश्चितच येत असणार या विषयी शंका नाही.

वाचकांनी ही सेवा गोड मानून घ्यावी हीच नम्र विनंती आहे.

- **प्रकाशक**

काही मंडळींनी धाडलेल्या आठवणी व अनुभवांची हस्तलिखिते गहाळ वा नष्ट झाल्यानें त्यांचा अंतर्भाव होऊं शकला नाही. याबद्दल वाईट वाटते! क्षमस्व!

अनुक्रम

एक तपोमय जीवन

ब्रह्मीभूत परमपूज्य परमहंस परिव्राजकाचार्य श्री प्रज्ञानानंद सरस्वती (१८९३-१९६८) यांच्या तपोमय जीवनाचे, प्रबोधक ग्रंथसंपदेचे आणि अध्यात्मिक अधिकाराचे ओझरते दर्शन घडविणारे हे पुस्तक सर्वसाधारण संतप्रेमिकांप्रमाणेच परमार्थ-क्षेत्रातील साधकांनाही प्रेरक ठरणारे आहे.

या पुस्तकाच्या लेखिका श्रीमती कमलताई वैद्य या श्रीस्वामींच्या अनुग्रहाला पात्र झालेल्या भाग्यवंतांपैकी एक असून, त्यांनी दीर्घकाळपर्यंत जवळून श्रीस्वामींचे आंतरिक चरित्र अनुभवले आहे. त्यांच्या साक्षात् अनुभवाचा रंग या चरित्रावर चढलेला आहे.

श्रीप्रज्ञानानंद सरस्वती हे आधुनिक महाराष्ट्रातील संतांच्या मांदियाळीतील एक श्रेष्ठ तपस्वी होते. पूर्वाश्रमीचे श्री. दत्तात्रेय नारायण कर्वे हे वयाच्या पंचेचाळिशीपर्यंत प्रशिक्षित पदवीधर शिक्षक म्हणून उत्तर कोकणात १९३६ पर्यंत काम करीत राहिले. परमार्थपरायण वृत्ती, विचक्षण बुद्धी आणि नवशिक्षणाने लाभलेली अभ्यासाची शक्ती यामुळे, अध्यापनाचे कार्य करीत असताना त्यांनी पारमार्थिक वाङ्मयाचे विपुल वाचन-मनन केले होते. या पूर्वसिद्धतेला जोड मिळाली श्रीगंगादासबाबांच्या प्रेरक सहवासाची. श्रीगंगादासबाबा हे संत तुलसीदासांचे परम भक्त होते. १९३१ च्या सुमारास त्यांची पहिली भेट झाली आणि पुढे सात-आठ वर्षे त्यांचे सान्निध्य लाभले. श्रीगंगादासांच्या प्रेरणेमुळे स्वामींना तुलसीदासांच्या रामचरितमानसाने वेडे केले आणि पुढे ते त्या महाग्रंथाच्या पारायणात, चिंतनात, आस्वादनात आणि त्याचे मराठी अवतरण घडविण्याच्या कार्यात रंगून गेले.

वयाच्या पंचेचाळिशीच्या सुमारास स्वामींनी ऐहिक जीवनाचा पूर्ण त्याग केला आणि चार-पाच वर्षे खडतर तपश्चर्या करून पन्नासाव्या वर्षी अधिकृत संन्यासही स्वीकारला. त्याच वर्षी त्यांनी आळे (ता. खेड, जि. पुणे) येथील श्रीवासुदेवानंद सरस्वती (पोटे स्वामी) यांच्याकडून दंड ग्रहण केला. पूर्वाश्रमात परमार्थवाङ्मयाचा जो प्रगाढ व्यासंग केला होता, त्याची दृढ बैठक सिद्ध असतानाच संन्यासग्रहणानंतर स्वामींची कवित्वशक्ती जागृत झाली आणि त्यांनी विपुल ग्रंथरचना केली.

'संगीत समश्लोकी गीता' व 'श्रीगीताकीर्तनतरंगिणी' हे गीताविषयक ग्रंथ, 'अभिनव रामायण' आणि 'वेदान्तसार अभंग रामायण' हे रामायणविषयक ग्रंथ, 'ब्रह्मस्तुति' व 'वेदस्तुतिभास्कर' हे श्रीमद् भागवतातील तत्त्वविवेचक

अंगांवरील ग्रंथ, 'श्रीपरमामृत प्रकाश' आणि 'श्रीगुरुगीता प्रबोधिनी' हे अद्वैतवेदान्तनिष्ठ साधकांना मार्गदर्शक ठरणारे ग्रंथ, आणि या सर्वांवर कळस म्हणजे रामचरितमानसावरील प्रचंड हिंदी-मराठी ग्रंथ, ही त्यांची ग्रंथसंपदा पाहिली की आपली मती स्तिमित होते. रामचरित मानसाविषयीचे त्यांचे वाङ्मय कार्य पाहिले की, साक्षात् श्री तुलसीदासच विसाव्या शतकातील महाराष्ट्रात अवतीर्ण झाल्याची जाणीव जागी होते.

परंडा (जि. उस्मानाबाद) हे श्रीस्वामींचे अखेरचे लीलास्थळ. या ठिकाणी त्यांनी २३ मार्च १९६८ या दिवशी प्रायोपवेशनपूर्वक देहविसर्जन केले. त्यांचे पाऊण शतकांचे जीवन ज्ञानसाधनेने, तपाने, वैराग्याने आणि अखंड प्रबोधनकार्याने भरलेले होते. त्यांच्या अनुग्रहाचा आणि मार्गदर्शनाचा लाभ झालेल्या सत्त्वसंपन्न साधकांच्या गुरुनिष्ठेमुळे त्यांचे अप्रकाशित वाङ्मय क्रमाने प्रकाशित होत राहील, असा विश्वास वाटतो.

— डॉ. रामचंद्र चिंतामण ढेरे

१. संतचरणरज लागता सहज

संतचरणरज लागतां सहज । वासनेचें बीज जळोन जाय ।।१।।
मग रामनामीं उपजे आवडी । सुख घडोघडी वाढों लागे ।।२।।
कंठीं प्रेम दाटे नयनीं नीर लोटे । हृदयीं प्रगटे रामरूप ।।३।।
तुका म्हणे साधन सुलभ गोमटें । परि उपतिष्ठे पूर्वपुण्यें ।।४।।

खरोखर अनंत जन्मांचे सुकृत फळाला आले आणि म्हणून श्री सद्गुरुंची कृपा लाभली, की ह्या दीन दुबळ्या जीवाची दुर्दशा पाहून व जवळ पुण्याचा काहीच साठा नाही, तेव्हा पुढे आणखी काय अवस्था या जीवाची होईल अशी करुणा येऊन, श्रीगुरूंनी अहेतुकी कृपा केली ते समजत नाही! कारण काहीही असो, कार्य घडले हे मात्र खरे! नाहीतर कुठे तुकाराम महाराजांचे हे स्वानुभवाचे उद्‌गार आणि कुठे माझ्यासारखी साधनहीन अशी अज्ञ स्त्री! पण तुकाराम महाराजांनी वरील अभंगात जो संतचरणरजाचा प्रताप वर्णन केला आहे त्याचा शब्दशः अनुभव घेण्याचे भाग्य मात्र मला श्रीगुरुकृपेने लाभले.

त्याचे असे झाले, १९५१ मार्च ३१ तारखेस श्रींचे इस्लामपूरला प्रथम आगमन झाले. आम्हा सर्वांचे ज्येष्ठ व श्रेष्ठ गुरुबंधू श्री. ना. भा. जोशी यांचेकडे ते राहात असत. माझे पती डॉ. बा. श्री. वैद्य व कुटुंबातील इतर मंडळी, त्यांचे घरी काही पारमार्थिक चर्चा चाले ती ऐकण्यास जात असू. श्रींचा संध्या व नित्यकर्म करण्यावर फार कटाक्ष होता. डॉक्टरांच्या वडिलांनी म्हणजे कै. डॉ. श्री. म. वैद्य यांनीही साधुसंतांचा देवयानपंथ व प्रणवोपासना हे ग्रंथ लिहिले होते व त्यांचीही संध्यादि नित्यकर्मावर उत्तम श्रद्धा होती. तसेच डॉक्टरांच्या लहानपणी अष्ट्याचे श्रीदत्तमहाराज हे इस्लामपूरला येत असत. ते नेहमी सोवळ्यात असत. तसेच श्री. स्वामीजी पण नेहमी सोवळ्यात असतात, कुणाला स्पर्श करू देत नाहीत वगैरे पाहिल्यावर एक

प्रकारचा आदर उत्पन्न झाला. त्यातच डॉक्टरांना स्वप्न पडून आपल्या वडिलांनी श्रींचे पाय धरलेले आहेत असे दिसले. तेव्हा वडिलांनी जणू आपल्याला हे मार्गदर्शनच केले असे मनात येऊन श्री स्वामींच्याबद्दल त्यांना अधिकच प्रेमादर उत्पन्न झाला. त्यांनी श्रींच्या सांगण्याप्रमाणे नित्य संध्या, ब्रम्हयज्ञ वगैरे करण्यास सुरुवात केली. त्यातच एके दिवशी श्री स्वामींनी आम्हा उभयतांना पहाटे ध्यानाच्या वेळी आसन वगैरे घेऊन बोलाविले. त्यावेळी श्रींच्या दीर्घ प्रणवोच्चाराने डॉक्टरांची व माझी कुंडलिनी जागृत होऊन देवयान पंथातले विविध अनुभव आले. अशा प्रकारे हा गुरुशिष्य संबंध प्रस्थापित झाला.

स्वामी ज्या ठिकाणी राहात होते ती जागा त्यांच्या लेखनाच्या दृष्टीने व त्यांच्या भेटीस येणाऱ्या मंडळींच्या सोयीच्या दृष्टीने योग्य नव्हती असे पाहून आम्ही त्यांना आमच्या घरी निवास करण्याची विनंती केली. ती त्यांनी मान्य केल्यावर, आमच्या बंगल्यातील माडीवरची एक स्वतंत्र खोली निवासासाठी दिली. स्वामींच्या मानसाच्या टीकेवरील बहुतेक सर्वच लिखाण तेथेच झाले.

आमच्या घरीच त्यांचा निवास असल्याने आम्हास संत संगतीचा दुर्लभ लाभ झाला व स्वामींनी सांगितलेली साधनाही उत्तम प्रकारे चालू झाली. आमच्या घराण्यात दत्त उपासना चालू होती, म्हणून डॉक्टरांना दत्त उपासना व मला राम उपासना स्वामींनी दिलेली होती.

डॉक्टरना नित्य जप व ध्यानाच्या वेळी प्रकाशरूप परमात्म्याचे बहारीचे अनुभव येत. झोपेतही त्याच प्रकारची स्वप्ने पडत. दीर्घ प्रणवोच्चार होई. प्रकाशरूप परमात्मा कधी शुभ्र असा स्थिर प्रकाशरूप तर कधी नील प्रकाशाच्या लहरींची वलये दुरून येऊन आपल्या भोवती स्थिर होत आहेत, एकावर एक अशी असंख्य वलये होता होता सर्व आकाश निळ्या प्रकाशाने भरून गेल्याचा अनुभव येई. कधी ध्यानाभ्यासाच्या वेळी त्यांच्या असंख्य विविध मुद्रा होत. दोन्ही हातांनी एकाच वेळी अगदी एकसारख्या, ज्यांची नावेही माहीत नाहीत अशा मुद्रा होत.

एके दिवशी सकाळी ७-७। वाजता डॉक्टर फिरावयास गेले असताना त्यांची वृत्ती एकाएकी दत्ताकार झाली व श्रीदत्त, आपल्या इतक्या उंचीचे, आपल्याबरोबर येत आहेत असे बराच वेळ दर्शन झाले व अष्टसात्विकभाव

जागृत झाले. यानंतर कधी कधी श्रीदत्तांच्याबरोबर श्रीपरमहंस, श्रीविवेकानंद, तर क्वचित हनुमान यांचे दर्शन होई.

स्वामींनी मला राममंत्र दिलेला होता. मी श्रीरामाशी बंधूचे नाते जोडले होते. रामायणावरील टीकेचे लेखन माडीवरच चाललेले असे. मध्येच स्वामी जिन्याशी येऊन मुद्दाम मला हाक मारीत व रामायणातील निरनिराळे भाव सांगत. मी दुपारच्या वेळी खालच्या खोलीत रामायण वाची. श्रवणास आमच्या आळीतील १०-१२ बायका येत. स्वामींच्या लिहून झालेल्या वह्या आम्ही वाचत असू. त्यावेळी अत्यंत प्रेम उत्पन्न होई. वाचन सुरू झाले की एकेका भगिनीला त्यातील एकेका पात्राचा भाव येई. जणू आमची रामलीलाच चाले. हनुमंत, जांबुवंत वगैरेंचा भाव आला की बुभुःकार अभावितपणे सुरू होई. दशरथाचा भाव आला की रामविरहाचे वगैरे दुःख होई. असे आमचे रामायण, भजन, जप वगैरे चाले. या काळात एक दोघींना काव्य स्फूर्ती झाली. अनेक सुंदर पदे सहज झाली. माझेकडूनही अनेक काव्ये भराभर होऊ लागली. स्वयंपाक करीत असताना सुद्धा एखादे पद वा कविता होई. खरोखर स्वामींच्या कृपेने काय काय घडत होते याचे आता स्मरण झाले की हृदय भरून येते.

एकदा स्वामी मला म्हणाले, 'कमा, तुला मांजरीचे पिल्लू होणे आवडेल की वानरीचे पिल्लू होणे आवडेल ?' मी म्हटले की, मांजरीचे. मांजरीच्या पिल्लावर, स्वतःवर अशी काहीच जबाबदारी नसते, पिल्लांची सारी जबाबदारी मांजरीवर! ती-आई-तोंडात नेईल तिकडे जावे! पण माकडिणीच्या पिल्लाला, स्वतःला आईला धरून ठेवावे लागते. आपली जबाबदारी आपण घ्यायला लागते. असे म्हटल्यावर स्वामी हसले व म्हणाले, 'आहेस, शहाणी आहेस.'

एकदा असे झाले की, तुलसीरामायण सतत वाचनात असल्याने त्यातीलच (उत्तरकांड दोहा १२० मधील चौपायी १८ व १९) विचार मनात घोळत होते.

सब कर फल हरि भगति सुहाई । सो बिनु संत न काहूँ पाई। ।
अस बिचारि जोइ कर सत संगा । राम भगति तेहि सुलभ बिहंगा। ।

या ओळींचा पार अंतःकरणाच्या गाभाऱ्यात प्रवेश झाला आणि काही सुचेना. मनाला वाटू लागले की, संतकृपेने क्वचित कुणाला अशी भक्ती

मिळते.' हे खरे असेल, तर घरी श्रीसद्‌गुरुसारख्या साक्षात् संतांचा निवास आहे तर अशी संधी आपण सोडता कामा नये. या संधीचा आपण फायदा घेतला नाही तर जन्मभर मागून पश्चात्ताप करीत बसावे लागेल. आपण श्रीगुरूंना विनंती तर करून पाहू ! फार काय 'मूर्ख आहेस!' असे म्हणतील. नुकसान तर काहीच होणार नाही. झाला तर लाभच लाभ. म्हणून एकदा धारिष्ट केले. रात्री भजन वगैरे झाल्यावर सर्व मंडळी घरोघर गेली. पूर्ण शांतता होती. स्वामीही अत्यंत प्रसन्न होते. तेव्हा हात जोडून दाराशी उभी राहिले. श्रींनी विचारले, 'हे काय अजून तू इथेच? काय हवे आहे?' मी म्हटले, 'महाराज, मला काही मागायचे आहे, विचारायचे आहे.' श्री म्हणाले, 'सांग ना काय ते!' आणि मग अशी काही बोबडी वळली आहे! आधीच रडू कोसळले. तोंडातून शब्दही फुटेना. 'अग का रडतेस? काय झाले?' म्हणून स्वामींनी विचारताच 'आपल्या कृपेने मला प्रेम भक्तीचा लाभ व्हावा' असे कसेबसे शब्द उच्चारले. हे श्रींनी ऐकल्यावर मनमोकळे हसले आणि म्हणाले, 'भाग्यवान आहेस! होईल बरे तुझी इच्छा पूर्ण! झाले ना आता मनासारखे? जा आता झोप जा.' असे म्हटल्यावर काय आनंद झाला म्हणून सांगू!

श्रींनी आशीर्वाद दिला आणि काय चमत्कार झाला कुणास ठाऊक! खरोखरच एकदम भक्ती मिळाली की! काही साधन नाही, जप नाही, भजन नाही, काहीच नाही. केवळ गुरुकृपा! भागवतात वर्णन केल्याप्रमाणे घटकेत एकदम प्रभूचे भक्तवात्सल्य आठवून हसू येऊ लागे. ते हसणे थांबवताच येत नसे. तर घटकेत 'रामा, अजून तुला माझी नाही का रे दया येत?' असे मनात येई आणि जे रडू कोसळे त्याने अंतःकरण पिळवटून निघे, अक्षरशः धुण्याचा पिळा पिळावा तशी स्थिती होई. कधी कधी 'गुरूमहाराज गुरु' किंवा 'रामकृष्ण हरी' असे भजन आपोआप सुरू होई आणि अंतःकरणात अशा सुखाचा अनुभव येई की ..... त्या सुखाचे वर्णन कसे करू? भक्तिप्रेम सुखाचे वर्णन करता येत नाही असे जे नामदेव व तुकाराम महाराज म्हणतात त्याची प्रचीती सद्‌गुरुकृपेने आली. केवळ 'भक्ती तुला दिली' असे म्हटल्यावर ती एखाद्याला मिळाली, यात श्री स्वामींचे केवढे सामर्थ्य आहे हे दिसून येते.

या भक्तिप्रेमाच्या प्राप्तीमुळे सांसारिक कर्तव्ये मला नीट पार पाडता येईनाशी झाली. मुले लहान होती, शिकत होती, घरात पाहुण्यांचा नेहमीच राबता असे. तेव्हा या सर्व गोष्टींचा विचार करून मी व माझ्या यजमानांनी हा भक्तिप्रेमाचा आवेग कमी करण्याची स्वामींना विनंती केली. त्यांच्या जवळ

देण्याचेही सामर्थ्य होते व कमी करण्याचे सामर्थ्यही होते. म्हणून ते हसले व म्हणाले, 'बर! तुझही म्हणण बरोबर आहे. रामाबद्दलच तुझ प्रेम कमी होणार नाही, पण त्याचा आवेग तुला सोसवत नाही तो कमी करून टाकू.' आणि त्याप्रमाणे नंतर सर्व आटोक्यात आले.

माझ्या यजमानांचीही या मार्गातील प्रगती उत्तमरीतीने होत होती. आणि त्यांची अशी खात्री व विश्वास होता की सद्गुरुकृपेने देहाचे सार्थक होणार! ते नेहमी दत्तप्रभूंवर सर्व भार घालीत असत. श्रीदत्तांशी त्यांनी बंधूचे नाते जोडले होते व त्याप्रमाणे ते रोज आत्मनिवेदन करीत असत. जसे 'देव होऊनी देवासी भजावे' तसे 'अहं दत्तात्रेयः' असा भाव येऊन दत्तांनीच दत्तांची पूजा केली असा अनुभव त्यांना आला.

एकदा श्रींनी उभयतांना असा आशीर्वाद दिला की 'हृदये पश्यच आत्मानम् स त्वमेव त्वमेव तत्।' अर्थातच हा आशीर्वाद फलद्रुप झाल्याशिवाय कसा राहील?

श्रींच्या कृपेने डॉ. वैद्य यांच्या शेवटच्या दुखण्यात, त्यांचे ऑपरेशन वगैरे झाले तेव्हा, त्यांना सतत दत्तदर्शन होऊन पूर्ण शुद्धीवर असता. श्रीदत्तनामोच्चारपूर्वक त्यांनी पार्थिव देहाचा त्याग केला व ते श्रीदत्तचरणी लीन झाले. (१५ जून १९६५)

माझे प्राणनाथ
कै. डॉ. बाळकृष्ण श्रीपाद वैद्य
यांच्या चरणी
सादर प्रणाम करून
आम्हा उभयतांच्या वतीने
श्री सद्गुरुचरणीं
हे वाक्पुष्प
सादर समर्पण केले आहे.

श्रीगुरुंच्या अनेक लेकरांपैकी एक
–श्रीमती कमल बाळकृष्ण वैद्य

२. कुलवृत्तांत, बालपण आणि शिक्षण

मनुष्याणां सहस्त्रेषु कश्चिद्यतति सिद्धये।
यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः।। (भ. गी. ७.३)

श्री भगवंतांनीच म्हटले आहे की, सहस्त्रावधी मनुष्यांमध्ये एखादा (ज्ञानाच्या) सिद्धीसाठी प्रयत्न करतो. त्या यत्न करणाऱ्या सिद्ध पुरुषांमध्ये एखादाच मला खऱ्या प्रकारे जाणतो. हे वर्णन ज्या सिद्धपुरुषांना योग्य प्रकारे शोभून दिसावे अशा क्वचित् आढळणाऱ्या सिद्धपुरुषांमध्ये श्रींची गणना होत असल्याने, त्यांच्या थोरवीचे वर्णन कितीही केले तरी ते अपुरेच ठरेल.

थोरामोठ्यांचा आश्रय केला तर तो केंव्हाही लाभदायकच ठरतो. 'बडे गहे ते होत बड जिमि बामन कर दंड' या न्यायाने श्रींसारख्या सत्पुरुषांचे गुणवर्णन करून इतर लाभ तर होतीलच, पण आपलीही चित्तशुद्धी होईल. हा 'चित्तशुद्धी' रूपी प्रसाद या ग्रंथाच्या परिशीलनाने आपल्यालाही प्राप्त व्हावा अशी श्रीगुरूंच्या चरणी नम्र विनंती करून, त्यांच्या चरित्रवर्णनास प्रारंभ करीत आहे.

पुण्यवंत कुल

श्रींचे पूर्वाश्रमीचे नाव श्री. दत्तात्रेय नारायण कर्वे. कर्वे घराण्याचे मूळस्थान मुक्काम गिम्हवणे, तालुका दापोली, जिल्हा रत्नागिरी. कर्वे हे गार्ग्य गोत्री कोकणस्थ ब्राह्मण. श्रीहरिहरेश्वर व श्री जोगेश्वरी ही त्यांची कुलदैवते.

श्रींच्या खापरपणजोबांचे नाव भास्कर होते. त्यांचे पणजोबा श्रीधर व आजोबा गोविंद. गोविंदराव हे ठाणे जिल्ह्यातील बेलापूर येथे राहण्यास आले. त्यांना तीन मुलगे, हरी, केशव आणि नारायण. यापैकी श्री. नारायणराव कर्वे हेच श्रींचे वडील.

श्री. नारायणराव हे प्राथमिक शिक्षक होते. शिक्षकाचा पेशाच जात्या सात्विक, त्यातही श्री. नारायणराव हे स्वतः धार्मिक वृत्तीचे होते. संतवाङ्मयाची गोडी विलक्षणच होती. हेच संस्कार पुढे श्रींच्या ठिकाणी उतरले.

नारायणरावांनी ठाणे जिल्ह्यात आगाशी, बदलापूर, टिटवाळा इत्यादी विविध ठिकाणी नोकरी केली. सेवानिवृत्तीनंतर ते मुरबाडला काही दिवस आपल्या चुलत्याकडे राहून नंतर चिंचणी तालुका माहीम, जिल्हा ठाणे येथे

राहण्यास गेले.

नारायणराव यास प्रथमपत्नीपासून कृष्णा म्हणून एक मुलगा होता. त्यांचा द्वितीय विवाह माहीम येथील श्री. पेंडसे यांच्या कन्येबरोबर झाला.. या दुसऱ्या पत्नीचे नाव सौ. गंगाबाई असे होते. याच श्रींच्या मातोश्री होत. विवाहाच्या वेळी त्या अवघ्या अकरा वर्षांच्या होत्या.

भारतीय स्त्रियांना पातिव्रत्याचे बाळकडू असतेच. त्याप्रमाणे सौ. गंगाबाई पतिपरायण होत्याच, शिवाय अत्यंत प्रेमळ होत्या. घरातील नोकरचाकरांशीही त्यांचे खेळीमेळीचे वागणे असे.

नाळ पुरताना सोन्याचा हंडा सापडला

त्या सतरा वर्षांच्या असताना तारीख १५ मे १८९३ या दिवशी (वैशाख वद्य ३०) सोमवारी, माहेरी, माहीम (तालुका पालघर) येथे आजोळघरी श्रींचा जन्म झाला. यावेळी श्रींचे मातामह घराबाहेर मुलाच्या नाळवारेसाठी खड्डा खणीत असता त्यांना धनाचा कुंभ सापडला. श्री हे त्यांच्या मातोश्रींचे पहिले अपत्य, या अपत्याच्या योगानेच 'कुलं पवित्रं, जननी कृतार्था' हे भाग्य त्या माऊलीच्या वाट्यास आले. त्यावेळी खरोखरच त्या माऊलीला कदाचित् कल्पनाही नसेल की आपला हा पुत्र महान् भगवत् भक्त होणार आहे व आपलेच नव्हे तर सर्व कुळाचे नाव उज्ज्वल करणार आहे!

श्रींचे नाव 'दत्तात्रेय' असे ठेवण्यात आले, पण लाडाने सर्व त्यांना 'दत्तू' असे म्हणत. श्रींच्या पाठीवर त्यांची दोन-तीन भावंडे वर्ष दीडवर्षाची होऊन गेली. त्यानंतर मात्र तीन बहिणी व तीन भाऊ जगले.

श्रींच्या सातव्या वर्षीच (गर्भाष्टमे) श्रींचे मौजीबंधन झाले. त्यांचे वडील श्रींची सोडमुंज होईपर्यंत चारआठ दिवस (श्रींना) 'दत्तू'स कडेवर घेऊन माधुकरीस नेत असत.

श्रींचा आवाज लहानपणी अत्यंत मधुर होता आणि संगीताचीही जाण होती. त्यामुळे त्यांचे वडील हनुमान जयंतीस कीर्तन करीत, तेव्हा साधारण दहा वर्षांचे असताच ते 'टाळ' घेऊन वडिलांची साथ करीत. त्याचप्रमाणे काही काळ मेळ्यातही पदे म्हणत असत.

प्रतिज्ञाभंगाचे घोर प्रायश्चित्त

सन १९०६-१९०७ चा काळ असेल. त्यावेळी देशात सर्वत्रच स्वदेशप्रेम जागृत झाले होते. लोकमान्य टिळक हे त्यावेळच्या तरुणांचे व बालांचे आदर्श पुढारी होते. विलायती मालावर बहिष्कार घालणे इत्यादी

सारखे कार्यक्रम गावोगावी चैतन्याची लाट उसळवीत होते. त्यावेळी श्रींचे वय केवळ १२/१३ वर्षांचे होते, पण अत्यंत संवेदनक्षम असल्याने या चैतन्यशाली घटनांचा त्यांच्या मनावर खोल परिणाम झाला होता. त्यांनी मनाशी विलायती साखर न खाण्याची प्रतिज्ञा केली होती. पण घरात मात्र कुणालाही या गोष्टीची कल्पना नव्हती.

एकदा असे झाले की वडिलांच्या आज्ञेवरून साखरेचा गोड पदार्थ मनाविरुद्ध खावा लागला. त्यावेळी बालवय असूनही, आपल्या हातून प्रतिज्ञाभंग झाला ही गोष्ट श्रींच्या मनास इतकी लागून राहिली की आत्मशिक्षा म्हणून शालेय प्रयोग शाळेतील अर्ध्या पोफळाएवढा 'सोमल' त्यांनी खाल्ला. परिणामी १०७.५ अंश ताप चढून तीन दिवस बेशुद्ध होते. हरिकृपेने आणि त्यांच्या हातून पुढे एवढे महत्कार्य व्हावयाचे होते म्हणूनच की काय, त्यावेळी हे प्राणसंकट टळले. परंतु घडलेल्या या प्रसंगावरून बालवयातही आपली प्रतिज्ञा, आपला निश्चय आपण प्राणपणाने पाळलाच पाहिजे या विषयींची जागरूकता स्पष्ट दिसून येते.

१९०८ साली श्रींचे वडील सेवानिवृत्त झाले. वडिलांना त्यावेळी दरमहा फक्त पंधरा रुपये पेन्शन मिळत असे. यावर्षीच वयाच्या १५ व्या वर्षी श्री मराठी सातवी उत्तम प्रकारे उत्तीर्ण झाले. यानंतरचे त्यांचे माध्यमिक शिक्षण मुरुड-जंजिरा येथे होऊन ऑक्टोबर १९१३ मध्ये ते मॅट्रीक पास झाले.

सन १९१४ मध्ये वयाच्या २१ व्या वर्षी बडोद्यास, त्यांचे मामा श्री. पेंडसे हे प्राध्यापक होते, त्यांच्याकडे ते पुढील शिक्षणासाठी म्हणून गेले. 'बडोदा कॉलेज' मधून सन १९१८ मध्ये ते संस्कृत हा मुख्य विषय घेऊन बी.ए. झाले. त्यावेळी थोर देशभक्त श्री. शंकरराव देव व थोर समाजसेवक श्री. देवधर हे त्यांचे सहाध्यायी होते.

स्त्री-मोह निपटून काढला

बडोद्यास प्रथम वास्तव्य मामांकडेच होते, पण नंतर स्वतंत्र खोली घेऊन राहात असत. असे राहात असता एकदा असे झाले की, उन्हाळ्यामुळे त्या घरमालकाची सर्व मंडळी व इतर बिऱ्हाडकरू सर्वच गच्चीवर झोपण्यास गेले होते. मध्यरात्र उलटून गेल्यावर श्रींना वाटले की आपल्याला कुणीतरी हलवून जागे करीत आहे. पाहातात तो मालकांची तरुण बालविधवा बहीण. तिने त्यांना जाग येताच ओठावर बोट ठेवून न बोलण्याची खूण केली. मोठाच अवघड प्रसंग उद्भवला! ओरडायचीही सोय नव्हती, कारण ती मुलगी सर्व उलट करूनच सांगणार! तेवढ्यात एकदम

मनात विचार आला की काहीही करून या प्रसंगातून सुटका करून घेतली पाहिजे. त्यांनी त्या मुलीस 'करंगळी' दाखवून जाऊन येतो म्हणून खूण केली आणि तेथून जिना उतरून जे सटकले, ते परत दुसऱ्या दिवशी सकाळी आपले सामान नेण्यासच तेथे गेले.

हा मोहाचा प्रसंग असा प्रसंगावधान राखून टाळला. पण एकदा अगदी, याउलट प्रकार घडला. एकदा देवळात देवदर्शनास गेले असता अत्यंत रूपवान् अशी स्त्री नजरेस पडली. मनास वारंवार बजावूनही नजर वरचेवर तिच्याकडेच वळू लागली. मोठ्या प्रयासाने मन आवरून तेथून निघून गेले. परत दुसरे दिवशी त्याच वेळी देवळात गेले, तो फिरून ती स्त्री दृष्टीस पडली व आदल्या दिवशीप्रमाणेच तिच्याकडे पाहण्याचा मोह होऊ लागला. तेव्हा तडक घर गाठले. तिसऱ्या दिवशी परत त्या वेळेला देवळात जावे, कदाचित् ती स्त्री फिरून दृष्टीस पडेल असा विचार मनात येऊ लागला. तेव्हा मात्र मनास बजावले की आता मात्र हद्द झाली, आता परत दृष्टीस हा मोह झाला तर डोळे फोडून घेण्यात येतील. तेव्हा बाबा रे, सावध हो! नेत्रांनो, लक्षात घ्या, फिरून तिकडे दृष्टी वळली तर तुमची धडगत नाही. आणि काय आश्चर्य! असे बजावल्याबरोबर मनाचे सर्व चाळे थांबले व मन एकदम शांत झाले. फिरून म्हणून नेत्रांना 'स्त्री' या विषयासंबंधी मोह उत्पन्न झाला नाही.

धर्मकारणास जीवन वाहिले

बडोद्यात शिक्षणासाठी असता याप्रमाणे ह्या दोन महत्त्वाच्या घटना घडल्या. पण एकंदरीत हा शिक्षणाचा काळ आनंदात गेला असावा. श्री. शंकरराव देव, श्री. देवधर व श्री. दत्तात्रेय नारायण कर्वे या तिन्ही मित्रांनी या कॉलेज शिक्षणाच्या दिवसातच आपल्या आयुष्याचे ध्येय निश्चित केले होते. श्री. देव यांनी राजकारणास, श्री. देवधर यांनी समाजकारणास आणि श्री. कर्वे यांनी धर्मकारणास वाहून घेण्याचे ठरविले होते. यावरूनही धर्माचरणाकडे श्रींचा प्रथमपासूनच कल असावा असे दिसते.

पुढे अनेक वर्षांनी यापैकी श्री. देव आणि श्री. कर्वे यांची योगायोगाने गाठ पडली असता सहज बोलण्याच्या ओघात श्री. देव म्हणाले की, जसा या राजकारणात पडलो आहे तसे सुख आणि शांति अनुभवासच येत नाही असे झाले आहे. यावर श्री. कर्वे म्हणजेच श्रींनी असे उत्तर दिले होते की, आम्हाला मात्र आमच्या क्षेत्रात याउलट अनुभव आला आहे. दुःख कसे ते आतां उरलेलेच नाही. केवळ सुखच सुख अनुभवास येते.

यानंतर पुढे १९२४ मध्ये श्रींनी एस.टी.सी. ची परीक्षा दिली.

ग्रॅज्युएट (पदवीधर) झाल्यावर मामलेदारची नोकरी त्याकाळी सहज मिळत असताही तत्त्वाविरूद्ध म्हणून ती स्वीकारली नाही. एवढेच नव्हे तर सरकारी नोकरी करावयाची नाही असा त्या कालास अनुसरून त्यांनी दृढ निश्चय केला होता.

३. गृहस्थाश्रम आणि साधनाकावस्था

श्रींचा विवाह १९१५ मध्येच त्यांच्या भगिनीच्या विवाहानंतर त्यांच्या स्वतःच्या इच्छेविरूद्ध, मुक्काम टिटवाळा, तालुका कल्याण येथे, चौकचे श्री. श्रीधर रामचंद्र जोशी, पी.डब्ल्यूडी. त नोकरी करीत, त्यांची कन्या 'द्वारका' हिच्याशी झाला.

विवाहसमयी समर्थांप्रमाणे पळून जाण्याचा विचारही मनात आला होता. त्यांच्या वडिलांचे एक स्नेही श्री. गोपाळबुवा गणु पाटील (रा. आन्हे, पोस्ट पडघे, जिल्हा ठाणे) यांनी मुखावरून हा विचार जाणला आणि शपथ घालून खुलासा विचारल्यामुळे त्यांना हा विचार सांगावा लागला. त्यावेळी त्यांनी एकच प्रश्न टाकला, नैतिक जबाबदारीचा. त्याचा विचार करता, 'प्रारब्धास शरण' म्हणून दासबद्ध उद्दंड वृषाप्रमाणे पुढे सर्व घडले.

विवाहसमयी श्रींचे कॉलेजचे एक वर्ष फक्त झालेले होते. इंटर आर्टस्ला असतानाच विवाह झाला आणि नंतर परत बडोद्यास शिक्षणासाठी गेले असता मनात जे विचार येत ते काव्यबद्ध केले गेले. या काव्याखाली कवी गांगेय अशी नोंद असे.

त्यांचे गृहस्थाश्रमाचे दोन कालखंड पडतात. एक विवाहापासून म्हणजे १९१५ ते १९२९ पर्यंतचा आणि दुसरा इ. स. १९२९ ते १९४३ मध्ये चतुर्थाश्रम स्वीकारला, तो पर्यंतचा. या पैकी इ. स. १९१५ ते १९२९ या चौदा वर्षांतील घटनांकडे पाहिले तर इतर सामान्य लोकांप्रमाणेच त्यांच्या गृहस्थाश्रमाचे स्वरूप दिसून येते. १९२९ नंतर मात्र आयुष्यक्रमास एकदम कलाटणी मिळून परमार्थमार्गाचा सांधा जुळला आणि त्या मार्गाने आयुष्याची गाडी वेगात धावू लागली. आणि अखेर तिने मुक्कामाचे ठिकाण यशस्वीपणे गाठले.

अध्यापन कार्याचा प्रारंभ

सन [illegible] च्या [illegible] बडोद्याहून मुरबाड, जिल्हा ठाणे येथे

वडिलांकडे आले असता, प्लेगची साथ आल्याने खेडेगावी बिऱ्हाड ठेवले होते. त्यावेळी तेथील मिशनरी हायस्कूलमध्ये दररोज ४ तास शिकवीत असत.

सन १९१८ मध्ये वयाच्या २५ व्या वर्षी बी.ए. पास झाले खरे, पण आर्थिक विवंचनेमुळे त्यावेळी ऑनर्सला बसता आले नाही. याच वर्षी मिशन हायस्कूलच्या प्रिन्सिपॉलशी तात्त्विक विरोध निर्माण झाल्याने तेथील नोकरीचा राजीनामा दिला.

पुढील वर्षी वसई हायस्कूलमध्ये नोकरी धरली पण सहा महिन्यांनी त्याही नोकरीचा राजीनामा दिला. याच वर्षी लहान भाऊ नरहरी याची मुंज झाली. नंतर १९२० मध्ये डहाणू येथे हायस्कूलमध्ये हेडमास्तर म्हणून नेमणूक झाली. पण संस्थेच्या सेक्रेटरीने वचनभंग केल्याने सात सहकाऱ्यांसहित राजीनामा दिल्याने सर्व स्कूल ओसाड पडले.

यानंतर १९२१ मध्ये चिंचणी, तारापूर येथे 'कांजी धरमसी हायस्कूल' मध्ये नोकरी धरली. येथे पगारही बरा होता. येथील नोकरी १६ वर्षे झाली. हा सर्वच कालखंड श्रींच्या आयुष्यातील अत्यंत महत्त्वाचा म्हटला पाहिजे. याच काळात श्रींच्या आयुष्यक्रमास एकदम कलाटणी मिळून नराचा नारायण होण्याच्या दृष्टीने प्रगतीला सुरुवात झाली.

उपासनासदृश दिनचर्या

शाळेत श्री संस्कृत, गणित आणि इंग्लिश हे विषय शिकवीत. त्यावेळी घरी क्लासही घेत. पण एका वेळी फक्त दहा मुले असत. जास्त नाही, कमी नाही. आपल्या घरीच गच्चीवर शिकवीत. कुणाच्याही घरी कधी जात नसत. जे एकदा ठरवायचे ते प्राणपणाने पार पाडायचे असा स्वभाव होता. लोभाला, मोहाला बळी न पडता नेहमी त्यावर मात करीत.

रोजचा दिनक्रमही आखीव असे. रोज गीतापठण, पूजा, अर्चा वगैरे चाले. जेवणात खोडी होत्या. ताजी भाजी व दशमी फार आवडे. जेवणात खडा, गुंतवळ इत्यादी काही आढळले तर लगेच ताट बाजूस सारून चालू लागत. पण पुढे परमार्थास सुरुवात केल्यावर जे भिक्षेत मिळे ते खाल्ले जाई. कित्येकदा करपात्र भिक्षा, काला करून जेवणे इत्यादि होत असे. गृहस्थाश्रमात मात्र ह्यांचे जेवण एकदा व्यवस्थित झाले की घरातील मंडळीस हायसे वाटे.

बागेची त्यांना फारच आवड होती. तारापूरला घरी त्यांनी सुंदर बाग केली होती. कलमी गुलाबाच्या २०० कुंड्या तयार केल्या होत्या.

सुखदुःखाचे प्रसंग

१९२३ साली श्रींच्या प्रथम अपत्याचा, मुलाचा जन्म झाला. पण दुर्दैवाने तो मृतच जन्मला. १९२३ ते १९२६ या काळात श्रींची शरीरप्रकृतीही खूप ढासळली होती. पोटदुखीचा आजार जडला होता व औषधांनी गुण येईना. १९२६ साली तर दसऱ्याच्या दिवशी प्राणांतिक जुलाब झाले. पण त्यानंतर मात्र पोटदुखीचा फारसा त्रास कधी झाला नाही. 'परमार्थमार्गास लागण्यापूर्वी ३५ वर्षांचे असताच ६० वर्षांचे दिसत असू. पाठीला पोक येई, ज्वर अंगात मुरला होता, थोडे चालले तरी दम लागे. पंडुरोग्याप्रमाणे कळा आली होती. पण एकदा झडझडून साधनेस सुरुवात केल्यावर तब्बेत इतकी सुधारली की ५० व्या वर्षी २५ वर्षांच्या तरुणास लाजवील असा उत्साह असे. कितीही झपाझप चालले तरी दम लागत नसे. आणि ज्वर पळालाच.' असे कधीमधी सांगत असत. आणि ते प्रत्यक्ष दिसतही होतेच.

सन १९२९ साली सर्वांत धाकट्या बहिणीचा विवाह झाला व एक प्रकारे कौटुंबिक जबाबदारी बरीच कमी झाली. पण त्याच वर्षी धाकट्या भावाचे शीतांग सन्निपाताने निधन झाले. त्यामुळे मनास फारच धक्का बसला व प्रपंचातील अशाश्वत सुखाचा वीट येऊन सक्रीय सवैराग्य परमार्थाची वाटचाल सुरू झाली.

सद्गुरुकृपेची तीव्र ओढ

त्यातच याच वर्षी (१९२९) श्री श्रीधरस्वामी बिडवाडीकर ऊर्फ रावजीबुवा या सत्पुरुषाची काही निमित्ताने गाठ पडली व पूर्वीचे संस्कार उफाळून आले. त्यांच्या दर्शनाने व संगतीने विषयाच्या ठिकाणी वैराग्य उत्पन्न होऊन भक्तिज्ञानाची उत्कंठा लागली. आपल्यावर त्यांची कृपा व्हावी म्हणून रात्रंदिवस मनास तळमळ लागली. ता. १३/९/३० ला चिंचणीहून श्री रावजीबुवा (लालबाग, मुंबई) यास विनंतीवजा जे पत्र लिहिले गेले, त्यावरून श्रींच्या त्यावेळच्या मुमुक्षुत्वाची कल्पना येऊ शकते.

जयजयाजी गुरुनाथा । दास ठेवितो पदी माथा।
विनंती आयकावी आता । दयाघना श्रीधरा ।।१।।

या संपूर्ण पत्रातून सद्गुरुनिष्ठा, सद्गुरुविषयींची त्यांची ब्रम्हभावना, तसेच दीनता, नम्रता, ज्ञानभक्तिप्राप्तीची तळमळ, पूर्ण

सद्गुरुकृपा व्हावी ही दुर्दम्य इच्छा, तसेच हत्ताप शांत व्हावा म्हणून सद्गुरुंना शरण जाऊन केलेली प्रार्थना इत्यादी अनेक गोष्टी दिसून येतात.

रामनाम मिळाले

या विनंतीचा उपयोग एवढाच झाला की १९३० सालीच श्री. रावजीबुवा यांच्या लालबाग येथील मठात, त्यांच्याकडून त्रयोदशाक्षरी राममंत्र मिळाला. याप्रमाणे मंत्र मिळाल्याने भक्तिज्ञानासंबंधीची तळमळ अधिक तीव्रतर झाली व यासंबंधी अधिक मार्गदर्शन व्हावे अशी विनंती सद्गुरूंना केली गेली. तेव्हा ३॥ कोटी जप करून ये, मग पुढचा मार्ग सांगेन अशी आज्ञा झाली. ही आज्ञा झाल्यावर श्रींचा रोजचा दिनक्रमच बदलून गेला. कधी एकदा जपसंख्या पुरी करतो व सद्गुरू कधी आपणास पुढील मार्ग दाखवतील हाच एक ध्यास त्यांच्या मनाला लागला व त्या दृष्टीने तळमळीने साधनास प्रारंभ झाला.

रामानेच मार्गदर्शक धाडला

यातच १९३० पासून सतत, महाभगवद्भक्त, पूर्ण विरक्त, गूढलिंगज्ञानी, श्री बाबा गंगादास यांची संगती घडली. हे चिंचणी, तारापूरच्या किल्ल्यावर राहात असत. त्यांचे 'ईश्वरदासां' वर, बाबूवर म्हणजेच श्रींच्यावर अत्यंत निर्हेतुक प्रेम होते. त्यांच्याच आशीर्वादाने श्रीरामचरितमानसाची गोडी लागली व त्याचे रहस्य प्राप्त झाले. संतप्रेम काय असते याचा रोमांचकारी अनुभव श्रींना त्यांच्या सान्निध्यात आला. श्रीरामकृपेनेच असल्या बाळवृत्तीत राहणाऱ्या संताची ओळख पटली. बाजारी संत कुठेही भेटतात, पण दोन वर्षे दोघे एकमेकांची परीक्षा करीत होते. बाबा एक दिवस श्रींना म्हणाले 'बाबू! (त्यांच्या 'बाबू' या शब्दात काय जादू होती! प्रेम! प्रेम! केवळ शुद्ध प्रेम!) दो साल हुए तू मेरी परीक्षा करता है और मैं तेरी परीक्षा कर रहा हूँ। ऐसा ही करना चाहिए। गुरु करना बसके। सोना लेना कसके-

याप्रमाणे श्रींना मंत्रगुरु रावजीबुवा व रामायणगुरु श्री बाबा गंगादास या दोन्ही सत्पुरुषांची पूर्ण कृपा लाभली. आणि १९३० पासून त्यांची कठोर साधना सुरू झाली. म्हणून १९२९ ते १९४३ पर्यंतचा, त्यांनी चतुर्थाश्रम स्वीकारून ब्रम्हनिष्ठ सद्गुरु श्री वासुदेवानंद सरस्वती स्वामीमहाराज यांच्याकडून दंडग्रहण करीपर्यंतचा काळ, हा कठोर साधनेचा काळ ठरतो. यावेळी गृहस्थाश्रमात राहूनच परमार्थसाधना कशी करता येते याचे एक उदाहरणच श्रींनी लोकांना घालून दिले आहे.

निष्कामकर्म साधन

पू. रावजी बाबांकडून मंत्रदीक्षा जरी १९३० मध्ये मिळाली असली तरी १९२८/२९ पासूनच साधनेस सुरूवात झाली होती. त्या काळात पुष्कळ काव्य झाले. त्यातून श्रींनी आपल्या मनास, इंद्रियास केलेला बोध, सद्गुरुप्राप्तीची तळमळ, तसेच आपल्या स्वतःच्या बळावर हा भवसागर तरून जाणे अशक्य आहे ही जाणीव असल्याने 'रामाचा केलेला धावा' या सर्व गोष्टींवरून मनास किती आच लागली होती ते कळून येते. त्या सर्व काव्यांत 'ईश्वरदास' असा स्वतःचा उल्लेख केलेला दिसून येतो. यावेळी 'ईश्वरदास रामदासी' स्वतःस म्हणवीत यावरून रामदासी संप्रदायाकडे कल होता व त्यास अनुसरून उपासना चालू होती असे दिसते. घराशी संबंध केवळ आवश्यक कर्तव्ये करण्यापुरताच राहिला होता. 'ठायींच बसोनि करा एक चित्त। आवडी अनंत आळवावा।' असे घरी राहून सर्व कर्तव्ये करीत असता सतत अनंतास आळविणे चालू होते. त्यामुळेच 'सुखे येतो घरा नारायण।' याचा अनुभव घेता आला.

पहिले विघ्न आप्तांचे

प्रातःस्नानाचा नियम ह्याच काळात केला गेला. पहाटे ४ ला उठून नित्यक्रम आवरून गार पाण्याने प्रातःस्नान, सूर्योदयापूर्वीच संध्या, गायत्रीजप, ब्रम्हयज्ञ व इष्टदेवतेचा जप याप्रमाणे सकाळचा कार्यक्रम असे. शाळेतून मधल्या सुट्टीतही येऊन, हातपाय धुऊन, वस्त्रे बदलून जप करीत व परत शाळेत जात. एक क्षणही कसा वाया जाणार नाही यासंबंधी सतत जागरूक असत. तरीही अखेर असे वाटले की घरात राहून मनासारखे साधन होत नाही, उपाधी मागे लागतात. म्हणून यासाठी काय करावे अशी तळमळ लागली होती. या साधनकाळात वेळच्यावेळी स्नानसंध्या वगैरे असे. तसेच दाढीजटाही ठेवल्या होत्या. त्यामुळे सभोवतीची माणसे चेष्टा करीत. त्यांच्या मावशी बडोद्यास होत्या, त्यांनी तर बडोद्यास गेल्यावेळी 'तू मी सांगते त्याप्रमाणे राजमहल रोडवर झाडाखाली नुसता बसून राहा. म्हणजे मी तुला ८-१० दिवसात १/२ हजार रुपये मिळवून देते.' असे उद्गार काढले. त्यावर 'पैसा मिळवण्यासाठी साधन नाही' असे उत्तर श्रींनी दिले. असे प्रकार जगात चालतात ह्याची जाणीव श्रींना होती. कदाचित मावशीच्या निमित्ताने श्रीरामाने परीक्षा पाहिली असेल अशी श्रींची भावना झाली. साधना करू लागल्यावर पहिले विघ्न आपल्या आप्तजनांकडूनच येत असते असे श्री नेहमी म्हणत असत. 'अरे, गार पाण्याने कशाला आंघोळ करतोस,

बाधेल.' अशा तऱ्हेने अगदी प्रेमानेही सूचना येते. पण यावेळीच मनाचा दृढ निश्चय करून या मोहाचा त्याग केला पाहिजे व झडझडून साधन केले पाहिजे. एखादाच नियम करावा पण तो कसोशीने पाळावा असे ते म्हणत व त्यांचे सांगणे नेहमी 'आधी केले मग सांगितले' असेच असे.

नाम सप्ताहाचा प्रभाव

एकीकडे अशा रीतीचे आत्मोन्नतीसाठी खडतर अनुष्ठान आरंभिले होते तरी पण व्यावहारिक कर्तव्यात कधीच कसूर केली नाही. केवळ कौटुंबिकच नव्हे तर सामाजिक बाबतीतही त्यातल्या त्यात सवड काढून जे शक्य असेल ते कार्य हाती घेतले जाई. १९३१ मध्ये दोन महिने चिंचणी गावात चोरांचा सुळसुळाट झाला होता. हा त्रास बंद होण्यासाठी श्रीरामाज्ञेने श्रावणात नारळी पौर्णिमेनंतर नारायणाच्या मंदिरांत 'रघुपति राघव राजाराम पतित पावन सीताराम' या एका मंत्रानेच नामसप्ताह चालू केला होता. तिसऱ्या दिवसापासूनच चोरांचा त्रास बंद झाला. दोन दोन तासांचा पहारा ठेवला होता. प्रत्येक पहाऱ्यात निदान चार व्यक्ती असत. टाळ फक्त असत. वीणा नव्हती. श्रावण वद्य अष्टमीस सप्ताहाची समाप्ती झाली. यावेळी भजनीमंडळाचे आभारप्रदर्शनपर प्रार्थना म्हणताना श्रींचा कंठ भरून येऊन नेत्रांतून अश्रुधारा वाहात होत्या, म्हणवेना, शेवटी महत्प्रयासाने प्रार्थना पुरी केली.

त्याचप्रमाणे श्रीनागेश्वर, जे पूर्वी शांत रम्य स्थान होते, पण या सुमारास जीर्ण झाले होते, कधी भूमीस येईल व कोणाच्या डोक्यावर पडेल याचा नेम नाही अशी स्थिती पाहून, त्याच्या जीर्णोद्धारासाठी श्रींनी सर्व ग्रामस्थांची प्रार्थना केली आणि या मंदिराचा जीर्णोद्धार करवून घेतला.

ब्रम्हचर्ययुक्त मंत्रपुरश्चरण

या प्रकारे साधना चालू असताच '३॥ कोटी जप करून ये मग पुढील मार्ग सांगेन.' हे सद्गुरूंचे वचन मनात सारखे घोळत राहिले होते. त्यामुळे १९३२ साली चैत्र शुद्ध प्रतिपदेस चिंचणीला घराशेजारीच स्वतंत्र झोपडी बांधून अग्निस्पृष्ट फराळाचे पदार्थ फक्त भक्षण करून, ब्रम्हचर्ययुक्त मंत्रपुरश्चरण श्रीगुरूंच्या आज्ञेप्रमाणे सुरू केले. रोज साधारण ४० ते ५० हजार जपसंख्या पुरी होई. नोकरी सांभाळून हे सर्व केले जाई. पहाटे ४ ला उठून नित्यक्रम आवरून, स्नानसंध्या वगैरे करून जपास आरंभ होई, तो शाळेची वेळ होण्यापूर्वी फक्त थोडा वेळ थांबत. फराळ करून कपडे बदलून कामावर जात. मधल्या सुट्टीतला वेळही वाया घालवीत नसत. घरी येऊन

हातपाय धुऊन वस्त्रे बदलून परत करता येईल तितका जप करून परत वेळेवर शाळा गाठत. संध्याकाळी शाळेतून आल्यावर परत स्नान करून मंत्रानुष्ठानास सुरुवात होई, ते ठराविक संख्या पुरी होईपर्यंत झोपत नसत. झोप येऊ लागली तर शेंडी खुंटीला बांधून ठेवीत. म्हणजे डुलकी आलीच तर हिसका बसून जाग येई. पण अशी वेळ फारशी येतच नसे. प्रतिवर्षी १।। कोटी जप तरी होई याप्रमाणे ३।। कोटीच्या ऐवजी ४।। कोटी जप पुरा करून श्रीगुरुंच्या भेटीस गेले व पुढील मार्गदर्शनाची विनंती केली. तेव्हा 'राम तुला सर्व सांगेल' हे थोडक्यात आशीर्वादात्मक उत्तर मिळाले व त्याप्रमाणे त्या परम दयाघन रामरायाने सर्व काही स्पष्ट सांगून निर्भय केले.

मन रामी रंगलेले असल्याने केवळ नामजपानेच श्रींची कुंडलिनी आपोआप जागृत होऊन योगमार्गातील दिव्य अनुभव येऊ लागले. अंगास एक प्रकारचा सुवास येऊ लागला. सहज मनात एखादी गोष्ट आली तर ती पुरी होई. एकप्रकारे वाचिक तपही झाल्याने वाक्‌सिद्धी प्राप्त झाली. सहज बोलत ते खरे होई. अशा प्रकारे १९३० पासून दिवसामागून दिवस, वर्षामागून वर्षे, साधना अधिकाधिक तीव्रतर होऊ लागली, व देहाच्या ठिकाणी तेज दिसू लागले.

साधनसिद्ध तीर्थयात्रा

१९३३ साली मे महिन्याच्या सुट्टीत एकट्याने फराळावर राहून प्रवास केला. पण प्रवासातही नित्यक्रमात खंड पडू देत नसत. कुंभमेळा, मथुरा, वृंदावन, गोकुळ, हरिद्वार, ऋषिकेश, स्वर्गाश्रम, अयोध्या, प्रयाग काशी, गया इतका प्रवास झाला. आधीच रेल्वेचे टाईमटेबल पाहून, सूर्योदय, सूर्यास्त केव्हा आहेत, वाटेत कुठली स्टेशन्स लागतात, कुठे किती वेळ गाडी थांबते याचा अभ्यास करून योजनापूर्वक त्या त्या स्थानकावर संध्येच्या वेळा चुकणार नाहीत अशा रीतीने प्रातःस्नान, सायंस्नान करून संध्या वगैरे करून व्यवस्थित गाडी गाठत. याप्रमाणे करीत असता हरिद्वारहून थर्डक्लासने ते अयोध्येस जात असतांना फक्त एकदा प्रातःस्नान चुकले. यानंतर २८-१-५९ ला मुंबईहून परांड्यास रेल्वेने जाताना परत एकदा प्रातःस्नान चुकल्याने भस्मस्नानावर भागवावे लागले. म्हणजे १९३३ ते १९५९ या सव्वीस वर्षात एकदाही नियमात खंड पडला नाही व १९५९ नंतर शेवटी महासमाधीपर्यंतही कधीही नियमात खंड पडला नाही.

याप्रमाणे श्रीगुरुंच्या ठिकाणी पूर्ण ब्रम्हभावना ठेवून दृढ निष्ठेने नाम घेतल्याने बाबा गंगादासांच्या कृपेने श्रींना निर्विकल्पाची प्राप्ती होऊन ता. २७।१।३४ या दिवशी रात्रीं १ वाजल्यानंतर जीवनमुक्तता प्राप्त झाली.

रामकृपेने ज्ञानाचे रहस्य गवसले

त्या दिवशी काही निमित्ताने ते रात्री बाबा गंगादासांकडेच वस्तीला राहिले होते. मध्यरात्रीच्या शिवपूजेतून निवृत्त झालेले बाबा परम प्रसन्न होते. आणि तिसरे कोणी माणूस नव्हते. बाबांनी श्रींना हाक मारली, 'बाबू जल्दी आ जा! अब ज्ञानका रहस्य एकही बात में कहूंगा। तेरी लायकात हो तो परचीती मिल जायेगी देख! जैसे है वैसा रहना, कुछ बनना नही', त्यांच्या मुखांतून निघालेले हे वाक्य श्रींच्या हृदयात प्रविष्ट होताच सर्व वेदान्तांच्या व भगवद्गीतेच्या उपदेशाचा लख्ख प्रकाश हृदयात पडला. त्या वचनांतील रहस्य श्रींच्या अंतःकरणाच्या हृद्पटावर अविस्मरणीय, चिरस्थायी रीतीने वज्रलेपासारखे चित्रित केले गेले व अपूर्व अवर्णनीय परमानंदमय दशा प्राप्त झाली. 'शब्दशक्तेर चिन्तत्वात् शब्दादेवापरोक्षधीः' ही श्रीमदाचार्योक्ति सत्यसृष्टीत उतरलेली श्रींनी प्रथम अनुभवली! त्यावेळीच श्री बाबा गंगादासांनी त्यांच्या प्रियतम बाबूवर (श्रींवर) अमोघ आशीर्वादांची वृष्टी केली. त्यापैकी एक आशीर्वाद 'श्रीतुलसीदासजी तेरे मुखसे बोलेंगे' हा होता. व त्या आशीर्वादाच्या प्रभावाने पुढील आयुष्यांत श्रींच्या हातून 'श्रीरामचरित मानसाचा' समवृत्त समछंद अनुवाद व 'श्री मानस गूढार्थ चंद्रिका' ही विस्तृत टीका यांचे लेखन झाले, अशी श्रींची दृढ श्रद्धा होती.

धन्योस्मि ! कृतकृत्योस्मि !

त्यानंतर परत ता. २८/१/३४ रविवार दुपारी १॥ वाजल्यावर तशीच स्थिती परत प्राप्त झाली. ही अवस्था दीड दिवस टिकली होती व या दिवसापासून खरी निर्भयता प्राप्त झाली.

'धन्योस्मि, कृतकृत्योस्मि! प्राण देहातून निघून न जाताच आज मी मरण पावलो! वा! वा! आनन्द! धन्य राम! धन्य नाम! धन्य दास! धन्य गुरु! धन्य शास्त्र!

बा मृत्यो! ये! आता तू केंव्हाही आलास तरी काय करणार! हे चर्ममय गृह घेऊन जाणार एवढेच ना? ने! खुशाल ने!!

आता या मरणामुळे पुन्हा मरण्याचा प्रसंगच चुकला! मरणच नाही, मग जन्म तरी कोठून!

खासा न्याय! ज्या रत्नास शोधीत होतो ते सापडले, पण ते सापडताच शोधणारा नाहीसा झाला! जिच्या सामर्थ्याची फार भीती वाटत होती व जी फारच विचित्र रचनापटु, तिचा थांगपत्ताच नाहीसा झाला! खऱ्याचे खोटे व खोट्याचे खरे!

ज्यासाठी त्यागबुद्धी उसळत होती, त्या त्यागबुद्धीचाच त्याग झाला. काळ्याचे पांढरे व पांढऱ्याचे काळे!! पण एवढे झाले तरी बेटा प्रारब्ध स्वभावप्रकृती सोडत नाही. सोडो न सोडो, राजा मरो, राणी सती जावो. साक्षीला काय सुख दुःख!

किती सुंदर मार्ग! सरळ, सोपा, फुकाचा, सुखाचा, स्वतःचा! खाडा नाही, काटा नाही, नेम नाही, धर्म नाही. पण एक, एक गुरुवर विश्वास! विश्वास! श्रद्धा! दृढ विश्वास! धन्य श्रद्धे! काय तुझे सामर्थ्य! काय तुझी लीला! मर्त्याचा अमर! जन्मशीलाचा अजन्मा! रंकाचा सार्वभौम! दुष्टाचा सुष्ट! विषयीचा अविषयी! दुकाळाचा सुकाळ करतेस! धन्य धन्य तुझी! तू काय करणार नाहीस! पण... पण... लवकर हाती येत नाहीस ना! येऊ लागलीस की तुझी सवत 'संशय' झडप घालून तुला पार गिळून टाकते! पण तुझी माता ही धन्य! तुला पुन्हा देतेच!

।। जागृती ।।

तो निजलेला जागा झाला जेव्हा । ते स्वप्न निमाले तेव्हा ।।१।।
या स्वप्नीं तो सदैव जागृत आहे । ती निद्रा दूरचि राहे ।।२।।
की मरूनी जे सदेह लोकीं जगती । ते धन्य साच या जगती ।।३।।
तो जादूचा प्रेरक मोठा कुशल । पाडिले रिपू सपशेल ।।४।।
व्यतिरेकाने ग्रंथी तोडुनि मोठा । दाविले सर्व हा खोटा ।।५।।
ही लवणाची जळांत पुतळी मिळतां । तोयचि ती झाली बघता ।।६।।
जे आजवरी दोषपूर्ण की दिसले । गुणपूर्ण आज ते झाले ।।७।।
ते मौनानें तेणें स्पष्टचि कथिलें । अव्यक्ती व्यक्तचि झाले ।।८।।
'मी' नाहींसा जेव्हा झालों पाहे । 'तो' आहे सर्व दिसे हें ।।९।।
परि जेथें हो 'मी'च राहिलो नाहीं । ''तू'' 'तो'ही कैसी ग्वाही ।।१०।।
चाल - 'मी' 'तू' 'तो' नाहीं वार्ता । जें असे, असे तत्त्वतां ।
जो नाहीं कर्ता भोक्ता ।
तो तोची रे शेष आता की आहे । हे सर्व विचित्रचि पाहें ।।११।।
जगिं प्राप्य असें आतां उरलें नाहीं । परि घडो, घडे जे काही ।।१२।।
जें कार्यत्वें होतें करणे कृत्य । ते झालें कृत, आश्चर्य ।।१३।।

पिशाच्चेच पिशाच्चे

एकदा असे झाले की, प्रातःस्नानासाठी तारापूरला समुद्रावर निघाले होते. त्या दिवशी घड्याळ बंद पडले की काय झाले कुणास ठाऊक, पण नेहमींपेक्षा खूपच लवकर बाहेर पडले होते. समुद्र किनाऱ्याकडे जाताना

पाहतात तो आपल्यापुढे बरीच मंडळी चालली आहेत. पाहता पाहता ती मंडळी पाण्यापर्यंत गेली व एकदम दिसेनाशी झाली. तेव्हा लक्षात आले की ही बहुधा पिशाचे असावीत कारण स्मशानभूमी तेथे जवळच होती. तोपर्यंत पिशाच्चयोनींवर वगैरे विश्वास नव्हता. राहण्यास तर जेथे जात, तेथे भूतपिशाच्चांनी झपाटलेले वाडेच पसंत करीत. कारण भाडे कमी पडे. आणि श्रींचे वास्तव्य तेथे झाल्यावर कुठल्याही घरात त्यांना वा त्यांच्या कुटुंबियांना कधीच कुणी त्रास दिला नाही. पुढे आश्रम घेतल्यानंतरही परांडा, उस्मानाबाद येथेही असेच झाले.

हा पेढा मुलगा झाला म्हणून, आणि हा, तो गेला म्हणून

याप्रमाणे १९३४ सालच्या सुरुवातीसच नेमलेल्यापेक्षाही अधिक जपसंख्या पुरी झाली होती. श्रीगुरुंच्या बाबा गंगादासांच्या आशीर्वादाने योगमार्गांत प्रगती होऊन स्वस्वरुप ज्ञानही प्राप्त झाले होते. त्यामुळे येथून पुढचे श्रींचे आयुष्य केवळ परोपकारार्थच होते. एकीकडे प्रपंचाचा गाडा ओढीत असता मनाचा चतुर्थाश्रम घेण्याकडे कल होत होता. कदाचित् या कारणानेही असू शकेल, पण तो दिव्य अनुभव आल्यानंतर ज्ञानेश्वरांनी म्हटल्याप्रमाणे, 'वैराग्याचे गाठुले । अंगी त्राण होते भले । तेहीं नावेक ढिले । तेव्हा करी ।। (१८.१०७७) या न्यायाने यमनियम जरा सैल केले असावे. परिणामी १९३५ साली सौ. कमलाबाई कर्वे यांना पुत्ररत्नाची प्राप्ती झाली. त्यावेळी त्या माहेरी गेल्या होत्या. रीतिप्रमाणे बाळलेणी आणि पेढे वगैरे घेऊन श्री सासुरवाडीस आले. आल्यावर मुलाची कुंडली पाहून आठ दिवसातच हा जाईल असे त्यांनी तेथील मंडळींस सांगितले. त्याप्रमाणे तो बालक जन्मल्यापासून आठवे दिवशीच धनुर्वाताने गेला. श्रींनी परत निर्विकारपणे चिंचणी तारापूर गाठले. दुसऱ्या दिवशी शाळेत कामावर गेल्याबरोबर सर्व सहकारी भोवती जमले व मुलगा झाल्याबद्दल पेढे मागू लागले. तेव्हा खिशात पेढे आणलेच होते. त्यातील प्रत्येकाच्या हातावर एकेक ठेवून सांगितले, 'हा पेढा मुलगा झाल्याबद्दल.' नंतर प्रत्येकास आणखी एकेक पेढा दिला व सांगितले 'हा पेढा तो गेल्याबद्दल.' सर्व सहकारी आ वासून पाहातच राहिले.

सौभाग्यवतीला दीक्षा दिली

श्रींना प्रथम अपत्य १९२३ साली झाले होते. त्यानंतर जवळ जवळ १२ वर्षांनी हा दुसरा मुलगा झाला आणि गेला. कदाचित् स्वानुभवप्राप्तीनंतर श्रींच्या मनात चतुर्थाश्रम स्वीकारण्याची इच्छा होतही

असेल. आपण चतुर्थाश्रम स्वीकारला तर पत्नीस एकादे अपत्य असेल तर त्याच्या आधारे जीवन कदाचित् सुसह्य होईल असा विचारही श्रींच्या मनात असेल. मात्र ह्या द्वितीय पुत्राच्या निधनानंतर १९३५ सालींच सौ. कमलाबाई कर्वे ह्यास मंत्रदीक्षा दिली असा स्पष्ट उल्लेख आहे. पूर्वाश्रमात आणखी कोणास दीक्षा दिल्याचे आढळून येत नाही. ह्याच श्रींच्या पहिल्या शिष्या. येथून पुढे पतिपत्नीसंबंध संपून गुरुशिष्यसंबंध प्रस्थापित झाला असावासे वाटते. (श्री त्यांना द्वारकाताई म्हणत.)

सीतामाईचे भावदर्शन

तसेच श्रींच्या सांगण्यात येत असे की, सर्व राममय पाहण्याचा अभ्यास चालू होता. स्वतंत्र झोपडीत राहात असतच. एकदा संध्याकाळच्या वेळी सौ. ताई दूध घेऊन झोपडीशी आल्या. पुरेसा प्रकाश नव्हता. त्यामुळे नक्की कोण आले आहे हे कळले नाही. पण बांगड्यांचा आवाज झाला तेव्हा सीतामातेसमान समजून हात जोडले गेले. सौ. ताई आणखी पुढे आल्या तशी ओळख पटली. पण एकदा मातेसमान समजून नमन केले गेले, त्यामुळे तेथून पुढे पत्नी या नात्याने कधी पाहिले नाही.

मातृनिधन

याप्रमाणे १९२९ साली जी साधना सुरू झाली होती, त्या साधनेने परमोच्च बिंदू गाठला होता. आता मिळवायचे काही उरलेच नव्हते. आता मिळालेले वाटायचे होते. अशा परिस्थितीतच १९३६ मध्ये टिळक पंचांगीय वैकुंठ चतुर्दशीस, बरेच दिवस भ्रान्तमस्तक असलेल्या मातेस भाजून मृत्यु आला. चुलीशी दुपारी ४।। वाजता शेंगदाणे भाजत असता एकाएकी लुगडे पेटले व संध्याकाळी ६।। वाजता त्यांनी इहलोक सोडला.

१९२९ मध्ये धाकटा भाऊ 'शीतांग सन्नीपाताने गेला तेव्हा श्रींच्या मनास जो धक्का बसला होता त्यावेळेपेक्षा श्रींची मानसिक अवस्था यावेळी अगदी वेगळी असल्याने मातृनिधनाचे दुःख त्याना मुळीच जाणवले नाही. मात्र माता परलोकवासी झाली म्हटल्याबरोबर प्रापंचिक जबाबदारीतून मुक्त झाल्यासारखे वाटू लागले असावे. कारण त्यानंतर लवकरच १ फेब्रु. १९३७ ला राजीनामा देऊन नोकरी कायमची सोडली.

४. वानप्रस्थाश्रम आणि संन्यासग्रहण

फेब्रुवारी १९३७ मध्ये नोकरीचा राजीनामा दिल्यानंतर श्रींनी पायी सज्जनगडावर जाण्याचे ठरविले. त्यावेळी पहिल्या मुक्कामापर्यंत बाबा गंगादास श्रींच्या बरोबर होते. त्यांनी परत जाताना श्रींना शुभाशीर्वाद दिला होता. या यात्रेतच (चिंचणी-तारापूर, कुलाबा जिल्हा ते सातारा जिल्ह्यातील सज्जनगड हे अंतर साधारण दोनशे मैल आहे.) साताऱ्याच्या अलिकडे १५-२० मैलांवर दुपारी १२ चा सुमार झाला. पायही थकले होते, म्हणून एका झाडाखाली विश्रांतीसाठी म्हणून श्री बसले. बरोबर शिदोरी काहीच नव्हती म्हणून सहज गीतेतील 'अनन्याश्चिंतयन्तो मां' या श्लोकाचा विचार आला व श्रीरामप्रभू दुपारच्या भोजनाची काय व्यवस्था करतात पाहू या असे वाटले. थोडा वेळ गेल्यानंतर लांबून एक शेतकरी येताना दिसला व हळूहळू तो श्रींच्या जवळ येऊन ठेपला. त्याने घोंगड्यातून शेंगा, गूळ, केळी वगैरे पुढे ठेवून वंदन केले. श्रींना विस्मय वाटला आणि प्रभूची परीक्षा घेतली म्हणून दुःखही झाले. त्या शेतकऱ्यास ह्या जिनसा का आणल्यास म्हणून विचारता त्याने सांगितले, 'लांब झाडाखाली कोणीतरी बसले आहे असे पाहिले व एकदम प्रेरणा झाली की दुपारची १२ ची वेळ आहे. आपण काहीतरी खावयाचे जिन्नस त्यांना नेऊन द्यावे. त्याप्रमाणे घेऊन आलो.' हे ऐकून रामास आपण विनाकारण शिणवले असे मनात येऊन श्रींचे डोळे भरून आले.

रामायणाची गोडी वाढू लागली

१९३७ मध्ये चिंचणीला असतानाच सामुद्री मातेच्या देवळात ते रोज तुलसीरामायणावर प्रवचने करू लागले. ही पहिली वेळ होती. त्यावेळी संपूर्ण रामायणावर प्रवचने करण्यास साधारण ५ महिने लागले. बाबा श्री गंगादास रोज १।। मैल दूर रात्री श्रवणास येत असत! धन्य बाबा!

यानंतर १९३७-३८ मध्ये श्रींनी बिऱ्हाड मोडून, चिंचणी सोडून एकांतात राहाण्याचे ठरविले. त्यावेळी श्रींची मनःस्थिती 'जें विखें रांधिली रससोये । जै जेवणारा ठाऊकी होय । तै तो ताटचि सांडूनि जाये । जयापरी ।। तैसी संसारा या समस्ता । जाणिजे जें अनित्यता । तै वैराग्य दवडिता । पाठी लागे ।।' अशा प्रकारची होती. ते चिंचणी-तारापूरहून निघून चौकला आले व एकटेच चौक, कुलाबा जिल्हा येथे धान्येश्वराच्या पडवीत वास्तव्य केले. १९३८-३९ मध्ये श्री धान्येश्वर मंदिरात राहात

असताही संपूर्ण रामचरितमानस सांगितले. त्यावेळी त्यांना ९ महिने लागले.

या ठिकाणी २/३ वर्षे साधारणतः मुक्काम झाला. अधून-मधून प्रवासास जाणे होई. पण परत चौकला येत असत. येथेच एकदा विहिरीवर स्नानास गेले असता सर्पाने दंश केला. पण काही औषध न घेता बरे वाटले.

यावेळी शहापूर, नरसापूर, भोर संस्थानातील बनेश्वर, करंजाई देऊळ अशा विविध ठिकाणी जाणे झाले. एकांत, निर्जन स्थानी खुशाल राहात. १९३६ ते १९३८ हा सर्व काळ फराळावर काढला. खजूर, केळी व रात्री भिजत घातलेले एक मूठभर शेंगदाणे एवढाच आहार असे. कुणी दूध आणूनच दिले तर घेतले जाई.

नर्मदेच्या कुशीतील साधना

यानंतर एकदम दूर नर्मदेच्या काठी जाणे झाले. एक तर साक्षात्कार करून घेणे किंवा देहविसर्जन हे दोनच पर्याय ठरविले होते. नर्मदातटाकी घोर अरण्यात श्रींनी अहिल्यादेवींनी बांधलेल्या कोटेश्वर मंदिरात ११ दिवस राहून अनुष्ठान करण्याचे ठरविले. बरोबर ११ दिवसच फक्त पुरतील एवढेच फराळाचे घेऊन (खजूर शेंगदाणे गूळ) जाणे झाले. ह्या स्थानाभोवती १२ मैल सर्वत्र जंगल पसरलेले. वाघाच्या डरकाळ्या व अस्वलाच्या आरोळ्या पहाटे व रात्री ऐकू येत. मोठे मोठे भुजंग भरपूर होते. अगदी निर्मनुष्य स्थान होते. अशा त्या शिवमंदिरात मुक्काम असता एक दिवस अचानक एक वृद्ध ब्राम्हण तेथे आला. भोजनाची वेळ, त्यात अतिथी पाहून श्रींनी आपल्या जवळील पदार्थातून खजूर शेंगदाणे इत्यादी त्यास देऊन तृप्त केले. खाऊन पिऊन आशीर्वाद देत तो ब्राम्हण तेथून बाहेर पडला न पडला, तोच श्रींच्या मनात आले, हा इतका वृद्ध ब्राम्हण इतक्या घोर अरण्यात आला कसा? मनात हा विचार येताच तात्काळ धावत जाऊन रस्त्यावर खूप दूरवर शोध घेतला, पण तो ब्राम्हण कुठे दिसला नाही. यावरून त्या वृद्ध ब्राम्हणाच्या रूपाने श्रीशिवजींनीच दर्शन दिले असावे असे श्रींना वाटले.

सगुण दर्शनाचा सोहळा

याप्रमाणे बरोबर मोजक्याच आणलेल्या अन्नपदार्थातील काही भाग दिला गेल्याने उरलेले दिवस ते पदार्थ पुरणे शक्यच नव्हते. पण श्रीबाबा गंगादासांच्या शब्दावर पूर्ण विश्वास असल्याने जराही चिंता उत्पन्न झाली नाही. आणि खरोखरच अनुष्ठान संपते न संपते तोच 'जय सियाराम' असा घोष करीत ३/४ साधू देवळात आले. हे वास्तविक रामचतुष्टयच तेजस्वी सगुण रूपात प्रकट झाले होते. श्रींनी त्यांस ओळखून चरण घट्ट धरले व

त्यानी ही प्रेमाने श्रींना आलिंगन दिले व सर्व स्वाऱ्या तेथून अंतर्धान पावल्या. ज्या उद्देशाने हे कठोर अनुष्ठान केले होते तो अशा रीतीने सुफळ संपूर्ण झाला. नंतर एक माणूस कमी पडलेले फराळाचे सामान घेऊन बरोबर वेळेवर अचानक आला.

सर्प व्याघ्र आम्हा सोयरे वनचरे

नर्मदाकाठी प्रवास करीत असतानाच एकदा असे झाले की, प्रातःस्नानासाठी नर्मदेवर गेले असता वाघाची डरकाळी ऐकू आली. एक क्षणभर दचकायला झाले. किंचित् भीतीही वाटली. पण दृढ निर्धाराने तसेच पाण्यात उतरून स्नान केले. सुसरी, मगरी तर अनेक वेळा समोर दिसत. पण देहाचे प्रारब्ध जर वाघाचे किंवा मगरीचे भक्ष्य होण्याचे असेल तर तसेच होणार, तसे नसेल तर ते कशाला या देहाच्या वाटेस जातील असे मनात चिंतून आपल्या नित्य प्रातःस्नानाच्या नियमात खंड पडू दिला नाही.

या काळातच खेडीघाट, नर्मदातीरी ओंकारेश्वर, उज्जैन, अजमेर, पुष्कर इत्यादि तीर्थक्षेत्रास भेटी दिल्या. अशा रीतीने केवळ फराळावर राहून, घोर अरण्यात वास्तव्य करूनही एकांतसाधना श्रींनी केली. हरिभजनाशिवाय दुसरा व्यवसाय नव्हता. सर्व वेळ जप, नामस्मरण, ध्यानधारणा यात जाई.

एकदा पहाटेस जपास प्रारंभ करणार, तो डोक्याजवळील खुंटीवर अस्सल नाग दिसला तरी श्रींचे लक्ष तिकडे गेले नाही. आणि नेहमीप्रमाणे एकाग्रतेने श्रींनी जप केला. नाग श्रींच्याकडे फिरकलासुद्धा नाही. धर्माचरण अत्यंत उत्कटतेने झाले की वैराग्य आपोआप येते असे संत सांगतात. श्रींचे उदाहरण आमच्या डोळ्यांसमोर आहेच. याप्रमाणे सर्वत्र प्रवास करून अजमेरहून आषाढ शुद्ध ११ शके १८६० मध्ये भीमातीरी खेड येथे आगमन झाले.

गायत्री पुरश्चरण

खेडच्या केदारेश्वर मंदिरातील मठात वास्तव्य व्हावे असा ईश्वरी संकेत होता. येथे श्रींचे मन रमले व तेथे राहून २४ लक्षात्मक गायत्री पुरश्चरण अयाचित वृत्तीने पूर्ण करावे अशी वृत्ती उठली, व त्याप्रमाणे सर्व तयारी करून यंत्रपूजेसह नित्य गायत्रीच्या जपानुष्ठानास प्रारंभ झाला. १९४१ साली आरंभलेले हे पुरश्चरण २१ महिन्याने १९४२ मध्ये पूर्ण झाले.

या काळात सतत नंदादीपही ठेवला होता. एकदा रात्री झोप लागली असता कुणी तरी 'अरे, उठ, दिव्यात तेल घाल' असे म्हटल्याने एकदम

जाग आली, तर खरोखरच दिव्यातील तेल संपत आले होते. पटकन हातपाय धुऊन तेल घातले. अशा रीतीने अगदी यथासांग हे अनुष्ठान पूर्ण झाले.

प्रवचनसेवेचा आनंद

फेब्रुवारी १९३७ मध्ये नोकरी सोडल्यापासून साधारणपणे जेथे जेथे मुक्काम होई तेथील देवळात तुळशीरामायणावर प्रवचने होत असत. अगदी प्रथम संपूर्ण रामायणावर प्रवचने करण्यास ५ महिने लागले होते, पण उत्तरोत्तर हा काळ वाढतच चालला. कारण रामायणाचे जितके सखोल परिशीलन होऊ लागले तितके त्यातून अधिक अर्थ, अधिक भाव निघू लागले व मग जास्त जास्त वेळ लागू लागला. स्वतः नित्य रामायणाचे वाचन तर अखंड चालूच होते. खेड येथे केदारेश्वर मठात नऊ महिन्यात केवळ बालकांड सांगून झाले. जेथे सहज योग येईल तेथे श्रीमानसाचा प्रसार करणे ही गुरुदक्षिणा बाबा गंगादासांनी मागितली होती, त्यामुळे किरकोळ प्रवचनेही जेथे जातील त्या ठिकाणी सुरूच असत.

सौभाग्यवतीची अनुज्ञा

गायत्री पुरश्चरणाची सांगता झाल्यावर श्रींनी चतुर्थाश्रम घेण्याचे ठरविले. अर्थात् यासाठी पत्नीची संमती हवी. तेव्हा सौ. कमलाबाई कर्वे यांना पत्र गेले की, चतुर्थाश्रम घेण्याचा विचार आहे. त्यास तुमची संमती हवी. अन्यथा अग्निहोत्र ठेवून वानप्रस्थाश्रम स्वीकारून राहता येईल हे मान्य असेल तर हे पत्र पोहोचल्यापासून १५ दिवसाचे आत तुम्ही खेड येथे येऊन हजर व्हावे. याप्रमाणे १५ दिवस वाट पाहिली जाईल. तसे न झाल्यास चतुर्थाश्रम स्वीकारण्यास तुमची संमती आहे असे गृहीत धरून चतुर्थाश्रम स्वीकारला जाईल यावर काहीच पत्रोत्तर न आल्याने चतुर्थाश्रम स्वीकारण्याचे निश्चित ठरले व त्याप्रमाणे सर्व व्यवस्था करू लागले.

संन्यास म्हणजे कायद्याच्या दृष्टीने मरणच !

संन्यास म्हणजे एक प्रकारे कायद्याच्या दृष्टीने मृत्यूच *(Legal death)*असतो. त्यात आपणच आपले श्राद्ध करावयाचे असते असे म्हणतात. त्यावेळी खेड येथे मॅजिस्ट्रेटपुढे, आपण संन्यास घेत असून तो एक प्रकारे आपला कायदेशीर मृत्यूच होय असा कबुलीजबाब लिहून दिलेला श्रींच्या कागदपत्रात आढळून आला. यानंतर पूर्वाश्रमीच्या स्थावर जंगम कुठल्याही वस्तूबद्दल कुठलाही अधिकार (हक्क) वा कर्तव्य शेष राहात

नाही.

चिंचणी-तारापूर १९३७ मध्ये सोडल्यापासूनच सौ. कमलाबाई कर्वे, जवळ जवळ आपल्या बंधूंच्याकडे चौक येथे राहात होत्या. आणि त्यांच्या हयातीपर्यंत त्यांना उत्पन्न मिळेल अशी जमीन त्यांचे नावे करून त्यांच्या उदरनिर्वाहाची व्यवस्था लावली होती. याबद्दल त्या कुणावर अवलंबून नव्हत्या. श्रींनी संन्यास घेतला त्यावेळी आई-वडील कुणी हयात नव्हतेच. मुलगेही दोन झाले व गेले. पत्नीची याप्रमाणे व्यवस्था केली व सासुसासरे निवर्तल्यावरच संन्यास घेतला. यामागे वृद्ध माता पिता यांना दुःख होऊ नये हाच हेतू दिसून येतो. याप्रमाणे सर्व निरवानिरव करून खेड येथेच ता. १८-१-४३ ला, टिळक पंचांगाप्रमाणे पौष शुद्ध द्वादशीस, त्यांच्या कुंडलीप्रमाणे स्थिरलग्नी स्थिरनवांशात चतुर्थाश्रमाचा स्वीकार केला.

अंतरीच्या वृत्ती उफाळून आल्या

सन १९४० च्या जुलैपासूनच खेड, जिल्हा पुणे येथे श्री केदारेश्वराच्या मागील मठात निवास असतानाच आळे येथील श्री वासुदेवानंद सरस्वती (पोटे) स्वामीमहाराज यांच्याबद्दलची परस्परविरुद्ध अशी पुष्कळ माहिती श्रींना कळली होती. पैसे, दागदागिने, जिन्नस वगैरे मागतात, घेतात, संग्रह करतात इत्यादी सर्व विक्षिप्त वृत्तींची हकिकत कळली होती. पैसे घेणाऱ्या आणि संग्रह करणाऱ्या संन्याशाचे मुखावलोकन करू नये असे पूर्वाश्रमात श्रींना वाटत असे. हे सर्व माहित असून दिवसेंदिवस अंतरातून श्रींना अशी स्फूर्ती होऊ लागली की ते श्रोत्रिय ब्रह्मविद् वरिष्ठ आहेत; व पूर्ण समाधान होण्यास त्यांच्या चरणावर शिष्यभावाने डोके ठेवणे जरूर आहे. ही अंतरीची वृत्ती, स्फूर्ती *(Inner voice)* बळावत गेली व १८-१-४३ ला खेडला चतुर्थाश्रम स्वीकारल्यानंतर दंडग्रहण करण्यासाठी श्रींनी श्री वासुदेवानंद सरस्वती (पोटे स्वामी) यांचेकडेच जाण्याचे ठरविले.

श्री. प. पू. आळ्याच्या महाराजांशी परिचय असलेला माणूस श्रींच्या बरोबर होता. त्याने मोटारचे तिकीट काढून दिले. पण मोटारीत एकच जागा रिकामी होती. त्यांमुळे त्यास बरोबर येता आले नाही. २/३ तासांनी मागल्या मोटारीने त्याचे येण्याचे ठरले व श्रींनी मात्र त्या मोटारीने आळ्यास प्रयाण केले.

तो धन्य दिवस माघ शुद्ध दशमी, रविवार शके १८६४ हा ! दुपारी १२।। च्या सुमारास आळे येथे आमच्या श्रीपरमगुरूंच्या निवासस्थानी ते जाऊन पोहोचले. यथाविधी दर्शनार्थ माडीवर गेले. आळ्याच्या श्री

महाराजांचे ते प्रसन्न मुख व ब्रम्हतेज पाहूनच श्रींना परमानंद झाला व धन्यता वाटली. पण त्यावेळी महाराज भिक्षाग्रहण करीत होते. (जेवत होते.) त्यामुळे वंदन न करताच श्री स्वस्थ उभे राहिले. पूर्वसूचना किंवा पत्र काहीच पाठविले नसून आळ्याच्या श्रीमहाराजांनी श्रींना पूर्वाश्रमीच्या आडनावाने संबोधून संस्कृतमध्येच कुशल वगैरे विचारले. वास्तविक महाराज कधी कोणाजवळ संस्कृत बोलताना आढळत नसत! पण श्रींच्या बाबतीतच हे आश्चर्य घडले. एकमेकांस जणू एकमेकांची खूण पटली.

योगपट्ट विधीचा सोहळा

श्री आळ्याच्या महाराजांचे भोजन झाल्यावर यथाविधी वंदन केले. यावेळीच

यद्‌पाद पंकज पराग पवित्र मौलि-
भूँयो न पश्यति नरो जठरं जनन्या ।
तं वासुदेवमजमीशमनन्तबोधं,
श्रीमद्‌गुरूं शरणदं शरणं प्रपद्ये ।।

हा श्लोक म्हणून साष्टांग वंदन केले. या वेळीं या गुरूशिष्यांच्या हृदयात अनिर्वाच्य सुखाचे जे कल्लोळ उसळले असतील त्याचे वर्णन कोण करू शकेल! यानंतर त्याच दिवशी सायंकाळपर्यंत **योगपट्ट विधीही** उरकला. या प्रसंगाचे वर्णन श्रींनी पुढीलप्रमाणे करून ठेवले आहे,

माघ शुद्ध दशमी मृग भानुवार । केला अंगीकार वासुदेवे ।
(सन १९४३, आळे मुक्काम, तालुका जुन्नर, जिल्हा पुणे)
योगपट्टदीक्षा देऊनी दासासी, गुरूपरंपरा त्यासी सांगितली।
वासुदेवानंद, त्रिविक्रमानंद, नृसिंहानंद, वासुदेवानंद।
यतिसंप्रदाय सरस्वतीनामें । प्रज्ञानानंद अभिधान ।।
दूधाहारी मठ, भोसल्यांचा घाट । वाराणसी क्षेत्र पुण्यभूमी ।
महावाक्य पंचीकरण तत्वबोध । करूनिया गुज निरोपिले ।।
शिरी पद्महस्त ठेवुनिया मम । मज आप्तकाम गुरुने केले ।
तेव्हां कृतकृत्य झालो याच देहीं । ठेवूनियां शिर गुरुपायीं ।।
अजन्म्याचा आता जन्मची चुकला । सनातना प्राप्ति अमरत्व ।
जगामाजीं अतां माझा मी भरलो । मजमाजीं सर्व जग तैसें ।।
मजहूनि आता जग भिन्न नसे । जें जें दिसे भासे गुरुरूप ।।
(माघ शुद्ध दशमी शके १८६४)

प्रज्ञावासुदेव अमर झाले

याप्रमाणे हा मणिकांचन योग जुळुन आला. श्रीसद्गुरु कितीही थोर असले तरी त्या योग्यतेचा शिष्य नसेल तर त्यांचे गुरुत्वास मोल चढत नाही. निवृत्तीदासांचे ज्ञानेश्वरांमुळे, जनार्दनांचे एकनाथांमुळे, रामकृष्णांचे विवेकानंदांमुळे, समर्थांचे कल्याणस्वामीच्यामुळे गुरुत्व सार्थ ठरले. या सर्व अलौकिक गुरुशिष्य जोड्यांप्रमाणे श्री वासुदेवानंदांचे नावाचा जयजयकार करून श्री प्रज्ञानानंद सरस्वती स्वामीमहाराजांनी त्यांचा कीर्तिध्वज आभाळात उंच फडकविला. 'प्रज्ञावासुदेव' हे नाव अजरामर झाले. नाहीतर भारतात ब्रम्हनिष्ठ, अत्यंत श्रेष्ठ अशा पुरुषांची उणीव नाही. पण त्याच तोडीचे शिष्य मिळाले म्हणजे त्या शिष्यांच्यामुळे श्री गुरुंनाही अधिक कृतार्थता प्राप्त होते. त्यांचे नाव त्रिभुवनात दुमदुमू लागते.

तुमचे गुरुबंधू तुम्हीच

केवळ संकल्पाने शक्तिपात करण्याची अद्‌भूत शक्ति श्री महाराजांच्या ठिकाणी होती हे श्रींच्या तात्काळ पूर्णपणे अनुभवास आले. आणखी एक विचित्र प्रकार असा घडला की, नामकरणाच्या वेळी श्रींनी महाराजांना त्रिवार विनंती केली की रामानंद किंवा राघवानंद नाम ठेवल्यास अनायासे रामस्मरण होईल. पण श्री महाराजांनी निक्षून सांगितले की 'प्रज्ञानानंद ठेवावयाचे आहे' व तेच ठेवले गेले. याचा परिणाम म्हणजे सन १९४३ नंतरचे लेखन ! आधी जे काही काव्य लिहिले गेले त्याच्याशी नंतर झालेल्या लेखनाची तुलना केली तर खरोखरच तोंडात बोट घालण्याजोगा फरक आढळून येतो. यावरून श्री आळ्याच्या महाराजांनी त्या नावाबरोबर आपले सर्वस्व या दीन दासास दिले असे उत्तरोत्तर प्रचीतीस येऊ लागले, असे श्री म्हणत असत ते किती सार्थ आहे त्याची प्रचीती येते.

श्रींनी एकदा महाराजांना 'प्रज्ञानानंदाचे दुसरे गुरुबंधू कोण, कुठे आहेत' असे विचारले असता, 'तुमचे दण्डी गुरुबंधु तुम्हीच, नुसते आश्रमी पुष्कळ झाले, त्यांच्याशी काय कर्तव्य!' असे उद्‌गार काढले.

गुरुशिष्यांचा थोर अधिकार

आळ्याच्या श्रीमहाराजांना १९४३ च्या पूर्वीच अर्धांगाचा झटका येऊन डावे अंग निरुपयोगी झाले होते. मधुमेहाचा विकार तीव्र होता. त्यामुळे सदा अवधूत स्थितीतच राहत असत. उठणे, बसणे, कौपीन नेसणे इत्यादि

काही करता येत नसे. शौचादि क्रियाही बसल्या जागीच आसनावर होत असत. परातीत उचलून ठेवून स्नान घालावे लागत असे. मांड्या वगैरे भागांवर अनेकवेळा तळहाताएवढी फाफरे पडत, त्यांना मुंग्या डसत, पण हूँ की चूं नाही. महाराजांच्या देहास होणारे कष्ट श्रींना पाहवेनात, तेव्हा श्रींनी एकदा विनंती केली की 'आपले सर्व रोग व पीडा या आपल्या दासास देऊन, पुष्कळ वर्षे भोगीत असलेल्या या असह्य कष्टांतून मोकळे व्हावे. आपल्या कृपेने या स्वामीच्या देहास ती उपाधि फार काळ बाळगावी लागणार नाही.' यावर उत्तर मिळाले की, 'मी देऊ शकेन व तुम्ही घेऊ शकाल, हे अगदी खरे, पण ज्याने केले त्यानेच भोगणे योग्य, फार त्रास होतो असे मनाला वाटले की प्राण ब्रम्हरंध्रात चढविताच कष्ट मुळीच नाहीत.' या वाक्याने श्रींना कळले की सद्गुरुमहाराजांनी योगाभ्यास उत्तम केला असला पाहिजे. या गोष्टीवरून गुरुशिष्य दोघांचाही श्रेष्ठ अधिकार व एकमेकांबद्दलची अत्युत्कट प्रीती या दोहींची कल्पना येते! धन्य ते परमगुरु व धन्य त्यांचा तो एकुलता एक लडिवाळ शिष्य !

५. पुणे जिल्ह्यातील वास्तव्य

शके १८६४ मध्ये श्रींनी पौषात चतुर्थाश्रम स्वीकारला. म्हणजे इ. सनाप्रमाणे १९४३ च्या जानेवारीत. पुढे फेब्रुवारींत १२/२/४३ ला दंडग्रहणविधी पार पडला. यावेळीही श्रींचा मुक्काम केदारेश्वराच्या मठातच होता.

त्या वर्षीचा चातुर्मास खेडला मठातच झाला. नित्य रामायणावर प्रवचने चालूच असत. याचवेळी सामुदायिक सत्यनारायणाचे अनुष्ठान तेथील लोकांकडून करवून घेण्याचे श्रींच्या मनात आले. मठाधिपती वगैरे काही मंडळी म्हणाली की, बाजारात साखर, गहू, रवा मिळत नाही व एक महिना असले अनुष्ठान होणे शक्य नाही. पण एकंदर ८० सत्यनारायण झाले. त्यात सर्व थरातील लोकांनी भाग घेतला होता. समाप्तीला भंडाराही झाला.

आदिशक्तीचे साक्षात् दर्शन

खेडला मठात राहात असतानाच तेथे नवीन बांधलेल्या गुहेत ध्यानास बसल्यावर, सहज इच्छा नसता, हृदयांत आणि बाहेर श्री आदिशक्तीचे जे

दर्शन श्रींना झाले, (जून-जुलै १९४४) त्याचे वर्णन श्रींनी पुढील प्रमाणे करून ठेवले आहे.

वृषस्कंधारूढां परमरुचिरां सस्मितमुखीं।
त्रिशूलाढ्यां पद्माभयवरकरां नित्यसुखदाम्।।
सुवर्णाभां दुर्गां दुरितहरिणीं रक्तवसनां।
नमाम्यन्तर्बाह्ये नयनविषयां विश्वजननीम्।।१।।

येथे मुक्काम असतानाच एकदा ऋद्धि सिद्धी स्त्री-रूपात दर्शनास आल्या. श्रींनी विचारले 'कोण आहे? काय पाहिजे?' तेव्हा उत्तर आले, 'आम्ही ऋद्धिसिद्धी आहोत, आम्हांला सेवेला ठेवून घ्या.' तेव्हा श्रींनी उत्तर दिले, 'ऋद्धिसिद्धी आमच्या वाटमाऱ्या आहेत, तरी कृपा करून येथूनं निघून जा.' तेव्हा त्यांनी उत्तर दिले की, एका उत्तर हिन्दुस्तानी साधूची जशी न दिसता सेवा केली तशी न दिसता सेवा करू. निदान आमच्या कल्याणासाठी तरी आम्हास सेवा करू द्या. पण श्रींनी या गोष्टीस ठाम नकार दिला व श्रीरामरायाची प्रार्थना करून या उपाधी मागे लावू नयेत अशी विनंती केली.

श्री गुरुगीता प्रबोधिनीचा जन्म

येथील मुक्कामातच कार्तिक शु. ४ व ५ शके १८६५ या दोन दिवसांत 'श्रीगुरुगीता प्रबोधिनी' ही स्कंदपुराणातील गुरुगीतेवरील प्राकृत टीका लिहिली गेली व ती श्री आळ्याचे महाराजांना समर्पित केली गेली. या वर्षांच्या अखेरीस श्रींनी खेड सोडून चासकमान येथे आपला मुक्काम हलविला.

प्रभूपद अंकित भूमी

यानंतर श्रींचे वास्तव्य, खेड तालुक्यातील चासकमान या गावी दीर्घकाळ झाले. तेथे विठ्ठलमंदिर होते व त्यास लागून स्वतंत्र मठ होता. तेथे श्री राहात असत. चास-कमानला नदीकाठी श्री हटकेश्वराचे मंदिर असून, भीमेला सुंदर घाट बांधलेला आहे. १९५२/५३ पर्यंत तरी स्थान रम्य होते. आता कदाचित् पडझड झाली असेल.

चास-कमानला पूर्वी श्री आळ्याचे महाराजही बरेच वर्षे होते. त्यावेळी लोक त्यांना गारगोटे स्वामी म्हणत असत. ही भूमी (गुरु) प्रभूपदअंकित असल्यानेच कदाचित् श्रींनी वास्तव्यासाठी हिची निवड केली असेल.

हरिभट्ट शिष्यभावाने आला ...

१९४५ साल होते. मार्च महिना सुरू झाला होता. उन्हाळयाची सुरुवात होती. एक दिवस एक कानडी आप्पा श्रींच्या परिचित अशा एका सज्जनाची चिठ्ठी घेऊन चासला येऊन ठेपला. जवळ लोटा, भांडे, सोवळे, पांघरुण वगैरे काहीच नाही. श्रींच्या पुढे येऊन प्रणाम करून 'हरिभट्ट' म्हणून नाव सांगितले. 'कुठले राहणार?' विचारता, सागर, जिल्हा शिमोगा म्हणून उत्तर दिले. वय केवळ १९ वर्षांचे! परमार्थाची आवड म्हणजे एक आश्चर्यच होते! त्यास ता. २२/३/१९४५ रोजी मंत्रपूर्णाभिषेक दीक्षा श्रींनी दिली. चासला मठातच राहिला होता. श्रींच्या सतत सान्निध्यामुळे योगमार्गात त्याची भराभर प्रगती होऊ लागली. एप्रिलची ९ तारीख, श्रींचे समोरच हरिभट्ट अभ्यासास बसे. त्या दिवशी त्याची निर्विकल्प समाधी लागली. शिष्याची प्रगती पाहून श्रीगुरुंना आनंद वाटला. त्यांनी त्याच्यावर अधिकच कृपावर्षाव केला. त्यानंतर आठ दिवसात परत २-२।। तास तो निर्विकल्पात गेला होता.

जूनपर्यंत तो चासलाच होता. मराठी त्याला चांगले बोलता येऊ लागले होते. पण या वास्तव्यातच त्याची आचारहीनता, आलस्य, सिद्धींची लालसा, जिव्हालौल्य इत्यादि दुर्गुण श्रींच्या नजरेस आले. मुमुक्षुत्व जराही नव्हते. वागण्यात शिस्त नव्हती. आळस पुरेपुर होता. व सर्वांत वाईट गोष्ट म्हणजे दुर्जनांची संगत त्यास फार प्रिय होती! हे सर्व पाहिल्यावर श्रींनी त्यास पैसा न घेण्याची व ज्योतिष सामुद्रिक पाहिल्यास ब्रह्महत्येच्या पातकाची शपथ घ्यावयास लावली व शुक्रवार २५ जून १९४५ यादिवशी पायी यात्रेसाठी म्हणून चासहून निरोप दिला.

... गुरूद्रोही म्हणून मेला

यानंतर श्रींच्या असे दृष्टोत्पत्तीस आले की तो तीर्थयात्रेस न जाता जुन्नर येथेच राहिला असून आपणांस शरण येण्यापूर्वीच जारण मारणादि शिकला होता. तेव्हा मार्गशीर्षात त्यास जुन्नर येथे परत बजावले की 'जुन्नर सोडून पूर्वसंकल्पाप्रमाणे तीर्थयात्रेस जा, नाहीतर येथे कल्याण दिसत नाही!' पण सर्वप्रकारे अनाचारी असल्याने त्याने प्रत्यक्ष श्रीसद्‌गुरुवरच मारणाचा प्रयोग केला.

त्यावेळी चास-कमानलाच श्रींचा मुक्काम होता. एकाएकी रक्ताचे जुलाब होऊ लागले व प्रकृती गंभीर झाली. त्यावेळी श्रींनी मूठभर तुळशीचा पाला वाटला व त्याचा रस फक्त सेवन केला व काही मंत्रोच्चार केला. इतकी

अवस्था होती तरी नित्यनियमांत खंड पडत नव्हता. पण शेवटी झाले असे की, प्रत्यक्ष ब्रम्हनिष्ठ अशा श्रीगुरुंचेवर केलेला मारणाचा प्रयोग त्या हरिभट्टावरच उलटला व तो फाल्गुन वद्य ११ ला मढ, तालुका जुन्नर येथे मरण पावला! त्याची क्रियाही कोणी केली नाही! श्रींनी हे सर्व ऐकल्यावर 'अस्तु! भगवदिच्छा!' असे उद्‌गार काढले.

या सर्व हकिगतीवरून खरोखरच साधकांनी धडा घेण्यासारखा आहे. कारण एकीकडे योगमार्गात प्रगती होऊन प्रत्यक्ष निर्विकल्पापर्यंत पोहोचलेल्या साधकाची ही स्थिती! ज्यांच्यामुळे आपणास हा लाभ झाला त्यांच्याबद्दल कृतज्ञता तर राहोच, पण त्यांनी केलेला हितोपदेशही त्यास रुचला नाही. एवढेच नव्हे तर त्यांच्यावरच मारणाचा प्रयोग करण्यापर्यंत ज्याची मानसिक अधोगती झाली, त्यास यापेक्षा कुठली गती मिळणार? म्हणजे योगमार्गांतील दिव्यानुभवापेक्षा आपली मानसिक उन्नती वा अवनती यास किती महत्त्व आहे हे लक्षात येईल.

आमुची चिंता रघुरायाला

असो. याप्रमाणे फाल्गुनात (१९४५ मार्च असावा) याप्रमाणे या शिष्यामुळे श्रींना हे सर्व क्लेश सोसावे लागले. तब्येत जरा सुधारली न सुधारली तोच चैत्रात पुन्हा मुदतीचा ताप आला. यावेळी तर नाडीही लागेना अशी अवस्था एकवेळ आली होती. अर्थात् तरी पूर्ण शुद्धीवर होते व 'रामास आमची सर्व चिंता आहे. तुम्ही काळजी करू नका किंवा कुणाला सेवेसाठीही बोलवू नका. स्वस्थ पडू द्या, फार तर प्यायला पाणी तेवढे द्या.' असे सांगितले.

खरेतर समाधीचीच वेळ आली होती. पण अद्याप श्री बाबागंगादासांचा आशीर्वाद खरा व्हावयाचा होता; म्हणूनच की काय श्रींना बरे वाटले. मध्यंतरी दोन तीन महिने गेले, तोवर श्रींची तब्येतही पूर्ववत् उत्तम झाली.

अनिवार काव्यस्फूर्ती

श्रावण महिना लागला आणि श्रींना अनिवार काव्यस्फूर्ती होऊ लागली. 'सांगतसे मज तो रघुराणा । मम आज्ञा ऐके प्रज्ञाना । (१०-८-४५) सत्वर करण्या घे तूं हातीं। रामचरित मानस रचना ती ।।१।।' अशी श्रीरामाची आज्ञाच झाल्याने श्रावण शुद्ध द्वितीया शके १८६७ (गुरुवार ता. १०-८-४५) श्रीरामचरित मानसाचा (दोहा, चौपाया, सोरठा, छंद इत्यादी मूळाप्रमाणे तंतोतंत) समवृत्त-समच्छंद अनुवाद

लिहिण्यास श्रींनी सुरुवात केली. आणि काय आश्चर्य, अवघ्या तीन महिन्यांत (खरे तर २/३ दिवस कमीच) संपूर्ण श्रीरामचरितमानसाचा अनुवाद लिहून झाला. श्रीरामचरितमानस ग्रंथ विस्ताराने वास्तविक श्री ज्ञानेश्वरी एवढा आहे. आणि हा अनुवाद केवळ तीन महिन्यांत (मानसांत सुमारे दहाहजार चौपाया आहेत.) लिहिला जावा हा खरोखर आजच्या युगातील एक महान चमत्कार म्हटला पाहिजे. तो अनुवादही फारच सरस उतरला आहे. शिवाय, मुळातील गोडी कायम आहेच. कोणीही दोन्हीची तुलना करून खात्री करून घ्यावी. श्रींच्या मते हे सर्व श्री बाबा गंगादासांच्या आशीर्वादाचे व श्री आळ्याच्या महाराजांच्या कृपेचे फळ होते! 'तुलसीदासजीं तेरे मुखसे बोलेंगे' हा बाबांचा आशीर्वादच फलद्रुप झाला. श्रींनी म्हटल्याप्रमाणे 'प्रज्ञा लिही यन्त्रसा' हेच खरे! कारण कुणीही विचार करून हा अनुवाद करावयाचा प्रयत्न केला असता तरी इतक्या अल्प मुदतीत हे कार्य झाले असते की नाही हे सांगणे कठीण! हे तीन महिने कसे भारल्यासारखे गेले असतील व श्रींचे विषयाशी किती तादात्म्य झाले असेल हे अनुवाद वाचल्यानंतर जाणवते! धन्य ते संत, की ज्यांच्या केवळ आशीर्वादाने अशी महान कार्ये केवळ चुटकीसरशी होतात!

गुरुचरणी अनुवादमानस अर्पण

लगेच श्री आळ्याच्या महाराजांना पत्र लिहून याप्रमाणे अनुवाद लिहून झाल्याचे कळविले व दर्शनाविषयी अनुज्ञा मागितली. ता. ६/११/४५ व ७/११/४५ या दोन दिवसांत श्रीरामाची, बाबा गंगादासांची व श्रीरामायणाची वगैरे विविध आरत्या तयार झाल्या व तोपर्यंत श्रींची अनुज्ञा मिळाल्याने ता. ८/११/४५ ला रामायण घेऊन आळ्यास श्रीमहाराजांचे दर्शनास श्रींचे जाणे झाले.

श्रींनी श्री आळ्याच्या महाराजांना मराठी रामचरितमानस (हस्तलिखित) वाचून दाखविण्यास सुरुवात केली. ते जसजसे वाचू लागले, तसतसे श्री आळ्याच्या महाराजांच्या नेत्रांतून अश्रुधारा वाहू लागल्या. काही ठिकाणी तर ते अगदी हुंदके देऊन ओक्साबोक्शी रडूच लागले. इकडे श्रींचीही वाचताना कंठ भरून येऊन, डोळ्यांतून अश्रुधारा अशी कठीण अवस्था होऊ लागली. शेवटी अशा रीतीने मधूनच थांबत, तो अनुवाद श्री महाराजांना अधून मधून वाचून दाखविला व त्यांचा अभिप्राय व आशीर्वाद मागितला. तेव्हा असा असा लिहून आणा म्हणून आज्ञा झाली व त्याप्रमाणे लिहून नेल्यावर श्री आळ्याच्या महाराजांनी खाली सही केली. तो अभिप्राय आणि आशीर्वाद असा-

धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि पावितं स्वकुलं त्वया।
अन्तः संतोषमापन्ना श्रुत्वा रामायणं वयम् ।।१।।
साकी : तुलसीदासकृत - काव्य कुसुमगत् मधुप : प्रज्ञानोऽयम् ।
रामचरित मधु निजभाषायामर्पितवानस्मभ्यः ।।२।।
इदं रामायणं काव्यं जनानां सौख्यदायकम् ।
प्रीतिपात्रं भवेल्लोके शाश्वतं कीर्तिवर्धनम् ।।३।।
भुक्तिं भक्तिं च कैवल्यं ज्ञानं वैराग्यमेव च ।
सेवनादचिरान्नित्यं दास्यत्येष वरो मम ।।४।।

प्रत्यक्ष श्रीगुरुंनी 'धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि पावितं स्वकुलं त्वया' असे ज्यांच्याबद्दल म्हटले, त्यांचे भाग्य व थोरवी शब्दात वर्णन करणे कुणाला तरी जमेल का? खुल्या दिलाने शिष्याची अशी भलावण करणारे असे श्री सद्गुरुही विरळाच; आणि प्रत्यक्ष श्रीगुरूंनी नावाजले असताही ज्यांना अहंकाराचा स्पर्शही झाला नाही असे श्रींच्या सारखे शिष्यही विरळा!

चले जाव आंदोलन

याप्रमाणे बघता बघता १९४५ साल संपले व १९४६ साल उजाडले. यावेळी भारत स्वतंत्र झालेला नव्हता. 'चले जाव' आंदोलन सुरूच होते. त्यातच हैद्राबादमध्ये रझाकारांनी अनन्वित अत्याचार सुरू केल्याच्या बातम्या सारख्या कानावर येऊन थडकू लागल्या. संन्यास घेण्यापूर्वी श्रींनी रामदासी संप्रदाय स्वीकारला होता व त्यांच्यावर श्रीसमर्थांचा व त्यांच्या वाङ्मयाचा फार खोल परिणाम झालेला होता. ते संस्कार यावेळी बळावून 'अहो हिंदूंनो, संघ संपन्न—व्हावे.' 'हिंदूंनो डोळे उघडा' 'दूर करी शीघ्र जाच हा,' 'श्रीसमर्थ प्रार्थनाष्टक' यासारखी काव्ये निर्माण झाली. यातील काही तत्कालीन 'केसरी' सारख्या वृत्तपत्रातून प्रसिद्धही झाली.

गुरुदर्शनाची ओढ

याकाळात श्रींचे वास्तव्य जरी मुख्यतः चासकमान येथे होते, तरी मनात जर श्रीगुरुमहाराजांच्या दर्शनाची इच्छा उद्भवली तर पहाटेच कुणालाही न विचारता नित्यक्रम आवरला की चंबू गबाळें उचलून सरळ आळ्याच्या दिशेने चालू लागत. संन्यास घेतल्यापासून पैशाला स्पर्श करीत नसल्याने पैसे कधीच जवळ बाळगीत नसत. मग एस.टी. चे तिकीट तरी कसे काढणार? कुणाजवळ याचना करणे तर मुळीच ठाऊक नव्हते. त्यामुळे

सरळ उठून पायी चालू लागत. अशावेळी रोजच्या नियमाप्रमाणे प्रातः काळी त्यांचे एक 'शिष्य' श्री. बाबूशेठ दर्शनासाठी मठात येत नि पाहावे तो श्रींचा पत्ता नसे; कुणालाच काही माहीत नसे. मग काय बाबूशेठही तडक खेडच्या वाटेला चालू लागत. त्यांचे त्यावेळी तरुण वय पण श्रींची चाल अशी वेगाची असे की त्यांना गाठायचे म्हणजे श्री. बाबूशेठना अक्षरशः पळावेच लागे. कसेबसे एकदा येऊन खेडपर्यंत श्रींना गाठत व मग श्रींचे व आपले तिकीट (एस.टी.चे) काढून त्यांच्या बरोबर आळ्यास, श्री आळ्याच्या महाराजांकडे दर्शनास जात व परत त्यांना घेऊनच मग चासकमानला येत. गाठ पडल्यावर विचारले की 'एकाएकी का निघून आलात? आमचे कुणाचे काही चुकले का? तसे असेल तर सांगावे!' त्यावर श्रींचे उत्तर येई, 'छे! तसे काही नाही! मनात आले श्रीगुरुंच्या दर्शनास जावे म्हणून निघालो झाले!' याप्रमाणे अनेक वेळा घडे.

विपुल काव्य लेखन

एकदा आळे येथे गेले असतानाच, कीर्तनासाठी उपयुक्त असे 'भार्गव-दर्प-विमर्दन' हे व 'हिराबाई' चे एक अशी दोन आख्याने लिहिली गेली. (२ ते ४ सप्टें. १९४६ व ७ सप्टेंबर १९४६)

याच वर्षी चास येथे 'श्री हनुमान-चालिसाचा' मराठी अनुवाद चौपायांतच झाला. श्रींचे वास्तव्य जेथे असे तेथे बहुतेक करून 'दासनवमी'चा उत्सव साजरा होत असे. चासच्या अशा उत्सवाचे वर्णन श्रींनी काव्यात केलेले आढळते. तसेच अकरा 'मनाचे श्लोक' त्यांनी हिंदीत अनुवादित केलेलेही आढळून आले.

श्रींचे वास्तव्य बहुधा चास-कमानलाच होते. पण अधूनमधून नगर, बार्शी, कडूस इत्यादी ठिकाणांहून लोक दर्शनास येत असत. पण एकंदर श्रींची वृत्ती प्रसिद्धीपराङ्मुख असल्याने आपणहून कोणी शोध घेत दर्शनास आले तर, अन्यथा आपले नाव व्हावे अशा हेतूने चुकूनही एकादी गोष्ट त्यांचेकडून घडत नसे. शिवाय वृत्ती अत्यंत प्रेमळ पण निस्पृह, त्यामुळे 'निस्पृहस्य तृणं जगत्' अशी वागणुक असे. सत्यभाषणावर अत्यंत कटाक्ष. शिस्त व नियमितपणा यांची आवड. कुणी बेशिस्त वागले, थट्टेतही खोटे बोलले, आपला शब्द पाळला नाही तर निर्भीडपणे त्याची हजेरी घेतली जाई. त्यामुळे एक प्रकारचा दरारा सर्वांनाच वाटे. त्यांच्या समक्षच काय, पण माघारीही गैरवर्तन करण्याची शिष्यवर्गास हिंमतच होत नसे. असे असले तरी चूक झाली आणि प्रामाणिकपणे कबूल केली की लगेच क्षमा केली जाई. दांभिकतेची मात्र अत्यंत चीड असे.

हा स्वामी तुमचा आहे

१९४६ मध्ये 'रझाकार चळवळी' च्या वार्ता ऐकून श्रींनी जे काव्य लिहिले होते, त्यांतील काही 'केसरी'त प्रसिद्ध झाले होते, ते वाचून श्री. ना. भा. जोशी *M.A.LL.B.*रा. कुंडल, संस्थान औंध यांचे लक्ष श्रींच्याकडे वेधले गेले. त्यांतही ते दासनवमी उत्सवानिमित्त गडावर गेले असता श्री. प. पू. श्रीधरस्वामींना आलेले श्रींचे पत्र त्यांच्या पाहण्यात आले. त्यामुळे हे कोण स्वामी आहेत, एकदा पहावे तरी अशी इच्छा, उत्कंठा त्यांच्या मनात उत्पन्न झाली. त्यांनी चौकशी केल्यावर त्यांना श्रींची माहिती कळली. तेव्हा ते व त्यांचा मुलगा चि. तात्या असे दोघे पुण्याहून सायकलवरून चासला श्रींच्या दर्शनास गेले. ही ह्या लाडक्या शिष्याची व श्रींची पहिली मुलाखत. श्री. ना. भा. जोशी यांच्या मनात ब्रम्हचर्याश्रम आणि वानप्रस्थाश्रम यांची सांगड घालून महाराष्ट्रात काही सामाजिक कार्य करावे अशी इच्छा अनेक वर्षे होती. श्रींचे काव्य पाहून या कार्यांत श्रींचा पाठिंबा मिळेल अशी अपेक्षा निर्माण झाली होती. श्री. जोशी, उभयता पितापुत्र चासला गेले तो दिवस ता. ४/४/४७ हा होता. दुपारी ११/१२ च्या सुमारास ते चासला पोहोचले व स्नान करून दर्शनास विठ्ठलमंदिरापलीकडील मठात गेले. दर्शन घेऊन सन्मुख बसल्यावर हळूहळू श्री. जोशी यांनी आपला मनोदय व आपली अपेक्षा बोलून दाखविली. त्यावर श्रींनी 'प्रत्येकाने आपापली उन्नती करून घ्यावी. समाजापुढे आदर्श निर्माण झाला की त्याचा फार उपयोग होतो. सर्व समाज सुधारणे ही गोष्ट सोपी नाही.' अशा प्रकारचे विचार व्यक्त केले. त्यानंतर बराच वेळ मनमोकळी चर्चा झाल्यावर शेवटी 'तुम्ही कोणतेही कार्य करा. हा स्वामी तुमचा आहे.' या शब्दात निःसंदिग्ध आश्वासन श्रींनी दिले तेव्हा श्री. जोशी यांना परम समाधान प्राप्त झाले.

बालरूप रामचंद्र पूर्ण उगवला

१९४७ मधील एप्रिल महिना होता. १२ तारीख, म्हणजे कदाचित् रामनवरात्रातील एखादा दिवस असण्याची शक्यता आहे. रोजच्याप्रमाणे श्रींचे प्रातःस्नान वगैरे झाल्यावर ध्यानास बसले असता व श्रींचा धनुर्धारी रूपाचा अभ्यास असताही, त्या दिवशी अचानक बालरूपाचेच दर्शन झाले. श्रीराम, बालरूप, बसलेले, नीलवर्ण, दैदीप्यमान, स्मितहास्य, गालावर खूप लाली, कानात कुंडले, अंगात पिवळे झबले, कपाळावर पिवळा गोरोचन टिळक (उर्ध्व), हृदयावर झबल्यावर मौक्तिक मणिहार, मधून मधून कमरेची रत्नजडित मेखला दिसत होती. याप्रमाणे ता. १२ ला हेच रूप सारखे

दृष्टीसमोर येऊ लागले. या रूपाचे वर्णन करणारे काव्य 'बालरूप रामचंद्र पूर्ण उगवला' हे त्याचवेळी तयार झाले. ते १५/४/४७ रोजी वहीत लिहून ठेवलेले आढळले. तसेच ता. १५/४/४७ या दिवशी असेच मनात न आणताही अकल्पित श्री महालक्ष्मीचे, चतुर्भुज, कमलावर पद्मासन घातलेली, सुवर्णसदृशकांती, रक्तवस्त्र परिधान केलेली, वर अभय, खड्ग, शूल धारण केलेली असे दर्शन झाले. या महिन्यात श्रीरामस्तोत्र, भोजनविधि, संतासंत संगति, श्रीराम प्रातःस्मरण वगैरे स्फुट काव्ये अनेक निर्माण झाली. ता. २८/४/४७ ला अनेक नवीन वृत्ते श्रींनी केलेली, संकलित केली गेली. याप्रमाणे नित्य साहित्यसेवा चालूच होती.

अनुष्ठान, राष्ट्रोन्नतीसाठी

पुढील वर्षी ना. भा. जोशी यांच्या आग्रहावरून श्रींचे कुंडलला वास्तव्य झाले. कुंडलजवळ वीराण्णाच्या डोंगरावर श्री ब्रम्हानंद महाराजांचे स्थान असून तेथे त्यांची ध्यानास बसण्याची गुहा, पाण्याची कुंडे वगैरे असून त्या डोंगरावरच श्रींचा निवास झाला. तेथे गिरीवर श्री ब्रम्हानंदाच्या आज्ञेने श्रींनी ३९ दिवसात १ कोटी ७५ लक्ष ६ हजार जप केला. श्री ब्रम्हानंदांनी राष्ट्रोन्नतीसाठी हे अनुष्ठान (१ कोटी प्रणवाचे) करावयास सांगितले होते. अनुष्ठान पूर्ण झाल्यावर श्रींना श्रीब्रम्हानंद महाराजांचे समाधिस्थितीत दर्शनही झाले. यानंतर परत श्रींनी चास-कमानकडे प्रयाण केले व त्यावर्षीचा चातुर्मास चास-कमानलाच झाला.

यानंतर श्री. ना.भा. जोशी व श्री सद्गुरु प्रज्ञानानंद सरस्वती स्वामी महाराज यांनी मराठवाड्यात निरनिराळ्या गावी संचार केला असावा असे दिसते. यातच फिरून परांड्यास श्रींचे येणे झाले. यासंबंधी असे कळते की, परांड्यास येण्याआधी श्रींची प्रकृती जरा बरी नव्हती म्हणून श्री. लक्ष्मणराव मुगावकर यांनी हवापालट म्हणून परांड्यास येण्याविषयी विनंती केली. इतक्यात तब्येत सुधारली म्हणून येण्याचे रद्द झाले. तो परत तब्येत बिघडली म्हणून परत येण्याचे ठरविले. तो परत तब्येत सुधारली. म्हणून श्रींनी सध्या येत नाही असे कळविले. तो फिरून तब्येत बिघडली म्हणून होकार कळविताच तब्येत सुधारली. यावरून ईश्वरी संकेतच परांड्यास जाण्याचा आहे असे समजून श्रींचे परांड्यास आगमन झाले. मळ्यात शंकराच्या देवळातच मुक्काम होता.

यावेळी रझाकार चळवळीचा जोर होता. गावात अशांत वातावरण होते. काही लोकांनी स्वसंरक्षणासाठी शस्त्रे पाजळून तयार ठेवली होती. त्यावेळी लोकांना धीर देण्यासाठी श्रींनी सांगितले होते की, 'जर रझाकारांचा

हल्ला झाला आणि स्त्रियांची बेअब्रू, विंटबना होण्याचा प्रसंग आला तर हा स्वामी संन्यासी असला तरी हातात तलवार घेऊन प्राणपणाने रझाकारांशी मुकाबला करून तुमचे संरक्षण करील.' येथेच जनताजनार्दनास सुख लागावे म्हणून श्रींनी मंत्रानुष्ठान काही काळ केले होते. ते झाल्याने वातावरण शांत झाले.

६. सांगली-सातारा जिल्ह्यातील वास्तव्य

आतापर्यंत श्रींनी मानसातील अनेक गूढार्थ लिहून ठेवलेले होते व अशा प्रकारची, मानसातील गूढार्थ प्रगट करणारी टीका 'मानसपीयूष' (अयोध्येहून) प्रसिद्ध झालेली श्रींच्या कानावर आली होती. पण चौकशी करूनही ही टीका मिळू शकली नाही. मात्र १९५० मध्ये 'मानसमणि' ह्या, रामचरितमानसावरील लेखनासच अग्रक्रम देणाऱ्या हिंदी मासिकाचा शोध लागला व त्याचे ग्राहक होण्याचा योग श्रींना आला.

याच वर्षी श्रींनी श्रीरामचरितमानसाची १०८ त्रिदिन पारायणे करण्याचे ठरवून त्याप्रमाणे पारायणास सुरुवात केली. साधारण पहाटे ६ ते ६।। ला वाचनास प्रारंभ होई आणि ११ ते ११।। पर्यंत वाचन पुरे होई. यावेळी प्रवास करावयाचा प्रसंग आलाच तरी त्या दिवशीचे वाचन संपल्यावर निघावे लागे व त्याच दिवशी रात्रीपर्यंत मुक्कामाचे स्थळ गाठावे लागे. या संकल्पाची पूर्ती ३१ ऑगस्ट १९५१ ला झाली.

यावेळी श्री. ना. भा. जोशी ह्यांनी दर्यापूर सोडले होते व ते इस्लामपूर येथे विद्यामंदिर हायस्कूलमध्ये शिक्षक म्हणून काम करीत होते. ते रुकडीकर यांच्या घरी भाड्याने राहात व श्री. हरी गोविंद अष्टेकर यांच्या अंगणात रोज रात्री गीता व रामायण यांवर प्रवचने करीत. त्यांच्या प्रवचनात श्रींचा उल्लेख वारंवार येई. यामुळे इस्लामपूर येथील मंडळींना श्रींच्या दर्शनाची उत्कंठा लागली होती. पण श्री. ना. भा. जोशी ह्यांचेकडूनच कळले की, श्रींची त्रिदिन पारायणे चालू असल्याने इतक्या दूरवरचा प्रवास ठराविक वेळेत व्हावयास हवा, तेव्हा काय करावे असा विचार सुरू झाला. यावेळी तेथील एक डॉक्टर श्री. बा. श्री. वैद्य यांनी त्यांची मोटार श्रींना आणण्यासाठी न्यावी अशी विनंती केली व ही व्यवस्था झाल्यावर श्री. ना. भा. जोशी ह्यांनी श्रींना कळविले. श्रींनी इस्लामपुरास येण्याचे मान्य केले.

३१ मार्च शनिवारी संध्याकाळी श्रींचे इस्लामपूर येथे प्रथम आगमन

सायंकाळी ५॥ वाजता झाले. त्यानंतर मात्र श्रींचा मुक्काम इस्लामपूर येथेच राहू लागला. त्यावेळी श्री. ना. भा. जोशी यांच्या घरी निवासाची व्यवस्था केली होती. सायंकाळी श्रींचे विठ्ठल मंदिरात प्रवचनही झाले व हा अपूर्व सोहळा समाप्त झाला.

नोव्हेंबर १९५१ मध्येच 'मानसपीयूष'ची द्वितीयावृत्ती निघत असल्याचे व बालकांडाचा प्रथम भागही प्रकाशित झाल्याचे कळले म्हणून श्रींनी श्री मानसपीयूषचे लागलीच ग्राहक होण्याविषयी संपादकांना पत्र लिहिले आणि त्या पत्राने संपादक इतके प्रभावित झाले की, त्यांचे पुढे १९५२ मध्ये श्रींना पत्र आले की परशुरामप्रसंगावर भाव लिहून पाठवावे. त्यावर श्रींनी आपणास व्याकरणशुद्ध हिंदी लिहिता येत नाही असे कळविल्यावरून त्यांनी कळविले होते की, आपण पत्रांत जी हिंदी भाषा लिहिता ती मला पसंत आहे. त्यामुळेच पुढे श्रींनी 'मानस गूढार्थ चंद्रिका' ही हिंदी टीका लिहावयास घेतली.

श्रींनी प्रथम हिंदीत टीका लिहिली व नंतर मराठीत तिची स्थळप्रत करून ती हिंदी टीका मानसपीयूषकडे धाडून दिली. यानंतर संपूर्ण अरण्यकांड, श्री रघुवीर विवाह, किष्किंधा व सुंदरकांड या भागाची टीका मराठीत लिहून त्यातील जे भाव 'मानसपीयूष'च्या प्रथमावृत्तीत नव्हते ते हिंदीतून मानसपीयूषकडे पाठवले गेले. प्रथमावृत्तीचे ते ते विभाग संपादकांनी श्रींच्याकडे अवलोकनासाठी धाडले होते व त्यांचे काम झाल्यावर ते परत संपादकांकडे धाडले गेले. टीकेला 'गूढार्थ-चंद्रिका' हे नाव हिंदी टीकालेखन सुरू असताना येथेच दिले गेले.

मानसमणि सहयोग

त्याचप्रमाणे आणखी एक महत्त्वाची घटना म्हणजे १९५० पासूनच श्रींनी 'मानसमणि' या रामवन, सतना, मध्यप्रदेश येथून प्रसिद्ध होणाऱ्या, तुलसीरामायणावरील लेखांना प्राधान्य देणाऱ्या हिंदी मासिकाचे ग्राहकत्व स्वीकारले होते. १९५२ च्या नोव्हेंबर महिन्यात या 'मानसमणिच्या' अंकात 'मानस (काव्य) दोषारोप निराकरण' हा श्रींचा लेख प्रसिद्ध झाला. तो वाचून इंटर पास होऊन पोस्टात नोकरी करणाऱ्या श्री धनसिंह भदौरिया नावाच्या (कानपूरजवळील परौख, पोस्ट नोचारी, जिल्हा कानपूर) तरुणाच्या दर महिन्यास ६/७ शंका, समाधानासाठी श्रींच्याकडे येऊ लागल्या. व त्या टीकालेखनसमाप्तीपर्यंत नियमीतपणे येत होत्या. त्यामुळे सुमारे १५० शंकांचे समाधान श्रींना मानसाधारे करण्यास सापडले व टीकालेखनास फार मदत झाली. आश्चर्यकारक घटना ही की, टीकालेखनसमाप्ती व त्या भैय्या

धनसिंह भदौरियाचे देहावसान समकालीच झाले. श्रींचे प्रत्यक्ष दर्शन त्यास अखेरपर्यंत झाले नव्हते. ही अनपेक्षित ईश्वरी योजना अगदी थक्क करणारीच आहे. हा पत्रव्यवहार चालू असता श्री धनसिंह भदौरिया यांनी एका पत्रात, श्रींना आपणास अनुग्रह देण्यासाठी विनंती केली होती. त्यानंतर श्रींनी अंतर्ज्ञानाने त्याची योग्यता जाणून त्यास संकल्प दीक्षा दिली होती! त्यावेळी हा मुलगा अल्पायुषी दिसतो असे श्री म्हणाले होते आणि तेच खरे ठरले!

'रामवन' यात्रा

या सर्व गोष्टींमुळे व 'मानसपीयूष' मधील श्रींच्या टीकेमुळे उत्तर भारतातील मानसप्रेमी लोकांना श्रींचे नाव सुपरिचित झाले व त्यांच्या दर्शनासंबंधी त्यांच्या मनात उत्कंठा उत्पन्न झाली. यामुळे 'रामवन' सतना येथून १९५३ मध्ये श्रींना चैत्रात रामनवरात्रात होणाऱ्या 'मानसयज्ञा'साठी आग्रहाचे निमंत्रण आले. यावेळी श्रींचा मुक्काम चास-कमान येथेच होता. त्यामुळे चास-कमानहून पुण्यास येऊन मार्च ११ (बुधवार) १९५३ रोजी पुण्याहून 'रामवन' येथे श्रींनी प्रयाण केले.

रामवनच्या मुक्कामात रोज संध्याकाळी ५ वाजता श्रींचे हिंदीमधून रामायणावर प्रवचन होई. महाराष्ट्रीयन, एक संन्यासी आणि मानसावर एवढे प्रभुत्व हे पाहून ऐकणारी दिगूमूढ होऊन जात.

रामवनचा परिसर अत्यंत रम्य होता. तेथे रामायणातील वर्णनानुसार 'मानस सरोवर' 'चारी घाट' इत्यादी निर्मिती केलेली आहे. तेथे कमळाच्या वेली मुबलक, म्हणून तेथे असता कमळाच्या पानावर जेवण वाढले जाई. मानसयज्ञासाठी कलकत्ता, छत्तीसगढ इत्यादी दूरदूरच्या ठिकाणाहून लोक आले होते.

तेथून श्री स्वामीमहाराज जबलपूर येथे गेले. तेथे श्रींच्या हस्ते श्री दत्तमूर्तीची प्राणप्रतिष्ठा झाली. तेथून गोंदिया येथे श्रींचे एक शिष्य श्री. राजवाडे हे *Central Excise* मध्ये नोकरीस होते, त्यांच्याकडे श्रींचा मुक्काम झाला. तेथे असताही टीकालेखन सुरूच होते. या मुक्कामातच श्री. राजवाडे यांनी श्रींचा 'वेदान्त-सार-अभंग रामायण' हा ग्रंथ प्रकाशित केला.

यानंतर श्रींचे परत चासला आगमन झाले. रामवनहून श्री आल्याचे कळताच श्रींची शिष्यमंडळी मे-जून मध्ये श्रींचे दर्शनास येऊन गेली. शिवाय त्यावर्षी श्रींना ६० वर्षे पुरी झाली म्हणून साठीशांतीनिमित्त चास-कमानला सद्भक्तांचा एक मेळावाही भरविला होता. (१५ मे १९५३) त्याचवेळी 'अभिनव रामायण' हा श्रींच्या स्फुटकाव्याचा संग्रह प्रसिद्ध करण्यात आला.

सगुण साक्षात्काराचा अपूर्व अनुभव

यानंतर सप्टेंबर १९ ला रविवारी श्रींचे आसन परत इस्लामपूरला आले. यावर्षीची दिवाळीही फार आनंदात गेली. दिवाळीच्या पाडव्याला अनेकांना श्रींनी मंत्रोपदेश दिला. यावेळी सर्वांना ध्यानास बसवून श्री विविध बीजोच्चार करीत व कुठल्या बीजोच्चाराचा कुणावर काय परिणाम होतो याचा अभ्यास केला जाई.

'ग्लौं' उच्चाराबरोबर गणेश दर्शन, 'ऐं' बीजोच्चाराबरोबर सरस्वतीचे दर्शन, या प्रमाणेच 'द्रां', 'रां', 'हं' इत्यादी विविध बीजोच्चार करून परिणामांची नोंद घेतली जाई. सप्टेंबर १९ (१९५४) ला श्री इस्लामपूरला आले ते जुलै १ (१९५५) पर्यंत इस्लामपूरला होते. जूनमध्ये सगुणसाक्षात्कारासाठी सर्वांनी मिळून निर्जळ, निद्रारहित, मौनयुक्त अनुष्ठान करावे असा विचार ठरला. त्याप्रमाणे ता. १६ जूनला असे अनुष्ठान सुरू झाले. त्यावेळी श्रींनी एक दिवस आधीच अनुष्ठानास सुरुवात केली होती. त्यात एकूण १४ स्त्री-पुरुषांनी भाग घेतला होता. ता. १८ ला सकाळी १० वाजता श्रींना एकट्यांना श्रीरामचंद्राचा सगुणसाक्षात्कार झाला. पदकमलापासून कटीपर्यंत स्पष्ट दर्शन झाले. पुढे वर दृष्टी जाताच श्रींचे देहभानच हरपले! त्यावेळची श्रींची प्रेमविव्हल अवस्था पाहून सर्व मंडळी घाबरूनच गेली! नंतर सावध झाल्यावर श्रींनी सर्वांना आश्वासन दिले. या अनुष्ठानात इतर सर्वांना 'प्रेमभक्ती' प्रभूंनी देऊ केली.

या अनुष्ठानाची समाप्ती शनिवारी रात्री १२ वाजता झाली. पाणी, सरबत वगैरे सर्वांनी घेतले. या अनुष्ठानात अन्नावाचून सर्वांचेच ८२ तास गेले. पाण्यावाचून व झोपेवाचून ४८ तास तरी गेलेच. ज्यांना पुढे निभले नाही त्यांना ४८ तासांनी थोडे पाणी घेऊन विश्रांती घेण्याची परवानगी श्रींनी दिली होती. या अनुष्ठानात देवदेवतांची दर्शने, ध्यानाच्या वा जपाच्या वेळी, अंतश्चक्षूसमोर सर्वांनाच झाली, दुसऱ्या दिवशी रविवारी ता. १९ जूनला श्रींना सगुणसाक्षात्कार झाला. पण यावेळी आदले दिवशीसारखी स्थिती झाली तरी कुणी घाबरले नाही.

यानंतर ता. १ जुलैला (शुक्रवारी) श्रींनी सातारला प्रयाण केले. यावेळच्या श्रींच्या सातारच्या मुक्कामात, ज्या विस्तृत टीकेच्या लेखनाचा प्रारंभ कार्तिक शु. प्रतिपदा शके १८७५ रोजी इस्लामपूर येथे झाला होता, ती परिशिष्ट लेखनासह श्रावण कृष्ण पंचमी शके १८७७ (८/८/५५) सोमवारी सातारा येथे लिहून पूर्ण झाली. (ही टीका डेमी आकाराची छापील पृष्ठे ६१०० होतील एवढी विस्तृत आहे.) त्यानंतर लगेच दुसऱ्या

दिवसापासून म्हणजेच ९ ऑगस्ट पासून म्हणजे श्रावण कृष्ण षष्ठी ते चतुर्दशीपर्यंत रोज एक पारायण याप्रमाणे श्रींनी श्रीराम चरितमानसाची नऊ पारायणे करावयाची ठरविले. हे कळताच परगावहून मंडळी येण्यास सुरुवात झाली. यावेळीही श्रवणास रोज १४ जण बसत असत.

यानंतर ऑक्टोबर १ ला श्रींचे इस्लामपूरला आगमन झाले खरे, पण चारच दिवसांनी ते परत साताऱ्याला गेले. यानंतर ऑक्टोबर महिन्याच्या अखेरीस सातारला श्रींची प्रकृती बिघडली म्हणून श्रींचा मुक्काम परत इस्लामपूर येथेच झाला.

१९५६ चा आषाढ महिना लागताच पूर्वी ठरल्याप्रमाणे चातुर्मासासाठी म्हणून श्रींनी सांगली येथे विष्णुमंदिरात राहण्याचे ठरविले व त्याप्रमाणे १० जुलैला दुपारी श्री सांगलीस विष्णुमंदिरात जाऊन पोहोचले.

यावर्षी कृष्णेस महापूर येऊन ऑगस्ट ३ ला शुक्रवारी विष्णुमंदिराचा संपूर्ण पहिला मजला जवळ जवळ पाण्याखाली गेला. लोक नावेतून ये जा करू लागले. त्यांनी श्रींना गावात वस्तीसाठी येण्याचा आग्रह केला. पण श्रींनी निवासस्थान सोडले नाही. मात्र रोज दुपारी ११ चे सुमारास धाबळी नेसून ते होडीतून गावात जात व करपात्र भिक्षा करून होडीतूनच परत मंदिरात येत. चोहोंकडे पुराचे पाणी, मध्येच हे विष्णुमंदिर व त्यात एकटे श्री वस्तीला ! पुराच्या पाण्याबरोबर नाग साप वाहत येत. तेही खिडकीजवळून जाताना दिसत.

१९५७ चा चातुर्मास इस्लामपूरला डॉ. वैद्य यांच्या जुन्या वाड्यात स्वतंत्र जागेत झाला व ५८ चा चातुर्मास माधवनगर येथे श्री. नातूशेठ यांच्या बंगल्यात संपन्न झाला.

७. मराठवाड्यातील वास्तव्य

१९५९ साली श्रींचा मुक्काम परांड्यास गेल्यानंतर समाधिकाळापर्यंतचे (१९६८) जास्तीत जास्त वास्तव्य मराठवाड्यांतच झाले. एकदाच नाशिक पंचवटी येथे जाणे झाले व त्यावेळी परत परांड्यास जाताना १९६१ साली थोडे दिवस इस्लामपूरला जाणे झाले होते. तसेच १९६६ साली काही महिने सातारा, चिकुर्डे येथे निवास झाला. गंगाखेड, लोहारा, उस्मानाबाद, परांडा वगैरे भागातच अधिक काळ निवास झाला.

४ मार्च १९५९ ला श्री गंगाखेड येथे प्रथम आले. गंगाखेड येथील

जहागिरदारांच्या श्रीकृष्ण मंदिरातील सभामंडपाच्या माडीवर स्वतंत्र खोलीत श्रीचा निवास होता. मंदिर श्री गोदेच्या काठी होते. चांगले सुंदर, एकांत, शांत व बंदोबस्तात असलेले. वरच दिवा, कंदील, बादली, लोटी व बादलीभर पाणी एवढी व्यवस्था होती. फक्त दोन वेळा स्नानाला व एक वेळ भिक्षेसाठी खाली उतरावे लागे. लोकांची उपाधी नसल्यासारखीच होती. षष्ठीपासून एकादशीपर्यंत मंदिरात मामुली उत्सव असे. त्यावेळी प्रवचने होत. नदीवर व भिक्षेस जाण्यास पायऱ्या खूप चढाव्या उतराव्या लागत असत. दूध सकाळ संध्याकाळ मिळण्यासारखे होते. पण श्रींनी न घेण्याचेच ठरविले. व दुपारी करपात्र भिक्षा जवळच्या घरी तेवढी घेत असत.

गंगेला अनेक घाट होते. घाटांजवळ गळाभर पाणी होते. श्रींनी तेथे वैशाखी क्षौरापर्यंत मुक्काम करण्याचे ठरविले होते. राणीसाहेबांचे व्यवस्थापक, रोज दोन वेळा येऊन चौकशी करून जात. उन्हाळयाचा त्रास बराच कमी होता व रात्री झोपण्यास आजूबाजूस गच्चीसारख्या जागा होत्या.

पुढे ता. १२ जून ला श्रींचे परांड्यास आगमन झाले व दुसऱ्या दिवशी स्नान उरकून देशमुखांच्या वाड्यात श्रींनी आपले आसन आणले. तो वाडा पिशाच्चग्रस्त होता म्हणून तिकडे कुणी फिरकत नसे. पण श्रींचे वास्तव्य तेथे झाल्यावर मुले बाळे सुद्धा वेळी अवेळी येत. पण कुणाला त्रास झाला नाही. कारण श्रींनी त्या पिशाच्यास बोलते करून कुणास त्रास न देण्याविषयी सक्त ताकीद केली होती. श्रींनी ताकीद केल्यावर कधीही कुणाला त्रास झाला नाही.

सप्तरंगी पोथी लेखन

ता. १८ जूनपासून श्रींनी सप्तरंगी पोथी लेखनास आरंभ केला. लाखी शाई सप्तरंगाची तयार करून त्याने संपूर्ण तुलसी रामायण लिहून काढले. वैशाख शुद्ध १० (शके १८८१) ला लेखनास प्रारंभ करून ज्येष्ठ शुद्ध दशमीस लेखन पूर्ण केले. ही पोथी श्रींनी समाधी घेतल्यावर त्यांच्या आज्ञेवरून सज्जनगड येथे देण्यात आली आहे!

श्री शिवपार्थिव लिंगार्चन

यावर्षी श्रींच्या प्रेरणेने श्रावण शुद्ध प्रतिपदेपासून सामुदायिक श्री शिवपार्थिव लिंगार्चन परांडा येथे सुरू झाले. ११ पुरुष आणि २१ स्त्रियांनी भाग घेतला होता. प्रत्येक जण १२१ लिंगे करीत असे. पूजा सांगण्यास ब्राह्मण असे. याप्रमाणे संपूर्ण श्रावण महिना मोठ्या आनंदात गेला. एकूण लिंगार्चन १,३९,०३९ इतके झाले. लिंगार्चन समाप्ती फार मोठ्या

प्रमाणावर झाली.

समाप्तीच्या दिवशी श्री स्वामी शिवपूजनाच्या पूर्वीच एका मोठ्या कोनाड्यात चौरंगावर व्याघ्राजिनावर बसले होते. प्राणप्रतिष्ठा मंत्र सुरू होताच, एका निमिषांत श्रींच्या ठिकाणी श्री शिवाचा जोरात पण प्रशांत शिवरुपाने संचार अगदी स्थाणू असा झाला. फक्त नेत्रात हालचाल होती. विसर्जन मंत्र म्हणताच निमिषार्धांत श्रींचे शरीर मोकळे झाले. मात्र तत्पूर्वी हात एकदम वरद होऊन सर्वत्र फिरला. दुपारी १।। वाजता श्री तेथून परत मठीत गेले. मग परत स्नान व फराळ वगैरे झाले.

अनेकांना लिंगार्चनात प्रत्यक्ष शिवजी लिंगावर येऊन बसून पूजा घेत आहेत किंवा मध्य लिंगावर श्री सद्गुरु व इतर लिंगावर शिवजी असा अनुभव आला. धन्य गुरुकृपा !

रामवनचा अद्वितीय सत्कार

सप्टेंबर १० पर्यंत १६ पारायणे पुरी झाली होती व शिवपुराण सांगणे संपून अभंग रामायणावर श्रींची प्रवचने सुरू होती. ६-१० पर्यंत २५ पारायणे पुरी झाली. याच सुमारास रामवन (मध्यप्रदेश, सतना) येथे श्री स्वामी प्रज्ञानानंद पेटिका स्थापन होऊन त्यात रामचरितमानस (मराठी) गूढार्थ चंद्रिका नमुना अंक, प्रस्तावना खंड, मानसमणितील श्रींचे सर्व छापील लेख व श्रींचा पत्रव्यवहार वगैरे पेटिकेत ठेवला गेला.

फाल्गुन अखेर १०० पारायणे पुरी करावयाचा श्रींचा विचार होता. म्हणून मार्गशीर्ष पौर्णिमेपासून (दत्तजयंती) १५/१२/१९५९ पासून मानसाची द्विदिन पारायणे सुरू झाली. या सुमारास श्रींनी १९५३ साली जी हस्तलिखित पंचरंगी पोथी लिहून मानस संघ रामवनला दिली होती, ती त्यांच्या जागेतून कोणी व्यक्तीने चोरल्याचे पत्र रामवनहून आले होते. श्री रघुनाथांनी कदाचित ही परीक्षा घेतली असेल की श्रींना वाईट वाटते की काय? पण एखादी वस्तू कोणास दिली की तिचे काय झाले हा विचार करणे चूक असे श्रींचे मत असे, त्यामुळें ती हस्तलिखित पोथी कोणी रामायण प्रेमी व्यक्तीने चोरली असावी असे श्री म्हणाले.

पिशाच्चांचा कायमचा बंदोबस्त

१९५९ ते १९६२ या चारही वर्षी श्रींचे चातुर्मास परांडा येथेच झाले. पण १९६३ चा चातुर्मास लोहाऱ्यास झाला आणि १९६४ सालचा चातुर्मास उस्मानाबाद येथे झाला. त्यावेळी श्री गरड वकिलांच्या वाड्यात माडीवर श्रींचे वास्तव्य होते. तेथें असताना श्रींची तब्बेत खूपच बिघडली होती. कमरेस

नागीण झाली होती. ती जरा बरी झाली तो एक दिवस पहाटे प्रातःस्नानाच्या वेळी एकाएकी चक्कर येऊन मोरीत खाली कोसळले. त्यावेळी जबरदस्त मार लागून दुखापत झाली. आरामखुर्चीवर बसावे लागे. भेंडीचे मूळ उगाळून लेप लावला जाई.

श्रींचे वास्तव्य असताना, उस्मानाबाद येथे गरड वकिलांच्या वाड्यात, श्री भागवताचा सप्ताह झाला. श्री हनमंताचार्य सप्ताह वाचत होते. त्या वाड्यात दोन मृतात्मे होते. एक बाळंतीण व एक समंध. श्री भागवत सप्ताह वाचणाऱ्या आचार्यांना फार त्रास होऊ लागला. दशम स्कंधाचे वाचन सुरू असता तर पिशाच्च्यांनी वाचणाराचे तोंड बंद केले. पोथी टाकून हणमंताचार्य माडीवर श्रींचे आसन होते तेथे पळत गेले. श्रींनी कमंडलूतील जल प्रोक्षण करून पिशाच्चाचे निवारण केले. त्यानंतर भागवत सप्ताह सुरळीत पुरा झाला. त्या काळात श्रींनी अनेकांना रोगमुक्त केले, अनेकांची पिशाच्चबाधा दूर केली !

शंकर पार्वतीचे अपूर्व दर्शन

उस्मानाबादला असता एके दिवशी संध्याकाळी ६॥ वाजता स्नान करून गरड वकिलांच्या माडीवर श्री स्वतःच्या आसनाकडे चालले होते. गरड वकिलांचा छोटा मुलगा राम व राणी वडगांवकर ही मुले समोर बसलेली होती. तोच दक्षिणेकडच्या बाजूने नंदीवर बसून शंकरपार्वती श्री (स्वामी) जेथे आसनावर बसत तेथे आले. ही दोन्ही लहान मुले 'शंकरपार्वती' म्हणून ओरडू लागली. स्वामींनी हातानी मुलांना गप्प बसण्याची खूण केली. श्री. वडगांवकर तेवढ्यांत आले, तेव्हा 'शंकरपार्वती आले आणि गेले, तू आता नंतर आलास. तुला काही दर्शन झाले नाही, या मुलांना दर्शन झाले!' असे श्री म्हणाले. तसेच 'हे चौथे दर्शन!' असेही त्यावेळी म्हणाले.

शेवट शेवटचे चातुर्मास

१९६५-६६ सालचे चातुर्मास परांडा येथेच राम विश्रामधामात झाले. त्यानंतर १९६७ साली श्रींचे वास्तव्य चातुर्मासात लातूरला होते. तेथे श्रीराम मंदिराच्या पडवीत चातुर्मास झाला. हा श्रींचा २५ वा चातुर्मास होता, व हाच शेवटचा चातुर्मास ठरला. कारण पुढील वर्षीच, १९६८ मार्च २३ लाच (फाल्गुन वद्य दशमी), श्रींनी प्रायोपवेशन करून पार्थिव देहाचा त्याग केला.

८. महासमाधी

वज्रादपि कठोराणि मृदूनि कुसुमादपि । लोकोत्तराणां चेतांसि को हि विज्ञातुमर्हसि ।। असे म्हणतात ना, ते अगदी खरे आहे. दुसऱ्याच्या दुःखाचा विचार मनात आला की, लोकोत्तर पुरुषांचे हृदय कुसुमाहून कोमल बनते. पण स्वसुखाविषयी स्वतःच्या, देहसौख्याविषयी ते प्रसंगी वज्रापेक्षा कठोर बनते. श्रींच्या संबंधीही असेच म्हणणे योग्य ठरेल.

१९६६ पासून श्रींच्या मनात प्रायोपवेशनाने देहत्याग करण्याचा विचार घोळत होता. जसे जसे दिवस लोटू लागले तसा हा विचार बळावतच गेला. परांडा येथेच फाल्गुन वद्यात प्रतिपदेपासून प्रायोपवेशन करून देह ठेवण्याचे ठरविले आहे तरी कुणालाही पौर्णिमेपर्यंत दर्शनास यावयाचे असेल त्यांनी यावे, याप्रमाणे सर्व शिष्यमंडळींच्याकडे पत्रे रवाना झाली.

पू. श्री. गुळवणी महाराज व पू. श्री. श्रीधरस्वामी महाराज ह्यांनाही पत्राने हा निश्चय कळविला गेला. त्यांची, तसेच इतर अनेक विद्वान मंडळींची पत्रे आली की आपण हे उपोषण करू नये. पण प्रत्यक्ष श्रीरामप्रभूंनी सांगितले तरच हा विचार रद्द करू अन्यथा एकदा ठरले ते ठरले असे श्रींनी कळविले.

एकदा प्रायोपवेशनाने देह ठेवण्याचे पक्के ठरल्यावर प्रत्यक्ष प्रायोपवेशन सुरू करण्यापूर्वी, एकाद्या कार्यक्रमाची पत्रिका तयार करतात तशा उत्साहाने श्रींनी आपला सर्व कार्यक्रम, प्रायोपवेशाने समाधिस्थ होणे आणि देहाची विल्हेवाट वगैरे सर्व गोष्टी शास्त्राप्रमाणे लिहून ठेवल्या होत्या व ब्राम्हणांना बोलावून सर्व गोष्टी समजावून सांगितल्या होत्या.

अगोदर समाधी बांधण्यास श्रींचा विरोधच होता. देह कुठल्यातरी नदीत सोडून द्यावा, किंवा चार तुकडे करून जंगलात टाकून द्यावा असे म्हणत. पण अनेकदा सर्वांनी विनंती केल्यावरून समाधीचे मान्य केले.

शिष्यमंडळींना पत्रे गेल्यावर एखादा अपवाद सोडून जवळ जवळ सर्वच मंडळी येऊन दर्शन घेऊन गेली. इतरही ज्यांचा परिचय होता किंवा ज्यांना केवळ ऐकून माहिती होती अशी आसपासच्या परिसरातील मंडळी दर्शनासाठी येऊ लागली.

'असे सकल रघुपती संपत्ती', अशी भावना श्रींची असल्याने श्रींनी सर्व वस्तूंची क्रमवार नोंद वगैरे करून व कुठली वस्तु कुणाला द्यावी याची नोंदही करून ठेवली होती. सेवाधर्म हा अति कठीण आहे हे जाणून कोण काय म्हणेल याची पर्वा न करता मृत्युपत्र-व्यवस्था पत्र लिहून ठेवले होते.

त्यात कुठली वस्तू कुणाची हे लिहून ती वस्तू त्या व्यक्तीस प्रसाद म्हणून देण्याविषयी लिहिलेले होते. तसेच सर्वांनाच काही ना काही वस्तू भेट म्हणून, प्रसाद म्हणून दिली गेली होती व तसे लिहून ठेवले होते. आश्चर्य वाटेल, पण अक्षरशः सुतळीचा तोडा, रद्दी, उरलेली शाई इत्यादीबद्दलही लिहून ठेवले होते. तसेच जी वस्त्रे पुरून टाकायची होती ती लगेच पुरावयास लावली. बरीच पुस्तके, ग्रंथ सज्जनगडावर देण्यास सांगितले. 'समाधीची जागा पाहिलीत का? पाहून या' असे दर्शनास येणाऱ्यास बजावीत. एखाद्या गावाला जाताना जशी आपण साग्रसंगीत तयारी करतो तशी श्रींची जणू एखाद्या मंगलकार्याला गावाला निघाल्याप्रमाणे शांतपणे, निर्विकार मनाने आणि प्रसन्न चित्ताने सर्व तयारी मोठ्या उत्साहाने चालली होती. ह्यावेळपर्यंत कुणा शिष्यांना त्यांच्या हितासाठी रागावले असतील तर त्यावेळी सर्वांना श्रींनी क्षमा करून टाकली होती व त्यांनाही दर्शनास येण्यासंबंधी कळविले होते.

होळी पौर्णिमेचा दिवस श्रींनी अन्न न घेता नुसतेच पाणी पिऊन काढला व दुसऱ्या दिवसापासून श्रींनी प्रायोपवेशन सुरू केले. रामविश्रामधामांत खूप गर्दी होईल म्हणून श्रींनी श्री. वासुदेवराव देशमुख यांच्या वाड्यात जाण्याचा निर्णय घेतला होता, व म्हणून तेथेच सर्व सोय केली गेली. प्रायोपवेशन फाल्गुन वद्य प्रतिपदेला सुरू झाल्यावर दररोज त्यांच्या दर्शनास शेकडो, हजारो भाविक येऊ लागले.

श्रींनी पहिले सात दिवस सारखे रात्रंदिवस आलेल्या लोकांबरोबर बोलणे सुरूच ठेवले होते. अन्नपाणी एकदा वर्ज्य म्हटल्यावर त्याचे नावही नाही आणि बोलणे मात्र सारखे सुरू! पुढे लघवी रक्तासारखी लाल होऊ लागली. जिभेवर सर्व भेगा पडल्या, फोड आले, पण श्रींना कशाची पर्वा नव्हती. कुणी 'आपण बोलू नका' म्हणून विनंती केली तर 'जाऊ दे, आता हे मडके लवकरच फुटणार आहे' असे म्हणत.

काळजीत गेलेली नाथषष्ठी

श्रींनी प्रथम सांगितले होते की नाथषष्ठीस बहुतेक देह सोडू. त्यामुळे नाथषष्ठीला मंडळी काळजीतच होती. नऊ दिवसांचे तुळशीरामायणाचे पारायण चालूच होते. रामायणाची आरती झाल्यानंतर सर्वांची विचारपूस, बोलणे वगैरे रोजच्या प्रमाणेच चालू होते. दिवसभर रामनामाचा गजर होत होता. संध्याकाळी ५ वाजण्याचे सुमारास नित्याप्रमाणे श्री स्नानगृहात स्नानास गेले आणि स्नानास बसताना एकाएकी कोसळले. धावाधाव सुरू झाली. सोवळ्यात मंडळी सारखी कुणी ना कुणी असत. त्यांनी घोंगडी

घातली. दर्भ अंथरले. तुळशी टाकल्या. व काहींनी श्रींना स्नानगृहातून बाहेर आणले. त्यावेळी श्री थोडे शुद्धीवर आले. त्यामुळे त्यांना घोंगडीवर न ठेवता पलंगावर धरून बसविले ! थोड्या वेळाने श्रींनी सांगितले, 'अजून अवकाश आहे, घोंगडी काढून टाका.' घोंगडी वगैरे काढण्यात आली. श्रींना ग्लानी होती म्हणून पलंगावर बसविले. रात्री ९ च्या सुमारास श्रींना बरे वाटले; त्यावेळी एकाने विचारले, 'जलप्रवेश, पर्वतपतन, प्रायोपवेशन इत्यादी मार्गाने देहत्याग करणे योग्य आहे का?' त्यावर श्रींनी 'वृद्धयतीनी असा देहत्याग करू नये, पण यतीवृद्धांना असे करण्यास हरकत नाही' असे सांगितले.

सौ. जोशी (श्री. माधवराव जोशी यांच्या पत्नी) तेथे सोवळ्यांत सेवेसाठी असत. श्रींच्या जिभेवर भेगा पडल्या होत्या म्हणून मुळी लावताना श्रींची ती अवस्था पाहून जरा त्यात दोन थेंब पाणी जास्त घातले. त्या मुळीचा लेप लावू लागल्यावर ते गंध पाणी जास्त घातल्याने पातळ झाल्याचे श्रींना जाणवले. तेव्हा 'आम्ही एकदा अन्नपाणी वर्ज्य असे ठरविले असता, तू त्यांत जास्त पाणी का घातलेस?' म्हणून तशा परिस्थितीतही त्यांनी कानउघडणी केली.

नंतर दुसरे दिवशी रामायणाचे पारायण चालू असता श्रींनी, 'आज योग कोणता आहे?' असे विचारले. 'आज परीघ योग आहे,' म्हणून सांगितल्यावर श्री म्हणाले, 'आज जायचे नाही' तो दिवस नित्याप्रमाणेच गेला. प्रकृतीत फारसा फरक भासला नाही.

शाळिग्राम हृदयावर सरकवून घेतला

नंतरचे दोन दिवस बोलणे फारसे नव्हते. स्नान वगैरे सुरूच होते, पण समाधी अवस्था असावी. नंतर १० व्या दिवशीही बोलणे बंद होते. सकाळ व संध्याकाळचे स्नान स्नानगृहात न होता तेथेच परातीत बसवून घातले गेले. सकाळपासूनच घोंगडीवर ठेवण्यात आले होते. बोलणे बंद असले तरी फारच वेदना वाढल्यास, 'श्रीराम, श्रीराम,' असा उद्घोष ते करीत असत. असाच सर्व दिवस गेला. रात्री एकच्या सुमारास डॉ. कुलकर्णी (त्यांच्या सेवेला रात्रभर होतेच.) यांनी वेळ जवळ आल्याचे जाणले व पूर्वी श्रींनी सांगितल्याप्रमाणे शाळिग्राम त्यांच्या छातीवर ठेवला. वास्तविक श्रींचे हातपाय अगदी गार पडलेले होते. तशा अवस्थेतही श्रींनी आपल्या दोन हातांनी तो हृदयावर सरकवून घेतला. पूर्वी सांगितल्याप्रमाणेच त्यांना (गंगाजळ व तुळशीपत्र) तीर्थ घातले गेले. यानंतर भजनाचा घोष सुरू असतांनाच (फाल्गुन वद्य दशमीला रात्री १ वा. १० मिनिटांनी) खाडकन्

डोळे उघडले गेले. (एकदम वीज चमकल्यासारखे झाले) आणि त्याचवेळी प्राण पंचतत्वांत विलीन झाले. अशा रीतीने श्रींनी सांगितल्याप्रमाणे सर्व गोष्टी घडल्या.

नेत्रांतून प्राण जाणाऱ्या माणसास वैकुंठ प्राप्त होतो असे शास्त्र आहे असे सांगत व आम्ही तसेच जाणार असेही म्हणत. तसेच झाल. ह्या काळात उस्मानाबादची खूप मंडळी आली होती. इतरही गावोगावची मंडळी दर्शनास येत होती. ४।५ गावची भजनी मंडळी, लेझीमवाले, मृदंगवाले, टाळकरी, माळकरी सर्व जमले होते. हरिजन, मुसलमान, सर्व तऱ्हेची अठरा पगड जात दर्शनास येत होती.

ती अपूर्व रथयात्रा

सकाळी श्रींना स्नान घालून दर्शनाकरिता देह ठेवला होता. हजारोंनी दर्शन घेतले व दुपारी ११ च्या सुमारास गाडीचा रथ तयार करून सोवळ्यात फुले, हार, पूजा करून श्रींचा (स्वामींचा) देह त्यात बसवला. हातात कमंडलू व दंड दिला. रुद्राक्षाची माळ गळ्यात घातली आणि भजनी मंडळांतील लोक भजन करीत करीत सडे, रांगोळ्या घातलेल्या रस्त्यावरून थाटाने मिरवणूक श्री हंसराजांचे मठाकडे* निघाली. उन्हाळा, मार्चचे दिवस, त्यातही ११ ची दुपारची वेळ, तरी ५० ब्राम्हण सोवळ्याने अनवाणी रथ ओढण्यास तयार झाले. जवळ जवळ दहा हजार लोक मिरवणुकीत होते. अशी ही अपूर्व मिरवणूक दुपारी ४ च्या सुमारास श्रीहंसराज स्वामींच्या मठात आली. श्रींना परत स्नान घालून सोवळ्याची वस्त्रे, कटिसूत्र, कौपीन, जी त्यांनी स्वतः धुवून सोवळ्यात ठेवून सूचना देऊन, लिहून ठेवलेली होती की शेवटच्या वेळी विशिष्ट ठिकाणी वस्त्रे ठेवली आहेत ती वापरावी, त्याप्रमाणे तीच वस्त्रे त्यांना नेसवून, पूजा करून, आरती करून सर्वांनी अश्रुपूर्ण नेत्रांनी शेवटचा निरोप दिला. बरीच जनता ढसढसा रडली. सर्वांनाच खूप वाईट वाटले. पण श्रींनी सांगून ठेवले होते की, 'देहरूपाने गेलो तरी चैतन्यरूपाने मी तुमच्याजवळ आहे. तुम्ही कळवळून प्रार्थना करा. मी तुम्हाजवळच आहे.' असे सांगितले होते, त्याप्रमाणे सर्वांना अनुभव नेहमी येतो.

---

*परंडा (जिल्हा उस्मानाबाद) येथे श्री समर्थ शिष्य कल्याणस्वामी, नाथपंथीय कवी श्रीनाथभुजंग, सुप्रसिद्ध वेदान्ती संतकवी श्री हंसराज स्वामी, समर्थभक्त प. पू. श्री अनंतदास रामदासी इत्यादि महान संतांची समाधिस्थाने असल्याने त्याला संतभूमीचा गौरव प्राप्त झाला आहे. अनेक संतांच्या चरणस्पर्शाने पुनीत झालेल्या या भूमीतच स्वामी रमले नि चैतन्यरूप झाले.

कुणी काय करावयाचे हे श्रींनी आधीच सर्व सांगून ठेवले होते. त्याप्रमाणे श्री विद्वत् यांना श्रीचे मस्तकावर श्रीफळ फोडावयाचे काम सांगितले होते. त्यांनी 'दुसरे काही काम सांगा,' अशी प्रार्थना केली. पण 'तुला मूलबाळ नाही, आणि शास्त्रात असे सांगितले आहे की, समाधिस्थ होणाऱ्या संन्याशाच्या मस्तकावर निःसंतान माणसाने नारळ फोडल्यास त्यास संतान होते. त्याप्रमाणे तू शास्त्रप्रचीती घे. घाबरू नको. स्वामींची परवानगी आहे. तेव्हा तूच हे काम कर.' असे सांगितले. त्याप्रमाणे त्यांनी श्रींची आज्ञा पाळली आणि श्रींना समाधिस्थ होऊन एक वर्ष होण्याच्या आत, विवाहानंतर १२ वर्षांनी, त्यांना कन्यारत्न झाले. या मुलीचे नाव त्यांनी प्रेमादरपूर्वक 'प्रज्ञा' असे ठेवले आहे.

त्याचप्रमाणे समाधिस्थळी एकात एक असे दोन खड्डे काढावे लागतात. ते विशिष्ट मापाचे लागतात. त्या मापाच्या कळकाच्या काठ्या श्रींनी स्वतः तासून ठेवल्या होत्या. त्यावेळी कोणी विचारले 'हे काय करता?' तर सांगितले 'त्यावेळी शंभू (आदिनाथराव यादव) कदाचित् गडबडून जाईल व हे तुकडे तासतांना हातबित कापून घेईल म्हणून आम्हीच आधी तासून ठेवतो.' ह्या शिष्यवात्सल्याची तुलना कशाबरोबर करावी बरे! धन्य तो शंभू व धन्य ती गुरुमाऊली!

९. व्यक्तिदर्शन

शोभे कशी ही गुरुराजमूर्ती।
काषायवस्त्री प्रगटे त्रिमूर्ती।।
तेजें विराजे तनु गौरवर्णी।
रूपाद्भुता त्या कवि केवि वर्णी ।।१।।

भासे जणू देह धरी विराग।
प्रत्यक्ष आदर्श दिसेचि त्याग।।
ज्ञानार्कि नाहीं लवलेश आग।
ह्या प्रेमचंद्री नहिं लेश डाग ।।२।।

हातात शोभे जणु धर्म दंड।
मोडीतसे काममदादि बंड।।

विभूति भाली जणुं भक्ति पूर्ण।
संसार तापा करि तूर्ण चूर्ण।।३।।

हातीं सदा चालत रामसेवा।
सदा हृदिं चालत नामसेवा।।
त्राता तुम्ही ईशस्वरूप देवा।
त्राता तुम्ही श्री गुरुरूप देवा।।४।।

(ता. ४/७/५७)

श्रीगुरुराजमूर्ती - श्री स्वामी महाराजांची उंची साधारणपणे ५ फूट ३ इंच असावी. वजन ६५ किलोच्या आसपास. बांधा मध्यम, सदृढ, रंग गोरा पण गुलाबी झांक. डोळे घारे व अत्यंत तेजस्वी. दुसऱ्याच्या अंतःकरणाचा ठाव घेणारी नजर. सरळ पण किंचित् मोठी नासिका, भव्य कपाळ, पांढरे शुभ्र दात, डोळ्यात एक प्रकारचे तेज असे. त्यामुळे कोणावरही सहज छाप पडे. पाऊले अत्यंत कोमल, लालसर व लहान बालकाच्या पावलासारखी मृदु होती. त्यावर ऊर्ध्वरेखा होती. शरीरास एक प्रकारचा सुगंध येई. स्वतःसंबंधी बोलतांना 'स्वामी' असे म्हणत, चूकूनहीं 'मी' असे कधीं तोंडात येत नसे.

कटिसूत्र, कौपीन, कमरेला भगवे वस्त्र (छाटी) गुंडाळून, एक उपरणे भगवे पांघरत. बरोबर नेहमी दंड, कमंडलू असे. दंड कधीही जमिनीवर ठेवीत नसत. उंच ठिकाणी, बहुतेक करून दोन खुंट्यावर आडवा ठेवलेला असे. करवंटीने पाणी पीत. नेहमी रुमाल कमरेला खोचलेला असे. पायात सदैव खडावा, भस्म चर्चिलेले असे. साक्षात् शिवच!

अलौकिक विद्वत्ता

अलौकिक पुरुषांचे सर्वच काही अलौकिक असते. त्यांच्या विद्वत्तेचे मोजमाप कसे करणार? श्री आळ्याच्या महाराजांच्या कृपाप्रसादाने ज्यांची प्रज्ञा जागृत झाली अशा श्रींच्या बुद्धीला कुठलाही विषय अप्राप्य म्हणून राहिलाच नव्हता. सर्व विषयात त्यांची बुद्धी सारख्याच कुशलतेने, कुशाग्रतेने कार्य करी. मराठी, इंग्रजी, संस्कृत, हिंदी, गुजराती या भाषांवर श्रींचे उत्तम प्रभुत्व होते. 'मानस गूढार्थ चंद्रिका' हा टीकाग्रंथ म्हणजे एक महान् ज्ञानकोशच आहे. ह्याविषयीं ज्यांनी कुणी तो ग्रंथ समग्र अवलोकन केला त्यांचे दुमत होणेच शक्य नाही. 'व्यासोच्छिष्टम् जगत् सर्वम्' याप्रमाणेच त्या टीका ग्रंथात आला नाही असा एकही विषय नसेल. कुठल्याही ग्रंथांचा अनुवाद तर इतका उत्कृष्ट होई की पाहून मती थक्क

होत असे.

श्रीमत् भगवत् गीता, श्रीतुलसी रामायण, वेदस्तुति, ब्रह्मस्तुति, श्रीगुरुगीता (प्रबोधिनी), परमामृत प्रकाश इत्यादि ग्रंथ पाहिले म्हणजे या गोष्टीची कल्पना येते. बहुतेक अनुवाद समवृत्त, समच्छंद असे केले आहेत. हे काम किती अवघड आहे हे सूज्ञांना माहीतच असेल. संगीताची जाण चांगलीच होती. पदे जी झाली आहेत ती रागदारीत म्हणण्यासारखी आहेत. शिक्षकाचा व्यवसाय पूर्वाश्रमात होता, त्यामुळे व्याकरणाचे व वृत्ताचे उत्तम ज्ञान होते; त्यामुळे बहुतेक सर्वच काव्य अत्यंत निर्दोष असे झाले आहे. मराठीत अनेक नवीन वृत्ते श्रींनी केली आहेत. 'नर्कुटक रामायण' हे अशा प्रकारचे एक उदाहरण आहे. अत्यंत मधुर, प्रासादिक, रसाळ अशी स्वतंत्र स्फुटकाव्ये वगैरे बरीच रचना झाली आहे.

त्यांच्या 'मानस गूढार्थ चंद्रिका' या ग्रंथाचा केवळ प्रस्तावना खंड अभ्यासून एक दोघांनी पी.एच.डी. पदवी मिळविली. मग असे ९-१० खंड होतील अशी विस्तृत, अतुलनीय व चित्ताकर्षक टीका ज्यांनी लिहिली, त्यांच्या विद्वत्तेचे मोजमाप कसे करणार?

श्रींचा ज्योतिषशास्त्र, मंत्रशास्त्र, तंत्रशास्त्र, वैद्यकशास्त्र वगैरे अनेक शास्त्रांचा अत्यंत सखोल अभ्यास होताच. शिवाय सर्वच विषयांत त्यांची प्रतिभा मुक्तपणे संचार करीत असे. इंजिनियर, डॉक्टर, वकील, शेतकरी, कारागीर, सुतार, गवंडी, माळी कुणीही असो, त्यांच्या धंद्यातील मार्मिक दृष्टांत देऊन त्यास अध्यात्म पटवून देत. अशावेळी वाटे, एवढी माहेती ह्यांनी गोळा केली तरी केव्हा व कुठून? पण हा आपला सामान्य माणसाचा विचार! श्रींच्यासारख्या सत्पुरुषांचे ज्ञान स्वयंसिद्धच असते हे आपण विसरतो. गृहिणीला स्वयंपाकातील खाचाखोचा सांगतील, केर कसा काढावा, सारवावे कसे इथपासून सर्व काही शिकविण्याची तयारी असे.

चिकित्सक प्रयोगशीलता

श्रींच्या ठिकाणी चिकित्सक, संशोधकाची वृत्ती असल्याने जे करावयाचे ते उत्तम व्हावे यासाठी त्यात काय सुधारणा करता येतील इकडे सतत लक्ष असे. मंत्रांचे बीजोच्चार करून त्याचे परिणाम अजमावण्यासाठी सतत निरनिराळे प्रयोग चालू असत. शेवटपर्यंत ही प्रयोगशीलता टिकून होती. प्रायोपवेशनास सुरुवात केल्यापासूनच तेथे असलेल्या डॉक्टर नीळकंठराव यास सांगितले की 'आता हा देह जाणार तेव्हा प्रायोपवेशनाने या शरीरावर कोणकोणते परिणाम होतात याचे निरीक्षण करून पहा. **अनायासे संधी आलेली आहे.**' त्याप्रमाणे डॉक्टर वरचेवर रक्तदाब, नाडी व इतर

तपासणी अखेरपर्यंत करीत असत. तेव्हा अनेक वेळा त्यांना आश्चर्य वाटणाऱ्या नोंदी झाल्या. श्री. विद्वत् यांनाही वंश वाढावा म्हणून शास्त्रानुसार प्रयोग करण्यास (श्रीनी स्वतःच्या मस्तकावर नारळ फोडण्यास) परवानगी दिली होती हे आपण मागेच पाहिले.

सत्यवक्तेपणा

वाचेस कधीही असत्याचा विटाळ झाला नाही. अशुद्ध अन्नाचा स्पर्श नाही. या योगाने एक प्रकारे वाक्‌सिद्धीच त्यांना प्राप्त झाली होती. सहज बोलत ते खरेच होई. आवडत्या विषयावर बोलू लागले की वाचेचा ओघ अनावर होई. श्रीसद्‌गुरु, श्रीराम, रामनाम, श्री तुलसी रामायण यासारख्या विषयावर किती बोलले तरी त्यांना व ऐकणारासही पुरे म्हणून वाटतच नसे. शास्त्रप्रचीती, गुरुप्रचीती, आत्मप्रचीती घ्यावी, अंधश्रद्धा नसावी, डोळस श्रद्धा असावी व मग विश्वास ठेवावा. गुरुवर निष्ठा किती असावी, *'There is not to question why but to do and die.'* या प्रमाणे निष्ठा असावी लागते असे म्हणत.

दांभिकतेचा विलक्षण तिटकारा

दांभिकतेची श्रीना अगदी चीड असे. आपण एकीकडे सत्यनारायणाच्या पूजा करीत असतो व हवे तसे धडधडीत खोटे बोलतो ! आपले धर्माचरण हे असे असते! श्रीच्या बाबतीत असा प्रकार नसे. असत्याचा विटाळ ज्याच्या जिव्हेस कधी झालाच नाही, त्याची पूजाच खरे तर सत्यनारायणास पोहोचते. धर्मांचरणात दंभ नको, थोडे साधन करा पण मनापासून करा. प्रतिष्ठेसाठी, लौकिकासाठी करू नका. साधन किती झाले यापेक्षा कशा प्रकारे झाले याला महत्व आहे, अशी शिकवण असे.

साधनेमध्ये, तत्त्वामध्ये, तपस्येमध्ये, परमार्थामध्ये तडजोड नाही. पूर्ण १००% तयारी पाहिजे. १% कमी पडलेला सहन होणार नाही. म्हणूनच कित्येक शिष्य बऱ्यापैकी अधिकारी असूनही श्रीनी कुणालाही आपला उत्तराधिकारी नेमला नाही. सांप्रदाय वाढविण्याचा अधिकार कुणालाच दिला नाही. एखाद्या शिष्याची १००% तयारी होताच स्वामी त्यास दर्शन देऊन त्यांचे पूर्ण सामर्थ्य त्याच्या पाठीशी उभे करतील, व रामाच्या इच्छेनेच ही परंपरा पुढे चालू राहील. परमार्थाचा बाजार, ढोंग, फसवणूक होऊ नये म्हणून किती ही काळजी!

निस्पृहता आणि शुद्ध चारित्र्य

लोभ काडीमात्र नसल्याने कुणाचाही मिंधेपणा नसे. 'निस्पृहस्य तृणं जगत्' निष्कारण कुणाचीही भीड धरली जात नसे. असेच एकदा एका श्रीमान् शिष्याने त्यांना उत्तम पैकी आश्रम बांधून देतो असे सांगितल्यावर 'मठाची उठाठेव या स्वामीला नको', असे म्हणून श्रींनी ती गोष्ट नाकारली.

भक्तिप्रेमरसार्द्र अंतःकरण

श्रींचा ज्ञानापेक्षा भक्तीवर भर अधिक होता. सर्वसामान्यासाठी भक्तिमार्गच खरा. ज्ञानमार्गाचे अधिकारी फार थोडे असतात. ज्ञान झाले तरी भक्तीची आवश्यकता आहेच. जोपर्यंत जीव आहे तोपर्यंत वेदान्त, गुरु आणि ईश्वर यांची उपासना केलीच पाहिजे असे नेहमी म्हणत. शास्त्रप्रचीती, गुरुप्रचीती व आत्मप्रचीती, तिन्ही हवे. श्रीरामावर, नामावर अत्यंत दृढ श्रद्धा होती म्हणून नामाचा घोष करीतच देह विसर्जन केला. श्री तुलसीरामायण म्हणजे तर श्रींचा 'बहिश्चर प्राण'च असे केवळ त्याचे वर्णन करता येईल. रामायणाविषयी बोलू लागले म्हणजे भक्तिभागीरथीला नुसता पूर येई. ऐकणाराही यात मग्न होई.

अव्यभिचारी भक्तीविषयी त्यांचा कटाक्ष असे. एकदा इष्टदैवत कुठले ते ठरले की त्या एकावरच दृढ श्रद्धा ठेवावी. इतर देवतांची उपासना करतानाही आपल्या इष्टदेवतेचीच उपासना वास्तविक आपण करतो ही भावना हवी. 'एको देवो केशवो वा शिवो वा' असे हवे. एकच इष्ट दैवत हवे. तसे श्रीसद्गुरुंच्या ठिकाणीही अव्यभिचारी निष्ठा हवी. तरच त्यांच्या पूर्ण कृपेचा अनुभव येतो. तुमची निष्ठा डळमळीत असेल, तर तुमच्या भावनेस अनुसरून तुम्हाला अनुभव येणार! इष्टदेवतेचाही कुठल्या तरी विशिष्ट ध्यानाचाच अभ्यास करावा. कुठल्याही बाबतीत एकनिष्ठेतेचे महत्त्व आहेच. धरसोड प्रपंचांत किंवा परमार्थांत कुठेच उपयोगी पडत नाही. आधी दहा वेळा परीक्षा करा. पण एकदा निश्चित झाल्यावर मग मात्र त्याचा पाठपुरावा केला पाहिजे. 'निश्चयाचे बळ तुका म्हणे तेची फळ.' समर्थ हे रामभक्त, त्यांना पंढरपुरातही विठ्ठलाऐवजी रामरूपच दिसले व त्यांनी 'येथे उभा का श्रीरामा' असा प्रश्न केला. तसे तादात्म्य व्हायला हवे. सर्वत्र एकच रूप दिसले पाहिजे. एकदा एकाने त्यांना प्रश्न केला की, तुम्ही संन्यासी, मग तुलसी रामायण का वाचता? अशाने नरकात जाल. त्यावर श्रींनी उत्तर दिले की 'तुलसी रामायण वाचणारा संन्यासी नरकात जाणेच अशक्य! आणि या उपर जाणे झाले तरी या स्वामीची तयारी आहे. पण रामायण मात्र सोडणार नाही.

आणि मग स्वामी तेथे रामायण घेऊन गेला की त्या नरकाचा स्वर्ग बनेल.' अशी प्रखर निष्ठा होती. रामावर प्रेम तर इतके की नुसते 'राम राम राम' हे भजन म्हणू लागले तरी कंठ सद्‌गदित होऊन नेत्र पाझरू लागत. 'दयाळू राजाराम, माझा स्नेहाळू राजाराम, राम राम रामसीता, राम राम राम' हे अत्यंत आवडते भजन घोळून घोळून म्हणत, तेव्हा ऐकणाराचे डोळेही पाझरू लागत. राम हे मर्यादापुरुषोत्तम म्हणून त्यांच्या सेवकाचे वागणेही मर्यादशील हवे ही जाणीव श्रींच्या ठिकाणी नेहमी आढळे. सर्व गोष्टींचा सुवर्णमध्य साधत. मर्यादातिक्रमण कधीच करीत नसत.

प्रखर सद्‌गुरुनिष्ठा

श्रींची सद्‌गुरुनिष्ठा अत्यंत प्रखर होती. 'श्री सद्‌गुरुवासुदेव सर्व मिदम् नारायण स्मरणम्' अशी पत्राची सुरुवात असे. श्री सद्‌गुरुंची आठवण झाली तरी नेत्रातून प्रेमाश्रू वाहू लागत. श्री बाबा गंगादास व श्री आळ्याचे महाराज यांची त्यांनी लिहिलेली चरित्रे वाचली कीं ह्या गोष्टींची कल्पना येईल. श्रींच्या ठिकाणी अहंकार अजिबात नव्हता. स्वतःला 'वासुदेवचरणरज' असे संबोधित. प्रत्येक गोष्टीत कर्ते करविते सद्‌गुरु, आपण केवळ निमित्त ही भावना असे. टीका वाचताना यासारखे उल्लेख पदोपदी आढळतात. व्यासपूजेच्या वेळी श्री आळ्याच्या महाराजांची आरती करताना प्रेमाने श्रींची जी अवस्था होई, तिचे वर्णन शब्दात करताच येणार नाही. संन्यास घेतला असूनही व आयुष्यात कसल्याच कामासाठी प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष पैसा जमा केला नव्हता, तरी समाधी घेण्यापूर्वी गुरुदक्षिणा व ग्रंथविक्रीच्या पैशातून श्रींनी बाबा गंगादास धर्मशाळा व श्री वासुदेव कूप बांधवून या आपल्या दोन्ही गुरूंचे स्मारक निर्माण करून ठेवले व अप्रत्यक्षरीत्या गोरगरीब जनतेची सेवा केली. त्यावेळी परंडा येथे पाण्याचे फार हाल असत व कुणी बाहेरगावचे आल्यास उतरण्यासारखी धर्मशाळा वगैरे काहीच सोय नव्हती. आता गावात पाणी आल्याने व इतर सोयी झाल्याने या दोन्ही स्मारकांचे महत्व कमी झाले असले तरी त्यामागील श्रींची सद्‌गुरुनिष्ठा व प्रेम हे लक्षात घेण्याजोगे आहे.

आणि अजोड शिष्यवात्सल्य

श्रींची सद्‌गुरुनिष्ठा जशी अत्यंत प्रखर होती, तसे शिष्यवात्सल्यही खरोखर अजोड होते. असे सद्‌गुरु प्राप्त होण्यास खरोखर ईश्वरी कृपाच व्हावयास हवी! शंभूचा (आदिनाथ यादव) हात चाकूने कापू नये, म्हणून समाधी स्थानाच्या खड्ड्याच्या मापाचे कळकाचे तुकडे स्वतः ज्यांनी तासून

ठेवले; आपल्या एका अडाणी कन्यकेच्या पायास अतोनात भेगा पडल्या, तिला चालतांना त्रास होतो हे पाहून स्वतः तिच्या पावलांवरील भेगांत ज्यांनी बिब्बा भरला; त्या श्री गुरुंच्या वात्सल्याचे वर्णन कसे करणार! तसेच कुणा शिष्याच्या पाठीत उसण भरली तर स्वतःच्या हातांनी त्याच्या पायाची ठराविक शिर चोळून पाठ बरी करत व परत स्वतः स्नान करत! 'तुजसम शोधू कुठे मी दुजा' असे म्हणून चरण धरावे व मौन रहावे हेच बरे!

यापेक्षाही शिष्यवात्सल्याचा पुरावा म्हणजे ज्यावेळी हरिभट्ट ह्या श्रींच्या एका शिष्याने श्रींच्यावरच मारणाचा प्रयोग केला व तो त्याच्यावरच उलटला, त्यानंतर ता. ९/७/४५ ला श्रींनी प्रभूंना प्रार्थना केली आहे की दास छळकांवर कोपू नको. त्यांना दैन्यवाणे ठेवू नको. पायापाशी ने. जननीस, पुत्र कोपला तरी, शिक्षेस योग्य असूनही माता क्षमाच करते. मग गुरुमाऊली तर जननीपेक्षाही प्रेमळ!

धन्य ती सेवा, धन्य ते जीवन

श्रींचे संपूर्ण जीवन तर अत्यंत शुद्ध, पवित्र, तेजस्वी, सर्व सद्गुणसिंधू, सामर्थ्यशाली, आदर्श होतेच, पण श्रींच्या निर्याणाने यासर्वांवर कळस चढविला. श्री ज्ञानेश्वर माऊली व शांतीसागर एकनाथ महाराज यांच्याप्रमाणेच श्रींचे निर्याणही अतिभव्य, उदात्त, तेजस्वी, सामर्थ्यशाली, मार्गदर्शक असे ठरले. जुनी वस्त्रे सहज लीलया टाकून नवीन परिधान करणे, माहेरच्या ओढीने माहेरी जाणे, याप्रमाणे शेवटचा सोहळा झाला. अखेरची निरवानिरव करतांना जणू काही रामचंद्रांच्या भेटीची ओढ लागली आहे अशी उत्कंठा दिसत होती. मंगलकार्यांत जसे आपण उत्सुकता, घाई अधीरपणा दाखवतो तसे सर्व चालले होते. शेवटपर्यंत सर्वांना उपदेश करणे, मार्गदर्शन करणे चालूच होते. श्रींनी रामायणाच्या अनुवादात प्रार्थना केल्याप्रमाणे 'देवा प्रज्ञानाला द्यावे जो काय संघ निश्वासे । सेवा विश्वाची, या तव रूपाची, घडो सुविश्वासे ।।' अखेरच्या श्वासापर्यंत या विश्वाची, या रामरूपाची सेवा खरोखर घडत होती! धन्य असे जीवन! धन्य असे लोकोत्तर निर्याण!

'काय वानू तया संताचे उपकार। मज निरंतर जागविती' याप्रमाणे निरंतर आम्हाला जागविणाऱ्या त्या श्री सद्गुरुंच्या चरणी शतशः प्रणाम करून हे चरित्र त्यांचे त्यांनीच वदवून घेतले आहे; तसे त्यांचे त्यांनीच वाचकरूपांनी हे गोड मानून घ्यावे अशी चरणी प्रार्थना करून हे सेवापुष्प समर्पण केले आहे.

आरती

आरती श्री गुरुरायाची । श्री प्रज्ञानानंदाची । ।
जेथे सहज होई वास । तेथे दिनोद्धार खास ।
कितिही पातकाची रास । करीना विन्मुखही त्यास ।
निष्कपट होऊनिया । भरवसा दुजा सोडुनिया ।
येई जो शरण । धरी जो चरण ।
नित्य करी स्मरण । तया दे छाया कृपेची । । १ । ।
ज्यावरी कृपा राघवाची । तयासिच भेटी हो तुमची ।
लेकरे सर्व ही भाग्याची । तया द्या सेवा पायाची ।
सर्वदा चुकत असोनिया । करितसां तुम्ही किती माया ।
शक्य उतराई । नसे प्रज्ञाई ।
नमी जो पायि । तयासी लूट आनंदाची । । २ । ।
परांडे ग्राम धन्य खास । श्रींचा जिथे नित्य वास । ।
पाहुनि समाधिस्थानास । अश्रू येती लोचनास ।
पुण्यतिथी पर्वणीला । भाविक येती दर्शनाला ।
निरसूनी पाप । शमवूनी ताप ।
शांतीचे माप । घालतो पदरी जो त्याची । । ३ । ।

१०. श्रींची शिकवण

भाव तसा देव

भारतांत हिंदूधर्मीय सर्वच मूर्तिपूजा मानतात आणि त्याप्रमाणे घरोघरी देवांच्या मूर्ती असतात. कुटुंबप्रमुख किंवा त्याची सहधर्मचारिणी ह्या देवांची रोज पूजा करतात. ईश्वराकडे अनुसंधान रहावे म्हणून या प्रकारच्या पूजेची अत्यंत आवश्यकताही आहे. पण ही पूजा करीत असतांना इतरत्र जर मन धावत असेल तर काय उपयोग? ही गोष्ट पटवून देण्यासाठी पू. स्वामी एका सतीची गोष्ट सांगत.

एका गांवात एक सधन गृहस्थ रहात होता. घरी गाई गुरे, नोकर चाकर भरपूर होते. दहाजणांचे घर. येणारा जाणारांचा राबता असे. गृहस्थ धार्मिक वृत्तीचे पण जरा कर्मठच म्हणाना! सोवळे ओवळे कडक असायचे! तासन् तास पूजा अर्चा चाले. पूजेचाही अगदी थाट असे. पण अशा सधन कुटुंबातही एक दुर्दैवी जीव नांदत होता. ती होती त्या गृहस्थाची सून. गरिबाघरची पण रूपाने गुणाने चांगली म्हणून करून घेतली होती. पण माहेरचे काहीच देणे घेणे नाही, त्यामुळे मनांतून अगदींच उतरली होती.

तिला सदैव हिडिस फिडिस करण्यांत येई. शिळेपाके, उष्टे खरकटे तिच्यापुढे ठेवण्यात येई. पण ती होती सात्त्विक. हाताने सांगितलेले काम करीत राही, मुखांत सदैव नाम असे. शुद्ध चारित्र्य, नम्रता, पवित्रता यामुळे अंगावर मंगळसूत्राखेरीज दागिना नसला तरी ती तेजस्वी दिसे. दळण कांडण, धुणी-भांडी, गाई गुरांचा शेणगोठा सर्व काम तिला करावे लागे. दळण दळून पीठ घरांत दिल्यावर जात्यांतील राहिलेले पीठ झाडून काढी, गाईच्या दुधांत मळे, गोवऱ्यावर त्याची एखादी दशमी टाकून ती खाई. शिळे-पाके, उष्टे-खरकटे मिळे ते ती गुरावासरांना चारी. असा तिचा दिनक्रम चाले.

एकदा देवघरांत मामंजींची पूजा चालली होती. सून बाहेर अंगणाची झाडलोट करीत होती. एवढ्यांत सासऱ्यांच्याकडे शेतावरून कुणी रामोशी वगैरे आला आणि त्याने बाहेरूनच हाळी दिली. ''पंत आहेत का घरांत?'' आंत तर पूजा चालली होती. पूजा करतांना बोलायचे नव्हते. सुनेने बाहेर परस्पर उत्तर दिलेले त्यांनी ऐकले! 'बरं तर बसतो तोवर' हे उत्तरही ऐकू आले. गृहस्थ पूजा आटपून बाहेर आले तोवर उशीर झाला होता. आलेली व्यक्ति निघून गेली होती. सुनेला हाक मारली आणि ''कोण आले होते?'' म्हणून विचारले. तिने नाव-गाव सांगितले. ''गेला केव्हां?'' म्हणून विचारले तेव्हां सुनेने उत्तर दिले, ''आपण जोड्यासंबंधी विचार करीत होता तेव्हां!''

उत्तर ऐकून सासरा चपापलाच! पूजा करताना मध्येच नव्या जोड्यासंबंधी विचार येऊन गेला खरा! पण हिला कसे कळले? जो जो विचार करू लागला तो तो सुनेची योग्यता त्याला कळली. हिला जे साधले ते आपल्याला अजून साधता आले नाही. असे मनांत येऊन खंत वाटली. ''मुली! तुला कस कळले मी जोड्यासंबंधी विचार करीत होतो ते!'' सून काही बोलली नाही, फक्त हंसली! सासरा उमगला, त्याने सुनेचे पाय धरले!

थोडक्यांत आपले असेच होते. आपण पूजेला बसतो. सर्व उपचार चालू असतात पण त्याचवेळी आपले मन मात्र नको त्या गोष्टीचा विचार करीत असते. असे नसावे. हातात काम असूं द्या पण चित्त भगवंताकडे लागू द्या. त्याने तो अधिक संतुष्ट होतो. याचा अर्थ पूजा अर्चा करू नये असा नाही. तर उलट करतांना लक्ष सर्वस्वी भगवंताकडेच असावे. 'मोटके निमिष द्यावे' पण ते सर्वार्थाने द्यावे.

श्री. पू. स्वामी नेहमीं सांगत की **'यथा देहे तथा देवे.'** पूजा करतांना मूर्तीच्या ठिकाणी सच्चिदानंद स्वरूपाची कल्पना करणे हे एकदम जमणार नाही पण निदान त्या अचेतन, जड धातूच्या, अशी भावना तरी नसावी. कित्येकजण मूर्तींना चिंच, रांगोळी लावून त्या घासतात, कसं त्यांना काही वाटत नाही? तुम्ही तुमचे अंग घासाल का असें चिंच, रांगोळी लावून? तुम्हांला मात्र लिंबू, शिकेकाई, ऊन पाणी आणि देवाला चिंच आणि रांगोळी, कां रे बाबा? असे करू नये!

देवपूजा करतांना कधी हातांतून शाळिग्राम निसटला तर मन लगेच चरकले पाहिजे! घरांतले लहान मूल जरा पडले की अंतःकरण कसे कळवळते! आणि गणपती, देवी यापैकी कुणी पडले तर हा आपला निर्विकार! मग पूजा देवाला कशी पोचणार? मूर्तीच्या ठिकाणी देवत्व आहे ही भावना असेल तरच अंतःकरण कळवळेल! तसे झाले तर तुम्ही देवाला चटकन् उचलून घ्याल, त्याचे पापे घ्याल, त्याला पदराने पुसाल, स्वतःच्या दोन थोबाडीत मारून घ्याल! अशी पूजा देव नक्कीच स्वीकारील, गोड मानून घेईल!

सद्भावाने दिलेले नुसते पाणीही देवाला पुरेसे होते याचा अर्थ असा नव्हे की आळसाने सर्व उपचारच टाळावेत. वेळ, पैसा, आरोग्य सर्व काही उपलब्ध असेल तर व्यवस्थित सर्व उपचारांनी पूजा करावी. पण लोकांची फुले चोरून आणून ती देवाला वाहिली तर त्याने देव कसा संतुष्ट होईल? रामचंद्र एवढे राजपुत्र, जनकाचे पाहुणे म्हणून मिथिलेत गेले तर त्यांनी सुद्धां माळ्यांना शोधून, त्यांना विचारून मग बागेतील फुले काढली; आणि विश्वामित्रांना पूजेसाठी आणून दिली. तेव्हां जी सामुग्री पूजेसाठी वापराल

त्यात शुद्धता हवी.

सगुणोपासना करायची तर नियमित वेळ, नियमित स्थळ असेल तर मनास अधिक प्रसन्नता वाटते. जागा एकांत, पवित्र असावी. तेथे इतर प्रापंचिक गोष्टी शक्यतो करू नयेत. जागेचे पावित्र्य हे निश्चितच लाभदायक ठरते. आपले स्वतंत्र आसन असावे. ते सहसा कुणास वापरू देऊ नये. माळही वाटेल तेथे ठेवू नये. व्यवस्थित डबीत वा गोमुखीत ठेवावी.

नियमित वेळी जर तुम्ही ध्यानास बसत असाल तर हळूहळू त्या विशिष्ट वेळी तुम्हांस विशिष्ट प्रकारचा सुगंध येणे, विशिष्ट नाद ऐकूं येणे वगैरे अनुभव येऊ लागतील. यासंबंधीहि पू. स्वामी एक गोष्ट सांगत असत.

एक सैनिक होता. तो महान् भगवद्भक्त होता. पण त्याच्या सैनिकी पेशामुळे त्याला साधना करण्यास जास्त वेळ मिळत नसे. त्यामुळे त्याने पंच-पंच उषःकालापूर्वीच उठावे व नित्यविधि आटोपून आपल्या राहुटीत नियमित वेळी इष्टदेवतेची मानसपूजा करावी असा नियम ठेवला. फक्त अर्धा तास तो यांत घालवी पण त्याची नियमित वेळ ठरलेली होती. अशी काही वर्षे गेली. मानसपूजेत तो अगदी तल्लीन होई. नाना उपचार प्रभूला अर्पून त्याला अत्यंत प्रसन्नता वाटे. पुढे असे होऊ लागले की जे उपचार अर्पण करावे त्याचा प्रत्यक्ष अनुभव त्याला येऊ लागला. गुलाबाची फुले वाहिली, तुळशीचा हार वाहिला तर त्या त्या सुगंधाचा अनुभव त्यास येऊ लागला.

एकदा असे झाले की काही कारणाने त्या सैनिकाच्या तुकडीस, तो ज्यावेळी मानसपूजा करी त्यावेळेसच कूच करण्याचा हुकूम झाला. त्याप्रमाणे इतरांबरोबर तो सैनिकही घोड्यावर बसून तुकडीबरोबर चालला होता. तोच असा चमत्कार झाला की ती विशिष्ट वेळ येताच त्याचे मन अंतर्मुख होऊन आपोआपच मानसपूजा सुरू झाली. त्याबरोबर शरीर एकाएकी तटस्थ बनले. आश्चर्य म्हणजे त्याचा घोडाही एकाएकी जागच्या जागी थांबला. बरोबरच्या अधिकाऱ्याचे तिकडे लक्ष गेले. प्रथम त्याने सैनिकास बऱ्याच हाका मारल्या पण हा देहभान विसरून मानसपूजेतच दंग होता. तेव्हां त्या अधिकाऱ्याने आपल्या हातातला चाबूक एकदम फटकारला. त्याबरोबर पूजेची चांदीची उपकरणी धडाधड खाली पडली व त्यांतील दही, दूध, तूप, मध, साखर वगैरे जमिनीवर सांडले. इकडे त्या सैनिकाच्या मानस पूजेतही एकदम विक्षेप येऊन पंचामृत का सांडले असे वाटून तो एकदम सावध झाला व डोळे उघडून पाहू लागला. तेव्हा लगेच काय घडले असावे हे त्याच्या लक्षांत आले. त्याच्या अधिकाऱ्यालाही भांडी वगैरे कोठून आली काहीच

कळेना. त्याने खुलासा विचारल्यावरून त्या सैनिकाने त्यांना मानसपूजेच्या नियमाबद्दल व विशिष्ट वेळेस येणाऱ्या अनुभवांबद्दल सांगितले. तेव्हा त्या अधिकाऱ्यास फार आश्चर्य वाटले. त्या सैनिकाने मात्र तात्काळ नोकरीचा राजिनामा देऊन प्रभुसेवेतच आपले आयुष्य घालविले.

ज्ञानासंबंधी प्रश्न

१. निद्राकाळी आत्मा काय करीत असतो?

'निद्राकाळी देह असुनिही ज्ञान काहिही त्या नाही'- त्या देहाला त्यावेळी काही ज्ञान नसते. आत्मा सर्वत्र व्यापक - आकाशासारखा फार तर म्हणता येईल, असा आहे. तो कधीच काहीही चांगले किंवा वाईट करीत किंवा करवीत नाही. तो सदा ज्ञानरूप, झोप, स्वप्न इत्यादि अवस्था नसलेला सदा सुखरूप, आनंदरूप असतो. त्याला करणारा कोणी नाही. तो करवीत नाही, करीत नाही. भोगीत नाही. भोगवीत नाही. त्याला जन्म, मरण, भूक तहान, हर्ष शोक, सुख दुःख काही नाही. रात्र असली म्हणजे सूर्य काय करतो? तशीच झोप ही बुद्धीची रात्र आहे. आत्मा ज्ञानरूप जसा सूर्य प्रकाशरूप सर्वदाच असतो. सूर्याला प्रकाश व अंधार माहीत नाही. तो काही करीत नाही. पण तो दिसत नाहीसा झाला म्हणजे वाचणे, हिंडणे, फिरणे, दूरचे बघणे इत्यादी काही करता येत नाही. त्याचप्रमाणे आत्मा केव्हांच काहीही करीत नाही आणि करवीत नाही. पण त्याच्या मदतीवाचून काहीच करता येत नाही. इतके सध्या चांगले लक्षांत ठेव. आत्मा ज्याला म्हणतात तो तूच आहेस. बाकी इतर तूं नाहीस हे पण लक्षांत ठेवून सतत आठवण असू दे.

२. जाग कशी येते?

बुद्धीत पडलेले जे आत्म्याचे प्रतिबिंब त्याला जीव म्हणतात. जीवाने पूर्वीच्या जन्मात केलेल्या कर्माचे फळ चांगले, मध्यम, किंवा वाईट भोगण्यासाठी जन्म घ्यावा लागतो. देहरूपी घरात तो रहातो. बुद्धि, मन, इंद्रिये व प्राण या साधनांनी तो कर्माचे फळभोग भोगतो. व नवीन कर्म स्वतः करीत नसून त्यास वाटते की मीच कर्ता आहे. त्याला भोग मिळवून देण्यासाठीं श्रीमंतांच्या नोकरांप्रमाणे बुद्धि वगैरे श्रम करतात, दमतात थकवा येतो म्हणून बुद्धि झोपी जाते. बुद्धी कार्य करेनाशी होते. मन, प्राण, इंद्रिये यांना प्रेरणा बुद्धीकडून मिळते. तीच झोपली म्हणजे बाकीच्यांची कामे पण थांबतात. पण पूर्व कर्माच्या बळाने ती बुद्धी पुरेशी विश्रांती मिळाल्यावर आपोआप जागी होते आणि सर्वांना कामाला लावते बुद्धीस जागृत करण्यास

कारण म्हणजे तिच्यावरच झालेले पूर्वकर्मांचे संस्कार व त्या जीवाची भोग-प्रारब्ध शक्ति हिला आपण काळ म्हणू. झोपेस नेणारी शक्ति तमोगुणी आहे व जागृत करणारी शक्ति रजोगुणी आहे असे ठोकळ मानाने म्हणता येईल. ज्याप्रमाणे उन्हाळा, पावसाळा, थंडी हे काळाच्या प्रेरणेने येतात व जातात तसेच झोप व जागे होणे यांचे आहे. एखादे वेळी लवकर उठावयाचे असले म्हणजे आपण पुन्हा पुन्हा संकल्प करतो की ३।। वाजता उठावयाचे आहे, उठले पाहिजे म्हणजे मग बरोबर त्या वेळी किंवा किंचित आधीच जी जाग येते ती त्या संकल्पाचे चित्तावर झालेले संस्कार, त्या संस्काराच्या बळाने येते तसेच कर्माचे जे संस्कार त्यांच्या योगाने जाग येते.

३. आत्मा दुःखादिक का भोगतो ?

आत्मा भोग भोगणारा नाही. जीव भोग भोगतो. जसे आकाशांतील सूर्य हा आत्मा समज. पाणी ही बुद्धि समज. त्या पाण्यांत पडलेले सूर्याचे प्रतिबिंब हा जीव समज. पाणी हलले म्हणजे प्रतिबिंब हलते. हलल्यासारखे वाटते. मुले म्हणतात सूर्य कापतो आहे पण सूर्य हलत नसतो. थरथर कापत नसतो. पाणी मळकट (गढूळ) असले की प्रतिबिंब मलीन दिसते पण सूर्य मलीन झालेला नसतो. पातेल्यांत सूर्य अडकलेला दिसला तरी सूर्य काही पातेल्यांत पडलेला नसतो. तो स्वतंत्र, अकर्ता असतो, तसाच आत्मा असतो. बुद्धीने केलेले मी केले असे बायल्या पुरूषाप्रमाणे जीव मानतो म्हणून त्यांस बुद्धीच्या संगतीने चांगले वाईट भोग भोगावे लागतात. बुद्धी मनाच्या तंत्राने वागणारी असली व बहुतेक लोकांची असतेच म्हणजे मनाने केलेले मी केले असे ती मानू लागते व भोगावे लागते मात्र जीवाला.

××=××

ज्ञानाची वा मोक्षाची इच्छा बाळगू नका. ज्ञान म्हणजे मी ब्रम्ह आहे हे कधी न विसरणे. 'मी' आणि 'माझे' वाटणे म्हणजे बंध आणि 'मी' आणि 'माझे' असे काही नसून 'सर्व ब्रह्म आहे' असे न विसरणे म्हणजेच मोक्ष. हरिभक्ति प्राप्तीसाठी डोळ्यात पाणी आणून कळवळून प्रभूला प्रार्थना करीत जा. म्हणजे 'भक्ति' म्हणजे भगवंतावर अनन्य प्रीति प्राप्त होईल. मनुष्य आपल्यावर प्रेम करतो त्यापेक्षा जास्त प्रेम भगवंतावर अनन्य भावाने करणे म्हणजेच भक्ति. अशा भक्तिप्राप्तीसाठी तळमळणाऱ्याला ज्ञान सहज प्राप्त होते.

अभिनव रामायणातील वेदांतपर भूपाळीचेच सतत मनन चिंतन करीत जावे. 'अमृतानुभव' हा ग्रंथ सिद्धांच्यासाठीच आहे. व 'ज्ञानेश्वरी'

त्याचीच बहीण. ग्रंथ वाचून कोणीही ज्ञानी किंवा मुक्त होऊ शकत नाही. भक्तिमार्गीय ग्रंथ, तसेच रामायण वगैरे वाचावे व सतत प्रभूनामस्मरण करावे. परनिंदा, परदोषवर्णन असत्य भाषण इत्यादि साफ सोडले पाहिजे. हे पथ्य परमार्थेच्छूनी पाळलेच पाहिजे.

'पी हळद नि हो गोरी' असे परमार्थात होऊ शकत नाही. हळूहळू ज्ञानलालसा तृप्त होईल. त्याची चिंता करू नये. कोणाच्या दोषांचे वर्णन करू नका. शठासि शठ वगैरे राजकारणातले सिंद्धात आहेत. परमार्थातले नाहीत. जग काय करते ते बघू नका. स्वतः काय ते करा. असत्य कोणत्याहि निमित्ताने कोणीशीही एकदा बोलले गेले तरी ''रौरव' नांवाच्या नरकांत पडावे लागते. 'न हि असत्य सम पातक पुंजा। गिरिसम होती कोटि किं गुंजा'.

असत्यासारखा पापाचा पर्वत नाही. इतर सर्व पातके कोट्यावधी गुजांच्या ढिगाऱ्यासारखी आहेत. त्यांना कधी शीग लागत नाही. स्वतःचा प्राण जाणार असला तरी खोटे बोलता कामा नये. आपल्या खरे बोलण्यामुळे दुसऱ्या कोणाही मनुष्यादि प्राण्याला मरण येत असेल तर मात्र खरेहि सांगू नये व खोटेहि बोलू नये. कशातरी वेळी मारून न्यावी.

खोटे कोणाशीच बोलू नये. दुसऱ्यांच्या प्रश्नाचे खरे उत्तर देणे योग्य नसेल तर 'त्याचे उत्तर मी देऊ शकत नाही' असे स्पष्ट सांगावे.

ज्यांच्यावर पुत्रकन्यादि सारखे प्रेम केले ते लोक आपल्याशी जर फटकून वागू लागले तर खंत करू नये. ह्यामुळे ममतारूपी पाश कमी होऊ लागतो. मोठ्या मुलाचे लग्न होऊन तो मिळवता झाला आणि त्याची भावंडे मिळवती नसलेली १०/१५ वर्षाची असली म्हणजे मोठ्या मुलावरील आईबापांचे प्रेम कमी होऊन ते धाकट्या मुलांची कड घेऊन मोठ्या मुलाशी व सुनेशी नीट वागेनासे होतात. आजकाल तर मुलगे मिळवते झाले, लग्ने झाली म्हणजे ते आई बापांना सुद्धा विचारेनासे होतात. बापांस दिडकी सुद्धा पाठवत नाहीत. अशा गोष्टी घडू लागल्या की ही भगवंताची कृपा समजून आपण त्यांच्यावरील ममता सोडून वैराग्य वाढवावे व आनंद मानावा. मात्र आपले त्यांच्याविषयीचे जे अत्यंत आवश्यक कर्तव्य ते ममतारहित कर्तव्य कर्म म्हणूनच करीत रहावे. ''जैशास तैसा भेटे! तेव्हां मजलसी थाटे' असेही अधून मधून करावे.

सकाम कर्म - अनुष्ठान परमार्थेच्छूनी करू नये हे खरे असले तरी परमार्थमार्गी, रोग झाला म्हणजे औषध घेतोच ना? तसेच सकाम अनुष्ठानाचे समजावे. शरीर कार्यक्षम राहिले पाहिजे. देह जगला तरच परमार्थ साधन करता येईल. मनुष्यशरीर ईश्वरी कृपेनेच मिळते ते पुन्हा

मिळणे कठीण आणि या देहातच जन्ममरण चक्रांतून सुटण्याचा प्रयत्न सफल होऊ शकतो. मात्र सकाम कर्माचे इच्छित फळ न मिळाले तर शास्त्र आदि खोटे असे न मानता आपले देहप्रारब्ध समजून शांत राहिले पाहिजे. रामायणात सुद्धा अनेक प्रकारच्या सकाम अनुष्ठानांचा उल्लेख आहे. तसाच भागवतात सुद्धा आहे.

मुलांनी नियमांनी मातेला व पित्याला नमस्कार करावा. सर्व मुलांना स्त्रियांनी प्रथम माता, नंतर पिता व नंतर देवास सकाळ संध्याकाळ नमस्कार करण्याची सवय लावावी. त्याप्रमाणे केल्याशिवाय त्यांना खायला प्यायला काही देऊ नये. स्त्रियांनी पतीस त्यांच्यां पायावर डोके ठेवून नित्य नमस्कार करीत जावे. मुलांनी नमस्कार केल्यावर 'कल्याण होवो' असा आशीर्वाद द्यावा. आशीर्वाद न दिल्यास आयुष्य कमी होते.

जे प्रारब्धावर सोडावयास हवे ते आपण सोडत नाही आणि जे प्रयत्नांनी साध्य होण्यासारखे ते आपण साधत नाही. उदाहरणार्थ स्त्री, संपत्ती, संतति ही सर्व दैवाधीन, प्रारब्धानुसार प्राप्त होतात पण याबाबत आपण प्रयत्नांची पराकाष्ठा करतो. परमार्थ हा प्रयत्नाने साध्य होण्यासारखा आहे याबाबत मात्र आपण ''प्रारब्ध असेल तर होईल'' म्हणून प्रारब्धावर सोडतो हे बरे नाही.

चांगल्या माणसाने एखादी चूक केली तर लगेच फार गवगवा होतो पण नित्यच दुष्कर्म करणाऱ्यांबद्दल कुणी काहीच बोलत नाही. असे का? याचे उत्तर असे की पांढऱ्या शुभ्र वस्त्रावरचा लहानसा डागही उठून दिसतो. काळ्या घोंगडीवर बाटलीभर शाई जरी पालथी झाली तरी कळून येत नाही. एखाद्याचे साधन पाहून आपण तसेच करण्याचा अट्टहास धरू नये. मोर नाचतो म्हणून लांडोरीने नाचू नये. श्राद्ध वगैरे पूर्वीच्या पद्धतीने न करता एखाद्या अनाथाश्रमास देणगी वगैरे देऊन श्राद्ध साजरे करतात हे बरोबर आहे का? याचे उत्तर असे की शास्त्राधार पाळणेच योग्य. रेव्हेन्यू स्टॅम्प व पोस्टल स्टॅम्पस् केव्हां कुठले वापरावयाचे हे सरकारने ठरवून दिलेले असते. जेथे वीस पैशाचा रेव्हेन्यू स्टॅम्प हवा तेथे दोन रुपयाचा पोस्टल स्टॅम्प लावला तर चालेल का? तसेच जेथे पोस्टल स्टॅम्प हवा तेथे त्याहून अधिक किंमतीचा रेव्हेन्यू चालू शकत नाही तसेच हे समजावे.

उपासना

माळ न घेता केलेला जप रोजच्या जपात गणता येणार नाही. माळेने जप करतांना सगुणाचे ध्यान करता येते पण कुंडलिनी योगांतील ध्यान व माळेने जप होणे शक्य नाही.

''संख्याहीनः जपः व्यर्थः' संख्या मोजल्याशिवाय केलेला जप व्यर्थ होय म्हणजे ते केवळ नामस्मरण होय. माळ मण्यांचीच हवी असे नाही. जप करमालेने केला तरी चालतो.

उपासना पारणे - देवाचे तीर्थ घेतले की निर्जल उपासाचे पारणे होते पण उपास मोडत नाही हे अंबरीश राजाच्या चरित्रात दुर्वास ऋषी प्रसंगात सविस्तरपणे वर्णन केले आहे. 'अशन न जलपाने होय पितांचि पाणी । अनशन हि नव्हे की —'' पाणीहि पीत नसल्यास देवाचे वा पतिचरणांचे तीर्थ घ्यावे म्हणजे दोन्ही गोष्टी साध्य होतील.

नाममंत्राचा जप **मनांतल्या मनांत** केव्हाही कशाहि स्थितीत केला तरी चालतो मात्र अपवित्र स्थितीत आडवे पडून माळेने जप करणे दोष आहे. एरवी जप उभ्याने आणि माळ घेऊन करण्यास हरकत नाही. स्त्रियांनी मासिक अडचणीच्या काळांत सुद्धां मनांतल्या मनांत जप करण्यास हरकत नाही. चवथे दिवशीं सुद्धा माळेने न करणे बरे. कुठल्याही प्रसंगी उदाहरणार्थ सोयेर (वृद्धी) वा सुतकांतहि ध्यानास बसण्यास हरकत नाही.

जप करतांना समोर सद्‌गुरूंचा किंवा इष्टदेवतेचा फोटो आपल्या डोळ्यांच्या रेषेत सरळ अशा ठिकाणी ठेवावा की त्यांच्यावर (डोळ्यांवर) प्रकाश पडेल. मग डोळे उघडे ठेवून फोटोतील डोळ्यांकडे बघत जप करावा म्हणजे झोप येणार नाही.

घराच्या बाहेर जमिनीवर मधल्या बोटाने 'राम' नाम लिहून त्याला निदान ४-५ प्रदक्षिणा रोज घालाव्यात. प्रत्येक प्रदक्षिणेने पृथ्वी प्रदक्षिणेचे पुण्य लागते अशी दृढ भावना ठेवावी. नंतर हाताच्या बोटांनी 'राम' नाम पुसून तेथील माती डोके, डोळे, कंठ व हृदयावर लावावी.

कितीहि अडचणी येवोत साधकाने सद्‌गुरूवचनावर विश्वास ठेवून त्यांनी सांगितलेल्या मार्गाने, निष्काम भावनेने, चिकाटीने व सातत्याने उपासना चालू ठेवावी.

'सद्‌गुरुहूनी देव मोठा । ज्यास वाटे तों शिष्य करंटा' तुलसी रामायणांत सुद्धा वाल्मीकिनी श्रीरामचंद्रास हेच सांगितले आहे की तुमच्यापेक्षा गुरुला अधिक मानून जे सर्वभावे सेवा करतात, भजतात त्यांच्या हृदयांत तुम्ही रहा. गुरुगीतेत शंकरांनी पार्वतीस सांगितले आहे की 'न

गुरोऽधिकं' गुरुपेक्षा अधिक श्रेष्ठ कोणी नाही. ज्यांची अशी दृढ भावना असते त्यांच्यावर भगवान कृपा करतात.

दुपारी १।। वाजता भोजन झाल्यावर अडीच वाजता ध्यानाभ्यासास बसणे हितकर ठरणार नाही. जेवण व ध्यानाभ्यासास बसणे यात निदान अडीच तासांचे अंतर असले पाहिजे. अभ्यासास बसण्यास स्नान झालेच पाहिजे असा नियम नाही. शौचमुखमार्जन करून, वस्त्र बदलून, (स्वपति मुख दर्शन वा इष्ट देवतादर्शन घेतल्यानंतर) ध्यानास बसावे. खालीलप्रमाणे सदगुरु-पद-भागीरथीत स्नान करून, मानसपूजा करून अभ्यासास पहाटेच बसावे. त्यामुळे जर सकाळी जप कमी झाला तर तो दुपारी पुरा करावा. शांत जागी बसावे. देवापुढे किंवा देवघरांत बसण्यास हरकत नाही.

श्री गुरुपादोद्भव गंगा या पडते मम मस्तकी।
तिने क्षाळिले मळास देही बाह्यांतर पूर्ण की।।
आता झालो निर्मळ पावन मी स्फटिकासम ही।
म्हणूनि कृपा भगवान मजवरी करील दयाघन ही ।।

असे भावनास्नान ध्यानात करावे.

दीक्षित बंधुभगिनींनी सुद्धा रोज एकदम अभ्यासास बसणे हितावह ठरत नाही. कारण एक तर कोणी दंभ करू लागतात नाहीतर कोणी दुसऱ्यांवर दंभाचा आरोप करू लागतात.

गुरुभक्ति, पतिभक्ति आणि प्रभूप्रेम शून्य आहे असे ज्याला वाटते ती व्यक्ति, त्या गोष्टी प्राप्त होण्यासाठी तळमळीने प्रयत्नशील बनते. ज्याला वाटते की या गोष्टी मला प्राप्त झाल्या आहेत त्याचा प्रयत्न सुटतो आणि फक्त अहंकार रहातो. शरभंग, सुतीक्ष्ण, गोस्वामी तुलसीदास असेच म्हणतात. हेच खरे दीनतेचे लक्षण आहे. अशा दीनांचा बंधु श्री रघुनाथ दीनानाथ आहे. सर्व जणांनी मनापासून नित्यनेमे साधन करावे व प्रभूला आळवावे. दीनता वाढवावी. असत्य, परदोषचर्चा, परनिंदा यांचा स्पर्शही होऊ देऊ नये.

'भाग्यवंत तुम्ही सगळ्या नारी । रामचरित मानस सुखकारी ।।
लाभे त्याचे श्रवण तुम्हांला । महाराष्ट्री दुर्लभ इतरांला ।।
पुरुषांच्या भाग्यी हे नाही । प्रपंच येतो आड तयांही ।।
रामकृपे हे भाग्य उगवते । रामकृपेवीण अति दुर्लभ ते ।।
श्रवण कथन करणे नेमाने । प्रेमाने एकाग्र मनाने ।।
खंड नका पाडूं या साधनि । राम वसे मानस रामायणिं ।।
प्रेमाचा मानस हा सागर । अधिक करील कृपा तुमच्यावर ।।
सेवा पतिला मानुनि राम । इह परमार्थि मिळे आराम ।।

प्रज्ञानाला निमित्त केला । मानस रामप्रेमी भुकेला ।।'

दोहा. **''हरिनामांला बाळगा प्रेमे सदा मुखांत ।**

सत्य धर्म पाळा सदा लोळा परमसुखांत ।।''

जो कर्म करतो त्यालाच त्याचे फळ भोगावे लागते. इतरांना भोगावे लागत नाही. 'हासत कर्म करावे भोगावे रडत तेचि परिणामी' हा निरपवाद नियम आहे. मनुष्य स्वतःच्या कर्मामुळे जन्मास येतो. आपण ईश्वराची लेकरे असताना चिंताग्रस्त का व्हावे? प्रभू परम दयाघन, दीनबंधू आहेत. दीन बना. अहंकार, असत्य, परनिंदा इत्यादि सोडा व प्रभूवर भार घालून त्याचे नाम नेहमी मुखाने उच्चारीत जा म्हणजे प्रभू सर्व काही योग्य तेच करतील.

वृद्ध वडील माणसांची सेवा केल्याचे बक्षिस पारमार्थिक प्रगतीचे रूपाने मिळेलच. खूप जप करा. जास्त होईल तो मांडून ठेवत जा. रामायणाची पारायणे घरीच खूप करा. काकड आरती वगैरे सर्वांनी घरोघरी करीत असावे. सर्वांवर प्रभुकृपा आहेच त्यास प्रार्थना करीत असावे.

प्रभूची मूर्ती एक क्षणभर का होईना ध्यानादिकांचे वेळी दिसणे हे परमभाग्य आहे. स्वप्नात प्रभू दिसले तरी सुद्धा त्या दर्शनाचा प्रभाव किती हे रामायणात वर्णन केले आहेच. हळूहळू दर्शनाचा काळ वाढेल. प्रभूवर अनन्यगतिक होऊन प्रेम करा म्हणजे याच जन्मात तरून जाल.

कानात घंटा, वीणा, मृदंग यांचा ध्वनी येतो हा अनुभव फार दुर्लभ आहे. त्या आवाजाकडे मन लावून स्वस्थ बसत जा म्हणजे समाधान वाढेल. दोन्ही कानात आंगठ्याजवळची बोटे घालून ध्वनि ऐकत व 'राम, राम' म्हणत बसावे म्हणजे दिव्य अनुभव येतील. कदाचित सिद्धीही मिळेल. पापी माणसास असे अलौकिक अनुभव कधी येत नाहीत. दत्तमय - किंवा प्रभुमय जग पहाण्याचा अभ्यास स्त्रियांनी आपल्या पतीपासून करावा, कुटुंबियापासून करावा. प्रयत्न करा म्हणजे प्रभुकृपेने यश येईल. योग्यतेच्या जाहिराती आणि पाट्या का लावायच्या असतात ? ज्यांचे पूर्व संस्कार फळास येतात त्यांना काही निमित्ताने काही अनुभव येतात.

नादानुसंधान व मुखाने 'राम-राम' हे भजन सारखे गुणगुणत जावे. रामाच्या फोटोतील डोळ्यांवर निरांजनाचा प्रकाश पडेल असे करून त्या डोळ्यांकडे इतर प्रकाश न ठेवता टक लावून पाणी येईपर्यंत बघण्याचा रोज अभ्यास करा म्हणजे चित्ताची एकाग्रता लवकर साधेल. भगवंतावर शुद्ध प्रेम थोडे तरी करीत रहाल तोपर्यंत तो तुम्हांला कधीच विसरणार नाही आणि अंतःकाळी तुम्हाला त्याचा विसर पडला तरी त्याला तुमचा पडणार नाही कारण तो 'तज्ञ, कृतज्ञ, अज्ञताभंजन' असा आहे. हा नियम सर्वांच्याच

बाबतीत खरा आहे.

कंप हा एक सात्विक भाव आहे. जपाच्यावेळी कंप, हुंदके येणे हेच भगवत् प्रेमाचे लक्षण आहे. अशीच साधना चालू ठेवावी. भगवंताशी नाते जोडा. त्याच्याशी प्रेमाने पण सेवाभाव न विसरता आणि तो साक्षात् परमात्मा आहे हे ध्यानात ठेवून वागत जा. म्हणजे त्याच्या कृपेचे अनुभव येतील. कुणाचीही सेवा करतांना ही साक्षात् रघुनाथाची सेवा यथाशक्ति करीत आहे ही भावना ठेवावी. कारण 'बालक सुत सम दास अमानी' प्रभूला फार प्रिय असतात. त्यास प्रभू मातेप्रमाणे जपत असतात'' प्रौढ तनयसम असणाऱ्यांवर प्रभू तेवढे प्रेम करीत नाहीत.

कुसंगतीचा त्याग करून सतत नामोच्चार आणि रामकथाचिंतन करीत राहिल्यास सर्व दुर्गुण - दोष नष्ट होतील. पण कुसंगती असेल तर ते जमणार नाही. रामकथा सांगणारा मलीन अंतःकरणाचा, अहंकारी, स्वतःस शहाणा समजणारा, कुटिल, कपटी हृदयाचा असेल तर ती कुसंगतीच! मग इतरांचे काय सांगावे?

संकटे आली की प्रभुपुढे नाक घासायचे व ती जाऊन सुस्थिती आली की ईश्वराची पर्वा करावयाची नाही हे मुळीच बरोबर नाही. हॉटेलात वाटेल त्याच्या हातचे खाणे व दत्तोपासना यांचा मेळ बसत नाही. मग गुरुचरित्र सप्ताहाचे इच्छित फळ कसे मिळणार? उपासकाच्या अशा वर्तनाने देवता उदासीन बनतात. खाद्यपेयादि मध्ये शुद्ध आचार पालन करावे म्हणजे प्रभू सर्व भार शिरांवर घेतील. गुरूचरित्रवाचन व इतर साधन नियमीत चालू ठेवावे सर्व संपत्ति आणि मिळणारा पैसा प्रभूचा आहे हे लक्षांत ठेवून वागावे. स्वतःची इच्छा अशी काहीच ठेवू नये म्हणजे प्रभू योग्य व शक्य ते सर्व करतात.

ज्याला एकदा आपला म्हटला त्याच्या कल्याणाच्या दृष्टीने कर्तव्य म्हणून कठोर लिहिणे भाग पडते. वाचून कदाचित वाईट वाटेल पण योग्य वेळी बजावण्याचे कर्तव्य केल्याशिवाय सुटका नाही. अन्यथा कलिमाहात्म्यांत वर्णन केल्याप्रमाणे दोष लागतो. 'अंध बधिर गुरू शिष्य वर्तती । एक न ऐकती एक न बघती.'

धंदा चांगला चालतो तोपर्यंत शक्य तेवढा पैसा कमी खर्च करून शिल्लक ठेवला तर अडचणीच्या वेळी चिंता उत्पन्न होणार नाही. सर्व दिवस धंद्याचे सारखे जातात असे नाही. महागाई आणखी वाढणार आहे, त्या दृष्टीने पूर्व तयारी केली पाहिजे. साधी राहणी आणि उच्च विचारसरणी ठेवून कर्म करण्यातच शांति, समाधान आहे. तरी पण गरिबांना मदत, अन्नदान इत्यादिमध्ये पैसा खर्च करणे म्हणजे पुण्यरूपी बीज पेरणे असून त्याचे फळ

सुखरूपाने मिळते.

निसर्ग सौंदर्य पहाण्याची इच्छा किंवा इतर कोणतीही नश्वर वस्तू पहाण्याची इच्छा व परमार्थ या गोष्टी दोन्ही साधणे शक्य नाही. 'प्रेम गली अति साँकडी इसमें समा न दो.' फार काय या देहापासून तो स्वतःच्या मन, संकल्प बुद्धी यांचा त्याग केल्याशिवाय त्या सर्वांपलीकडे असलेले आत्मरूप अनुभविणे शक्य नाही आणि ते अनुभविल्याशिवाय पूर्ण समाधान व सदा प्रसन्न चित्तता प्राप्त होणे शक्य नाही. दोरीवरील भासणाऱ्या दृश्यांचा (सर्प इत्यादि) निरास केल्याशिवाय दोरी जशी समोर असून, उघड्या डोळ्यांसमोर, जवळ असूनही दोरी वाटत नाही, तसेच देहबुद्धी सुद्धां जर बाधक आहे तर मग इतर गोष्टींबद्दल काय सांगावे?

'अन्नमय प्राण' असे श्रुती सांगतात. जसे अन्न असेल तसे मन बनते. न्यायार्जित धनाने मिळविलेले, शास्त्रशुद्ध रीतीने सुसंस्कृत केलेले, शास्त्रानें ज्यास शुद्ध मानले आहे असे अन्न विधिपूर्वक अग्नि, अतिथी, देवादिकांना समर्पण केलेले अन्न म्हणजे यज्ञावशिष्ट अमृत आहे. त्याने पोसले जाणारे मन सात्विकच होणार. या प्रमाणे मुळ्याची कोशिंबीर खाल्ली की ढेकरेला मुळ्याचा वास येणारच.

विषयांचा उपभोग घ्यावा तो तो अग्नीत घृताहुति टाकल्याप्रमाणे कामवासना, विषयेच्छा वाढतच जाते म्हणून तर मोठे मोठे सम्राट वैभवाचा त्याग करून वनात वानप्रस्थाश्रम स्वीकारून राहातात, समाधान मिळविण्यासाठी! ज्याला प्रसन्न करावयाचे त्याच्या इच्छेप्रमाणे वागणे, त्याला आवडते ते करणे, आणि आवडत नाही ते न करणे हे जसे कुटुंबात, तसेच समाजांत व राष्ट्रात आवश्यक आहे.

जीव कितीही समर्थ झाला तरी तो अल्पज्ञच! प्रभूची सर्वज्ञता त्यास कधीच प्राप्त होणे शक्य नाही. सती मोह प्रकरणांत सीतारूपधारिणी सतीला पाहून लक्ष्मणालाही मोह पडला. सतीचरित्र जाणण्यासाठी महेशांनी ध्यान धरून पाहिले पण सीताविरह व्याकुळ भगवंतांनी तिला लगेच जाणले.

'बडे गहे ते होत बड़ जिमि वामन कर दंड' (दोहावली) मोठ्यांचा चांगल्यांचा आश्रय मिळणे कठीण. तो ज्याला मिळतो तो मोठा होतो. जसा भगवान् वामनाच्या हातातला दंड त्रैलोक्यव्यापी झाला!

नारीधर्म

स्त्रियांचा मुख्य देव पति. त्याच्या इच्छेप्रमाणे वागणे, त्याची अनन्यभावाने सेवा करणे इत्यादि केल्याने हरिभक्तीची प्राप्ती सहज होते. पतिसेवा ही भगवत् सेवाच आहे. बडोद्याच्या एका स्त्रीचा पति इंग्लंडला गेला

असता सुद्धा ती पतीचे पाय चेपणे, भावनेने ते प्रत्यक्ष आहेत असे समजून करीत असे. तर काही काळाने तिच्या हातास पतीच्या पायाचा स्पर्श प्रत्यक्ष होत असल्याचा अनुभव तिला येऊ लागला आणि पति लवकरच घरी परत आला.

सर्वच स्त्रियांना वाटते की आम्ही परतंत्र. पण सध्या विवाहित पुरुषांपेक्षा स्त्रियांनाच अधिक स्वातंत्र्य आहे. पतिसेवा करणाऱ्या स्त्रीला तिच्या पतीने केलेल्या पुण्याचा अर्धा वाटा मिळतो. त्याने केलेले पाप मात्र मिळत नाही. पण बायकोने केलेल्या पापाचा वाटा पतीला उचलावा लागतो. तिने केलेल्या पुण्याचा हिस्सा त्यास मिळत नाही. पण ज्याची स्त्री भगवंताची भक्ति करते त्या पुरुषावरही ईश्वरी कृपा होते, आणि त्याचे भाग्य थोर असे सद्ग्रंथ सांगतात.

स्त्रियांना एकादशी, गोकुळाष्टमी, महाशिवरात्र इतके उपास पुष्कळ झाले. श्रावण-सोमवारी सायंकाळी जेवावे. मासिक अडचण किंवा सोयेर सुतक असताही उपास मात्र केलेच पाहिजेत नाहीतर व्रतभंग होणार. दोष येणार. रामायण मात्र केव्हाही वाचण्यास हरकत नाही.

स्त्रियांनी पतीला नियमाने भगवत्‌भावाने नमस्कार करावा कोणतेही व्रत, उपवास वगैरे पतीच्या परवानगीशिवाय सुरू करण्याने स्त्रीला फार मोठी शिक्षा भोगावी लागते हे विसरू नये. पतीच्या इच्छेविरुद्ध थोडे जरी वागले तरी साधनांत विघ्ने येतात. पतिसेवापरायण पतिव्रता स्त्रीने दुसरे काहीही पारमार्थिक साधन न केले तरी ईश्वर तिच्यावर कृपा करतो आणि तिचा उद्धार करतो. घरकाम करतांनाही स्त्रियांनी नामस्मरण मात्र चालू ठेवावे. कुठलेली काम करतांना ते पतिसेवा या भावनेने करावे.

मुलांच्यावर हरिभजनाचे व आचारांचे संस्कार करणे हे मातापिता यांच्याच हाती आहे. मुले भक्तिमान, सुशील, सज्जन होतील याची काळजी घ्यावयास हवी.

विधवा स्त्रियांनी श्रीरामचरणी अनन्य प्रेम केले तर पुन्हा त्यांना जन्म घ्यावा लागणार नाही. इतकेच नव्हे तर त्या आपल्या दिवंगत पतीचा उद्धार करू शकतील. स्त्रिया पतिकुल, पितृकुल आणि मातृकुल अशा तिन्ही कुळातील ७-७ पिढ्यांचा उद्धार करू शकतात किंवा त्यांना नरकातही घालू शकतात हे जाणून त्याप्रमाणे वागावे.

स्फटिकांच्या माळाइतक्या स्वस्त मिळणार नाहीत. काचेच्या मण्यांच्या माळा अशा स्वस्त असतात त्यांनी जप करणे निषिद्ध नाही पण त्या जड असतात. त्यापेक्षा पुत्रवंतीच्या मण्यांच्या माळा सौभाग्यवती

स्त्रियांना चांगल्या. विधवांनी खऱ्या तुलसी काष्ठाच्या वापरण्यास हरकत नाही. पण दुकानात मिळणाऱ्या तुळशीच्या माळा तणतणीच्या, घाणेरीच्या लाकडांच्या असतात. बाहेर गेल्यावरही आपल्या नियमात खंड पडू देऊ नये. प्रत्येक गोष्ट थोडी तरी करावी.

शिकवण

खरोखरच जर भाव असेल तर या स्वामींचे दर्शन स्वप्नात होऊन त्यातच एक दिवस स्पष्टपणे मंत्रोपदेश केला जाईल. निराश होऊ नये. तळमळ वाढवावी व 'सद्‌गुरू नाथ श्रीगुरुनाथ । मी अपराधी घ्या पदरांत' ह्या भजनाचा ध्यास घ्यावा म्हणजे श्रीगुरू तुमचे इच्छित पुरे करतील.

श्री. यशवंत नारायण कर्वे यांनी काय केले असता मनास शांति मिळेल असे विचारले असता दिलेले त्या प्रश्नाचे उत्तर :-

मुखी नाम हाती काम । हाचि ठेवा सदा नेम ।।
तेणे दुःख सुखावेल । रामकृपाही फावेल ।
स्नानसंध्या योग्य वेळी । मुखी नाम सर्वकाळी ।।
आदित्यासी नमस्कार । सत्य वस्तूचा विचार ।।
सत्य भाषणीं निर्धार । परद्रव्यासी माघार ।।
दृष्टी परस्त्री वमन । हेचि सौख्याचे साधन ।
ईश्वरदास म्हणे येणे । जाई खुंटुनि येणे जाणे ।।

आश्रमांतर होण्यापूर्वी श्री. रघुनाथ श्रीधर जोशी, चौक यांनी 'मी कसे वागावे म्हणजे सुख होईल असे विचारले त्याचे उत्तर -

नीति न्याय सोडू नये । स्वधर्म कर्म सोडू नये ।
धनगर्वे फुगो नये । तारुण्य मदे ।।१।।
दुजांस कष्ट देऊ नये । असत्य भाषण करू नये ।
सद्‌ग्रंथ वाचन सांडू नये । कदाकाळीं ।।२।।
देव - संतालागी झिजावे । स्त्रीचे आहारी न जावे ।
दिले वचन न मोडावे । म्हणजे धन्य ।।३।।
हाती काम मुखी नाम । ऐसा धरा दृढ नेम ।
खाणे पिणे नित्य नियम । म्हणजे धन्य ।।४।।
धन दारा गृह सुत । जन्मोजन्मी होत जात ।
परी अलभ्य नरतनु प्राप्त । तिचे सार्थक करावे ।।५।।
दिसते ते देव मानावे । मग कोणासी भांडावे ।
प्रारब्धानुसार आघवे । भोगणे घडे ।।६।।
आपुलेचि कर्म दुर्बळ । तेथे इतरां काय बोल ।

हे जाणोनि मेघनीळ । आपुलासा करावा ।।७।।
नियम निष्ठा सत्य भाषण । जप तप देवार्चन ।
इत्यादि योगे तो दयाघन । आपुलासा करावा ।।८।।
रात्री आसनी बैसावे । तेथे देवासी आळवावे ।
त्याच्या करुणेसी भाकावे । सुदीनपणे ।।९।।
अनन्यभावे करिता प्रार्थना । देव निष्ठुर होईना ।
ऐसा आहे तयांचे जना । अनुभव प्राप्त ।।१०।।
परस्त्री आणि परधन । विषाहूनि मानावी शतगुण ।
विषाने एकदाचि मरण । यांनी येई पुनः पुन्हां ।।१।।
शोधावे आपुले अवगुण । पहावे दुसऱ्यांचे गुण ।
अवगुण सोडोनि घ्यावे गुण । म्हणजे धन्य ।।१२।।
बहुत काय सांगावे । राम नाम जपत जावे ।
स्वधर्म कर्म न त्यागावे । हेचि सार ।।१३।।
हे नव्हती माझे बोल । बोलविता कौसल्याबाळ ।
ज्याचे स्मरणे पळे काळ । घाली माळ अमरत्व ।।१४।।

श्री. श्रीनिवास गोपाळ पै - परंडा, यांच्या 'क्रोध कसा घालवावा' या प्रश्नाचे उत्तर :-

\- १ -

क्रोध येतो तो कोणाला । कोणावरी घाली घाला ।।१।।
क्रोध येण्या हेतु काय । करी शोधूनि उपाय ।।२।।
क्रोधाचे कारण एक देहबुद्धी । अवघ्याचि उपाधी जेणे होती ।।
बुद्धींद्रिये मन । क्रोधा जन्मस्थान ।
नव्हेसी तू जाण । सत्य शोधी ।।३।।
प्रज्ञा वासुदेव सांगे तूं आपला । शोध घे क्रोधाला नुरे ठाव ।।४।।

\- २ -

विटाळाचा झाला विष्ठेत वाढला । मळमूत्रांनी व्यापला तो हा देह ।।
कुच्श्थळ हा देह, निंद्य निःसंदेह । तेथे ऐक्य होई क्रोधा लागी ।।
मनासि जै भ्रम देहावरी प्रेम । आपुलाचि काम गोड वाटे ।।
मनाचे विरुद्ध यदा काही घडे । समाधान मोडे क्रोध तेव्हा ।।
मनाचिया नादी जे कोणी लागले । त्यांचे सुख गेले देशोधडी ।।
मना वाटे माझे सर्वांनी ऐकावे । अन्यथा स्वभावे क्रोध करी ।।
मनाचिया मागे न जावे आपण । पावूनिया शीण शांत होय ।।
सद्गुरुचे रूप सर्वत्र पहावे । सर्वांसी नमावे प्रेम भावे ।।
मग क्रोध पळे सह परिवार । जरी दुर्निवार साधनाने ।।

सद्‌गुरु भजने क्रोधासी जिंकणे । वायांचि साधने श्रम होती ।।
मनाचे जे मूळ संकल्प केवळ । खणूनि समूळ काढी आशा ।।

श्री. ग. वि. जोशी, ठाकुरद्वार यांना लिहिलेल्या पत्रांतील उतारा :-

वैराग्येवीण ज्ञान । ते श्वानाचे रुदन ।
ऐकणाराचे अकल्याण । तेथे वसे ।।१।।
वैराग्येवीण योग । तो जाणावा रोग ।
तेणे हा भव निदाध । शांत नोहे ।।२।।
वैराग्येवीण कर्म । भूसे भारले व्याघ्रचर्म ।
ते देईना निजशर्म । चित्तशुद्धीज ।।३।।
वैराग्येवीण भक्ति । ती दांभिकाची युक्ति ।
तेणे काही जीवन्मुक्ति । लाभ नोहे ।।४।।
वैराग्याग्नी धडधडे । माजी भक्तिज्ञान योगादि पडे ।
तरीच तयांस रंग चढे । स्वरूप सुखाचा ।।५।।
मनुष्य देहांत पुरूष जन्म । त्यांत ब्राह्मण उच्च परम ।
वरी अव्यंग इंद्रियग्राम । पूर्व पुण्ये मिळाले ।।६।।
तेथे परमार्थी आवडी । विमल गुरुकृपेची जोडी ।
दिधली हे न थोडी । कृपा रामाची ।।७।।
इतुकेही मिळाले । कुटुंब अनुकुल झाले ।
पुत्रही कर्ते पाहिले । निज नयनी ।।८।।
इतुके सर्व साधता । जो न साधी परम हिता ।
तो आत्मघातकी म्हणता । चूक नाही ।।९।।
तरी ऐसे नसावे । की सर्व अशाश्वत जाणावे ।
आणि तेथेचि आसक्त व्हावे । दीपि पतंगासम ।।१०।।
हे काय शोभे विचक्षणा गारगोट्या रत्नपारखी जाणा ।
जमविता तो शहाणा । कोण म्हणे ।।१।।
नर देहा ऐसे रत्न । पूर्व भाग्ये लाभले महान ।
विषय कांचासाठी यत्न । करणे ही कृतघ्नता ।।१२।।
देहसुख लाभ । घडे प्रारब्धानुसार भोग ।
परी परमार्थी यत्नचि सांग । फळदायी होय ।।१३।।
सुधाघट आहे पुढे । आळशासी तो न जोडे ।
जो धावुनी घेई कोडे । तयासी साच अमरत्व ।।१४।।
जो नेणीवे माजी दडे । तो अहंकारा न सापडे ।
जाणीव जो बडबडे । तो रीता होय ।।१५।।

श्री. श्रीनिवास पै यांचे पत्रास उत्तर -

जीते असती बहु पती । तीस व्यभिचारिणी म्हणती ।
व्यभिचारे काही उत्तम गती । प्राप्त नाही ।।१।।
ज्याते असती बहु धनी । तो निष्ठाहीन प्राणी ।
तया सद्गुरू मोक्षदानी । वोळेल कैसा ।।२।।
अनेकांच्या बोली लागला । समाधान कैचे त्याला ।
श्वानवत् वर्तती तयाला । सौख्य नोहे ।।३।।
आम्हांपासी नाही ज्ञान । नाही आम्हांसी विज्ञान ।
नाही ग्रंथराज पारायण । त्रयोदशोत्तर शत ।।४।।
ऐसे आम्ही साधनहीन । उरलो केवळ अकिंचन ।
आम्हांपासी समाधान । इतरांस कैचे ।।५।।
स्वामी राम दयाघन । नाम त्याचे पतितपावन ।
तेणे आमुचे समाधान । सद्गुरू कृपा ।।६।।
अचिंत्य मायेचे विंदान । भल्या भल्या भुलवी जाण ।
भलत्याच मार्गी ओढून । वेढा लावी साधका ।।७।।
परमार्थाचे मुख्य वर्म । चुकवोनी लावी लौकिक धर्म ।
तेणे सुख शाश्वत परम । सुदूर राहे ।।८।।
एक देव, एक गुरु । एक मंत्री निष्ठा थोरू ।
एक मार्ग एक विचारू । तोचि धन्य ।।९।।
कल्याण स्वामींचे चरित्र । अवलोकावे परम पवित्र ।
तेथे साधन मुख्य परत्र । विदित होय ।।१०।।
दासबोध सावकाश । पाहिले दोनशे समास ।
तेणे विशेष आणि अविशेष । कळो आले ।।११।।
पारायणांचा हव्यास । नाहीच उपजला मनास ।
करिता करिता विवरणास । शान्तिलाभ गुरूकृपे ।।१२।।
गुरुकृपेवीण साधन । ते प्रेताचे भूषण ।
किंवा विधवेचे सौंदर्य जाण । जैसे व्यर्थ होय ।।१३।।
सद्गुरू वचन पालन । विषयी वैराग्य अभ्यसन ।
हेचि मुख्य साधन । नामस्मरण युक्त ।।१४।।

श्री. श्रीनिवास पै यांना पाठविलेल्या पत्रातील उतारा :-

क्षणाचा नाही भरवसा । तेथे इतुका विश्वास कायसा ।
याच देही समाधान ठसा । प्राप्त करणे ।।१।।
पुन्हा लाभेल नरजन्म । हे कोणी सांगितले वर्म ।

जन्माशा करणे महाभ्रम । गेलाचि नाही ।।२।।
जन्मा येणे शुभ संकल्प । म्हणती तो पामर जल्प ।
तयांसी वर्म अल्प । कळलेचि नाही ।।३।।
मी आत्मा सच्चिदानंद । मी जीव नव्हे अल्पज्ञ।
यासीच शुभ संकल्पाभिधान । इतर सर्वहि अशुभ ते ।।४।।
आधीच विषय संकल्पे मिथ्या बांधिला ।
त्यावरी जन्माचा इसार दिधला ।
तो प्राणी माया बंधनाला । तोडील कैचा ।।५।।
मी आत्मा स्वयें आपण । मज नाही जन्म मरण ।
ऐसा संकल्प विचक्षण । विवेके करिती ।।६।।
येचि क्षणी मरोनि जासी । तरी रघुनाथासी अंतरलासी ।
तरी नाना बुद्धि भेदासी । बळी पडोच नये ।।७।।
सोडावी विषयांची आशा । मनी धरावा वैराग्य धिंवसा ।
'मी माझं' या पाशां । झुगारूनि देणे ।।८।।
पुढील जन्माची आशा करणे । ही नव्हेत मुमुक्षु लक्षणे ।
विषय लंपट असेल तेणे । आशा ऐसी धरावी ।।९।।
प्रेमळ जे कां माउली । तुडवील कीं बालकां पायांतळी ।
सदा कृपेची साऊली । हा तो मातृधर्म ।।१०।।
कदाचित कुपुत्र जन्मती । माता कुमाता कधींच नव्हती ।
ऐसी असे आचार्य उक्ति । देवस्तोत्री ।।११।।
तुम्हा इतुकेचि विनवणें । जन्म दुराशा कधी न धरणे ।
विवेक वैराग्ये देहीच तरणे । गुरू कृपे भवसागर ।।१२।।
मी जीव मजबंधन । मज आहे जन्ममरण ।
याचि संकल्पे अज्ञान । नसतेचि बाधी ।।१३।।
मी ब्रह्म हाही संकल्प एक । स्वरूपी होतसे बाधक ।
तेथे पुन्हा जन्माचा विवेक । साहेल कैचा ।।१४।।
नित्य कर्म संपादिल्या उपरीं । फावलाही अवसर जरी ।
नामजपाची कांस धरी । एकाग्र चित्ते ।।१५।।
जरी काया वाचा मन । केलेसे गुरुपदी अर्पण ।
तरी संकल्प कराया दुजे मन । कोठूनि आणले ।।१६।।
तरी ऐसे न करावे । मन खरेचि गुरूसी अर्पावे ।
मग करणे न करणे पहावे । स्वतंत्रता कोठे ।।१७।।
नको आम्हां तुझे तनु धन । केवळ एक द्यावे मन ।
मग समाधान करी वंदन । चरणी तुझ्या ।।१८।।

असो कायसी बहु बोली । राम अनाथांची साउली ।
तीच तुम्हां आम्हां पावली । त्याच्याच कृपे ।।१९।।
विषय संकल्प वन्ही पेटला । तेणे परमार्थ जाळुनि भस्म केला ।
तरी ज्ञान वैराग्य जला । सत्वर ओतावे ।।२०।।
संकल्प वन्ही शांत झाला । तयाचा भवसागर सुकला ।
देहीच तो मुक्त झाला । बंधमोक्षातीत ।।२१।।
सदा असावे सावधान । तुटो नेदावे अनुसंधान ।
मग मायेचा बाजार जाण । असतचि नसे ।।२२।।

देहाचा भरवसा नाही । नरदेह पुन्हा नसे ।
साध्य ते येथ साधावे । आयु हे क्षीण होतसे ।।१।।
मी पण सांडुनि साधन, निष्ठेने जो करील तो धन्य ।
मी पण अधोगतिला नेते, जरि होत पंडित मन्य ।।२।।
मी पण शस्त्रे न तुटे, मी पण विपत्तिने न ते जाते ।
वैराग्य ज्ञानाने, मनन निदिध्यासने उरेना ते ।।३।।
नाते रघुनाथ पदी, सर्वहि जोडूनि लौकिका सोडा ।
रामकृपेने सत्वर, मायेचा मिथ्य तो तुटे खोडा ।।४।।
कपट दंभ पाषंडा, लपवा छपवीस मान बहु झाला ।
सरळपणा तो दुर्मिळ, अनीतिला ऊत हा किती आला ।।५।।
कलीयुग सोटा मोठा, आहे जोरांत देइ जरी बाधा ।
तैशात राहुनिया, जागे होऊनि आत्महित साधा ।।६।।
ब्राह्मण मी, साधक मी, सिद्ध महा देवभक्त, गुरुभक्त
ज्ञानी मी मुक्तही मी, मी पण हे जन्ममूळ की फक्त ।।७।।

- ॐ तत्सत -

श्री. ग. वि. जोशी यांच्या पत्रातील उतारा -

देहाचा भरवंसा नाही । नरदेह पुन्हां नसे ।
साध्य ते शीघ्र साधावे । कोणीहि आपुला नसे ।।१।।
अर्पिता देह देवाचा । चिंता त्या सर्वहि असे ।
तयासी सख्य जोडावे । सौख्य तेणेचि होतसे ।।२।।
नाथ भागवताध्याय । तेविसावा पुनः पुनः ।
वाचावा एकचित्ताने । समाधान मिळे मना ।।३।।
चित्ती ठेवोनि द्रव्याशा । करी व्याख्यान कीर्तने ।
वेश्या - सौंदर्य ते जाणा । ऐकती ते न शाहणे ।।४।।

विधवा कुंकवा लावी । घाली सौंदर्य - भूषणे

मिरवे जरी तोऱ्याने । तियेच्या हानि दर्शने ।।५।।
ठेविति चित्ति जन्माशा । मुमुक्षत्व तिथे नसे ।
सर्वही त्यागिती आशा । मोक्ष तेव्हाचि होतसे ।।६।।
मी कर्ता वा नसे भोक्ता । मायेचा खेळ सर्व हा ।
जन्म मृत्यु मला नाही । ऐशा बोधे सदा रहा ।।७।।
ज्ञान अज्ञान या दोन्ही । बुद्धि वृत्तीच जाणणे ।
अहंता त्रिविधा सोडा । स्वरूपि शुद्ध राहणे ।।८।।
सोडावा संग चित्ताने । तोडावा बंध कल्पना ।
दृश्य वा चिंत्य ते मिथ्या । करणे या चि चिंतना ।।९।।
सर्व सांडोनि जे राहे । राम तो जगी पाहणे ।
मिथ्या प्रारब्धी मिथ्या ते । सोडूनि स्वस्थ राहणे ।।१०।।
बहु ते काय बोलावे । बोलाने बोलतां नये ।
बोलाविण कळेना की । कळता खूण निर्भय ।।११।।
निर्भया अभयत्वासी । निर्मळा शुद्ध अर्पणे ।
जन्मतो हि अजन्म्याच्या । युक्तिने शीघ्र नासणे ।।१२।।
करणे नाश मायेचा । मायेने नान्य साधने ।
मनाने मन जिंकावे । काटा काटेचि काढणे ।।१३।।
शस्त्राने शस्त्र तोडावे । विषाने विष मारणे ।
कल्पने कल्पना तोडा । तरी विश्राम जोडणे ।।१४।।
जग हे सत्य की मिथ्या । कोण मी देव कोण रे ।
माझा संबंध त्याच्याशी । काय हे जाण तू त्वरे ।।१५।।
जन्मे कोण मरे कोण । कोण खातो पितो तरी ।
जागे कोण निजे कोण । कोण भोगी क्रिया करी ।।१६।।
नामरूपादि कोणाचे । ज्ञानाज्ञान कुणा घडे ।
माझा संबंध देहाशी । पाहणे की कसा घडे ।।१७।।
नदीच्या उगमा जाता । प्रवाहा अंत की घडे ।
ओघानेचि पुढे जाता । सागरि जाउनि पडे ।।१८।।
हळूहळू वरी जाता । प्रवाहा लघुता दिसे ।
दिशेने त्याचिया जाता । घोर गंभीर होतसे ।।१९।।
प्रवाही वाहणे सोपे । उलटे जाणे कठीण ते ।
सर्वदा साधनाभ्यासे । पुरुषार्थेचि साधते ।।२०।।

अल्पही जड वस्तूला । जो कोणी घेई संगती ।
पोहता उलटे त्याला । नेतसे ती अधोगती ।।२१।।
अहंता फार मोठा हा । धोंडा बा बुडवी जळी ।
संतांचा संग हा पेठा । घेउनि जातसे मुळी ।।२।।
नदी मुळासी जो गेला । तयाचा ओघ भंगला ।
वासुदेव कृपा योगे । सौख्ये प्रज्ञान रंगला ।।२३।।

- १ -

चिंता सर्व वाहे राम । कपटाचे काय काम ।
पूर्वी कधी केले नाही । आता कैसे घडे काही ।
जरी ठाके प्राणनाश । कैसे सोडावे सत्यास ।
हानि लाभ ही अनित्य । धर्मपालन हे नित्य ।
प्रज्ञा आकाश कोसळे । धर्म राखू राम बळे ।

- २ -

जगी सुख दुःख दाता । कोणी नाही चित्ता परता ।
ते तो रामी झाले रत । कैसे पाप आचरत ।
सुख दुःख मन भावी । करी नाना उठाठेवी ।
आज जया मानी सुख । काळे तया मानी दुःख ।
सुख दुःख अशाश्वत । मन कल्पना अद्भुत ।
प्रज्ञा म्हणे मनामागे । आत्मघातकी तो लागे ।

- ३ -

मायेचेनि योगे राम खेळ करी । तयासी आवरी कोण केवी ।
अनंत ब्रह्मांडे रची उतरंडी । क्षणामाजी पाडी मायादेवी ।
वाईट की बरा होतो जो खेळ । रामाची केवळ इच्छा तैसी ।
बरेही जन्मते वाईटाचे पोटी । खेळे उफराटी माया खेळ ।
प्रज्ञा ऋजुतेसी सोडीना कदापि । राम नाम मापी क्षणोक्षणा ।

- ३ -

कर्माते जो करी तोचि भोगि फळ।
ऐसा हा अढळ मार्ग आहे ।।
एकाचे कर्मासी भोगीना दुसरा ।
कलियुगी खरा नेम जाणा ।।
विषवृक्षा येती विषाचीच फळे ।
आम्रासी रसाळ मधुतुल्य ।।
कर्मविपाकाचा अटळ सिद्धान्त ।
जाणोनि निवांत स्थिर राहू ।।

प्रज्ञा उदासीन राहे सर्वकाळ ।
वाहतो कृपाळ राम भार ।।

- ॐ तत्सत् -

याच देही पावेन समाधान । गुरु बोधे जाईल दुरभिमान ।
जया जन्माचा तिरस्कार आला । मुख्य अमुचे सांगणे हे तयाला।।१।।
जयां वाटे निःशेष रोग जावा । भिषग्वाक्यीं विश्वास दृढ धरावा।।२।।
पथ्य पाळणी जरी यत्न तो न व्हावा । शुद्ध सौख्याचा लाभ कसा पावा।।३।।
आत्मश्विासे यत्न करी सांग । तया होतो साह्य तो राम चांग ।
इये जन्माचे फिटती तदा पांग । चित्त निर्मळ जळ जेवि शरदि गांग।।४।।

समस्तासि जाणे असे एक ठायी ।
जरी कोणि चालेल की मंदपायी ।
तरी पोचणे याच देही न होई।
पुन्हा ही तनु प्राप्त होईल काई ।।४।।
मनीं संशय नांदतो अल्प जेव्हां ।
उठे साधनीं देह बाधाचि तेव्हां ।
तया सांडूनी जो धरी निश्चया ते ।
तरी इंद्रियांच्या करी तो जया ते ।।५।।
मनाला जीवानेच सोकावले रे ।
म्हणोनीच भोगांत डोकावले रे ।
तया इंद्रियी जोम फोफावले रे ।
तदा चित्ती ना सौख्य एकावले रे ।।६।।
परी जीव जो जाहला नारी-बुद्धी ।
कसा कोण मी राहिली त्या न शुद्धी ।
म्हणोनि हरे तो सदा भोगयुद्धी ।
कधी रंगतो ना सुखी त्या विशुद्धी ।।७।।
मनें भोग दोषासि बुद्धीस सांगा ।
तरी ती करी की जीवालागी जागा ।
तदा सोडितो सर्व बाह्यानुरागा ।
सुविज्ञान पावेल तेवी विरागा ।।८।।

रामाचे दरबारी नारी नर सान थोर भेद नसे ।
प्रारब्धे घडती की योग वियोगादि इष्ट नेष्ट तसे ।।१।।
भाव जयाचा जैसा तैसा हरी निकट दूर वा राहे ।

राघव सन्निध असतां, चित्ती खेदा न योग्य जागा हे ।।२।।
देहावरी प्रेम जरी करावे, शोके तरी चित्त तदा भरावे ।
आत्म्यावरी प्रेम विशुद्ध राहे, तेथे कधी खेद नसे स्मरावे ।।३।।
आत्मी स्त्रियांची ही आत्मा नरांचा । नाही असा भेद कधीहि साचा ।
आत्मा कधी तो नसतोचि दूर । जाणा करा चित्त तिथेचि चूर ।।४।।
जे जे घडे ते रघुवीर योजी । जाणोनि होणे ही तयांत राजी ।
धाडी जरी दुःख शतांसि राम । दासासी वाटे तरी सौख्यधाम ।।५।।

- नित्य चिंतनार्थ सुबोध बचने -

माया म्हणजे स्व-कल्पना । माया विजयाच गणा।
माया केवळ मने भ्रम । देह बुद्धीचा परिणाम ।।१।।
देह बुद्धि हाच बघ बंध । आत्मबुद्धि मोक्षचि सिद्ध ।
विषय विरतिचे धरणे पाय । जाणा माया तरणोपाय ।।२।।
विषयी सर्वदा दोष पहा । विरति लाभ मग सहज महा ।
विषयी दोनचि दुष्ट महा । जिव्हा आणि शिस्न पहा ।।३।।
जगती काही जे दिसते । सर्व जाणणे नश्वर ते ।
देहही अपुला हा नाही । अपुले कोण दुजे काही ।।४।।
ज्याशी ज्याशी संबंध । स्थिर वा चर रामचि शुद्ध ।
खूण अंतरी ठेवावी । शास्त्राधारे कृति व्हावी ।।५।।
सोन्यापासुनि जे झाले । सोने असते ते सगळे ।
ब्रह्मचि हे जग झाले । ब्रम्हचि केवळ शुद्ध भर्ले ।।६।।
तुम्ही तया विश्वामाजीं । ब्रह्मचि जाणुनि व्हा राजी ।
नामरूप कृति ही मिथ्या । बाकी उरले ते सत्य ।।७।।
प्रेम जगी या जे दिसते । स्वार्थमूल ते बघ असते ।
स्वार्थाविण जे प्रेम खरे । करिति संतचि ईश्वर रे ।।८।।
प्रीति हेतुवीण करा । जगावरी सुख चित्तींभरा ।
अन्य दोष ना बघा कधी । दोष बघा आपुले आधी ।।९।।
सद्गुण दुसऱ्यांचे गिरवा । अपुले सद्गुण ते लपवा ।
पतिव्रता अंगास जशी । भक्ति ज्ञानां तुम्हि तैसी ।।१०।।
विषयी नाही सुख दुःख । भ्रमे मानिती परि मूर्ख ।
सुख दुःखाचे कारण ते । जाणा अपुले मन असते ।।११।।
नाम जयाचे सदा मुखी । चित्त तयाचे सदा सुखी ।
सुबोध वचने चित्ती धरा । प्रज्ञा लाभे शांति झरा ।।१२।।

- हरि ॐ तत्सत -

मोहनिशेने स्वकर्म विसरूनि घोरत जो पडला ।

शब्दाने त्या जागृत करणे अवश्य मातेला ।। १ ।।
नरतनु भववारिधिची तरणी । वायु हरिकृपा सौख्य वितरिणी ।
कर्णधार गुरु योग्य लाभणे । दुर्लभ तीन तरुणपणी जमणे ।
तीन मिळुनी जो हित साधीना । आत्मघातकी तो नर जाणा ।
प्रारब्धासी सारूनि मागे । आत्महिता जो सदैव जागे ।
करि निष्ठेने नेमे साधन । विषयसुखी जो रमवी ना मन ।
प्रारब्धाचे भोग भोगणे । चुके न कोणा मनी बाळगणे ।
जरी जाहले जीवनमुक्त । तरी चुकेना भोग नियुक्त ।
निवारणे जे करीं असेना । तिथे खेद तरी कशास माना ।
सुखदुःखाते सर्व भोगणे । परि मी भोक्ता नोहे स्मरणे ।
सुखदुःखी जो समान असतो । चित्ती क्षोभ कधीही नसतो ।
कमळ दळावरी जैसे वारी । तसे भोग ही द्विविध शरीरी ।
स्वयें राम जो आत्मा आपण । तेथे नाही कर्तृभोक्तृपण ।।
चित्त समत्वा अल्प न त्यजितो । मायेचा हा खेळ पहातो ।
नाम सुधारस पाना करितो । सद्‌गुरुवचना चित्ती धरितो ।
रामरूप हे विश्व पहातो । संकटी निश्चय जरा न ढळतो ।
स्तुति वा निंदा समान गणितो । अनासक्तीने कार्या करतो ।
रघुपति त्याचा रक्षक बनतो । भवांबुधीचे नाव नुरवितो ।
सौख्य सागरी मानस मीन । विहार करितो स्वरूप लीन ।
सर्व करूनि तो काही न करितो । शाश्वत शांतिला तो वरतो ।
पराधीनता तीच म्हणावी । चित्ते विषयी रति मानावी ।
वश असती इंद्रिये सदैव । मनासहित तो पुरुष सदैव ।
पराधीनता तो देहे दिसला । स्वतंत्र तरी तो खरा जाहला ।
देहाने जो दिसे स्वतंत्र । चित्ताने जरि तो परतंत्र ।
तो परतंत्रचि पुरा म्हणावा । विषय गुणांनी बद्ध म्हणावा ।
आत्मतंत्र जो स्वतंत्र तोचि । कर्मतंत्र परतंत्र खरा की ।
स्वतंत्र आहे आत्मा नित्य । मनी बाळगा हे दृढ सत्य ।
कर्माने स्थिती येता भलती । धीर पुरुष ते कधी न चळती ।
जे येते तें काळे जाते । हर्ष शोक न च तरी चित्ताते ।
त्रिगुणी दैवी माया दुस्तर । हरीभजनाने तरणे सत्वर ।
पंचयज्ञ, संध्या जप मानस । पूजाध्यानी धरी न आळस ।
जे घडते ते करी रामार्पण । तरीच होते धन्य मनुजपण ।
भूतदया पितरांची सेवा । सत्य भाषणी निष्ठा ठेवा ।
नियम पालनी तप्तर राही । भवभीतिच त्या नुरे जराही ।

- ॐ तत्सत् -

रामनाम दुग्ध सुधा तुल्य लाभले । रामभक्ति तूप पहा तिथे प्रकटले ।
विश्व रामरूप चित्त नित्य पाहते । प्राप्त भोग हर्ष शोक रहित भोगते ।
प्रारब्धे जे मिळे यदृच्छे त्यांत समाधान ।
चित्त मानिते न्युनत्वाचे कधी नसे भान ।
कर्माने तनु जिकडे जाते पुढती ते तिकडे ।
तयार असता द्रव्याची मग काय जरूर पडे ।
नश्वर जड या देहाची तुम्ही चिंता का करिता ।
स्वरुपि निश्चल भक्ति पावूनि हित साधा त्वरिता ।
इतुके साधा तुम्ही तरी हो स्वामीची सेवा ।
सांग जाहली पूर्ण सर्वही हे गुज मनी ठेवा ।।
घडे न हे जरी करूनी सेवा काही नच घडली ।
व्यर्थ तयांने निजजननीला जन्में कष्टविली ।।
एकांती स्थिर बसुनी चित्तें द्रवित देवराया ।
करा प्रार्थना करुणा वचनें हरिल अंतराया ।।
खरी दीनता तळमळ हृदयी राम यदा पाहे ।
सभाग्य त्या पुरुषाचे रघुवर न्यून न कधी साहे ।।
पाउल एक जरी हरिमार्गी मनुजे टाकावे ।
दोन पाउलें तरी दयाळे रामें धावावे ।।
स्वभाव ऐसा सीता पतिचा आहे कनवाळू ।
परि पहातो अल्प परीक्षा प्रेमे जनपाळू ।।
सकाम भक्तांचेही पुरवितो लळे अनन्यत्वें ।
निष्कामासी काय उपेक्षी भक्त वत्सलत्वें ।।
दूर नसे तो सन्निध आहे अतीव भक्तसखा ।
परि पाहिजे अनन्यभक्ति चरणी दृढ एका ।।
काही तयाला अन्य नसे प्रिय शुद्ध हृदय भक्ति ।
तोचि अर्पितो ज्ञान विरक्ति किती वदू उक्ति ।।
भार तयावरि सर्व घालुनि स्मरा तया प्रेमे ।
सत्य सत्य हे वचन जाणुनी अळवा त्या नेमें ।।
प्रज्ञानाच्या अनुभव बोला । हदयी खोल धरा ।
कदा न आटे तदा पाहणे । शान्तिचा ही झरा ।।

- हरि ॐ तत्सत् -

रा. रा. ग. गो. कारखानीस विजापूर यांस पाठविलेले 'हा कोणता शून्यवाद' याचे उत्तर - "हा शून्यवाद नसून अकर्तृत्ववाद आहे."

ज्या चित्ति कर्तृत्वाभिमान । कर्मी जोडले माझे पण ।
तेथे करूनि करणे अर्पण । योग्यचि हे ।।१।।
परि कर्मा असति पांच कारण । तेथे कर्माचे कर्तेपण ।
एकाचेनि मानणे जाण । योग्य नव्हे ।।२।।
प्रथम ते अधिष्ठान । दुजे ते कर्ता जाण ।
पुढे चेष्टा आणि करण । दैव ते पांचवे ।।३।।
चित्ताने हे अनुभविता । अंतरी नुरे कर्मकर्तृता ।
ऐसी सहज स्थिती होता । अर्पण कैसा करी ।।४।।
जरी करेल अर्पण । तरी उरेल अर्पणाभिमान ।
म्हणोनि न करिता अर्पण । झाले पाहिजे ।।५।।
कोणी एक करी लाडू । होत गोड अथवा कडू ।
तेथे म्हणे कोणी धोंडू । दगडू तुला हे अर्पण ।।६।।
सर्व कर्ता एक राम । ऐसा जो निश्चय ठाम ।
तेथे अर्पणाचा संभ्रम । वायाचि की ।।७।।
म्हणाल उसने आणिले । त्याचे त्यास समर्पिले।
यात कोठे बिघडले । तरी ऐका सावध ।।८।।
उसने आणिले वाटले । तेचि कर्तृत्व पाठी लागले ।
जेथे कर्तृत्वचि गेले । तेथे कैचे अर्पण ।।९।।
एक मी अर्पिता । ईश्वर दान घेता ।
या भेदाची मग वार्ता । जेथे नाही ।।१०।।
तेथे प्रारब्धे जे घडे । ते न घेतां आपणाकडे ।
सहज होते रोकडे । फळ स्वयें अर्पण ।।१।।
जैसा की वेणुवनी । वायु घर्षणे पेटला अग्नी ।
तयाचे अर्पणी । अधिकार कोण ।।१२।।
येथे शून्य म्हणिजे अव्यक्त । जे मनादिका नव्हे व्यक्त ।
जे केवळ सन्मात्र । ब्रह्मचि ते ।।१३।।
आकाशासहि म्हणती शून्य । आकाश म्हणजे अवकाश शून्य ।
समर्थ वदले जगमान्य । परी ते हे नव्हे ।।१४।।
श्रीमत् भागवती । प्रसिद्ध जी वेदस्तुती ।
श्लोक एकोन त्रिशंति । 'शून्य' उल्लेख पहावा ।।१५।।
'शून्य' म्हणजे शून्यासम । जेवि आकाश नव्हे ज्ञानगम्य ।
तैसे जे परब्रम्ह । होय तयांत अर्पण ।।१६।।
जैसे ते सागरजळ । त्याचेचि झाले मेघमंडळ ।
भूमी वर्षे येता काळ । नदी माजी वाहते ।।१७।।

पुनरपि गेले सागरी । अर्पणा कोण अधिकारी ।
तैसाच हा विवेक चतुरी । गुरु खुणेने जाणावा ।।१८।।
याहूनी परता योग कैंचा । नसे दुजा तोलाचा ।
म्हणोनि म्हणणे 'धुरेचा' । सार्थचि ते ।।१९।।
ब्रह्मार्पण ब्रह्म हवि । हेही तोवरीच उठाठेवी ।
जोंवर कर्तृत्व पदवी । गेली नाही ।।२०।।
नाथ भागवती द्वितीया ध्यायी । 'कायेन वाचा' टीकेठायी ।
दाखविली असे सोयी । अर्पण होण्याची ।।२१।।
नाही ज्ञानेश्वरी अभ्यास । नाही प्रस्थानत्रयी वास ।
रघुनाथे बोलविले वाचेस । हस्तांनी केले लेखन ।।२२।।
''नैव किंचित्करोमिती'' । 'इंद्रियाणीन्द्रियार्थेषु' वदती ।
'गुणा गुणेषु' वर्तन्ते म्हणती । रहस्य अवलोकावे ।।२३।।
रुचेल तरी हे घ्यावे । ना तरी सुखे त्यागावे ।
किंवा प्रसिद्ध करावे । प्रत्यवाय नसे ।।२४।।

- हरिः ॐ तत्सत् -

प्रभूचे भजन हेंच एक सत्य । स्वप्ने जग मिथ्य भुलू नका ।।

भजन नेमाने प्रेमाने रोज करीत जा. त्यात चुकू नका. लाजू नका आशुतोष शंकरांचे भजन रोज करा. भक्तांच्या आकांक्षा पूर्ण करून ते प्रेमभक्तीचा लाभ देतील. रोज अर्धा तास तरी भजन करावे. भजनात हृदय भरून येऊन अश्रु व कंठावरोध होतो हेच प्रेमभक्तिचे लक्षण आहे. श्रीसद्गुरूंची कृपा सर्वांवर सारखीच असते. गुरु माऊलीजवळ दृश्य, अदृश्य असे जे काही असेल ते ज्या ज्या पात्रात जेवढे रहाण्यासारखे असेल तसे ते वाढले जाते. साधन नियमाने करावे. आळस करू नये. 'अभाग्याच्या घरी बाबा । कामधेनु आली । ओढाळ म्हणोनि तेणे हाकलून दिली' असे होऊ देऊ नये. स्वप्नात दर्शन झाले की अनुग्रह करण्याची प्रार्थना करावी. म्हणजे तुमची इच्छा प्रभू पूर्ण करतील. स्वामी केवळ निमित्त मात्र; दगडाला शेंदूर फासून प्रभूनी केलेला देव आहे. सूत्रचालक प्रभूच आहेत.

वाईटातून चांगले काढून भगवत् भजन अनन्यगतिक बनून प्रेमाने आणि निष्ठेने करा म्हणजे समाधान वाढेल. सद्गुरु कृपा झाल्यावर आपल्या प्रगतिबद्दल साशंक असू नये. न्यूनगंड काढून टाकावा. इतर गुरुबंधूंची प्रगती विशेष दिसल्यास मत्सर करू नये. प्रत्येकाची प्रगती आपापल्या परीने चालू असते. अव्यंग मनुष्य देह मिळणे अति दुर्लभ हे लक्षांत ठेवून त्याचे सार्थक करा. परनिंदक, अहंकारी इत्यादींची संगति टाळा. कुसंगतीचा परिणाम सुसंगतीपेक्षा लवकर होतो. सत्संगतीचा भरपूर फायदा घ्या.

प्रत्येकाच्या भावनेचे फळ प्रभू त्याच्या पदरात टाकतात. इच्छा व तळमळ हवी. स्थानाचे माहात्म्य असतेच. शांत, पवित्र स्थान असल्यावर सात्विक समाधान लाभून मन जसे उल्लसित होते तसे अपवित्र स्थानी होत नाही.

तुम्ही रामायणातील बरीच पापांची यादी पाठ केलेली दिसते. पण असे कोणते पाप आहे की जे भगवंताच्या नामाने आणि हरिकथेच्या प्रभावाने नष्ट होणार नाही ? जगांत आली पण गेली नाही अशी एकच गोष्ट आहे ती म्हणजे भगवंताचे नाम! साधकास सुसंगति नसली म्हणजे पूर्व संस्कार चांगले असून सुद्धा आळस जात नाही. आवड वाढत नाही आणि परमार्थाची कळकळ सुद्धा टिकत नाही.

प्रभूस पाप अर्पण करून पुण्य शिल्लक ठेवलेस हे बरोबर नाही. कारण ज्ञानेश्वर म्हणतात, ''पापात्मके पापे नरका जाईजे । पुण्यात्मके पापें स्वर्ग भोगिजे' म्हणजे येर झारा काही चुकत नाही. म्हणूनच 'यद् यद् कर्म करोमि तत् तत् अखिलं शंम्भोतवाऽ राधनम्'.

पंढरपुरांत नामदेवाच्या वेळी एक म्हातारी बाई होती. ती सर्व गोष्टी कृष्णार्पण करीत असे. केर टाकतांना सुद्धा कृष्णार्पण म्हणून टाकीत असे. पुढे पुढे पहाटेस कांकडा झाला की नामदेवाच्या डोळ्यादेखत श्री पांडुरंगाच्या तोंडावर केर पडू लागला. तेव्हा तपास करतांना कळले अमुक बाई त्यावेळी कृष्णार्पण म्हणून केर टाकते व तोच पांडुरंगाच्या मुखावर पडतो. तेव्हा नामदेवाला राग आला व ते स्वतः त्यावेळी हिंडून पाहू लागले. तिने त्या पद्धतीने केर टाकलेला पाहून तिच्या एक श्रीमुखात भडकावली. तिने म्हटले 'कृष्णार्पणमस्तु'! नामदेव येऊन पहातात तो देवांचा गाल लाल सुजलेला! अशा प्रकारे सर्वच जे कृष्णार्पण करतील त्यांनी पाप अर्पण केले तरी चालते. पण असे घडत नाही. तोपर्यंत अर्पण केलेले पाप तेथपर्यंत पोहोचू शकत नाही! ते जातच नाही देणाऱ्याला सोडून! ते म्हणते की ''मी सावत्र मुलगा म्हणून मला हाकलून देता आणि सख्खा मुलगा जवळ बाळगता तर माझाही त्याच्या बरोबरीने तुमच्याजवळ रहाण्याचा हक्क आहे. दोघांना हाकलून दिलेत तरच मी जाईन!''

संसारात पदार्पण केल्यावर यथायोग्य गृहस्थाश्रमाचे आचरण करा. विषयांध बनू नका. रामायण वाचन रोज दोन दोहे तरी करत जा. कुठलाही एक नियम करावा पण त्याचे नीट पालन करावे. परमार्थात पती पत्नीनी एकमेकास साह्य केले पाहिजे. जे कोणी सांगितल्याप्रमाणे वागतात त्यांचेच ऐहिक व पारमार्थिक कल्याण होते व तसे होते आहे असे ऐकले की या चित्ताला आनंद होतो. हाच मुख्य लाभ !

- ॐ -

पुत्राचे सहस्त्र अपराध । माता न मानी तयाचा खेद ।
हे स्वहीत घातकी वाक्य । वेदवाक्यासम पाठ केले ।।१।।
कलियुगीचे शिष्य आणि पुत्र । ग्रंथ वाचिती बहुत ।
त्यातील स्वदोषाच्छादन पात्र । वाक्यें मात्र पाठ करिति ।।२।।
श्रीदासबोध वाचन । केले असेल निरीक्षण ।
त्यात ऐसे वाक्य अवलोकन । केले काय? ।।३।।
पुत्र करू लागला चोरी । माता जाणोनिहि शिक्षा न करी ।
ती माता नव्हे लाव बरी । पुत्र हित घातकी ।।४।।
लाड करावे पांच वत्सर । ताडन करावे तदनंतर ।
ऐसा करिती गजर । धर्मशास्त्र नीतिग्रंथ ।।५।।
श्री अहिल्यादेवी धर्मशील । पाहोनि पुत्र दुःशील ।
गजपद घाते केवळ । मारवी तया ते ।।६।।
ऐसी कर्तव्य कठोरता । न धरिती तात गुरु माता ।
म्हणुनी दुःख दैन्यावस्था । भारतीया प्राप्त असे ।।७।।
ग्रंथ वचनांचा आधार । घेता वाटे गोड फार ।
परि ऐशाने स्वहित सुखसागर । प्राप्त नोहे ।।८।।
जैसे तीक्ष्ण खडा हाती । घेउनी पोरे संहार करिती ।
तैसीच ही वचने अंती । नाश करिती स्वहिताचा ।।९।।
स्वापराधावरी पांघरूण । घालावया ऐसे वचन ।
चटकन लिहिता मन । लाज न मानी जयाचे ।।१०।।
तयांस सद्गुरु चतुरानन । की भेटला स्वयें नारायण ।
तरी ते भवसागर लंघन । करू न शकती ।।११।।
गुरु करिती देखो देखी । आणि गुरु थोर म्हणुनी सेवी ।
मिरविती जे जे लोकी । आत्मघातकी ते जाणावे ।।१२।।
अस्तु ऐसे न करावे । सद्गुरु वचन पाळावे ।
इंद्रिय निग्रही धरावे । धैर्य दृढ ।।१३।।
नित्य नेम जप ध्यान । स्नानसंध्या पंच महायज्ञ ।
करोनि वाढवावे भक्तिज्ञान । वैराग्ये सहित ।।१४।।

- हरि ॐ तत्सत् -

साधकबोध

एका साधकाच्या पृच्छेवरून उत्तर :-

।। श्रीराम समर्थ ।।

प्र.- शत्रुत्वभावना कशी जिंकावी?

उ.- शत्रुत्वभावना नाहीशी करण्याचे (१) आधिभौतिक-व्यावहारिक (कर्म), (२) आधिदैविक (उपासना) व (३) आध्यात्मिक (ज्ञान) असे तीन मार्ग आहेत. हे सर्व सुविचाराचे व चिंतनाचे मार्ग आहेत व विचारानुसार कृती पण करता येते.

(१) प्रथम व्यावहारिक दृष्टीने विचार करू

प्र.- जो तुमच्याशी वैर करतो (असे वाटते) तो सर्व शेजाऱ्या-पाजाऱ्यांशीही वैर करतो का?

उ.- 'नाही करीत' उत्तर येणार! मग तुमच्याशीच का वैर करतो?

उ.- काही कारण नसताना करतो.

प्र.- कारणाशिवाय कार्य घडते का?

उ.- नाही. पण त्याने भ्रमाने, गैरसमजाने नसलेलीच गोष्ट कारण मानली आहे.

प्र.- तुमच्याच बाबतीत त्याने खोटे कारण का मानावे? इतरांच्या बाबतीत खोटी कारणे मानून इतरांशी त्याने वैर का करू नये?

उ.- आधिभौतिकदृष्ट्या शत्रुत्वाचे कारण 'प्रारब्ध' मानावे लागेल.

प्र.- प्रारब्धकर्म त्वां केलेस का त्याने?

उ.- मीच.

प्र.- मग त्याचे फळ तू भोगणार का तो? एकाने जेवल्याने दुसऱ्याचे पोट भरते का?

उ.- नाही. जो जेवील त्याचेच पोट भरेल.

प्र.- मग ज्याच्या कर्माचे फळ त्यानेच भोगले पाहिजे हे ठरले ना?

उ.- होय.

प्र.- हे कर्मफल देणारा कोण असावा?

उ.- ईश्वर!

प्र.- तो ईश्वर एखाद्या संकटातून अनपेक्षितपणे कोणाच्यातरी रूपाने तुम्हास सोडवितो तेव्हा त्या रूपधारी कोणातरी जीवाशी मित्रत्वभावना करता की नाही? त्यानी जर तुमचा त्याचा काही संबंध नसता म्हणजे विनाकारण तुम्हास सोडविले! यावरून हे पटले की, अकारण मित्रता किंवा शत्रुता कोणी

करतो त्याला आमच्या कर्माचे फळ आमच्या पदरात टाकण्यास ईश्वरानेच निमित्त केलेला असतो. म्हणून कर्मभोगातून आपणास सोडविण्यास तो निमित्त बनला हे उपकार केले की, अपकार? आम्हाला आमच्या कर्जातून सुटण्यास जो मदत करतो तो उपकार करतो की, अपकार?

उ.- उपकारच.

प्र.- कर्म-भोग हे कर्ज आहे, ते फेडल्याशिवाय सुटका नाही. मग कर्म-भोगाच्या एका अंशातून सोडविण्यास मदत करणारा उपकारकर्ता की अपकारकर्ता ?

उ.- उपकारकर्ता !

प्र.- मग हे तुम्हास समजल्यानंतर तुम्ही त्याच्याविषयी कोणती भावना ठेवावी? मित्रभावनाच ना?

उ.- होय.

(क) साधकाचा प्र. - पण त्याच्या या मित्रत्वाच्या मदतीच्या योगाने आम्हास दुःख होते त्यास काय करावे?

उ.- ते आपलेच पूर्वीचे ठेवणे आहे. ते आपणच भोगले पाहिजे. नफ्याला जो मालक त्यानेच तोट्यालाही मालक झाले पाहिजे.

प्र.- हे सर्व मान्य! पण आम्ही जशी भावना करावी-ठेवावी अशी अपेक्षा आपण करता किंवा आम्हास सांगता तीच भावना उलटपक्षी त्याने का ठेवू नये?

उ.- तुमच्या कर्माचे फळ जोपर्यंत भोक्तव्य आहे तोपर्यंत त्याला तशी इच्छा होणार नाही.

प्र.- मग आम्ही सुद्धा तसेच म्हटले तर काय बिघडेल?

उ.- तुम्ही वैरभाव बाळगून फार तर त्यास दुःख देऊ शकाल. पण त्यामुळे तुमचे दुःख थोडेच कमी होणार? तुमचे दुःख तुम्हास भोगलेच पाहिजे. प्रेमाने जसे प्रेम वाढते तसेच वैराने वैर वाढते. आम्ही जोपर्यंत कोणाविषयीही शत्रुभावाने विचार करीत नाही तोपर्यंत अनेकांनी केलेले वैर-संकल्प आमच्यात शिरू शकत नाहीत. आम्ही 'क्ष' विषयी शत्रुत्व भावना मनात आणली की, 'क्ष' ने केलेले शत्रुत्व-संकल्प तर आमच्यात शिरतीलच पण 'ज्ञ' अगर कोणीही केल्यास ते सर्व संकल्प आमच्यात शिरतील. म्हणून कोणाविषयी शत्रुत्व भावना उत्पन्न होऊ देऊ नयेत.

(ख) **प्र.**- अशाने व्यवहार कसा चालेल?

उ.- हा प्रश्न महत्वाचा आहे; पण जितका वाटतो तितका अडचणीचा नाही. कोणी आमच्यावर खोटी फिर्याद केली तर विरुद्ध बाजूने आम्हासही कोर्टात गेलेच पाहिजे. पण 'फिर्याद करणाराही आपला मित्रच आहे' ही

भावना आपल्या हृदयात कायम पाहिजे. असत्याचा अवलंब न करता जे योग्य कर्तव्य ते केलेच पाहिजे. भक्ताभक्तात सुद्धा युद्धे झाली आहेत. पण मनात शत्रुभाव नाही. देव-भक्तातही युद्धे झाली आहेत. (हनुमान-अर्जुन, हनुमान-गरूड, हनुमान-शंकर, शंकर-विष्णु, पांडव-कृष्णभगवान इ.) पण तेथे रणांगणावर आल्यानंतर मनात नमन व बाहेरही नमन, पायावर बाण मारून!! युद्धे क्षत्रियधर्म म्हणून झाली. भक्ती हा व्यक्तिधर्म आहे तो हृदयात ठेवून गृहस्थधर्माचे पालन गृहस्थाने केलेच पाहिजे. वरील उदाहरणावरून व्यवहारातील भूमिका कशी असावी याचे मर्म ध्यानात येईल.

(ग) **प्र.**- आम्ही जो जो वैरी वाटत असणाराविषयी मित्र भावना करीत जाऊ तो तो त्याच्या हृदयातील शत्रुभावना कमी कमी होऊन तो मित्र बनेल. तो आमचे वाईट करतो असे तोंडातून तर निघता कामा नयेच पण मनातही तो विचार येता कामा नये. लाभ-हानी आपल्या कर्मानुसार होणार व त्याला कोणी तरी निमित्त बनणार! दुःख देणाऱ्याला सुख देण्याचा प्रयत्न मनापासून गुप्त रीतीने करणे हे सदा सुखी राहण्याचे एक साधन आहे.

(२) दुसरा मार्ग सगुणोपासकांचा

आपल्या इष्ट देव्तेवर प्रेम असणाऱ्यांना हा सोपा वाटेल. मातीपासून झालेले पदार्थ जसे मातीच असतात तसेच माझ्या प्रभूपासून झालेले सर्व जीव माझ्या प्रभूचेच रूप आहेत. 'ईश्वरांश जीव अविनाशी' जो वैर करतो असे वाटते, तो सुद्धा प्रभूच आहे. माझे कल्याण करण्यासाठी त्याने हे रूप घेतले आहे व त्याच्या इच्छेप्रमाणे तो माझ्याशी वागत आहे. तो सर्वांचा सुहृदय-हितकर्ता असल्याने 'सुहृदं सर्व भूतानां ज्ञात्वा मां शांतिमृच्छति' (भ. गी. ५) तो माझ्याशी विनाकारण वैर कसे करील? वैर करतो असे जे वाटते ते या मनाच्या दुष्ट स्वभावामुळे बुद्धीला वाटते. बुद्धी माझ्या तंत्राने चालली पाहिजे. अर्थात् माझा कोणीही वैरी-शत्रू नाही. 'जे जे दिसे भूत। ते ते माझा भगवंत। सुखदाता कृपावंत। हितकर्ता माझा।।' ही भावना दृढ झाली की स्वतःच्या बुद्धीस कोणी शत्रू वाटणार नाही.

(३) तिसरा मार्ग आत्मस्वरूपदर्शनाचा

आपण स्वतः ज्यास 'मी' म्हणतो तो आत्मा बुद्धीपासून सर्व दृश्यापर्यंतच्या सर्वांहून निराळा आहे. आपण आत्मा आहोत तसा जो वैरी वाटतो तोही आत्माच आहे. अग्नी अग्नीशी, पाणी पाण्याशी, वैर करू शकत नाही. म्हणून माझ्याशी वैर करणारा कोणी असणेच शक्य नाही.

मीच सर्वत्र सर्व रूपाने आहे. मी माझ्याशीच वैर कसे करू शकेन? असे चिंतन केल्याने शत्रुभावना आपोआप गळून पडेल. वरील एका किंवा सर्व मार्गांनी विचार करीत गेल्यास कोणीही सात्विक वृत्तीचा मनुष्य

अजातशत्रू बनू शकेल. त्यास वैरी मानणारे अनेक असले तरी माझा कोणी वैरी आहे असे त्यास वाटणार नाही. एक आंग्ल कवी म्हणतो -

'I envy nobody, no, not I, Nobody envies me.'

(४) याहूनही **एक सोपा मार्ग आहे** ज्यांची आपल्या सद्गुरूवर दृढ निष्ठा असेल त्यानी प्रत्येक स्त्री-पुरुषास सद्गुरूरूप पाहण्यास लावावे. (तशी भावना करावी) कोणी दुःख देत आहे असे वाटल्यास आपल्या गुरुदेवास म्हणावे की, 'प्रभो या रूपाने येऊन या शरीराला पीडा देण्याची का तुझी इच्छा आहे? तूच जर या शरीराला, मनाला दुःख देऊ लागलास- माझ्या कल्याणासाठीच देत असलास- तरी अशा स्थितीत मी तुझे स्मरण कसे करू? व तूच दिलेला हा मनुष्यदेह तुझ्या स्मरणात खंड पडल्याने फुकट जातो त्याचे मला वाईट वाटते! तू दुःख दे, पण ते शांतपणे, आनंदाने सहन करण्याची शक्ती तू नाही मला दिलीस तर माझे कसे होईल?' अशी भावना मनात करीत जावी व मग काय चमत्कार होतो तो पहावा. प्रत्यक्ष घडलेली व डोळ्यांनी पाहिलेली गोष्ट.

प्रभुमूर्ती बाबा गंगादास डहाणूजवळील महालक्ष्मीला गेले. ना अंथरूण ना पांघरूण. चैत्र महिना. पिंपळाच्या पाराच्या दगडी फरशीवर नुसते लंगोटी नेसलेले पडले. पडतात तोच खूप डास चावू लागले तेव्हा बाबा म्हणाले, 'रामजी ! आपही मच्छरोंके सैंकडो रूपमें आकर मुझको नींद नहीं आने देते हो ! तो फिर अपने निजरूपमें आकर क्यों नहीं सताते? इतने रूप क्यों धारण किये? सबेरे तेरा भजन कैसे बनेगा?' झाले. एका क्षणात एकही डास तेथे राहिला नाही ! पूर्वाश्रमात त्यांच्या बरोबरच तेथे होता हा देह ! दत्तमहाराजांच्या (अष्टे येथील) चरित्रात वाघाची गोष्ट अशीच आहे. आपल्या भावनेचे फळ आपणास मिळते. सर्वत्र ईश्वर भरला असल्याने समोरील विरोधक जीवाच्या हृदयात तोच असल्याने तेथेही हळूहळू बदल होतो. प्रारब्धाचे फळ पदरात टाकल्याशिवाय त्या दुसऱ्या हृदयस्थ जनार्दनास सुद्धा गत्यंतर नसते.

—×××=×××—

विभाग २

परदोष-चर्चा कशी टाळावी?

या विषयाचे विवरण करण्यापूर्वी परदोष-चर्चा का करू नये हा विचार प्रथम केला पाहिजे. हे पाप आहे हा विचार आपण बाजूस ठेवू.

(१) जीव प्रत्येक गोष्ट सुखासाठी करीत असतो. किंवा दुःख निवारण्यासाठी करीत असतो. याशिवाय तिसरा हेतू असूच शकत नाही. स्वतःच्या सुखासाठी व दुःख निवारण्यासाठी प्राणिमात्राचा प्रयत्न सतत सुरू

आहे.

दुसऱ्याचे दोष वर्णन करताना किंवा चिंतन करताना ते आपल्या ठिकाणी नाहीत असे दाखविणे किंवा मानणे व त्यायोगे सुखी होणे हा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष हेतू असतो. ज्या गोष्टीचे चिंतन मनुष्य करतो तसा तो होतो. घाणेरडी वस्तू दुसऱ्याच्या अंगावर मारण्यासाठी हातात घेतली की, प्रथम स्वतःच्या हाताला थोडी तरी घाण लागतेच. दोष ही घाणेरडी वस्तू आहे. ती उच्चारण्यासाठी प्रथम मनाला आपल्या हाती घ्यावी लागते म्हणून त्या घाणीने ते घाणेरडे होते. मन (तो दोष) ती घाण वाणीच्या हातात देते, त्यामुळे वाणी घाणेरडी होते. मन व वाणी घाणेरडी झाली म्हणजे क्रिया घाणेरडी होऊ लागण्यास फार वेळ लागत नाही. म्हणून दुसऱ्याच्या दोषांच्या चिंतनाने स्वतःच्या मनावर त्या दोषांचे बीज चित्तात रुजते. 'यच्चित्तः तन्मय भवति।। (श्रुती). तोतऱ्यांची नक्कल करणारे स्वतः तोतरे बनतात, त्यांचा तोतरेपणा जन्मभर जात नाही. मूळ तोतरा सुधारतो !

(२) दुसऱ्याचे जे दोष दिसतात, कोणाकडून ऐकू येतात ते खरोखरच त्याचे ठिकाणी आहेतच याची खात्री कोण देऊ शकणार? बरे, दोष कोणाचे ठिकाणी नाहीत? शुद्ध सुख, दुःखरूपी दोषरहित असते. आम्हाला ते पाहिजे आहे. मग जोपर्यंत दोषांचा संसर्ग मनाला व वाणीला होत राहील तोपर्यंत शुद्ध सुख कसे मिळणार? परदोषचिंतन स्वतःच दुःखदायक आहे, म्हणून ते टाळले पाहिजे.

(३) परदोष वर्णन करताना जे सुख वाटते ते खरूज किंवा गजकर्ण किंवा इसब खाजविताना वाटणाऱ्या सुखासारखे आहे. फक्त आग होणे हा परिणाम ताबडतोब दिसत नाही एवढाच फरक. म्हणून परदोषचर्चा व परदोषचिंतन बंद केल्याशिवाय शुद्ध सुख मिळविण्याची आकांक्षा करणे व्यर्थ आहे. शुद्ध सुख पाहिजे असेल तर अकरणरूपी हे साधन केलेच पाहिजे. परदोषचर्चा व चिंतन बंद झाले पाहिजे हे ठरले. दुःख हे पापाचे फळ असते म्हणून परदोषवर्णन व चिंतन-निरीक्षण ही पापे आहेत, असे शास्त्र म्हणते.

या दोन गोष्टी कशा टाळाव्या.

(१) प्रथम असा विचार करावा की, दुसऱ्याचे दोष खरे असले तरी त्याचे वर्णन करून आपणास फायदा काय? 'आमचे दोष घालविण्यासाठी' असे याचे उत्तर कदाचित येईल. कोणाचा दोष सहज दिसल्यास तो आपले ठिकाणी आहे की नाही हे प्रथम पाहावे. असल्यास सोडण्याचा प्रयत्न करावा. वर्णन करण्याने आमचा दोष कसा जाईल? म्हणून वरीलसारखी विचारसरणी ही आत्मवंचना आहे. आम्ही दोष करतो की, नाही? केल्याशिवाय रहात नाही असेच म्हणावे लागेल. निर्दोष कोणीच मानवादी

नाहीत.

(२) दुसरा असा विचार करावा की, दुसऱ्याच्या दोषांचे वर्णन करण्याचा आम्हाला अधिकार काय? शिक्षा करण्याचे आमच्या हातात आहे का? नाही; मग व्यर्थ वाणी विटाळवून वेळ फुकट का घालवावा?

(३) जे दोष दिसतात, वाटतात, कळतात ते त्या व्यक्तीच्या ठिकाणी असतीलच याची खात्री काय? व ते दोष ती व्यक्ती हेतुपूर्वक करते की, सहज घडतात, का दुसंगतीने घडतात याचा पत्ता आम्हास कसा लागणार?

ही विचाराची भूमिका झाली. आता

क्रियाशील भूमिका पाहू.

१) ज्याच्या संगतीत आपण बसून बोलतो त्या सर्वांनी परदोष वर्णन टाळण्याचे ठरविले पाहिजे. (वर्णन व श्रवण सारखेच).

भाषणाच्या ओघात घडलेच तर ते जो करील त्याला काही तरी शिक्षा ठरवावी. १, २ वेळ चहा किंवा असेच काही बंद किंवा १, २ दिवस त्याच्या संगतीस बहिष्कार.

२) परदोष वर्णन करू नका अशा सूचना मोठ्या अक्षरात चारी भिंतीवर लावून ठेवाव्या.

३) परदोष वर्णन कोणी केल्यास दुसऱ्याने त्यास बजावून भाषण तेथेच बंद करून पाच मिनिटे "हरे राम हरे राम... कृष्ण कृष्ण हरे हरे" याचा सर्वांनी मोठ्याने उच्चार करावा.

४) ज्याचे दोष असतील तो संगतीतील, प्रेमातला असेल तर त्यास प्रेमाने प्रत्यक्ष, एका बाजूस घेऊन जरूर तर सूचना द्यावी. पण मागे वर्णन करू नये.

याप्रमाणे वैचारिक व क्रियात्मक उपायांचे दिग्दर्शन केले. परिस्थिती प्रमाणे कमी जास्त उपाय सुचतीलच. मुख्य प्रबळ इच्छा पाहिजे व चुकून हा महादोष घडला तर त्याबद्दल वाईट वाटले पाहिजे, म्हणजे वरील नियमांच्या काटेकोर पालनाने १, २ महिन्यातच पूर्णपणे सफलता होईल.

आता थोडी **पारमार्थिक** चर्चा करू.

(३) आम्ही जे अपराध, दोष वगैरे करतो त्यांची चर्चा ईश्वराने करावयाचे असे ठरविले तर आमची किती दैन्यवाणी स्थिती होईल? आमच्या दोषांची त्याने क्षमा करावी अशी आम्ही रोज प्रार्थना करतो. मग आम्ही इतरांच्या दोषांकडे निदान दुर्लक्ष करणे व क्षमा करणे हे आमचे कर्तव्य नाही काय? आम्ही इतरांच्या दोषांबद्दल क्षमा करीत नाही तोपर्यंत 'आमच्या दोषांबद्दल ईश्वराने आम्हास क्षमा करावी' असे म्हणण्याचा अधिकार आम्हास कसा पोचतो व ईश्वराने काय म्हणून क्षमा करावी? चांगले, वाईट

गुणी, दुर्गुणी सर्वच लोक ईश्वराची लेकरे आहेत. त्यातील एकाने आपल्या भावंडास क्षमा न करता आईजवळ म्हणावे की तू मला क्षमा कर, तर ते योग्य आहे का? व ईश्वर ते करील का?

१) आध्यात्मिक दृष्टीने दोष व गुण मायाजनित आहेत. दोन्हींची चर्चा न करणे उत्तमच. पण दुसऱ्यांच्या गुणांचीच फक्त चर्चा करणे हितावह आहे. 'गुणदोषदृशिर्दोषो गुणस्तुभय वर्जितम्' ''गुण हा, उभय (गुण दोष) न पहाणे, हा अविवेक'' (रामचरित मानस).

२) पंचभूतात्मक देह आहे तेथे काही दोष व काही गुण असावयाचेच. पंचभूते मायाजनित आहेत. मायेत दोष व गुण दोन्ही आहेत. कोठे कधी दोष जास्त तर कोठे याच्या उलट. कारल्याचे, कडुलिंबाचे सर्व कडू; पण फुलांचा वास किती गोड! अत्यंत वाईट वस्तूत एखादा चांगला गुण असतोच व अत्यंत चांगल्या वस्तूत एखादा वाईट दोष असतोच. निर्दोष असा एक परमात्माच आहे! 'न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुनः। सत्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदेभिःस्यात्त्रिभिर्गुणैः'' म्हणून, नाथमहाराज म्हणतात की, :

तत्काळ पाववाया ब्रम्हपूर्ण। **सर्वाभूतीं भगवद्भजन।**
सांडोनियां दोष गुण। हें चि साधन मुख्यत्वें।। (ए.भा.)

या दोन गोष्टी जे दृढ प्रयत्नाने करतील ते याच देही शुद्ध सुखाच्या नित्य साम्राज्याचे अधिपती बनतील. परमार्थ साधकांना श्रीरामप्रभू या दोन गोष्टी साधण्यास मदत करो.

विशेष - दोषाबद्दल शिक्षा करण्याचा ज्यांचा अधिकार असेल त्यांनी त्या दोषी व्यक्तीस योग्य शिक्षा, त्या अधिकाराच्या भूमिकेवर असता करणे जरूर आहे.

हरि ॐ तत्सत

११. स्वाध्याय : श्रींची वाङ्मयसंपदा

प्रकाशित ग्रंथ

१) **श्रीगुरुगीता प्रबोधिनी** - लेखन शके १८६५ (काव्यसंख्या २५५) स्कंद पुराणातील गुरुगीतेवरील प्राकृत पद्यमय टीका - प्रकाशन १९८० मध्ये 'संत-सेवा' हंस मंडळांतर्फे झाले.

२) **श्रीरामचरितमानस मराठी अनुवाद** - लेखनकाल शके १८६७ (सन १९४५) ३ महिने लागले. (काव्यसंख्या १० हजार), प्रकाशन १९४९ साली पुणे येथे श्री. लालचंद कटारे यांनी केले. यावेळी **श्री तुळशीदास-चरित्रही** प्रसिद्ध झाले.

३) **संगीत समश्लोकी गीता**- लेखनकाल १९४४ (काव्यसंख्या ७००) प्रकाशन १९४९ मध्ये पुणे येथे श्री. ना. भा. जोशी यांनी केले.

४) **वेदान्तसार अभंग रामायण** -लेखनकाल सन १९४८, काव्यसंख्या १७० अभंगगुच्छ, प्रकाशन १९५४ साली 'शक्ती ऑफसेट वर्क्स, वर्धा. नागपूर' यांनी केले.

५) **स्फुटकाव्य संग्रह आणि अभिनव रामायण**- प्रकाशन १९५३ मध्ये सातारा येथे श्री. ना. भा. जोशी यांनी केले.

६) **मानस गूढार्थ चंद्रिका-नमुना अंक**- श्रीरामचरित मानसावरील मराठी टीका (सती मोह प्रकरण) प्रकाशन १९५४ मध्येच श्री. ज. चिं. ओक यांनी प्रकाशन केले. (पृष्ठसंख्या ७६) (मराठी).

७) **मानस गूढार्थ चंद्रिका-प्रस्तावना खंड** - (मानसावरील मराठी टीकेची विस्तृत प्रस्तावना - पृष्ठसंख्या सुमारे ७००) प्रकाशन, मानस गूढार्थ चंद्रिका प्रकाशन मंडळ, इस्लामपूर यांनी १९५८ साली केले.

८) **श्रीरामचरितमानस (मराठी गुटिका)**- २री आवृत्ती (मराठी) प्रसाद प्रकाशन, पुणे यांनी १९६१ साली प्रसिद्ध केली. ३री आवृत्ति गुरुदेव रानडे मंदिर बेळगांव यांनी प्रकाशित केली.

९) **श्रीमानस गूढार्थ चंद्रिका** (हिंदी) खंड १ ला पृष्ठे २००

१०) **श्रीमानस-गूढार्थ चंद्रिका**- (हिंदी) खंड २ रा पृष्ठे २००, मार्च १९६२ ला मंत्री, मासनसंघ - पोष्ट : रामवन, सटणा, यांनी प्रकाशित केला,

११) **संध्योपासना ऊर्फ मानवतापूर्ति साधन, संध्योपासना**- पूर्वार्ध व उत्तरार्ध २७० पृष्ठे व ३० पृष्ठे (अंदाजे). प्रकाशन १९६३ ऑगस्ट. महाराष्ट्र ग्रंथ भांडार, कोल्हापूर. दुसरी आवृत्ति १९८९.

याशिवाय साधक बोध सिंधु, नित्यभजन संग्रह, या पुस्तिका आणि 'मानसमणि' या हिंदी मासिकांतून ४२ लेख प्रसिद्ध झाले.

अप्रकाशित ग्रंथ

१) **परमामृत प्रकाश** - गद्य प्राकृत टीका, मुकुंदराजकृत 'परमामृता वरील (मुद्रणप्रत १९४८ साली केली आहे.)

२) **वेदस्तुति-प्रभाकर**- श्रीमद्‌ भागवतांतील दशम स्कंधातील 'वेदस्तुति' वर प्राकृत पद्यमय टीका लेखनकाल सन १९४६. लेखकाचे हृदगत ८५ ओव्या + ४४१

काव्यसंख्या.

३) **श्री वेदस्तुति कीर्तन भास्कर-** 'वेदस्तुति' वरील प्राकृत टीका, काव्यसंख्या १३४४ (लेखनकाल सन १९४७)

४) **श्री भगवत्गीता कीर्तन तरंगिणी** - गीतेतील १५ व्या अध्यायाच्या २० श्लोकांवर वीस तरंग अशी प्राकृत पद्यमय टीका (लेखनकाल १९४६-४७)

५) **श्री ब्रह्मस्तुति** - श्री भागवतांतील दशमस्कंधांतील ब्रह्मस्तुतिवरील प्राकृत टीका - चौपाई, दोहा इत्यादि वृत्तांत. मूळ ४० श्लोकांवर २८५ काव्य संख्येइतकी टीका- (लेखनकाल सन १९४९)

६) **गूढार्थ चंद्रिका-** (मराठी बृहत टीका) पृष्ठसंख्या ६५०० सुमारे. (लेखनकाल १९५३ ते १९५५.)

७) **मानस गूढार्थ चंद्रिका** - (हिंदी बृहत टीका) पृष्ठसंख्या ६५०० अंदाजे. (लेखनकाल १९५९ ते १९६१ साधारणपणे)

८) **श्रीराम रुद्र-शतनाम स्तोत्र-** (मराठी) लेखनकाल १९६२ अंदाजे.

९) **संस्कृत श्रीरामनाम स्तोत्र-** लेखनकाल १९६२ अंदाजे.

१०) **परमार्थ पत्रावली-** साधकांना लिहिलेली काव्यमय पत्रे व कितीतरी स्फुट काव्ये अद्याप अप्रकाशित आहेत.

श्री स्वामींच्या हस्ताक्षरातील दुर्मिळ मुद्रणप्रती परंडा येथे सुरक्षित ठेवल्या असून अभ्यासकांना अवलोकनार्थ उपलब्ध करून देण्याची व्यवस्था करण्यात आलेली आहे. अधिक माहितीसाठी संपर्क साधण्याचा पत्ता -

श्री. आदिनाथराव यादव, ॲडव्होकेट
श्रीहंस मंडळ, परंडा जि. उस्मानाबाद
अगर
'कैवल्य', शिवाजीनगर, बार्शी जि. सोलापूर

॥ श्री सद्गुरु प्रसन्न ॥

आठवणी

कै. श्री. ग. वि. जोशी, मुंबई

ज़ो साधुचा अंकित जीव झाला
त्याचा असे भार निरंजनाला

सन १९४३ चे सुमारास माझा श्री स्वामीशी परिचय झाला व त्याच वेळी त्यांची कृपाही आमचे कुटुंबावर झाली. आचारपालनावर स्वामींचा कटाक्ष होता आणि आमचे घरी तो पाळला जात असल्यामुळे ते मुंबईस आले म्हणजे आमच्या घरीं त्यांचा मुक्काम असे. स्वामींच्या प्रेमळ स्वभावामुळे माझी मुले व कुसूम, शांता, या मुलीही बालपणापासून स्वामींच्या आज्ञेचे पालन करीत असत.

१९५९-१९६० चे सुमारास माझा नातू चि. राम, व्हायरस न्युमोनियाने आजारी पडला. उपचार चालूच हाते. पण ताप कमी होईना. श्री स्वामींना त्याच्या तब्बेतिबद्दल कळवले तेव्हां त्यांनी हनुमान चालिसाचे पाठ करण्यास सांगितले. मुले, नाना, शांता, कुसूम रोज सांगितल्याप्रमाणे ४२ पाठ करीत. मुलाचा आजार गंभीर आहे. नीट काळजी घ्यायला पाहिजे, व वेळेवर औषध द्यायला पाहिजे असे डॉक्टरांनीही सांगितले होते व त्याप्रमाणे इलाज चालू होता. हनुमान चालिसाचे पाठ चालू असतांनाच ९ व्या दिवशीं रात्री ताप निघून घामाने कपडे व अंथरूण ओले झाले, व त्याचे अंगही थंडगार पडले. घरातील सर्व मंडळी घाबरली. त्याचे अंगास ब्रँडी वगैरे चोळून उष्णता आणण्याचे प्रयत्न चालू केले. कांही वेळाने रामने डोळे उघडले व तो शुद्धीवर आला. नंतर सांगू लागला "एक राक्षसासारखा माणूस मला सारखा ओढत होता आणि एक म्हातारा माणूस मला दुसरीकडून ओढू लागला. त्या म्हाताऱ्या माणसाने आपल्या हातातील गदा त्या राक्षसाच्या डोक्यात घातली व तो राक्षस नाहीसा झाला."

रामची तब्बेत थोडी सुधारल्यावर श्री स्वामींना हा अनुभव कळविला तेव्हा ते म्हणाले 'हनुमान चालिसाच्या पाठाने श्री हनुमंतानेच तुमच्या रामाला वाचविले.'

सिद्धि आणि स्वामीजी

श्री. मारुतीराव देशपांडे, सातारा

एकदां श्रीस्वामींशी चर्चा करीत असतां सिद्धिंचा विषय निघाला, तेव्हां बोलण्याच्या ओघात श्रीस्वामी म्हणाले की चास-कमानला मुक्काम असतांना नदीवर स्नानास जात असे. स्नानानंतर घाट चढून वर आलो की सर्वत्र सुगंध पसरत असे पण या सुवासाची कल्पना आम्हांस नव्हती. एके दिवशी कांही माणसे, 'काय संन्याशाचा रूबाब पहा, वासाचे साबण व अत्तरे यांना लागतात. यांच्या जवळून गेले तरी सुगंधाचा घमघमाट सुटतो.' असे म्हणतांना ऐकले. तेव्हां कल्पना आली व रामरायाची प्रार्थना करून या सिद्धीला दूर घालविले.

तपाने, ईश्वरभक्तीने सर्व सिद्धि प्राप्त होतात पण आत्मज्ञानाच्या मार्गातील ही विघ्नें आहेत हे जाणून त्यांचा उपयोग संत सत्पुरुष करीत नाहीत. पण ईश्वरी इच्छेने केव्हा केव्हां संतांचे हातून चमत्कार होतातही.

सत्पुरुषांची भेट होण्यास सुद्धा योग यावा लागतो. सातारा येथे श्री बाबूराव जोशी यांचेमुळे पुष्कळ जणांना श्री स्वामींच्या अनुग्रहाचा लाभ झाला. श्री. जोशी यांच्या प्रवचनामुळेंच यांचे सद्‌गुरु आहेत तरी कोण अशी उत्सुकता सहजच उत्पन्न झाली. पुढे श्री स्वामींजी हेच साताऱ्यास आले (१९५४) व त्यांची प्रवचने सुरु झाली. ती ऐकणे, मधून मधून निरनिराळ्या अध्यात्मिक विषयावर चर्चा करणे, मानस पारायण करणे, भजनात भाग घेणे, यामुळे स्वामींच्याशी अधिकाधिक परिचय होत गेला. त्यांचेकडून दीक्षा घेण्याची तर इच्छा होती पण त्यांनी कांही अटी घातल्या होत्या त्याची पूर्तता कांही होत नव्हती. त्यामुळे तो कार्यभाग २-३ वर्षे लांबला. व पुढे १९५७ साली इस्लामपूर येथे दीक्षा मिळाली.

दीक्षेच्यावेळी संचार होणे, किंवा इतर कांही बदल वाटला नाही, कांही दिवसांनी स्वामी म्हणाले की कुंडलीनी जागृत होण्याच्या दृष्टीने सर्व कांही झालेले आहे. व लौकरच ती जागृत होईल. परंतु कित्येक वर्षे गेली तरी तसा कांही अनुभव आला नाही.

श्री स्वामींचे आचरण फार कडक असे व त्याचे काटेकोरपणे पालन इतरांना अशक्यच होई. एकदां अंगात फार ताप असल्यामुळे ते पडून होते. सर्व अंग दुखत होते. रात्री कांही सेवा आपणांस करतां यावी म्हणून मी व श्री. बाबूराव जोशी असे दोघेजण सोवळे नेसून तयार झालो. पण अंथरूण घालणे वगैरे इतर कामा व्यतिरिक्त कांही त्यांनी करूं दिले नाही. शरीर स्पर्श करण्यास स्पष्टपणे त्यांनी नकार दिला. कोणतीही सेवा घेतली नाही.

सरस्वती त्यांचे जिव्हाग्री होती हे त्यांच्या वाङ्मयावरून दिसतेच पण बोलताना सुद्धां काव्य, व्युत्पत्ति व शब्दांचा उपयोग इत्यादि गोष्टी प्रत्ययास येत असत.

कै. श्री. सौ. वत्सला मुगांवकर, परांडा

श्री स्वामी पहिल्यांदा जेव्हा परांड्यास आले, तेव्हां त्यांचा मुक्काम ज्या देशमुखांच्या वाड्यात होता, तो वाडा भुताने पछाडलेला होता. कित्येक वर्षात त्या घरांत कोणी सहातच नव्हते श्रींचा मुक्काम तेथे झाल्यावर त्यांनी तेथील मृतात्म्यांना एक विशिष्ट जागा नेमून दिली व बजावले की 'येथील कोणासही त्रास होतां कामा नये.' त्यावर 'आम्हाला गति द्या व त्यासाठी आमचेकडून कांही सेवा घ्या' असा आग्रह त्यांनी धरला. पण श्रींनी तिकडे लक्षच दिले नाही.

श्री स्वामींची कांही सेवा आपणांस घडावी म्हणून मी माझे सकाळचे कामधाम आटपून स्वामींची वस्त्रें धुण्यांस देशमुख वाड्यात जात असे. घरातील कामामुळे एके दिवशी मला नेहमीपेक्षां वाड्यात जाण्यास उशीरच झाला. मी आलेली पाहून स्वामी म्हणाले, 'अग आज पुन्हां कशीकाय आलीस? मघाशीच वस्त्रे धुवून गेलीस ना?' तेव्हां मी म्हणाले, की 'अत्ताच तर पहिल्यांदा आले - आज रोजच्यापेक्षां थोडा उशीर झाला खरा. पण हे काय! आज वस्त्रे कोणी येऊन धुतली?' तेव्हां स्वामी म्हणाले की येथील मंडळीनी येऊन सेवेची संधी साधलीसे दिसते. मग मला उलगडा झाला की वाड्यातील मृतात्म्यांनी बरोबर वेळ साधून माझ्या रूपाने येऊन स्वामींसेवेचा लाभ घेतला. हे पाहिल्यावर मी आश्चर्याने थक्कच झाले.

सौ. शशी (जानकी) जोशी, बत्तीस शिराळा

१९४६ साली मी सुमारे १२ वर्षाची असताना, चासला आमच्या गावी पांडुरंगाचे मंदिरात श्री स्वामींचे प्रथम दर्शन झाल्याचे स्मरते. माझ्या वडिलांनी घरून श्रींचे साठी मला कॉफी आणून देण्यास सांगितले.

मी कॉफी आणून दिली व श्रीस्वामींना नमस्कार करून बसले. तेव्हां त्यांनी मला नांव विचारले - मी शशिकला असे नांव सांगताच मला म्हणाले, 'तुझ्या नावाचा अर्थ सांग पाहू!' मी म्हणाले, 'शशी म्हणजे चंद्र, व कला म्हणजे प्रभा' त्यावर म्हणाले 'वा छान! बरोबर! असे म्हणून हंसले व म्हणाले की 'छान चंद्रासारखी तेजस्वी हो बरं!

पुढे मी जेव्हां प्रथम साडी नेसू लागणार तेव्हां माझ्या भावाने एक नऊवारी पातळ माझ्यासाठी मोठ्या कौतुकाने आणले. पण तो त्याचा चॉकलेटी रंग म्हाताऱ्या

बाईस शोभण्या सारखा पाहून मला ते पातळ मुळीच आवडले नाही. मी घडी मोडण्यास मुळीच तयार नव्हते. माझ्या आवडीचे पातळ का आणले नाही? म्हणून मला रुसवा आला होता. घरातील माणसे मला रागावत होती. पण माझाही हट्ट होता. मी ते नेसणार नाही म्हणून रागावून बसले होते. शेवटी ही तक्रार स्वामींचे कानी गेली. तेव्हा स्वामी म्हणाले की शशीला आमचेकडे पाठवा पाहू! तुम्ही कोणीही तिला रागावू नका. मी भीतभीत त्यांचेपुढे गेले. पण श्रींनी अत्यंत प्रेमाने माझ्या रुसव्याचे कारण विचारून घेतले. आणि म्हणाले, 'अग काय एवढी पातळाची गोष्ट घेऊन बसलीस! हे एकच पातळ तुला नेसायचे आहे का? पुढे कितीतरी पातळे मिळतील. फाटतीलही. या एका पातळासाठी रुसतेस? तू मुलगी आहेस. माहेरी आपली सत्ता नसते. तुझ्या नवऱ्याला आम्ही सांगू की हिच्या आवडीप्रमाणे हिला पातळें घेऊन देत जा. आणि तुला तशी मिळतील असा आमचा आशिर्वाद आहे. मग तर झाले ना? जा पाहू नवीन पातळ नेसून नमस्कार करायला ये."

त्यावेळची त्यांची प्रेमळ मुद्रा मला आजही आठवते. व आपल्यावर त्यांचे केवढे प्रेम होते म्हणून धन्यता वाटते. स्वामी नेहमी म्हणत की वस्त्राप्रावर्णाला फारशी किंमत देऊं नये. हे शरीरसुद्धां नाशिवंत तेथे पातळाला किंमत किती द्यायची? संत म्हणतात 'काय पाहसी रे दर्पणी! मुख जळेल सर्पणीं' याचा अर्थ आतां समजतो. पण त्या वयांत कसा समजणार!

माझी आणखी एक आठवण म्हणजे स्वामींच्याच सांगण्यावरून माझा विवाह डॉ. विट्ठल नारायण जोशी यांचेशी ठरल्यावर 'जानकीस वर योग्य सांवळा' असे नेहमी चिडवीत व 'समचरण सरोजं' हा श्लोक म्हणावयास सांगत व त्यात शेवटी 'विट्ठलं चिंतयामि' असे म्हटले की हंसून टाळी वाजवीत. असे ते लहानाबरोबर लहान होऊन मिष्किलपणे थट्टा करीत.

डॉ. वि. ना. जोशी, बत्तीस शिराळा

१९४८ साली मी रा. स्व. संघाचा सक्रीय सदस्य होतो. सर संघचालकांनी सत्याग्रहाचा आदेश दिल्यावर त्यात भाग घेण्यासाठी श्री स्वामींची संमती घेण्यासाठी म्हणून चास कमान येथे त्यांच्या दर्शनास गेलो. सत्याग्रहात भाग घेणार आहे असे सांगितल्यावर ते म्हणाले, 'इच्छा चांगली आहे, पण विचार कर की, 'वडील स्वार्थत्याग करून तुझे शिक्षण करीत आहेत आणि तू सत्याग्रहात गेलास म्हणजे शिक्षण अर्धवट राहून त्यांचे पैसे व श्रम फुकट गेल्यासारखे होतील.

त्यावर मी म्हटले की 'परिक्षेस आतां थोडाच अवधी राहिला आहे व माझी मन:स्थिती परिक्षेस बसण्यासारखी नाही, असे मी स्पष्ट केल्यावर मग 'जातोस

तर जा' असे त्यांनी सांगितले. सत्याग्रहाचे दिवशी ते स्वतः संघस्थानावर आले होते व त्यांनी सर्वांना निरोप दिला. श्रींचे दर्शन घेऊनच आमचे पथकातील सर्व सत्याग्रही तुरुंगात गेले.

पुढे १०-१५ वर्षांनी शिराळा (जि. सांगली) येथे वैद्यकीय व्यवसायात स्थैर्य आल्यावर घर बांधले, तेव्हां श्रींचे पाय आपल्या घराला लागावेत असे नेहमी वाटे. त्या प्रमाणे एकदां प्रार्थना केल्यावर, 'वृत्ती उठेल तेव्हां येऊ' असे म्हणाले. एक दिवस अचानक स्वामी आमचे घरी आले. त्यांच्या आगमनाने आम्हांस अतिशय आनंद झाला आणि काय करावे हे सुचेना. तेव्हां स्वामींनीच वास्तु पुरुषाच्या शेजारी आसन घाल' असे सांगितले त्या प्रमाणे केल्यावर 'वास्तु पुरुष शांत आहे, सर्व ठीक आहे' असे म्हणाले. मी मुलांना म्हणालो की 'श्रींना साष्टांग नमस्कार घाला'. तेव्हां श्री स्वामी हंसत हंसत म्हणाले की "आई वडील करतील त्या प्रमाणे मुले वागतील' हे ऐकून मी खजिल झालो व आम्हीं पति पत्नींनी आधी नमस्कार केला. स्वामी आपल्या घरी आले या आनंदात आम्ही उभयता नमस्कार करायचे विसरूनच गेलो होतो.

याच वेळी अचानक एक तरुण वेडी मुलगी आमच्या शेजारची व माहितीची तेथे आली. तिला पाहून स्वामी म्हणाले की हिला ब्रह्म समंध लागला आहे. हिचे साठी हनुमान चालिसाचे अनुष्ठान केले तर ही बरी होईल. जा. हिच्या वडिलाना बोलावून आण. वडील आल्यानंतर त्यांना स्वामींनी सांगितले की 'मारुतीच्या देवळांत मुलीला बांधून घालून ओलेत्याने हनुमाने चालिसाचे २१ पाठ करा. त्याने काम झाले नाही तर आम्हीं पाहून घेऊ".

यावर मुलीच्या वडिलांनी सांगितले की माझ्याकडून हे पाठ होणार नाहीत.

हे ऐकून स्वामी नंतर म्हणाले, की मारुतीच्या देवळाचे उत्पन्न मात्र खात आहेत पण उपासना कांहीच करीत नाहीत. त्यांची फळे मग अशी भोगावी लागतात.

कै. श्री काका गुळाणीकर, चास कमान

यांच्या संबंधीच्या आठवणी. निवेदक सौ. शशी जोशी

जिद्द परमार्थाकडे लावा म्हणजे सार्थक होईल

चास कमान येथील श्री. काका गुळाणीकर हे माझे वडील स्वामींचे एक अत्यंत निष्ठावान् शिष्य होते. स्वामींचा परिचय होण्यापूर्वी ते मोरगांवच्या गणपतीची उपासना करीत असत. स्वामींची भेट झाल्यावर त्यांची कुंडली पाहून स्वामींनी त्यांना रामोपासना दिली व यातच तुमचे हित होईल असे सांगितले. काकांचा (माझा वडिलांचा) आवाज अत्यंत मधुर होता ते पहाटेस उठून गोड आवाजात भूपाळ्या, अभंग, प्रार्थना

म्हणत असत. श्री स्वामींच्या सान्निध्यामुळे तुलसी रामायणावरही त्यांचे प्रेम जडले व ते नित्य रामायण वाचन करू लागले. श्री रामास रोज त्यांची प्रार्थना असे की अनायासेन मरणं -विना दैन्येन जीवितम्' देहि मे कृपया देव तव भक्तिम् निरन्तरम्.

आणि खरोखरीच पुढे त्यांना असेच भाग्याचे मरण आले. त्यांची गुरुनिष्ठा एवढी प्रखर होती की केव्हांही श्रींचे दर्शन झाले की ते दंड प्रणाम करीत. श्रींना त्यांनी पाठ कधीच दाखविली नाही. श्रींचे कडे तोंड करून उभे असले की तसेच मागे मागे जाऊन दाराबाहेर पडल्यावर मग तोंड फिरवून चालू लागत.

१९४९ साली एका शनिवारी आरती वगैरे झाल्यानंतर मागील पुढील कांहीच संदर्भ नसतां एकदम स्वामी म्हणाले की 'गुळाणीकर, ना.भा. जोशींच्या डॉ. झालेल्या मुलाला तुमची शशी देऊन टाका.' आणि आमचे काकाही म्हणाले "बरं आहे. दिली महाराज" 'ब्रह्म वाक्यो जनार्दना' असे म्हणाले. इतकी त्यांची गुरुनिष्ठा होती. पुढे दोन वर्षांनी डॉ. विठ्ठल ना. जोशी यांचे बरोबरच माझा विवाह झाला.

कांही वर्षांनी काका वृद्ध झाले पण त्यांचा नित्यनेम व उपासना चालूच होती. एक दिवस पहाटे उठले. भूपाळ्या भजन वगैरे म्हणून झाले. व नंतर स्नानास पाणी काढण्यास सांगितले आणि एकाएकी छातीत कळ आली. त्यांनी माझ्या आईला हाक मारली व छातीत कळ येते आहे, 'ॲम्ब्रोकेशन चोळ' म्हणून सांगितले. नंतर कॉटवर उठून बसले व पांढरी घोंगडी दक्षिणेकडे दशा करून घालवयास सांगितली. त्या वेळी कोण काय बोलणार! त्यांनी सांगितल्याप्रमाणे केल्यावर घोंगडीवर स्वतः जाऊन निजले व हे राम! हे राम! असा जप सुरु केला. आई घाबरली तेव्हां 'तू पण नाम घे रडू नकोस असे म्हणाले. घरातील सर्व मंडळी भोवती बसून भजन करीत असतानाच ते केव्हां गेले हे कळलेच नाही.

'जिद्द परमार्थाकडे लावा, म्हणजे सार्थक होईल' हे श्रींचे वचन खरे ठरले.

दृढ निष्ठेने देह सार्थकता

कै. श्री. देगांवकर कुलकर्णी, सातारा यांच्या आठवणी

निवेदन - सौ. विजया श्रीहरी जोशी, किर्लोस्करवाडी.

माझे वडील दादा देगांवकर सातारला असताना सातारच्या विष्णुमंदिरात श्रींची प्रवचने ऐकून त्यांचेकडे आकृष्ट झाले. सातारा येथे ५४ साली श्रींच्या शिष्यांचा साधक मेळावा भरला होता. तेव्हांपासून ते नित्य स्वामींचे दर्शनास जाऊं लागले. पूर्वीपासूनच त्यांची श्रीगणपती उपासना होती पण श्रींनी त्यांना ५५ साली रामोपासना दिली. हा

दिक्षा विधि होतांना स्वामींना श्रीगणेशाचा सुंदर भाव आला होता.

श्री स्वामींचे एक ज्येष्ठ शिष्य श्री. ना. भा. जोशी ऊर्फ जोशी काका यांचा द्वितीय पुत्र सैन्यात नोकरी करीत होता. तो रजेवर सातारला आला असतां श्रींनी माझ्या वडिलांना सांगितले की 'जोशी काकांच्या श्रीहरीशी तुमच्या विजयाचा विवाह करा - सैन्यात असला म्हणून काय झाले? सर्व उत्तम होईल! त्या प्रमाणे आमचा विवाह झाला.

माझे मोठे दीर डॉ. विठ्ठल ना. जोशी आणि चास कमानचे श्री. काका गुळाणीकर यांची कन्या शशिकला यांचा विवाहही स्वामींच्या सांगण्यावरूनच झाला होता.

माझ्या विवाहानंतर माझ्या मामंजीनीच अनेक स्तोत्रे वगैरे माझ्याकडून पाठ करवून घेतली व मला अध्यात्माची गोडी लावली.

माझ्या वडिलांना चहा तंबाखूची सवय होती, एकदां परांड्यात ते गुरुपोर्णिमेस गेले असतां स्वामींनी त्यांना बजावले की 'देगांवकर, चहा तंबाखू सोडलीत तरच या पुढे दर्शनास या'. हे ऐकल्यावर वडिलांनी तेथेच चहा तंबाखू सोडली ती कायमचीच.

शेवटी त्यांना कॅन्सर झाला होता. बोलणेही बंद झाले होते. अंतकाळी त्यांनी पाटीवर लिहून दिले की 'मला रामरायाकडून बोलावणे आले आहे, माझ्या समोर श्री रामाचा फोटो लावा. त्या प्रमाणे श्रीरामाकडे पाहतां पाहता रामनामोच्चार करीत शांतपणे त्यांनी देहत्याग केला.

श्री. पांडुरंगराव वडगांवकर, उस्मानाबाद

उस्मानाबाद जिल्ह्यातील वडगांव सिद्धेश्वर हे आमचे मूळ गांव. १९६६ साली मी परांड्यास असताना मला श्रींचा अनुग्रह मिळाला. मी यथाशक्ति श्रींनी सांगितलेले साधन करीत असे. पुढे १९६८ मध्ये श्री समाधिस्थ झाले व त्या नंतर कुलदेवतेचा जप करण्याची मला आज्ञा झाली. १९७० च्या जानेवारी २६ तारखेस मला अर्धांग वायूचा झटका आला व त्यामुळे माझ्या उजव्या पायात व्यंग आले. त्यामुळे आधाराशिवाय मला नीट चालतां येईना. कांही दिवसांनी एकदा समाधीचे दर्शन घ्यावे म्हणून काठीच्या आधाराने समाधी दर्शनास गेलो. नमस्कारानंतर 'सोड' असा शब्द आला. म्हणून मी विचारात पडलो व इकडे तिकडे पाहू लागलो. कांही समजेना म्हणून पुन्हां समाधीस नमस्कार केला तेव्हां 'काठी सोड' असा आवाज आला. मी तेथल्या तेथेच माझी काठी सोडून टाकली. व प्रयत्नाने हळू हळू चालत घरी आलो. दुसरे दिवसापासून पायात पुष्कळच फरक पडला व लकवा, चालता न येणे वगैरे सर्वच पीडा नाहीशा झाल्या. ही स्वामींची माझ्यावर केवढी कृपा!

१९७२ साली माझ्या मुलीचे लग्न ठरले. लग्नाची इतर तयारी केली पण हुंड्याच्या रकमेची ठरल्याप्रमाणे सोय होईना. म्हणून चिंतेत होतो. त्या रात्री स्वप्नांत मला स्वामींचे दर्शन झाले. मी त्यांना स्वप्नातच म्हणालो, 'मुलीचे लग्न ठरवून बसलो आहे पण अजून हुंड्याची पूर्तता होत नाही. आपणच काय ते करा.' त्यावर श्री स्वामींनी सांगितले की 'तुझे ते माने चेक आणून देतील त्यात तू भागव' स्वप्नाप्रमाणेच गोष्ट घडली व मुलीचे कार्य पार पडले.

दर अमावास्येस आमच्या वडगावें सिद्धेश्वर येथील पांडुरंगाचे देवळांत भजन, ज्ञानेश्वरी वाचन वगैरे चालते. एका अमावास्येस आम्ही उभयतां मंदिरात गेलो असताना, त्या दिवशी येणारे प्रवचनकार न आल्याने लोकांनी मलाच प्रवचन करण्याचा आग्रह केला मी कधीच प्रवचन वगैरे केलेले नसल्याने माझी मोठीच पंचाईत झाली. पण श्री गुरुंचे नांव घेऊन ज्ञानेश्वरी उघडली व पुढे आलेल्या ओव्यांवर बोलण्यास सुरुवात केली. आणि व्यवस्थितपणे प्रवचन पार पडले. ही स्वामींचीच कृपा. आतां दर अमावास्येस मी तेथे प्रवचन करतो.

जो साधुचा अंकित जीव झाला

जे. एम. दांडेकर, ऑडिटर (मद्रास)

१९५२ साली मी जेव्हां इस्लामपूरला माझी भाची सौ. कमल वैद्य व डॉ. बाळासाहेब यांचेकडे गेलो होतो तेव्हां मला श्री स्वामींचे प्रथम दर्शन झाले. व त्यांनी मजवर कृपा करून मला अनुग्रह दिला. यथाशक्ति माझे साधन सुरु होते.

१९५९ साली नॉर्थ कोट हॉस्पिटल मुंबई येथे माझ्या गुडघ्याचे ऑपरेशन झाले. मला गोपाळकृष्णाची उपासना स्वामींनी दिली होती. त्यामुळे भगवान श्रीकृष्ण माझ्या गुडघ्याजवळ बसलेले आहेत असा मला अनुभव येत होता आणि घशांतून मधुर स्राव होत होता. यामुळे मी चांगला बरा होणार अशी माझी खात्री झाली. दोन दिवसांनी अवचित श्रीस्वामी मुंबईस हॉस्पिटल मध्ये आले व माझ्या तब्येतीची विचारपूस करून, आशिर्वाद देऊन गेले.

कै. श्री. माधवराव जोशी, भूम

बऱ्याच वर्षांपूर्वी मला श्री स्वामीजींचा अनुग्रह मिळालेला आहे. व त्यांच्या आज्ञेप्रमाणे साधन करीत असतो. मला स्वतःला पारमार्थिक अनुभव श्रींच्या कृपेने येत असतात पण ते वैयक्तिक असल्याने शास्त्राप्रमाणे गुप्त ठेवावेत. असे असल्याने न सांगणे बरे.

संसारात अनेक दुःखे भोगावी लागतात पण त्याचाही परिहार सद्‌गुरु कृपेने होतो याचीही प्रचीती खालील प्रमाणे आली.

मी औसा येथे असताना माझ्या मुलीला बाहेरची बाधा झाली. गुरुचरित्राचे पारायण करणारे एक तलाठी होते त्यांना ही हकिगत सांगितली. त्यांनी सुपारी मंत्रून दिली व ती मुलीजवळ ठेवण्यास सांगितले. पण ती सुपारी तिने हळूच माझ्या खिशात ठेवली, ती ऑफीसमध्ये माझ्या खाण्यांत् आली त्या बरोबर घरी मुलगी बेशुद्ध पडली. मला घरून बोलावणे आले. पाहातो तो मुलीची दांताखिळी बसलेली. मी श्रींचे स्मरण करून हनुमान चालिसाचे पाठ केले. तेव्हां तिची दातखिळी उघडली. मग हा सर्व वृत्तांत श्री स्वामींना कळवला. तेव्हां तिला दर्शनास आण म्हणून आज्ञा झाली. त्या प्रमाणे तिला परांड्यास नेण्याचे ठरवले तर ती बाहेरची बसली. असे दोनदां झाले म्हणून श्रीस्वामींना पत्राने कळवले. तेव्हां तिला स्वामींच्याकडे जायचे आहे, याची कल्पना न देता आणा, असें उत्तर आले. त्या प्रमाणे तिला परांड्यास आणले. आल्यावर आधी गुरुबंधू श्री. घाटे यांचे कडून गायत्रीमंत्राचा जप करविला व तिच्या समोर हनुमान चालिसाचा पाठ केला आणि नंतर तिला घेऊन स्वामींचे दर्शनास गेलो. श्री. स्वामींच्यापुढे मुलीस नेतांच ती बोलू लागली. "माझे नांव रंगनाथ आहे, आम्ही तिघे आहोत, मी, पत्नी व मुलगा हे झाड घेऊन जाणार!" तेव्हां स्वामी म्हणाले की 'लेकरू, आमचे आहे तुम्हास नेता येणार नाही. तुम्हास कांही हवे असेल तर ते आम्ही देऊ, पण ते आम्हांस देता येण्यासारखे असेल तर! असे म्हटल्यावर 'आम्हास पुरणपोळीचे जेवण हवे' असे उत्तर आले. स्वामी म्हणाले, ठीक आहे. मुलीला सोडल्यानंतर ते मिळेल. यावर आम्हीं जेवण मिळाल्याशिवाय जाणार नाही.' असे म्हटल्यावर स्वामी म्हणाले 'ठीक आहे. आम्हीही पाहू' याला उपाय म्हणून मुलीला समोर बसवून रोज १०८ हनुमान चालिसाचे पाठ करा व त्या पाठांचे एकदशांश हवन करा म्हणजे हनुमंत त्रास निवारण करतील. असे स्वामींनीं सांगितले. त्याप्रमाणे अनुष्ठान वगैरे झाल्यानंतर मुलीचा त्रास कायमचा बंद झाला.

मी रेव्हेन्यू खात्यात उस्मानाबाद येथे नोकरी करीत असतां श्री. स्वामी व श्री. बाबूकाका जोशी यांची तेथील राममंदिरात प्रवचनें होत असत. स्वामींचा तेथील मुक्काम हलल्यावर आम्हां कांही मंडळीना श्री रामचरित मानसाचे नवाह पारायण करणेची आज्ञा झाली. त्या प्रमाणे पारायणाचा ४ था दिवस चालू असतां गुलबर्ग्याहून माझा मुलगा अनंतराव टॉईफाईडने आजारी आहे व ताबडतोब यावे असे निरोप आला. त्या दिवशीचे पारायण संपताच मी श्रीरामरायांची व श्रीस्वामी सद्‌गुरुंची प्रार्थना केली की पारायण अर्धवट सोडून मी येथून जाणार नाही. आपणच माझ्या मुलाची काळजी घ्यावी. ही माझी मनापासून केलेली प्रार्थना स्वामींना नक्कीच समजली, कारण माझ्या गुलबर्गा येथील आजारी मुलास दुसरे दिवशी पहाटे स्वप्नांत श्री स्वामींचे

दर्शन झाले व त्यांनी घाबरू नकोस असे सांगितले. त्याच दिवशी सकाळी ८ वाजता अनंताचा एक मित्र अचानक त्याचे भेटीस गेला, व शुश्रुषा करण्यास कोणीच नाही असे पाहून कॉलेजमधेही न जाता सतत त्याचेजवळ शुश्रुषा करण्यास राहिला. त्याने औषधपाण्याची योग्य व्यवस्था केली. मला उस्मानाबादला तार केली की मी अनंताजवळ आहे, घाबरण्याचे कारण नाही. प्रकृती सुधारते आहे. माझे पारायण चालू असतांनाच ही तार मला मिळाली. समर्थ वचनाप्रमाणे 'सदा सर्वदा देव सन्निध आहे। कृपाळूपणे अल्प धारिष्ट पाहे॥ " याची प्रचीति आली.

लोहारा (ता. उमरगा) येथील श्री. विनायकराव महाजन वकील यांना श्रींनी गायत्री पुरश्चरण करावयास सांगितले होते. त्याप्रमाणे त्यांनी ते यथासांग केले. चातुर्मासानिमित्त स्वामींचा मुक्काम लोहाऱ्यासच होता. पुरश्चरणाची सांगता व गुरुपौर्णिमा ज्या दिवशी होती त्या दिवशी सकाळपासून जोरात पाऊस पडण्याची चिन्हे दिसू लागली. म्हणून स्वामींनी लोहाऱ्याच्या ओढ्यावर आमच्यापैकी एका गुरुबंधूस पाठवून पावसास बंधन घालण्याचा प्रयोग करविला. लोहाऱ्याचे आसपासचे परिसरात त्या वेळी जोरदार पर्जन्यवृष्टी होत होती. पण लोहाऱ्यास पुरश्चरण सांगता समारंभ व व्यास पूजा समारंभ पूर्ण होईपर्यंत पावसाचा एकही थेंब आला नाही. मागून संध्याकाळी पावसास सुरुवात झाली.

पुढे भाद्रपदात स्वामींनी लोहाऱ्याहून उस्मानाबादला जाण्याचे ठरविले हे पावसाचेच दिवस होते. उस्मानाबादला जाण्यासाठी लोहारा ते नळदुर्ग व पुढे नळदुर्ग ते उस्मानाबाद असे जावे लागे. त्यावेळेला लोहारा ते नळदुर्ग अशी बस सर्व्हिस नव्हती म्हणून श्रींना ट्रकने नेण्याचे ठरले. निघण्याचे ऐनवेळी आकाश पूर्ण अभ्राच्छादित होते, पावसाची चांगलीच चिन्हें होती, भोवतालच्या परिसरात जोराचा पाऊस चालू होता. म्हणून आज जाणे रहित करावे अशी विनायकराव महाजनांनी स्वामींना विनंती केली तेव्हां स्वामी म्हणाले की उस्मानाबादला आजच जायचे आहे. पावसाचा व्यत्यय आम्हाला येणार नाही. त्याप्रमाणे त्यांनी उस्मानाबादला जाण्यासाठी ट्रक मध्ये पाऊल टाकले. ट्रकसुरु झाला त्यावेळी श्रींनी खिडकीचे बाहेर हात काढून पावसास हाताने दूर जाण्याची खूण करून सूचना दिली. आणि आश्चर्याची गोष्ट अशी की स्वामींचा ट्रक उस्मानाबादला पोहोचेपर्यंत त्या तेवढ्याच ट्रकच्या मार्गात पाऊस पडला नाही. बाकी चोहोकडे पाऊस रस्त्याच्या दोन्ही बाजूनाही पाऊस पडत होता. फक्त पुढच्या मार्गावर पाऊस नव्हता. बरोबर पोचविण्यास गेलेल्या मंडळींना याचे अतिशय आश्चर्य वाटले. आणि संतांच्या सामर्थ्याचा प्रभाव निसर्गावरही कसा चालतो याचा अनुभव मिळाला.

ॲड. रघुनाथ राघोजी गरड, उस्मानाबाद

१९६४ सालांत कांही दिवस व पुढे १९६६ च्या मार्चनंतर ६ महिने स्वामींचे वास्तव्य उस्मानाबादला माझे घरी होते. या काळात श्रीरामचरित मानसाची काही पारायणे स्वामींनी केवळ शहाळ्याचे पाण्यावर राहून केली होती.

स्वामींचे वास्तव्य असतांना एक भागवत सप्ताह माझे घरी झाला. त्यावेळी वाचक श्री हनुमंताचार्य दशम स्कंध वाचत असतांना पिशाच्यांनी त्यांची वाचाच बंद केली. पोथी टाकून वाचक हनुमंताचार्य श्री स्वामींच्याकडे माडीवर गेले. धावत येण्याचे कारण समजतांच स्वामींनी आपल्या कमंडलूतील पाण्याने प्रोक्षण करून पिशाचापासून त्यांचे निवारण केले. त्यानंतर भागवत सप्ताह पुरा झाला. याच काळात बऱ्याच लोकांची पिशाच्चबाधा स्वामींनी दूर केली व कांहीना रोग मुक्त केले. मलाही स्वामी म्हणाले की असे अगदी पीडित झालेले कोणी आले तर द्रव्य न घेतां त्याचा हात पाहून त्याला औषध देत जा म्हणजे लोक बरे होतील. या आशिर्वादाचा उपयोग करून मी बऱ्याचजणांना रोगमुक्त केले आहे.

स्वामींच्या कृपेने कवित्व स्फूर्तिझाली आणि सुमारे २५० अभंग लिहून झाले. व पुढेही होत राहाणार आहेत.

बरेच अध्यात्मिक ग्रंथ वाचनाची आवड म्हणून मी वाचीत असे परंतु ते नीट समजत नसत. आतां स्वामींचे कृपेने त्यातील गूढार्थ उत्तम रीतीने समजतो.

आज माझी सांपत्तिक स्थिति उत्तम आहे हे स्वामींच्याच कृपेचे फळ आहे असे मी समजतो. श्रीस्वामी प्रायोपवेशनास बसल्यानंतर मला बोलावणे आल्यावरून मी परांड्यास गेलो, त्यावेळी स्वामींनी आपल्या हाताने मला वस्त्र व गोमुखी दिली आणि 'हेचि देही हेचि डोळा! पाहे भक्तीचा सोहळा॥ ' असा आशीर्वाद दिला.

कै. सौ. कमूताई लेले, सातारा

आमचे जेष्ठ गुरुबंधू कै. ना.भा. ऊर्फ बाबूकाका जोशी हे आमच्या सातारच्या कन्या शाळेत शिक्षक होते. ते आपला शिक्षकी व्यवसाय सांभाळून तुलसी रामायणावर प्रवचने करीत असत. मी रोज प्रवचने ऐकायला जात असे त्यामुळे मला या ग्रंथाची गोडी लागली.

१९५४ साली श्री. जोशीकाकांनी सातारा येथे साधक मेळावा भरवला होता. त्यासाठी अनेक ठिकाणची श्रींची अनुग्रहीत मंडळी जमली होती. या मेळाव्यास स्वतः श्री स्वामीपण हजर होते. मेळाव्यांत स्वामींची सुश्राव्य व भक्ति रसपूर्ण प्रवचने ऐकली. त्यांचा दिनक्रम, त्यांची राहाणी, पाहून विचार मनांत रुजला, व माझे पति

नि घरची मंडळी यांची संमति घेऊन मी गुरुमंत्र घेतला. कांही दिवसांनी स्वामी इतरत्र गेले व त्या वर्षी चातुर्मासासाठी पुन्हां सातारला आले. या चातुर्मास काळात श्री स्वामींचा सहवास साताऱ्यातील गुरु बंधु- भगिनींना व इतरही अनेकांना मिळाला. व भक्तीचा निर्भेळ आनंद लुटता आला.

सातारच्या पुरंदरे वाड्यात आम्ही ध्यानाला बसत असू, त्यावेळी अनेक सुंदर अनुभव येत असत, व जपातही गोडी येत असे. जपाचे वेळीही अनेक अनुभव येत. एकदां जपात असे दिसले की सर्व बाजूंनी माझ्या अंगावर ज्वालांच्या लाटाच्या लाटा येत आहेत तेव्हां भिती वाटून डोळे उघडले, आणि हा अनुभव स्वामींना सांगितल्यावर ते म्हणाले की ते निराकार भगवंताचे रूप होते।

अशीच एकदां जप करीत बसले असताना असे दिसले की-खूप मोठ्या समुद्रात दोन फळ्या आहेत व त्या फळ्यांवर मी पाय टाकून तरंगत जात आहे व घाबरले आहे. तोच एका व्यक्तीने माझा हात धरून एका नावेत मला बसविले. आणि हे सर्व दृश्य नाहीसे झाले. हा अनुभव मी स्वामींना सांगितला, तेव्हा ते म्हणाले की रामनाम हीच ती जोडफळी होती, त्यावर तू बसली होतीस. आणि तुझा हात धरून तुला भक्ती रूपी नावेत बसविले आहे. तेव्हां जप सोडू नको.

अशा पारमार्थिक अनुभवामुळे नामाची गोडी वाढत गेली. आणि खात्री झाली की पूज्य स्वामीजींच्या सारखे सद्‌गुरु आपणास लाभले आहेत तेव्हां त्यांच्या कृपेने आपण भवसागर नक्कीच तरून जाणार यात शंका नाही.

ज्यांचे अंतःकरण नुसत्या राम या शब्दानेही भरून येत असे अशा सद्‌गुरुंचा लाभ मला प.पू. कै. बाबूकाका जोशी यांचेमुळेच झाला.

संत अंतर्ज्ञानी कसे असतात आणि आपले मन कसे दोषयुक्त असते याचा एक लहानसा अनुभव सांगण्यासारखा आहे. स्वामीजींच्या दर्शनास जी मंडळी येत ती कांही फळे, सुकामेवा, पेढे, खडीसाखर वगैरे ठेवीत. स्वामी हे जिन्नस प्रसाद म्हणून वाटून टाकीत. फक्त काजू तेवढे एका कांचेच्या बरणीत ठेवीत असत. माझ्या मनांत येई की हे स्वतःही कांही खात नाहीत मग हे काजू फक्त कशासाठी जमवून ठेवतात? एके दिवस हा विचार वरचेवर मनांत घोळायला लागला. त्या दिवशी रात्री ८।८॥ चे सुमारास स्वामींचे पुढे दूध ठेवून मी निघाले तेव्हां स्वामी म्हणाले, 'अग कमू हे काजू का साठवून ठेवलेत हे तुला माहीत आहे का? आम्हीं येथून गेल्यावर याचा प्रसाद वाटा' असे म्हणून हंसले.

हे ऐकून मला माझ्या मनातील विचारांची अतिशय लाज वाटली. संतांचे संगतीत असताना आपल्या भावना किती शुद्ध असायला पाहिजेत याची जणुं शिकवणच मिळाली.

स्वामींचे लिखाण चालू असल्यामुळे व्यत्यय नको म्हणून स्वामींनी दर्शन देणे बंद केले होते. आणि त्याचवेळी मी मनांत नेम केला होता की स्वामींचे दर्शन घेतल्याशिवाय पाणी सुद्धां प्यायचे नाही. कांही दिवस गेल्यानंतर स्वामींनी मलाच प्रश्न केला की "आम्ही दर्शन बंद केले आहे, आणि तुझ्याच बाबतीत दर्शन देणे का घडते? कसला नेम धरून बसली आहेस?"

हे ऐकल्यावर मी नियम सोडला व परत रोज दर्शनाचा हट्ट धरला नाही. प्रभुचित्त ज्यायोगे संकोच पावते ते करणे योग्य नव्हे ही रामायणातील शिकवण आठवली.

एकदां असे झाले की श्री. जोशीकाकांच्या प्रवचनास बसले असता, मधेच स्वामींना दूध देण्याची वेळ झाली म्हणून रात्री ९ चे सुमारास उठले. व दूध घेऊन माडीवर स्वामी होते तेथे गेले. मी मधेच उठून गेलेली पाहून माझ्या सासूबाईही माझ्या मागे गुपचुप आल्या. मी स्वामींचेपुढे दूध ठेवून नमस्कार करून परत निघाले तेव्हां जिन्यातच सासूबाईंना धडक बसली. त्यांना कुतुहल असावे की आपली सून माडीवर एकटी गेल्यावर काय करते! म्हणून त्या आल्या होत्या. मला या संशयाचे दुःख झाले व मी हे स्वामींना सांगितले तेव्हां स्वामी म्हणाले की तुझ्या सासूबाईंचे वागणे बरोबर होते. तरुण मुलगी किंवा सून ही कोठे जाते, काय करते हे पाहणे हे सासूचे वा आईचे कर्तव्यच आहे. त्यांनी केले ते बरोबरच केले."

माझी मुलगी नीला ६ महिन्यांची असतांना बरेच दिवस आजारी पडली, औषधपाणी चालू होते. सुरुवातीस स्वामींना काही कळवले नव्हते पण तिला उलट्या सुरु झाल्या व तिचे दुखणे वाढले तेव्हां श्री स्वामींनां हकिगत कळवली, उलटटपाली उत्तर आले की लहानशी भाकरीची चानगी करून त्यावर तेल तिखट हळद कुंकवाची चार बोटे, काजळाची ४ बाजूस ४ बोटे असे लावून तिच्यावरून ओवाळून टाक म्हणजे बरे वाटेल. त्या प्रमाणे केल्यावर दुखणे पळाले व ८ दिवसांत मुलगी गुटगुटीत झाली.

एका बाईने श्रींना तिळगूळाचा लाडू दिला. आणि गुप्तदान म्हणून त्यात एक पैसा घातला होता. नेहमींच्या भिक्षेनंतर स्वामींनी तो लाडू तोंडात टाकला तो त्यात पैसा निघाला. तेव्हां ते लगेच माडीवरून खाली आले. खाली सर्वजण जेवायला बसली होती म्हणून ते परत वर गेले. असे एक-दोनदा खाली आलेले पाहून मुलांनी विचारले, की आपणांस कांही हवे आहे का? कारण त्यावेळी मी कामात होते.

दुपारी वर जाऊन चौकशी केली तेव्हां कळले की पैशाचा स्पर्श झाल्यामुळे त्यांना स्नान करण्यास पाणी हवे होते. पण कोणाला त्रास नको म्हणून त्यानी भस्मस्नानावरच भागवले.

सौ. सुधा कुलकर्णी, औंध-पुणे.

सुरुवातीस जेव्हां श्री स्वामी परांड्यास आले तेव्हां मी लहानच होते. त्यांच्या दर्शनाला जायचे, त्यांनी कांही किरकोळ कामे सांगितली, की ती धावंत पळत जाऊन करायची, यात मोठा आनंद वाटे. स्वामींच्या प्रेमळ स्वभावामुळे नेहमी त्यांच्या भंवती असावे असे वाटे. माझ्या माहेरी, म्हणजे मुंगावकर कुटुंबाला स्वामींचे सांगणे होते की कांदा लसूण खाऊ नका. त्या प्रमाणे आम्ही खात नव्हतो. पण पुढे उन्हाळा आला, उन्हातान्हातून आम्हां मुलीना व इतरांना लांबून पाणी आणावे लागते हे स्वामींनी बघितल्यावर ते म्हणाले, 'मुलींनो आता उन्हाळ्यांत कांदा रोज खात जा. त्यामुळे शरीराला उष्णतेचा त्रास होत नाही.

यावरून असे दिसते की स्वामी स्वतः जरी शास्त्राला धरून वागत होते तरी इतरांच्या बाबतीत आवश्यकते प्रमाणे सूट देत होते.

मी मॅट्रिक झाल्यानंतर इंदोर बोर्डाच्या इंटरच्या परिक्षेचा अभ्यास करीत होते. अभ्यासात कांही अडले तर तो विषय स्वामी समजावून सांगत असत पण नेहमी म्हणायचे की कशाला ही खटपट करते आहेस? कशाला परिक्षेस बसते आहेस? पण तरीही मी परिक्षेसाठी इंदूरला जायचे ठरवले. तेव्हां ते म्हणाले की येतांना ओंकारेश्वराचे दर्शन करून ये. स्वामींना बहुधा माझ्या परिक्षेचा रिझल्ट आधीच कळलेला असावा व म्हणूनच ते मला परिक्षेस बसू नको म्हणाले असावे. इंदूरला जायला सोबत मिळेना, प्रवासात गाडीत जागा मिळेना फारच त्रास झाला आणि शेवटी इतके करूनही मी पास झाले नाही. मग मात्र परिक्षेचा नादच सोडला.

माझ्या लग्नाची खटपट सुरुं झाली आणि मला एके ठिकाणी दाखवले. हे स्वामींना कळल्यावर ते म्हणाले 'सुधा तू आतां लवकरच सासरी जाणार! उभयतां लग्नानंतर दर्शनाला येऊन जा.' पण पुढे योग असा आला की स्वामी समाधिस्थ झाल्यावर माझा विवाह झाला व आम्हां पतिपत्नींना त्यांच्या समाधीस्थानाचे दर्शन घ्यावे लागले. स्वामींची माझ्यावर कृपा आहेच आहे. माझा धाकटा मुलगा सुमारे ६ महिने सारखा रडत असे. रात्रीं तर अतीच त्रास देत असे. त्याला रस्त्यावर हिंडवावे लागे. मी रडकुंडीस येऊन एकीकडे श्रीं नी दिलेल्या मंत्राचा जप चालू ठेवी.

माझ्याकडे श्री स्वामींचा एक फोटो होता पण तो ट्रंकेतच ठेवून दिला होता. त्याची आठवण झाली व तो फोटो बाहेर लावून त्यांची प्रार्थना केली आणि तेव्हांपासून आश्चर्य म्हणजे मुलाचे रडणें थांबले. आतां घरी कोणी मुले आजारी वगैरे पडली की श्रींचे स्मरण करून तुकडा ओवाळून टाकला की गुण येतो असा माझा अनुभव आहे.

माझ्या मावसभावास नेहमी फिटस् येत. तो एकदां फिट येऊन दगडी पायरीवर पडला. स्वामींना हे कोणीतरी सांगितल्यावर कमंडलूतील पाणी त्याच्यावर शिंपडले

व तो उठून बसला. यावर उपाय म्हणून स्वामींनी माझ्या मावशीला शाकंबरी नवरात्र करण्यास सांगितले व त्याची तब्येत उत्तम झाली. व त्याच्या फीटस् कायमच्या बंद झाल्या.

कै. श्री. गणेश गंगाधर पुरंदरे, जबलपूर (डोंबिवली)

मी जबलपूरला रेल्वे इंजिनीयरचे ऑफिसात हेडक्लार्क म्हणून असताना १९५३ साली सेवानिवृत्त झालो. निवृत्तीनंतर जबलपुरातच राहत होतो. १९५७ च्या सुरुवातीस मी पुण्याला श्री. प.पू. गुळवणी महाराजांचे दर्शनास गेलो होतो. मला कुंडालिनी योगाबद्दल खूपच जिज्ञासा होती. गुळवणी महाराजांकडे बसलो असतां कै. डॉ. भाऊराव वैद्य यांच्या 'साधुसंतांचा देवयानपंथ' या पुस्तकाचा विषय निघाला तेव्हां माझ्या मनांत कुतूहल निर्माण झाले व हे पुस्तक मी विकत घेतले, त्या पुस्तकाच्या नवीन आवृत्तीत डॉ. बा. श्री. वैद्य, (डॉ. भाऊराव वैद्य यांचे चिरंजीव) यांनी श्री. प.पू. प्रज्ञानानंद सरस्वती स्वामी महाराज यांचा अल्प परिचय दिला होता. तो वाचून स्वामी महाराजांचे दर्शन घेण्यास माझे मन आतुर झाले. पण त्यावेळी कांही दर्शनाचा योग नव्हता.

जबलपूर येथे एका भव्य दत्त मंदिराचे बांधकाम चालू होते. व दत्तात्रेयांच्या मूर्तीची प्राणप्रतिष्ठा कोणा अधिकारी व्यक्तीकडून करवावी याचा विचार चालू होता. तेथील मंडळींना मी स्वामींजींची माहिती सांगितली. ती ऐकून त्यांनाच प्राणप्रतिष्ठेसाठी बोलवावे असे कार्यकारी मंडळाने ठरविले आणि त्या प्रमाणे स्वामींना पत्र लिहिले.

त्यांचे कडून होकार आला व प्राणप्रतिष्ठेचा दिवसही निश्चित झाला. स्वामी महाराजांनी इस्लामपूरहून केव्हां निघावे, जबलपुरास कसे कसे व केव्हां यावे वगैरे सर्व योजना ठरली. आम्हांपैकी कोणीच स्वामींना अजून प्रत्यक्ष पाहिले नव्हते व शिवाय प्रवासही लांबचा होता, तेव्हां मी समक्ष इस्लामपुरास जावे असे ठरविले. त्या प्रमाणे प्रथम पुण्यास जाऊन इस्लामपूरास पोचलो. तो दिवस चंद्रग्रहणाचा होता व संध्याकाळ झालेली होती.

स्वामींचा जेथे मुक्काम होता तेथे म्हणजे डॉ. वैद्य यांचे घरीच एकदम गेलो. डॉक्टर व त्यांच्या सौभाग्यवती कमाताई यांनी माझे स्वागत केले. विचारपूस केली. थोडी विश्रांती घेतली व नंतर स्वामींनी माडीवर बोलाविल्यावर त्यांचे दर्शनास गेलो. दर्शन घडतांच स्वामींच्या तेजाने दिपून गेलो. स्वामींनी जबलपूरच्या मंदिराबद्दल वगैरे चौकशी केली, आणि म्हणाले, आज चंद्र ग्रहण आहे व वेध लागले आहेत. सकाळपासून तुम्ही प्रवासात आहात तेव्हां तुमचे जेवणाचे कसे काय?

तेव्हां मी म्हटले की आज ग्रहण आहे तेव्हां जेवणाची आवश्यकता नाही. तेव्हां कमाताई वैद्य म्हणाल्या, वेध लागले आहेत म्हणून जेवण नको असले तरी दूध व फळे तरी घ्या. स्वामींनीही त्यावर मान डोलविली.

नंतर स्वामींनी विचारले की ग्रहण रात्री एक वाजतां लागते आहे व पहाटे ५ ला सुटते आहे, तेव्हां या काळात तुम्ही काय करणार आहांत? मी म्हणालो की जप करीत बसेन. त्यानंतर थोडी विश्रांती घेतली. रात्री एकचे सुमारास कमाताईंनी मला उठवले. मी स्नान केले व श्रीस्वामींचे खोलीत जाऊन उभा राहिलो. स्वामी म्हणाले जपाला कुठे बसतां? त्यावर मी आपण सांगाल तेथे बसेन असे उत्तर दिले. स्वामी माझ्याकडे पाहात म्हणाले, येथेच माझ्यासमोर आसन घाला. आसन घालून मी जो १ वाजतां जपाला बसलो तो पहाटे ५ नंतर स्वामी जेव्हां म्हणाले 'पुरंदरे उठा, ५ वाजून गेले' तेव्हां उठलो. ४ तास केव्हां गेले याचा पत्ताच लागला नाही. स्वामीही फार प्रसन्न झालेले दिसले आणि तेव्हांपासून स्वामींनी माझ्यावर कृपा केलेली आहे, मला जवळ केलेले आहे याची खात्री झाली.

स्वामींचा अधिकार फार मोठा होता. त्यांच्या सान्निध्यात ध्यानांत मला अनेक देव देवतांची दर्शन झाली आणि अनेक सुखदायक व सुंदर असे अनुभव आले.

स्वामी चमत्कार वगैरे करीत नसत पण कुंडलिनी शक्तीवर त्यांचा केवढा ताबा होता, हे सांगण्यासारखे आहे.

एकदां जेवणाच्या पंक्तीत मी डोळे मिटून जो स्तब्ध झालो आणि ध्यानांत गेलो तो ते ध्यान कांही उतरेना व पंक्तीतील इतरांचेही जेवण माझ्यामुळे थांबले. माडीवर स्वामी होते तेथे कोणीतरी जाऊन हा प्रकार सांगितला. त्याच गृहस्थांना स्वामीं म्हणाले की पुरंदऱ्यांच्या समोर जाऊन 'चंडे! स्वामींनी सांगितले आहे की पुरंदऱ्यांना जेवू दे' असे म्हणा.

हा निरोप माझ्या समोर उच्चारतांच त्यांची आज्ञा कानावर पडताच माझे ध्यान झटकन् उतरले व डोळे उघडले. याचा अर्थ असा की चैतन्यमयी कुंडलिनीला कोणा बरोबर तरी दिलेला निरोप ऐकतांच ती खाली उतरली. कुंडलीनी शक्तीवर केवढा हा अधिकार! हे साधारण काम नाही. असाच प्रयोग स्वामींच्या गैरहजेरीत दुसऱ्या एकाने केला पण उपयोग झाला नाही.

आतां मी वृद्ध झालो आहे, शरीर विकल झाले असले तरी शांति व समाधानाचा लाभ, पू. स्वामींनी केलेल्या कृपेमुळे घेत आहे.

कै. श्री. बाबूशेट कटारे, चास कमान

श्री. लालचंद हिमतमल कटारे

१९४५ साली प्रथम स्वामी चासकमानला आले, त्यावेळी त्यांचा मुक्काम गावातील विठ्ठल मंदिरात होता. गावातील एक ओळखीचा पोस्टमन ज्ञानेश्वर भक्त होता. त्याने सांगितले की विठ्ठल मंदिरात एक साधुपुरुष उतरले आहेत, त्यांचे दर्शन करून या पण मी विशेष लक्ष दिले नाही. पुढे तो पोस्टमन मला रोज विचारी की दर्शन करून आलात का? म्हणून एक दिवस स्वामीजी दुपारी मोकळे असतात असे कळल्यावरून दुपारी ४ वाजता मंदिरात गेलो आणि थोडे लांबच एका खांबास टेकून बसलो. गावातले बरेच लोक तेथे होते. त्यात माझ्या परिचयाचे एक वृद्ध शिक्षकही होते. मला देवळात पाहून ते म्हणाले, 'तू येथे कसाकाय आलास? यांनाही पळवून लावण्याचा विचार आहे की काय?' त्यांनी मला असे म्हणण्याचे कारण की मी नास्तिक असल्याने गावात कोणी साधू बैरागी आला की त्याची टिंगल करून त्यास खरोखरीच पळवून लावी. देवळात जमलेली मंडळी हळूहळू निघून गेली आणि मी एकटाच राहिलो. स्वामींनी मला जवळ बोलावून माझी चौकशी केली आणि म्हणाले, 'आत्मकल्याणा करतां कांही करता कां? मी म्हटले, तसे कांहीही करत नाही. लहानपणी पूजा पाठ करीत होतो, पण आता काही करत नाही. देव आहे असे बरेच जण सांगतात पण तो दिसल्याचे कुणी सांगत नाही' तेव्हां स्वामी हंसत म्हणाले, 'देव पाहाण्याची तुमची इच्छा आहे काय? इच्छा असेल तर मी दाखविण्याचा प्रयत्न करीन, पण मी सांगितलेल्या मार्गाने तुम्हास जावे लागेल'. यावर मी कांहीच विचार केलेला नव्हता पण रोज स्वामींच्या दर्शनास जाण्यास सुरुवात केली. मग हळू हळू त्यांच्या सांगण्याप्रमाणे देवपूजा करू लागलो. संध्याकाळी धुपारती करू लागलो, आपणहूनच स्वामींसाठी दूध घेऊन जाऊ लागलो. असे सुमारे वर्षभर चालू होते. त्यानंतर स्वामींनी मला गावातील देवळे, दररोज एकएक देऊळ, या प्रमाणे झाडून येण्यास सांगितले. अशी कनिष्ठ सेवा करून घेतली. तसेच गावातील उत्सव प्रसंगी पडेल ते काम ईश्वरसेवा म्हणून कर असेही ते म्हणाले. २ वर्षानंतर गावाच्या जवळ असलेल्या गणेश गिरीवर स्वामी राहाण्यास गेले. तेथे ते फलाहारावर व दुधावरच राहात. क्वचित् भिक्षेसाठी गावात येत. त्या ठिकाणी ते एकटेच राहात व जवळच्या भुयारात झोपत असत. त्या भुयाराला दार नव्हते. तेव्हां मी एक सुतार नेऊन दार करविले. तेथेही अनेक मंडळी स्वामींचे दर्शनास जात असत. याच गणेश गिरीवर मला अनुग्रह मिळाला स्वामींनी माझ्या मस्तकावर हात ठेवला. त्या वेळी माझे ध्यान लागले आणि बालकृष्णाचे दर्शन होऊन त्यातच मी तल्लीन झालो. सुमारे १/२ तास मी त्या आनंदात होतो. हा अनुभव मी स्वामींना सांगितला तेव्हां त्यांनाही फार आनंद झाला.

याच गावात माझ्या घरात मोठी चोरी झाली आणि सुमारे ३०००० रु. चा ऐवज चोरीस गेला. श्रींना ही गोष्ट सांगितली व त्यांच्या आशिर्वादाने महिना भराने चोरी सापडली आणि नुकसान टळले. सर्व शिष्यमंडळीत मी एक खोडकर शिष्य म्हणून प्रसिद्ध होतो. पण स्वामींचे माझ्यावर खूपच प्रेम होते. स्वामींच्या कृपेने सर्व व्यवस्थित चाललेले आहे.

सौ. पद्मा विनायक पारखी, पुणे

श्री. ना. भा. जोशी ऊर्फ बाबूकाका हे माझे वडील. मी १०-११ वर्षाची असतांना स्वामी कुंडलला आमचे घरी आलेले होते तेव्हां मी त्यांना पाहिले. त्यावेळी मला विशेष कांही समजत नव्हते. वडिलांच्या सांगण्यावरून रोज त्यांना नमस्कार करीत असे. एक दिवस माझ्या वडिलांनी मला सांगितले की स्वामींच्या जवळ जा, आणि त्यांना म्हण की माझ्यावर अनुग्रह करा. त्याप्रमाणे मी स्वामींना सांगितले तेव्हां स्वामीं हंसून म्हणाले, की तुला बाबूने पढविलेले दिसते आहे! तुला प्रश्न विचारतो पास झालीस तर अनुग्रह मिळेल, त्यांनी प्रश्न विचारले की सगळ्यांत पहिल्यांदा कोणाला नमस्कार करशील? मग कोणाला करशील? सांग पाहू.

मी म्हणाले, 'पहिल्याने आईला मग वडिलांना मग गुरूंना आणि शेवटी देव!' हे ऐकून स्वामी म्हणाले 'परिक्षेत पास' आणि त्यानंतर दुसरे दिवशी लहानवयातच मला अनुग्रह मिळाला. त्यावेळी माझ्या बालमनाप्रमाणे स्वामींनी सांगितलेला जप मी करीत असे. पुढे विवाह झाल्यावर स्वामींच्या दर्शनाचा लाभ दुर्मिळ झाला म्हणून वाईट वाटे. दिलेला मंत्रजप निष्ठेने चालूच होता व आजही जप चालू आहेच. एकदां स्वामी माझ्या स्वप्नात आले आणि म्हणाले, 'पद्मा १३ कोटी जप पूर्ण कर म्हणजे तुझ्या घरी येईन.' संसारी बंधने सांभाळून मी होईल तितका जप व साधन चालू ठेवलेले आहे. नाममंत्राचा महिमा अगाध आहे. त्यामुळे मनःस्वास्थ टिकून राहते, संसारात जरी त्रास झाला तरी रामकृपेने आपण मनःशांती मिळवू शकतो असा माझा अनुभव आहे. संसारात कांही वेळेला मन विषण्ण होते व आपले कोणी नाही असे जेव्हां वाटते, तेव्हां एकदम श्री स्वामींची आठवण होते आणि ते आपल्या पाठीशी आहेत, आपल्याला काय कमी आहे? जगात आपल्या सारखे भाग्यवान् कोणी नाही असे वाटून दुःख परिहार होतो.

कै. अच्युत शंकर दामले, सांगली

१९५५ साली सांगली येथील विठ्ठल मंदिरात, श्री. बाबूकाका उर्फ श्री. ना. भा. जोशी यांची तुलसीरामायणावर सुंदर प्रवचने चालू होती मी कुतूहलाने ऐकण्यास

जात असे. श्री. जोशीकाकांची ओळख झाल्यावर त्यांचेकडून स्वामींची माहिती झाली व असे कळले की लौकरच सांगलीच्या घाटा वरील विष्णुमंदिरात चातुर्मासा निमित्त स्वामींचे वास्तव्य होणार आहे, व विष्णुमंदिरात प्रवचनेही होणार आहेत. पुढे स्वामीजींच्या प्रवचनांना मी नियमित जात असे. त्यांची थोरवी समजली. सहवास घडला. आणि मी विनंती केल्यावरून श्रीनी १९५६ मधील एकनाथषष्ठीस मला अनुग्रह दिला.

मी पोलीस खात्यात नोकरीस होतो आणि त्या नोकरीस कंटाळलो होतो. त्यातच त्यावेळी माझी बदली मुंबईस झाली. तेव्हां नोकरीचा राजिनामा देऊन मुंबईस हजर न होण्याचे मी ठरवले. रिटायर होण्याचा प्रयत्न चालू केला पण ते कांही जमेना. श्री स्वामींच्या कानावर ही सर्व हकिगत घातली. तेव्हां स्वामींनी सांगितले की ताबडतोब जाऊन मुंबईस कामावर हजर हो. ६ महिन्याचे आत तुझ्या मनाप्रमाणे व्यवस्थित होईल. ती आज्ञा मानून मी मुंबईस कामावर हजर झालो. पुढे ३ महिन्यातच नवीन सरकारी जी.आर. निघाला व त्याचा मला उपयोग होऊन सर्व फायद्यांसह मी रिटायर झालो. पुढे होणाऱ्या घटनांची संताना कल्पना असते. त्यांच्या शब्दावर भरवंसा ठेवून वागणे योग्य.

माझी पत्नी सतत आजारी असे म्हणून स्वामींचे आज्ञेनुसार मी हनुमान चाळिसाचे अनुष्ठान केले. अनुष्ठानानंतर तिला खूपच बरे वाटले व प्रकृति सुधारली.

कै. श्री. कुसूमताई जोग, मुंबई.

माझा अनुभव - प्रथम मला काही व्याधी उत्पन्न झाली म्हणून माझ्या वडिलांचे एक सत्पुरुष मित्र होते त्यानी मला श्रीगुरुचरित्राला १०८ प्रदक्षिणा घालावयास सांगितल्या म्हणून मी २॥ वर्षे नित्यनियमाने प्रदक्षिणा घातल्या १ लाख प्रदक्षिणा झाल्या आणि इस्लामपूरहून माझ्या भावाचे पत्र आले की इथे एक सत्पुरुष आले आहेत दर्शनाला ये. तेव्हां श्री. प.पू. स्वामींची भेट झाली. श्रीगुरुचरित्राची देवताच प्रगट रूपाने आपल्यावर अनुग्रह करण्यास आली आहे ह्याचा फार फार आनंद झाला. तेव्हांपासून त्यांच्यावर श्रद्धा बसली ती ह्या क्षणापर्यंत! त्यांचे पण माझ्यावर प्रेम तसेच होते. त्यांची नुसती आठवण झाली तरी मी सारखी रडत असते. आता ते दिसत नाहींत पण माझ्या हृदय मंदिरांतून ते कधीच जाणार नाहींत.

आमच्याकडे श्रीकाशिविश्वेश्वराचा फोटो आहे त्यांत, मला जेव्हां त्यांची आठवण होऊन मी खूप रडले, त्याच दिवशीं तिथे ते प्रगट झाले आहेत. आता ते तिथे कुणालाही दिसतात. सोळा सोमवारानंतर तर त्यांनी मला ध्यानाला बसल्यावर प्रत्यक्ष पायांचे दर्शन दिले. त्यादिवशी माझी जी अवस्था झाली

ती पहाण्यास ह्याच मार्गातील एक अधिकारी व्यक्ती हजर होती. बस, मला खरोखरच पुढे लिहवत नाही!

श्री. न. गो अन्नछत्रें, पुणे

१९५९ साली माझी धुळ्याहून मालवण सावंतवाडी भागात बदली झाली. त्या भागातील हवा पाणी सौभाग्यवतीस मानवण्यासारखे नसल्यामुळे, तिला व मुलांना तिचे माहेरी म्हणजे परांड्याचे श्री. मुगांवकर यांचेकडे ठेवून मी एकटाच नोकरीचे गाव मालवणला हजर झालो. मन थोडे नाराजच होते. तेथून कोठेतरी कोरड्या हवेच्या ठिकाणी बदली व्हावी म्हणून अर्ज केला पण २॥/३ महिने झाले तरी त्याचा उपयोग होण्याची चिन्हे दिसेनात. शेवटी ७ दिवसांची किरकोळ रजा घेऊन मी परांड्यास आलो. त्यावेळी श्री स्वामींचा मुक्काम परांड्यासच होता. मुगांवकर मंडळी स्वामींची अनुग्रहीत होती. म्हणून मीही स्वामींचे दर्शनास गेलो व बोलतां बोलतां नोकरीतील बदलीचे खटपटीबद्दल स्वामींना सांगितले. आणि येथूनच पुण्यास हेड ऑफीसमध्ये जाऊन आतां खटपट करणार आहे असे म्हणालो. तेव्हां स्वामी म्हणाले, पुण्यास जाण्याची जरूरी नाही. तुमचे काम झालेले आहे. तेव्हां पुण्यास न जाता मालवणला कामावर हजर व्हा. स्वामींचे आज्ञेप्रमाणे रजा संपताच मी मालवणला गेलो तो तेथे माझी बदली, तळोदा (जि. धुळे) येथे झाल्याची ऑर्डर आलेली होती. मग मी ताबडतोब चार्ज देऊन बदलीच्या रजेच्या मुदतीत परांड्यास आलो. गेले २-३ महिने सौभाग्यवती माहेरी परांड्यास होती. त्याकाळात मुगावकर मंडळींचे बरोबर ती स्वामींचे दर्शनास, ध्यानास, भजनास जात असे. आपल्याला श्री स्वामींचा अनुग्रह मिळावा अशी आपली इच्छा तिने स्वामींना सांगितली. तेव्हां स्वामी म्हणाले मी तुला एकटीला अनुग्रह देत नाही. एक तर उभयतांनी अनुग्रह घ्यावा किंवा पतींची तुझ्या अनुग्रहाला संमति असलेली आम्हास कळली पाहिजे.

हे सर्व मला पत्नीने सांगितले, वरील रजेच्या मुदतीत परांड्यास आम्ही दोघांनी स्वामींना अनुग्रहासाठी विनंती केली व अनुग्रह घेतला. माझी फिरतीची व आदिवासी भागातील नोकरीचा विचार करून स्वामींनी आम्हास जे साधन सांगितले होते ते अनुसरत असल्याने त्या आदिवासीच्याभागातही आम्ही आनंदात होतो. तळोद्याचे जंगलभागात राहावे लागे. मुलांच्या शिक्षणाची नीट सोय नव्हती म्हणून काळजी वाटे. सातपुड्याच्या डोंगरी भागात व नर्मदा काठावरील जंगलातील खेड्यापाड्यात, मलेरिया बंदोबस्ताचे काम मला करावे लागे. जंगलात मोठे साप, रात्री बोरे खाण्यास येत असलेली अस्वले, खूप पाऊस, महापूर, या सर्वांचा अनुभव घेतला व या त्रासाची हकिगत अधूनमधून स्वामींना कळवीत असे. त्यांनी एका पत्रात, यातून लवकरच

मार्ग निघेल असे कळवले होते. असाच एकदां कामासाठी जंगलभागात फिरत असतांना खात्याचे डायरेक्टर डॉ. राव यांची गाठ पडली. आणि त्यांना काय वाटले कोणास ठाऊक! त्यांनी माझी ताबडतोब धुळ्यास बदली केली व सामान नेण्यासाठी सरकारी गाडी वगैरे देण्याची व्यवस्था केली. स्वामींनी 'लवकरच मार्ग निघेल' असे जे लिहिले होते त्याचा प्रत्यय आला. माझ्या मुलांच्या मुंजी करण्याचे ठरल्यावर स्वामींनी मला कळवले की आत्मशुद्धीसाठी तुम्ही १०००० गायत्री जप ३ दिवसांत करा. त्या प्रमाणे ३ दिवसांत मी तो केला. अनुभव असा आला की पहिल्या दिवशीपेक्षां दुसऱ्या दिवशी, व दुसऱ्या दिवशी पेक्षां तिसऱ्या दिवशीं शरीरांतर्गत कांहीतरी होत आहे. हा अनुभव स्वामींना कळवला तेव्हां ते म्हणाले की आत्मशुद्धी, शरीरशुद्धी होतांना असे होते. त्याच बरोबर त्यांनी असेही लिहिले की मुंजीत बटूस ज्यावेळी गायत्रीमंत्र द्याल, तो एका शांत खोलीत जाऊन एकांतात द्या. त्याला मंत्राचें महत्त्व व अर्थ पटवून द्या. त्याचा बटूस विद्येत, शरीरवाढीस, शरीर शुद्धीसाठी उपयोग होईल. त्यांचे आज्ञेप्रमाणे सर्व केले. त्याचा परिणाम आज असा दिसतो की मुले बुद्धिमान निघाली. डॉक्टर, इंजीनीयर वगैरे झाली. आणि सर्व कांही उत्तम आहे यावरून असे वाटते की गायत्री मंत्रांमध्ये व गुरुंच्या आज्ञेमध्ये मोठे सामर्थ्य असते.

कै. लक्ष्मणराव मुगावकर, वकील, परांडा

१९४३ साली कांही कामानिमित्य पुण्यास गेलो असतांना तेथील आमचे मित्र श्री वैद्यमास्तर यांना सहज विचारले की गायत्री पुरश्चरणाची माहिती असलेले तुमच्या ओळखीचे कोणी आहे का? तेव्हां ते म्हणाले की नुकतेच गायत्री पुरश्चरण करून संन्यास घेतलेली एक अधिकारी व्यक्ति खेडला आहे. तेथे गेलात तर समक्षच तुम्हांस माहिती मिळेल. त्याप्रमाणे सवड मिळतांच मी खेडला गेलो. खेडला माझे कोणी ओळखीचे नसल्याने एकदम श्रीस्वामींचेकडेच गेलो. स्वामी त्यावेळी नदीकाठच्या एका घरात राहात होते. स्वामींनी माझी विचारपूस करून मला सांगितले की आतां घाईने परत जाऊं नका. रात्री येथेच थांबा, आपण दोघे सविस्तर बोलू. मी येथील दीक्षित वकिलांकडे तुमची भोजनाची वगैरे व्यवस्था करावयास सांगतो. त्याप्रमाणे मुक्काम करून मी पुरश्चरणाबद्दलची व इतर माहिती विचारून घेतली. या पहिल्याच भेटीत हे एक अधिकारी व त्यागी संन्यासी आहेत अशी माझी खात्री झाली. मी त्यांना परांड्यात येण्याची विनंती केली.

कांही काळाने परांड्यास येत असल्याचे स्वामींचे पत्र आले. त्या काळात कुर्डुवाडीहून बसेस वगैरेची सोय नसल्याने कुर्डुवाडी स्टेशन ते परांडा, बैलगाडीने परांड्यास घेऊन आलो, आणि आमच्या मळ्यातील शंकराचे देऊळ, तेथील विहीर

वगैरे पाहून स्वामींनी तेथेच मुक्काम करण्याचे ठरविले. एका पहाटे स्नानास विहिरीवर गेले असतां विहिरीतील सर्पाने त्यांच्या पायाच्या पोटरीस विळखा घातला होता. तो त्यांनी हातानेच सोडवून त्या सर्पास सोडून दिले.

परांड्यास असतांना आमचे घरी श्रीस्वामी आले असतांना माझे वडीलबंधू श्री. आबासाहेब पूजा करीत बसले होते. पूजा करून जेव्हां बंधू बाहेर आले तेव्हां स्वामींनी त्यांना विचारले की तुम्हीं कोणाचा उपदेश वगैरे घेतला आहांत काय? नाही असे म्हटल्यावर स्वामींनी त्यांना आपल्या समोर आसन घालवयास सांगून, दोन्ही हाताचे पंजे गुढग्यावर ठेवून, बसावयास सांगितले व स्वामींनी आपले हात त्यांच्या हातावर ठेवताच मूलाधार चक्रापासून मुंग्या वरवर चढत असल्यासारखे त्यांना जाणवले व शरीरांतर्गत एक प्रकारची गति चालू झाली. थोड्या वेळानंतर स्वामींनी त्यांना डोळे उघडण्यास सांगितले. या घटनेमुळे माझ्या बंधूचाही स्वामींशी विशेष परिचय झाला व पुढे त्यांनी स्वामींचा अनुग्रह घेतला.

श्री. पुरमवार गुरुजी, नांदेड

श्रींच्या मुखावाटे एकादा शब्द निघाला की तो बदलला जात नसे. माझ्या सांगण्यावरून श्री स्वामींनी एका धनगरास अनुग्रह देण्याचे मान्य केले. तो प्रपंची होता. त्याने दाढी जटा वगैरे वाढविलेल्या होत्या. स्वामींच्या दर्शनास त्याला नेला त्यावेळी स्वामी त्याला म्हणाले, की या जटा, दाढी वगैरे काढून अनुग्रहास अमुक एक तिथीस ये. धनगर पुन्हा २ दिवसांनी केव्हां येऊ म्हणून विचारावयास गेला तेव्हां त्याने दाढीमिशा काढलेल्या नव्हत्या. तेव्हां स्वामी त्यास म्हणाले की तू फार शहाणा दिसतोस, तू सांगितलेलेही ऐकत नाहीस, तेव्हां तुला अनुग्रह नाही. त्या धनगराच्यावतीने मी स्वामींना विनविले तेव्हां ते म्हणाले 'त्याच्या दैवातच आतां नाही. मी जे एकदां बोललो ते बोललो. स्वामींच्यापुढे जास्त बोलण्याचे कोणाचेही धाडस होत नसे. एवढेच काय पण त्यांच्या तेजस्वी मुखाकडे सुद्धां ते रागावलेले असले म्हणजे पाहण्याची हिम्मत होत नसे.

एका गुरु पौर्णिमेच्या दिवशीं सकाळी आकाशात काळेकुट्ट ढग जमा झाले आणि जोराच्या पावसाची चिन्हें दिसूं लागली. आम्ही शिष्यांनी स्वामींना सांगितले की आतां जोरात पाऊस पडला तर कसे करायचे? समारंभात मोठाच व्यत्यय येणार!' तेव्हां स्वामीं म्हणाले, 'आमचा निरोप वरुणाला सांग की इतक्यांतच पाऊस पाडू नकोस.' आश्‍चर्य असे की खरेखरीच हा निरोप सांगितल्यावर ढग हळू हळू वितळले व पाऊस त्या दिवशी पडला नाही.

स्वामींजी कुणाला स्पर्श करूं देत नसत पण दिवाळीच्या पाडव्यास फक्त त्यांच्या शिष्यांना स्पर्श करण्याची मुभा असे. त्याच फायदा घेऊन मी, श्री. बळिराम पाटील,

श्रीराम गिल्डा, आदिनाथराव यादव, यांनी असे ठरविले की आज स्वामींचे अंगास उटणी वगैरे लावून तेलाने त्यांचे अंग मर्दून द्यावे. स्वामींनी पण ते मान्य केले. मग आम्ही चौघांनी तेल लाविले तेव्हां स्वामींच्या अंगात किती ताकद आहे हे आम्हांस कळले. स्वामी मला म्हणाले, 'मी हात असा आडवा करतो तू खाली दाब बघू!' तेव्हां मी पुष्कळ बळ लावून हात खाली दाबण्याचा प्रयत्न केला. पण हात किंचित् सुद्धां खाली आला नाही. तसा मी चांगला पेहलवाना सारखा सशक्त आहे पण मला येवढेही जमेना. स्वामी म्हणाले, "अरे पुरमवार, हत्तीला बुक्की मारायचे ठरविले तर तो सुद्धां मरेल.' यावेळी स्वामींचे वय साधारण ६० वर्षाचे होते.

स्वामींजींच्या नुसत्या संकल्पाने, स्पर्शाने, किंवा नामाच्या उच्चाराने देखील कुंडलिनी जागृत होत असे. परांडा येथील अनेकांना श्रींनी दीक्षा दिली तेव्हां विविध आसने दीक्षा घेतलेल्यांच्याकडून होत असत. पण सावध झाले वर तशी आसने करू म्हटलें तरी जमत नसत. एकदां एकजण बेडकासारख्या उड्या मारू लागले तेव्हां मी विचारले की हा असे काय करतो? तेव्हां स्वामीं म्हणाले की पूर्वजन्मींचे संस्कार जागृत होत असतात.

स्वामी म्हणत की रामकथा ऐकण्यास हनुमंत येत असतात त्यांना रामायण वाचनाचेवेळी आसन ठेवावे. याचा अनुभव मला १९६६ मधे देगलूर येथे आला. मी माझे आजोळी एक मास पारायण केले. माझी मावळण सौ धोंडाबाई मुलगीलतार या भाविक होत्या व त्यांची परमार्थात चांगलीच प्रगति होती. त्या ऐकायला बसत. पारायण चालू असतांना त्यांचा मुलगा आजारी पडला. तेव्हां त्या म्हणाल्या, रामायण चालू असताना ते ऐकायला रोज मारूतीराय येतात म्हणून तुम्ही म्हणतां तर मग आपल्या घरातील मुलाला ताप कसा काय आला?

मी काहींच बोलला नाही पण दुसऱ्या दिवशी न्यास करून श्री मारूतीरायांना आवाहन केले. त्यावेळी सौ. धोंडाबाईना असे जाणवले की आपल्या डोक्यावरून उडी मारून समोर ठेवलेल्या पाटावर मारूतीराय येऊन बसले आहेत. त्यांचे केस सोनेरी आहेत. त्यांची शेपूट आपल्या मांडीवर आलेली आहे. काही बोलावे म्हणून प्रयत्न केला तर बोलताच येईना. वाचाच बंद झाली होती. पारायण संपल्यावर रोजच्या विधिप्रमाणे हनुमंताना निरोप देण्याचे श्लोक म्हटले. तेव्हां आलेल्या वाटेनेच उड्डाण करून हनुमान परत गेले. त्यावेळी हा अनुभव फक्त त्यांनाच आला. इतर कोणालाही दर्शन झाले नाही. आणि त्या संध्याकाळीच मुलाचा ताप ही गेला. आवाहन केल्यावर देवता खरेच येतात याची खात्री झाली.

असेंच दर्शन हरे (ता. उदगीर) येथील मठात रामायणातील सुंदरकांड वाचीत असतां एका श्रद्धावान् गोसाव्यांना झाले.

अनुग्रहाचे वेळी किंवा गुरुपौर्णिमेचे वेळी दक्षिणा म्हणून जे कांही पैसे जमा झालेले

होते त्याचा विनियोग गुरुंचे नांवे परांडा येथे एक लहानशी धर्मशाळा व एक विहीर बांधून केला गेला. कारण त्यावेळी परांड्यात पाण्याचे दुर्भिक्ष होते.

दुसऱ्याकडून स्वागत करून घेणे त्यांना आवडत नसे. एकदां स्वामी नाशिकला जाणार होते. तेथील मंडळीचे पत्र आले की स्वामींच्या आगमनाची तारीख व वेळ कळवावी म्हणजे आम्ही त्यांचा स्वागत समारंभ आयोजित करू. त्यावर स्वामींची लिहिले की समारंभ वगैरे करणार असलात तर स्वामी नाशिकला येणार नाहीत. यावरून दिसले की त्यांना स्वतःची महती वाढवायची नव्हती.

श्री. स्वामीजींनी देह ठेवण्यापूर्वी त्यांच्या नित्य वापरातल्या वस्तु म्हणजे कंदील, चष्मा, चिपळ्या, खडावा, पुस्तके, वस्त्रे, जपमाळ पेन, पेन्सिली वगैरे आलेल्या शिष्य मंडळींना देऊन टाकल्या आणि पांघरण्याच्या शालीच्या गोमुख्या करून घेऊन, जे कोणी नित्य जप करतील त्यांना प्रसाद म्हणून द्याव्यात असे सांगितले होते. यापैकी कंदील व एक वस्त्र स्वामींचे हस्ते मला मिळाले आहे.

प्रायोपवेशन करून स्वामींनी देह ठेवू नये, असे मी व अनेक भक्त मंडळींनी विनविले, त्यावेळी स्वामी म्हणाले की या देहाने यापुढे संन्यास धर्माचे पालन होऊ शकणार नाही, आणि देहही जीर्ण झाला आहे, मग या देहाचा उपयोग काय? तेव्हां मी म्हटले की आपले सगुण दर्शन व मार्गदर्शन यांना आम्ही मुकणार!

तेव्हां श्री स्वामीं म्हणाले की जो कोणी नित्य रामायण वाचील, दिलेला मंत्रजप करील, स्वामींच्या शिकवणीप्रमाणे वागेल, त्याला स्वामी दूर नाही. हा अनुभव मला नेहमी येतो. हांकेला स्वामी नेहमी धावून येतात.

सौ. कमल निलंगेकर, लातूर

माझ्या यजमानांची परांड्याला बदली झाली. तेव्हां मंडई जवळ आम्ही राहात होतो. जवळच देशमुखवाड्यात श्री. स्वामींची प्रवचने सकाळच्या वेळी होत असत. हा देशमुखवाडा भुतांचा वाडा म्हणून प्रसिद्ध होता. दिवसासुद्धां या वाड्याकडे कोणी फिरकत नसे. स्वामींनी त्या ठिकाणी मुक्काम केल्यावर प्रवचनासाठी येथे गर्दी जमू लागली, कधी कधी मी सायंकाळी श्रींचे दर्शनास जात असे तेव्हां तेथे कांही शिष्यमंडळी ध्यानास बसलेली दिसत. ते वातावरण पाहून मला वाटे की आपल्यावरही स्वामी अनुग्रह करतील काय? असे श्रेष्ठ संत पुन्हां आपल्याला भेटतील काय? त्यांच्या प्रवचनातील कांही उपदेश तर माझ्या मनांत चांगला बसला होता. स्वामी मध्यंतरी कांही काळ नाशिकला गेले व माझ्या यजमानांची बदलीही दुसऱ्या गांवी झाली. त्यामुळे जवळ जवळ ४ वर्षांचा मध्यंतरीचा काळ तसाच गेला.

१९६१ साली मी माहेरी असतांना एका गृहस्थाने मला स्वामींनी लिहिलेल्या 'रामचरित मानसा' ची एक प्रत आणून दिली. आत मधे स्वामींचा व श्रीरामांचा फोटो होता. तो पाहून फार आनंद वाटला. मग नियम केला की दररोज एक अध्याय वाचायंचाच. त्यामुळे मला रामायण वाचनाचीही गोडी लागली आणि स्वामींचे सतत स्मरण होऊ लागले. याच कालात माझे यजमान भूम येथे आजारी पडले. ते एक महिनाभर बेशुद्धावस्थेतच होते. त्यांच्या कुंडलीतही त्या वर्षी गंडातर योग होता, व ज्यांनी हे भविष्य वर्तविलेले होते त्यांनी लिहिलेल्या घटना तशातशा आधी खऱ्या झालेल्याही होत्या. त्यामुळे मी अत्यंत घाबरले होते. स्वामी प्रवचनात सांगत असत की संकटाच्या वेळीं देव किंवा गुरु यांना अत्यंत कळकळीने हांक मारली तर तो तुमच्या हाकेला 'ओ' देतोच. या वाक्यावर विश्वास ठेवून मी अगदी निष्ठेने संकटमुक्तीसाठी स्वामींची व रामरायाची तळमळून प्रार्थना करीत होते. मला खात्री आहे की श्रीस्वामींनीच माझी प्रार्थना ऐकून माझे सौभाग्य मला परत दिले. काही कालानंतर माझ्या यजमानांची प्रकृति उत्तम झाली आणि उस्मानाबादला बदली झाली. योग असा की त्यावेळी स्वामीही उस्मानाबाद येथे गरड वकिलांच्या माडीवर चातुर्मासानिमित्त आलेले होते. फारच आनंद झाला. मी रोज दर्शनाला जात होते.

मला स्वामींकडून अनुग्रह घेण्याची तीव्र इच्छा होती पण विचारण्याचे धाडस होईना. इकडे चातुर्मास संपायचे दिवस आले. शेवटी मनाचा हिय्या, करून एक पत्र लिहिले व त्यांत विनंती केली की आपला अनुग्रह व्हावा अशी अत्यंत इच्छा आहे. पत्र पाहिल्यानंतर स्वामींनी सांगितले की 'हरे राम हरे राम' ह्या ३२ अक्षरी मंत्राचा ६० हजार जप आधी कर, आणि पतीची लेखी परवानगी आण म्हणजे अनुग्रह मिळेल. त्याप्रमाणे मी जपास सुरुवात केली व दोन महिन्यात ६० हजार जप केला. यजमानांनीही अनुग्रहास पूर्ण संमति दिली. ता. ११-१२-६४ रोजी स्वामींनी मला अनुग्रह दिला व श्रीकृष्ण उपासना दिली. एकदां स्वामींचे समोर ध्यानास बसले असतांना मला जोरात घशातून ठसका येऊ लागला. मी तो तसाच दाबून टाकू लागले व तोंड घट्ट मिटून ठेवले. तो काय आश्चर्य! माझा ठसका थांबला आणि स्वामींनाच जोराने ठसका लागला. शिष्यांचा त्रास गुरूंना भोगायला लागतो म्हणतात, त्याची प्रचीती आली. मी ध्यानाला नियमितपणे बसत असे व मला निरनिराळे अनुभव येत. वेगवेगळ्या क्रिया होत. देह वेगळा व आपण वेगळे अशीही जाणीव होई. केव्हां आनंदोर्मि येत केव्हां भीतीची भावना येई. असे येणारे अनुभव मी पत्राने स्वामींना कळवीत असे. तेव्हा त्यांचे उत्तर येई, की सर्व योग्य चाललेले आहे, नियमितपणे अभ्यास चालू ठेव.

एका गुरुपौर्णिमेला मला स्वामींकडे जाण्याची इच्छा होती. पण जाता आले नाही म्हणून मी स्वामींना लिहिले की देह हा परस्वाधीन असल्याने संसारातून सुटका होत

नाही. त्याला स्वामींचे खरमरीत उत्तर आले की तुझ्यापेक्षां म्हणजे स्त्रीपेक्षांसुद्धां पुरुषालाच परस्वाधीनता जास्त. नीचांची सेवा करावी लागते. गुलामगिरीत राहावे लागते, प्रपंचाची पूर्तता करण्यासाठी मानहानी सहन करावी लागते. तुला अनुग्रह घेण्यास परवानगी दिली व जप करू देतात हे त्यांचे अनंत उपकार समज. स्त्रियांना घरची कामे ही असणारच. पारमार्थिक साधन न केले तरी चालेल. स्त्रीने आधी पतिव्रता धर्म पाळायला पाहिजे. कितीतरी पत्रात त्यांचा बोध हाच की पतीच्या विरूद्ध थोडेसुद्धां वागू नको. म्हणजे तुझी ज्ञानलालसा पूर्ण होईल.

एकदां मी पत्रातून लिहिले की ध्यानास बसले असतां विघ्नें येतात. सारखी झोप येते. त्यावर त्यांनी लिहिले की स्वामींचा वा गोपालकृष्णाचा फोटो समोर ठेवून बसत जा व दृष्टी तिथे ठेवीत जा म्हणजे झोप येणार नाही. मग मी तसे करीत असे.

मध्यंतरी माझ्या मुलांची मुंज झाली. मुंजीत भिक्षावळीचे कांही पैसे जमले ते मी यजमानांपासून लपवून ठेवले होते. त्यामुळे मला सतत त्या पैशांविषयीं खोटे बोलावे लागे. पुन्हापुन्हां एकीकडे स्वामींचे प्रवचनातील वाक्य आठवे की असत्या सारखे दुसरे पाप नाही. व आपले हातून तर तेच पाप होते आहे.

मी एकदां स्वामींना पत्रातून विचारले की पतीच्या हितासाठी खोटे बोलावे का? ह्यांच्या जवळ पैसा राहात नाही म्हणून मी पैसे बाजूला ठेवावेत का? पुष्कळ माणसांचे असे मत असते की खोटे बोलल्याशिवाय प्रपंच होत नाही. कांही वेळा खोटे बोलावे लागते. आपल्या प्रपंचातील आडीनडीला उपयोगी म्हणून चारपैसे बाजूला ठेवायला लागतात!

हे पत्र स्वामींना मिळतांच त्यांचे खमंग उत्तर आले. त्यांनी लिहिले होते की तुझ्या साधनेत व्यत्यय येण्याचे कारण तुझ्या पत्रावरून कळले. तुम्हीं बायका पतिरूपी दैवताजवळ जर इतक्या खोटे बोलता तर इतरांचे जवळ तर किती खोटे बोलत असाल? तर आतां या पुढे कधीही खोटे बोलायचे नाही. पैसा मिळणे वा शिल्लक राहाणें हे प्रारब्धानुसार घडते. ते कोणाच्या प्रारब्धाने वा भाग्याने मिळते हे सांगता येणे कठीण आहे. तर तू आतां पतीच्या पायावर डोके ठेवून पश्चात्तापपूर्वक क्षमा मागितली पाहिजे व तसे तू केल्याबद्दल तुझ्या पतीची पत्रात सही असली पाहिजे. तरच पुढे तुझ्या पत्राचे उत्तर दिले जाईल. नाहीतर नाही. खोटे बोलणे, लपवालपव हे साफ सोडले पाहिजे. असे कडक त्यांचे पत्र आले. पुढे माझ्या यजमानांचे सहीचे पत्र जेव्हां त्यांना गेले तेव्हांच त्यांचे उत्तर आले. खरोखर शिष्यांना सन्मार्गाला लावण्याची किती ही तळमळ! या क्षुद्र जीवाच्या हृदयातील असत्याचा मळ अशा प्रकारें त्यांनी काढून टाकला. आतां मात्र असत्याकडे जीभ चुकूनही वळत नाही. तेव्हांपासून चमत्कार असा घडला की कुठे कमतरताच भासत नाही. २ रु. ची अपेक्षा केली तर १० रु. मिळतात. सत्यांचा परिणाम इतका झाला.

एकदां मी स्वामींना पत्रातून लिहिले की एकाद्यावर आपण पुत्रवत् प्रेम केले पण पुढे ते साधी ओळखही द्यायला तयार नाहीत असे झाले म्हणजे मनाला फार दुःख होते. तर त्यांच्याशीं कसे वागावे? त्यांच्या उत्तरात स्वामी लिहितात 'अग कमल, त्याचे वाईट वाटून न घेतां परमेश्वराची कृपाच समजावी. कारण एकएक मायापाश कमी होतात. हल्ली आपली मुले सुद्धां अशीच वागायला लागलेली आहेत. अशावेळी विरोध न करतां त्यांच्या विषयींचे योग्य ते मातृकर्तव्य करीत राहावे व मधून मधून जशास तसे वागावे. व मायारूपी पाश कमी झाले म्हणून प्रभूचे आभार मानावेत. आपले कर्तव्य मात्र आपण सोडू नये. या प्रसंगावरून त्यांनी पुढचा मार्ग जणुं सांगून दिला.

स्वामी १९६६ साली सातार्‍यास सौ. कमूताईकडे होते. त्यांना ७३ वे वर्ष लागले होते. व त्यावेळी त्यांचे देह विसर्जन करण्याचे चालले होते. ते कोठेही असले तरी १५ दिवसांनी पत्र येतच असे. प्रत्येक पत्रात निर्वाणीचे शब्द असत. त्या वेळच्या एका पत्रात ते लिहितात. 'कमल, येत्या गुरुपौर्णिमेपर्यंत हा देह नक्कीच राहात नाही. तथापि पायावर डोके ठेवून दर्शन घेण्याचा अनुभव तुला घेता येईल.

स्वामींनी उस्मानाबाद येथे असतांना लिहून ठेवलेल्या मृत्यूपत्रात असे लिहिले आहे की या देहाला खड्ड्यात न पुरतां तो नदीच्या डोहात सोडून द्यावा. तो विधी धर्मसिंधूत दिलेला आहे." हे वाचल्या नंतर मन बेचैन झाले. माउली गेल्यानंतर आपले कसे होईल? असे वाटे. मनुष्य जन्माचे सार्थक कसे होईल याची या जीवाला तळमळ लागली आहे. आणि परमेश्वर कृपेने ब्रह्मनिष्ट सद्गुरु कर्णधार मिळाले आहेत. पण प्रारब्ध योग पहा कसा! त्यांच्या सहवासाचा लाभ अगदी थोडा मिळाला. या जीवाला काहीही ज्ञान झाले नाही. मी पत्राने माझी तळमळ त्यांना कळवी. व ते उत्तर धाडून माझे मन शांत करीत. स्वामी एका पत्रात लिहितात, 'हा देह जरी गेला, तरी तुला तुझ्या अडचणीच्या वेळी मार्गदर्शन मिळत राहील. जन्माला आलेल्या प्रत्येक देहाला मरण केव्हांतरी येणारच. ते जेव्हां जिथे ज्या प्रकारे ठरले असेल त्या प्रमाणे येणारच. राम व कृष्ण इत्यादि अवतार झाले त्यांचेही देह जेथे गेले तेथे इतरांचे काय? त्यातही या देहाला आतां मे महिन्यांत ७४ वे वर्ष लागेल. तेव्हां तू काळजी करू नकोस. किती निष्काम प्रेम!

पत्र आल्यावर, आपण दर्शनास जावे असे सारखे वाटायला लागले. पण मला ते कसे शक्य होते? घरात दुसरे घर सांभाळणारे कोणी नाही. माझी ५ मुले. पहिला १० वर्षांचा व शेवटचा २ वर्षांचा. सगळीच लहान होती. पुन्हा इतक्या लांबचा प्रवास! त्या बाजूंची मला काहीच माहिती नाही. पण तीव्र इच्छा असल्याने माऊलीने ती इच्छा पूर्ण केली. पतींनी परवानगी दिली. व मुलेही आनंदाने जा म्हणाली. आपल्याला तिकडचा भाग माहिती नाही हा विचार सुद्धां केला नाही श्री. पैंच्या हरणामावशींना

घेऊन निघाले. (तिला व मला स्वामींचा अनुग्रह एकाच दिवशी मिळाला होता. आम्ही दोघी एकमेकींना जुळ्या बहिणी समजत होतो. तिथे साताराला पोचल्यावर बस स्टँडवर पाहाते तो पाठकजी (स्वामींचे एक शिष्य) न्यायला आलेले! फारच आश्चर्य वाटले. कारण आम्हीं येत असल्याचे कांहीच कळवलेले नव्हते. स्वामींच्या पत्रात जो घरचा पत्ता असे, तेवढ्या आधारावर मी निघालेली. घरी आल्यावर स्वामी म्हणाले की पाठकजींना जर पाठवलेले नसते तर कसे झाले असते? असे म्हणून हंसले. सद्‌गुरु अंतरसाक्षी असतात याचा प्रत्यक्षच अनुभव आला. यावरून तळमळ असणाऱ्या शिष्यांवर त्यांचे किती प्रेम होते हे दिसून येते. खरोखर जन्मदात्री आईसुद्धां इतके प्रेम करणार नाही. म्हणूनच जगात सर्वात श्रेष्ठ सद्‌गुरु आहेत. तेथे वाचा मुकी होते. ते वर्णन करतां येणार नाही.

मी साताऱ्यास जायच्या अगोदर माझ्याकरितां एक स्वतःच्या लोकरीच्या वस्त्राची गोमुखी कमूताईकडून शिवून घेतली होती ती पाकिटात घालून मला एकटीलाच दिली आणि सांगितले की हरणामावशीला व ताईला येथे गोमुखी दाखवू नकोस. तुझ्या गांवी गेल्यावर दाखविलीस तरी हरकत नाही. किती प्रेम!

मी घरी आल्यानंतर पत्र लिहिले की 'हरणामावशी २० वर्षांची अनुग्रहीत व ताईची भावना सुद्धां अगदीं शुद्ध असे असतांना गोमुखी मला एकटीलाच मिळाली हे कसे? तर त्यांनी लिहिले, 'कमल, ज्याचा जसा भाव तसा देव. तुझी जशी नियमित पत्रे येतात, तशीं ताईची वगैरे कुठे येतात? पत्र व्यवहार कमी झाला म्हणजे परमार्थातील प्रगति आपोआप कमी होत आहे हे आपोआपच ठरते.

पुढे स्वामी चिकुर्ड्यास विश्वनाथ आप्पाजी कुलकर्णी यांच्याकडे गेले. तेथे ते २। महिने होते. त्यानंतर परत परांड्यास आले.

मला सारखे वाटे, की स्वामींचा सहवास जवळून लाभावा. त्यांच्या समोर ध्यानाला बसावे, कांहीतरी सेवा घडावी त्यासाठी मी एक वर्षभर गुरुवारचे उपास केले. काहीही न खाता. आणि माझी इच्छा स्वामींना कळवली. त्यांचे उत्तर आले की तुम्हीं राहाता तिथे स्वामी येतील पण नैवेद्य वैश्वदेव होणाऱ्या ५-६ घरची भिक्षा मिळाली पाहिजे. माझे घर त्या वेळी उमरग्यास होते. रोज वैश्वदेव होणारी एक दोनच घरे मिळाली. शिवाय माझ्या घराजवळ स्वामींना राहण्याजोगी खोली मिळेना. सर्व गोष्टी प्रयत्न करूनही जमेनात. स्वामींना तर लौकरात लौकर कळवायला हवे होते. मला कांहीच सुचेना. सोय होत नाही म्हणून लिहिण्यास लेखणी धजेना. स्वामींनी कसेही करून यावे ही तर तीव्र इच्छा होती. आणि मुख्य म्हणजे ते स्वतः येण्यास तयार झाले असतां आपल्याकडून व्यवस्था घडू नये या प्रारब्ध योगाचे वाईट वाटू लागले. त्यामुळे त्यांना उत्तर लिहिण्यास उशीर लागला. पुन्हां स्वामींचे पत्र आले. 'कमल, आतां नैवेद्य वैश्वदेवाचे अन्न पाहिजे ही अट काढून टाकली आहे. भिक्षा एका घरची

व श्रद्धेने देणाऱ्याकडची असली तरीही चालेल.' संतांचे मन किती मोठे असते पहा! नाथांनी राणू महाराचे आमंत्रण स्वीकारले तसाच हा प्रकार. त्यांचे सर्व नियम इतके कडक की ज्या गोष्टी झाल्या पाहिजेत त्या झाल्याच पाहिजेत. पण या अज्ञान बालिकेकरतां चालत आलेले नियम मोडण्यास ते तयार झाले. त्यांच्या शुद्ध प्रेमाची आठवण झाली की हृदय भरून येते.

पण इतके होऊनही त्यांच्या राहण्याची सोय होईना. माझी धडपड चालू होतीच. पण माझा नाईलाज झाला. शेवटी स्वामींचेच पुन्हां पत्र आले.. 'कमल तू खटाटोप करीत बसू नकोस. इथे सध्यां मुगांवकरांकडे वृद्धी आली आहे. त्या करतां तूच ८/१० दिवस परांड्यास राहण्यास ये. म्हणजे तुला येथे स्वयंपाक करणे, वस्त्रे धुणे, स्नानास पाणी देणे वगैरे सर्व सेवा तुला मनांत आहे तशी घडेल.

हे पत्र आल्यानंतर माझ्या यजमानांनीही परवानगी दिली व मग मी १५ दिवस राहण्याच्या बेताने गेले. परांड्यास गेल्यावर माझ्या मागे दुसरी कांहीच उपाधी नसल्यामुळे मनाप्रमाणे सेवा घडली. खूप आनंद झाला.

त्यावेळी स्वामींची निरवानिरवीची भाषा चालू होती. कारण पत्रातही लिहिले होते की या देहाचा अंतकाळ चैत्रमहिन्यापूर्वीच आहे असे वाटते. मी पौष महिन्याचे अखेरीस गेलेली होते. म्हणूनच माझी सेवेची इच्छा पूर्ण करण्याची घाई त्यांनी केली.

मी तेथे असताना एके दिवशी स्वामींचे क्षौर चालू होते. माझ्या मनांत आले की काय भाग्य त्या न्हाव्याचे! त्याला यतिस्पर्श होतो. आणि आपणास पदस्पर्श करून दर्शन होत नाही. स्वामी प्रथम प्रथम पायावर डोके ठेऊन दर्शनास परवानगी देत असत म्हणे, तेही फक्त गुरुपौर्णिमेस व अनुग्रह घेतलेल्या दिवशी. पण ती पद्धत आमच्या वेळी बंद झाली होती. कोणाचाच स्पर्श करून घेत नसत. जाऊन पाय घट्ट धरावेत असे मनात येई. पण तो घट्टपणा माझ्याच्याने झाला नाही. मी १५ दिवस परांड्यास राहून उमरग्यास गेले. गेल्यानंतर माझी ती इच्छा स्वामींना कळवली. स्वामींचे उलट टपाली उमरग्यास पत्र आले. माझ्याही मनांत बरेच वेळा असे येई की अपवाद म्हणून 'डोके ठेव' असे तुला म्हणावे. पण विस्मरणामुळे ते राहून गेले. पण प्रभू तुझी ती इच्छा पूर्ण करेल. तुला ध्यानाला बसले असतां प्रत्यक्ष दर्शन होईल. किंवा हा देह असेपर्यंत पुन्हां परांड्यास येशील अशी प्रभू कृपा करतील त्या प्रमाणे पुढे घडले. केवढी शिष्याविषयीं तळमळ.

शेवटी स्वामींच्या प्रायोपवेशनाचे निश्चित झाले. माझ्या मनाची घालमेल सुरु झाली. स्वामी अगदी थोड्या दिवसांचेच सोबती आहेत. त्यांना काय विचारावे कांही कळेना मी दर दिवसांनी पत्र पाठवी व स्वामी पण त्या पत्राचे उत्तर लगेच पाठवत.

स्वामींची निरवानिरव चालू होती. उस्मानाबादला गरड वकिलांचे घरी एका लहानशा चंदनांचे पेटीत स्वामींचा व त्यांच्या गुरुंचा (वासुदेवानंदांचा) फोटो होता. ती पेटी स्वामींनी मागवून घेतली व मला दिली. बऱ्याच आपल्या वस्तु आपल्या हाताने त्यांनी अनुग्रहितांना दिल्या. पांघरण्याच्या शालीच्या गोमुख्या शिवून बऱ्याच शिष्यांना दिल्या.

प्रायोपवेशनाचा दिवस ठरला. फाल्गुन वद्य प्रतिपदेपासून अन्न व पाणी वर्ज्य केले. सर्व शिष्यवर्गाला पत्रे गेली. २० तारखेपर्यंत म्हणजे नाथषष्ठीला या देहाचे निर्वाण होईल असे पत्रही मला आले. तू अवश्य ये असेही पत्रात होते. पुन्हां दुसरे दिवशी तार आली की तू ताबडतोब ये. ह्यांनी परवानगी दिली. सकाळच्या गाडीने जाण्याची तयारी केली पण प्रारब्धकर्म आडवे आले आणि मासिक पाळी चालू झाली. त्यावेळी मनाची काय अवस्था झाली हे लिहिता येत नाही. स्वामींच्या पत्रातून प्रायोपवेशन काळात कोणालाही पत्रे लिहिली जाणार नाहीत असे होते. तरीपण मला २ पत्रे व तार आली पण माझे कर्म आड आले म्हणून फार वाईट वाटले. लगेच रात्री मी पत्र लिहिले की अशी अशी अडचण आली, मी ५ वे दिवशी येते. त्या प्रमाणे ५ वे दिवशी स्नान करून परांड्यास गेले. त्याच दिवशी पत्र पोचले होते व स्वामी वाट पाहतच होते. गेल्यावर आधी लांबून दर्शन घेतले व नंतर स्नान करून सौ. माईंचे सोवळ्याचे पातळ नेसून स्वामींच्या पायावर डोके ठेवून दर्शन घेतले. मनाला खूपच समाधान वाटले. आपला नेम बाजूला ठेवून स्वामींनी माझी बऱ्याच दिवसांची इच्छा पूर्ण केली. त्यांच्या प्राणोत्क्रमणाचा दिवस नाथषष्ठीचा ठरला असतांही ४ दिवस या अज्ञान बालिके करितां यातना सहन करून, दर्शन देऊन त्याच दिवशी देह ठेवला. शेवटची आरती माझ्या हातून झाली. फाग्लुन वद्य दशमीला रात्री १ वाजता निर्वाण झाले. त्या आठवणी झाल्या की कांही सुचत नाही. मति कुंठित होते. वाणी मौनावते! मग वर्णन कशाचे करणार!

या मनाला स्वामींचे निर्वाण झाले असे वाटतच नाही. फक्त सगुणरूपाचा त्याग केला. पण पूर्ण विश्वांत व्यापून राहिले. आणि आश्वासन दिल्याप्रमाणे वेळोवेळी सहाय्य करतात. त्याची १-२ उदाहरणे. पहिल्या पुण्यतिथीस मी परांड्यास गेले असतांना सगुण रूपाची अगदीं तीव्रतेने आठवण झाली, व समाधीपुढे ध्यानास बसले असता 'अखंड मंडलाकार' स्वरूपाचे दर्शन झाले. स्वामी असतांनाही एकदां हा अनुभव आलेला होता. यावरून सगुण व निर्गुण दोन्ही स्वरूप एकच आहे हे दाखवून दिले. पुढे १-२ वर्षांनी साधनेत व भावनेत संगतीमुळे मलिनता यायला लागली. याची जाणीव मात्र स्वामींच्या कृपेने सतत जागृत होती. आपण परमार्थ मार्गातून घसरत आहोत अशी सारखी तळमळ लागली. त्यावेळी मी स्वामींची प्रार्थना करी, की सद्गुरुनाथा आपला मुद्रांकित असलेला जीव असा वाया जाऊ देऊ नका. खरेच त्यांनी हांकेला

ओ दिली. माझ्या यजमानांची बदली अहमदपूरला झाली. तिथे चूडामणी महाराज म्हणून एक संत होते. त्यांची संगति जणु स्वामींनीच घालून दिली.

स्वामींनी मला दररोज महादेवाच्या देवळात जाऊन महादेवास पाणी व बिल्वपत्र वाहण्यास सांगितले होते. या नियमात इथे आल्यापासून खंड पडत होता. कारण महादेवाचे देऊळ बरेच दूर होते.

एके दिवशी डोळे मिटून महादेवा समोर बसले असतां पिंडीत मला चूडामणी महाराजांचा चेहरा दिसू लागला. यावरून मला असे वाटले की जणु स्वामींनीच अशी सूचना केली की तू आतां यांचेच दर्शन घेत जा. स्वामींनाच माझ्या अंतःकरणावर बसत चाललेली मलिनता पाहववली नाही म्हणून त्यांनी यांची संगति घालून दिली. अनन्य भक्तावर सद्गुरूंचे किती प्रेम असते याची साक्ष पटली.

स्वामींच्या निर्वाणाच्या वेळचा प्रसंग. स्वामींनी सर्वांना आगोदरच सांगून ठेविले होते की कदाचित् आम्हाला विस्मरण होईल तरी अगदी शेवटच्या क्षणाला शालिग्राम शिला हृदयाजवळ ठेवा, व तुळसीपत्रे मुखात घाला. परंतु इतकी मंडळी बसली असतांनाही कोणाच्याही लक्षात आले नाही. त्यांनी स्वतःच मागून घेतले व शालिग्राम जरा खाली पोटावर ठेविला गेला असतांना आपल्या हातांनीच तो हृदयाशी ठेवून, ध्यानास बसले असतांना सारखे डोळे उघडे ठेऊन प्राण ब्रह्मरंध्रात नेले. मनुष्यास अंगातील कपडे काढायलातरी प्रयत्न करावा लागेल, इतक्या सहजतेने देह वेगळा केला. व इहलोकची यात्रा संपवून ब्रह्मांडात विलीन झाले.

ते स्मृति रूपाने सतत आपल्या जवळ असतातच. कुठे नाहीत असे स्थानच ठेविले नाही.

जय जय गुरु महाराज गुरु । जय जय परब्रह्म सद्गुरू ॥

कै. श्री. लंबोदर काशीकर, सातारा

मी प.पू. रामकृष्ण परमहंस यांच्या शिष्य परंपरेतला. मला उपासना करण्याच्या दृष्टीने मी माझ्या घराच्या हॉलमध्ये प.पू. रामकृष्णांची मोठी तसबीर ठेवून तेथे ध्यानाला, भजनाला, बसत असतो. माझ्या हॉलला मठाचे स्वरूप आले आहे.

श्री स्वामीजींचा मुक्काम साताऱ्यास असतांना ते या हॉलमध्ये येत असत. ते ठिकाण त्यांना फार आवडे.

एकदां घरी हॉलमध्यें स्वामींचे प्रवचन चालले असतांना मी बाहेरून घरी आलो. प्रथम रामकृष्ण परमहंसांचे फोटोस नमस्कार करण्यास गेलो तो ते तेथे नाहीत असा

मला भास झाला. माडीवर खाली असे २-३ वेळा जाऊन आलो व गडबडल्या सारखे झाले. स्वामींचे प्रवचन चालूच होते. मी स्वामींचेकडे पाहिले तर स्वामींचे ठिकाणी रामकृष्ण परमहंस स्वामीच मला दिसले. जणु प.पू. रामकृष्णांनीच मला दाखवून दिले की मी व इथे बसलेले स्वामी हे दोन नाही. एकच आहोत.

श्री. सुशिला गोडे, पुणे

श्री स्वामींजींचा मुक्काम इस्लामपूरला डॉ. वैद्य यांचे घरी होता. त्यावेळी ता. ८-७-५६ साली मला श्री. स्वामींकडून दीक्षा व राममंत्र मिळाला. त्यावेळी दुपारच्या वेळी सौ. कमळाबाई वैद्य यांचे घरी आम्ही भगिनी तुळसीरामायण वाचनासाठी जमत होतो. रामायणी भगिनींच्या सहवासात फारच सुंदर अनुभव येत असत. पुष्कळ वेळा स्वप्नांत श्री राम, लक्ष्मण, श्री. गणपती यांचे दर्शन होई. श्री रामाचे भव्य दिव्य स्वरूप दिसे व ते सर्वत्र उभे आहेत असे दिसे.

प.पू. स्वामींजी वैद्यांचेच घरी माडीवर तुलसी रामायणावर टीका लेखनाचे कार्य करीत असत. श्री. स्वामींच्या सहवासात असतांना पुष्कळ काव्यस्फूर्ति होत असे. श्री रामावर पुष्कळशी पदं त्या काळात सहज स्फुरली.

पण अनुभव असा की साधनेत खंड पडू लागला की प्रगतीही मंदावते. अखंडपणे साधना वा उपासना व सत्संग हवा.

श्री. श्रीपाद जनार्दन दीक्षित, नरसोबावाडीकर

मी किर्लोस्कर हायस्कूल, किर्लोस्करवाडी येथे शिक्षक असतांना, श्री स्वामीं प्रज्ञानानंद सरस्वती हे एक अधिकारी सत्पुरूष आहेत असे मला समजले, नरसोबावाडीच्या दीक्षित स्वामीं महाराजांच्या कुलपरंपरेतील आम्ही दीक्षित मंडळी १९६५ च्या सप्टेंबर आक्टोबर मध्ये मी माझ्या वैयक्तिक अडचणी २ पत्रे लिहून स्वामींजींना कळवल्या होत्या. त्या पत्रांना स्वामींनी ताबडतोब उत्तरे लिहून जे कांही मार्गदर्शन केले. त्यातील जरूर तो मजकूर सर्वांनाच मार्गदर्शनपर असल्याने देत आहे.

पहिल्या पत्रात स्वामीजी लिहितात -

तुमच्या पाठीशी अशी दिव्य कुलपुण्याई असतां तुमची अशी दशा होण्याचे कारण आचारविहीन व फॅशनचे गुलाम बनलेले जीवन हेच होय! तरी आतां 'मानवता पूर्तिसाधन व संध्योपासना' या ग्रंथात सांगितल्याप्रमाणे पहाटे उठण्यापासून सर्व कर्मे यथाविधि करा. रोज १२०० गायत्री जप सूर्योदयाबरोबर आटपेल असा सुरु करा

म्हणजे चार महिन्यांचे आत तुमच्या उपास्य देवतेचे ज्ञान तुम्हास नक्की होईल. मंत्रसिद्धी होण्यास सत्यपालन, परान्न न घेणे व परिग्रह न घेणे हे पथ्य पालन केलेच पाहिजे.

विवाह झाल्यावर उभयतांनी कुलदेवतेच्या दर्शनास जाऊन आला नसल्यास, शक्यतो लवकर कुलदेवता दर्शन दोघांनी करून आले पाहिजे.

चहा-कॉफी पिणें अजिबात सोडा. ते एक बाटण्याचे व आरोग्यविघातक अगदीं सोपे पण व्यर्थ खर्चाचे साधन आहे.

पंचमहायज्ञ, आचारपालन यथाविधी संध्या करून सोवळ्याने जेऊन इतर वेळ सापडेल त्यात 'हरे राम हरे राम राम राम हरे हरे। हरे कृष्ण हरे कृष्ण कृष्ण कृष्ण हरे हरे॥ या ३२ अक्षरी मंत्राचा जप करावा, या मंत्राला गुरु, न्यास, ध्यान आदि लागत नाही. (कैवल्योपनिषद) यातील मंत्राचा उच्चार पूर्ण झाला पाहिजे.

दुसऱ्या पत्रात स्वामींजी लिहितात -

शाळा कॉलेजातून वागताना परान्न, चहा, स्पर्शास्पर्श या गोष्टी पाळणे किती अशक्य झाल्या आहेत इत्यादि आपले म्हणणे कमकुवत मनाचे लक्षण आहे. ते सत्य नाही. हा देह सुद्धा हायस्कूलमध्ये २० वर्षे नोकरी करीत असतां अनेक वर्षे चहा-कॉफी परान्न- ब्राह्मण व भगिनी इत्यादि नातेवाईकांकडे घेत नव्हता व दाढी जटा ठेवल्या गेल्या. या कालातही शाळा हायस्कुलातील २०/२५ वर्षांच्या तरूणांनी सुद्धां चहा कॉफीपान बंद करून विना औषध रोगमुक्तता करून घेतली आहे. चहा कॉफी परान्न न घेतले तर काय कोणी गर्दन कापील की नोकरी जाईल? पण जीवाला अर्थात् बुद्धीला जे आवडते ते करण्याचे मन सोडीत नाही व लंगड्या सबबी सांगते. अनेक ब्राह्मण बाह्मणेतर सुशिक्षित तरुण-वृद्ध स्त्रियांनी सुद्धां ते करण्याचे सोडून थोर रोग मुक्तता प्राप्त केली.

स्वामींजींचे वरील विचार स्पष्ट, सत्य, आत्मविश्वासपूर्ण आहेत. त्यांचे मार्गदर्शन ज्यांना लाभले असेल ते धन्य होत. खऱ्या संताशिवाय इतकी तळमळ, जिव्हाळा, आपुलकी कोठे दिसणार? मी त्यांचा अनुग्रहित नाही, पण ते समाधिस्थ झाल्याची वार्ता कळली तेव्हां मी हतबुद्ध तर झालोच पण दर्शन न देतांच हा मार्गदर्शक इहलोकांची यात्रा संपवून निघून गेला याचेच अनिवार दुःख झाले.

कै. डॉ. कृष्णाजी शंकर दामोदरे

श्री स्वामीजींचा मुक्काम चासला असतांना मला त्यांचे प्रथम दर्शन झाले व नंतर कांही काळाने मला अनुग्रहही मिळाला.

मला सिद्धींबद्दलचे औत्सुक्य असल्यामुळे त्यासाठी मला कांही उपासना मिळावी म्हणून मी स्वामींना विनंती केली तेव्हां त्यांनी मला प्रकाशरूपाचे ध्यान सांगितले होते. यासाठी, रात्री १२ वाजता स्नान करून समोर दिवा ठेवून व बेंबीला चंदनाच्या गंधाचा त्रिकोण लावा व त्या त्रिकोणाकडे दृष्टी ठेवून गायत्रीचा जप करा, व असे १। वर्ष करा. व मुख्य म्हणजे या काळात ब्रह्मचर्य पाळले पाहिजे, उपासना अखंड झाली पाहिजे असे नियम सांगितले.

अशी उपासना पूर्ण झाली तर तुम्हाला भिंतीपलिकडचे सुद्धां दिसूं लागेल, भिंती पलिकडचा कागदही वाचू शकाल, अशी दिव्य दृष्टी प्राप्त होईल परंतु ब्रह्मचर्य मात्र टिकले पाहिजे. सावध राहा असे बजावले.

पण इतके बजावूनही आमच्याकडून प्रमाद घडलाच. पण तरीही या उपासनेचे फळ म्हणून मला ज्योतिष शास्त्राचे ज्ञान, या विषयाचा कांहीही अभ्यास नसतां होऊ लागले.

असेच एकदां एका बाईच्या प्रसूतीकरिता मला जावे लागले. मी तिला तपासले. मूल आडवे आले होते त्यामुळे ऑपरेशन करून मूल काढावे लागणार अशी स्थिती होती. माझ्या जवळ जरूर ते साहित्य नव्हते व हॉस्पिटलही जवळ नव्हते. तेव्हा शेवटचा उपाय म्हणून मी श्रींचे स्मरण करून, या बाईला सोडवावे म्हणून कळकळीने प्रार्थना केली व पोटावरून हात फिरवला तेव्हां मला जाणवले की मूल फिरले आहे. नंतर त्या बाईची ताबडतोब सुटका झाली व तो मुलगा पायाळू जन्माला आला.

स्वामींच्या आज्ञेप्रमाणे मी नित्य वैश्वदेव करीत असे. पत्नीशी काही वादविवाद झाल्यामुळे वैश्वदेवाला तिने वेळेवर अग्नी दिला नाही. कुंडात गोवऱ्या वगैरे लावून मी डोळे मिटून आसनावर बसलो. आणि आश्चर्य म्हणजे अग्नी आपोआप पेटला व वैश्वदेव यथासांग पार पडला. दुसऱ्या दिवशी श्रींच्या दर्शनास गेलो असतां मला पाहिल्यावर ते म्हणाले, 'अग्नी नारायणाचे दर्शन झाले?" तेव्हां मी म्हटले, 'होय, आपल्याच कृपेने मी पावन झालो.'

असाच एकदां श्रींच्या दर्शनास म्हणून निघालो. वाटेत खडीसाखर घेतली व मारूतीच्या देवळावरून जाऊ लागलो. एकदम आवाज आला की 'स्वामींना खडीसाखर नको, तपकीर ने' आसपास तर कोणीच नव्हते. मी मारूतीच्या देवळासमोरच त्या वेळी होतो तेव्हां हा मारूतीरायांचाच आदेश असेल असे समजून मी परत गावात जाऊन तपकीर घेऊन स्वामींचे दर्शनास गेलो. तेव्हां स्वामींनी विचारले की खडीसाखर का नाही आणलीस? तेव्हां झालेली हकिगत त्यांना सांगितली. स्वामी म्हणाले, तुझी उपासना आतां सिद्ध व्हावयास लागली आहे. तेव्हा अशीच उपासना चालू ठेवावी.

आणखी एक आठवण म्हणजे एके काळी माझी आर्थिक स्थिति अत्यंत कठिण झाली होती. परिस्थिती अत्यंत खालावली, उधारी वसूल होईना म्हणून मोठ्या

विवंचनेत पडलो - दुसऱ्या दिवशी लागणारे धान्यही घरांत नव्हते. म्हणून कांही उधारी वसुली होते का ते पाहण्यास घराबाहेर पडलो. इकडे घरीं एक बाई पाटीमध्ये सर्व शिधा घेऊन घरी आली व माझ्या पत्नीस म्हणाली की हा शिधा डॉक्टरांना द्या. मी जवळच्या वाडीतूनच आले आहे. पत्नीने तिला कुंकू लावल्यावर ती गेली. घरीं आल्यावर मला हे वृत्त समजले. पुढे हळू हळू माझी परिस्थिति बदलली व सर्व व्यवस्थित चालू लागले. ही हकिगत मी जेव्हां स्वामीना सांगितली तेव्हां ते म्हणाले, 'अरे ती अन्नपूर्णा होती'

याच उपासना काळात एकदा मी नेहमी प्रमाणे गायत्री देवीचे आवाहन करून पूजन केले, व बाहेर कोणी पेशंट आला म्हणून घाईने दवाखान्यात गेलो. परत आल्यानंतर देवघरात कोणीतरी आहे असा भास झाला. म्हणून कोण आहे? असा मनांत विचार आला. तेव्हां आतून आवाज आला की विसर्जन करावयास विसरला आहेस, म्हणून थांबले आहे. तेव्हां माफी मागून परत स्नान करून, देवीचे विसर्जन केले. स्वामी नेहमी म्हणत असत की देवांना आवाहन केल्यानंतर देवता येतात. पूजा झाल्यानंतर त्यांना स्वस्थांनी जाण्यासाठी त्यांचे विसर्जनही करावे.

या घटनेने आवाहन-विसर्जन ही सत्य गोष्ट आहे. याची खात्री झाली.

कै. ज. चि. ओक, सांगली

इस्लामपूर येथे श्री. ना.भा. जोशी उर्फ जोशीकाका १९५०/५१ साली तेथील विद्यामंदीर हायस्कूलमध्ये शिक्षक होते. सायंकाळी त्यांचे घरी प्रवचन, भजन, चाले. प्रवचनास आम्ही उभयतां जात असू. तेथेच त्यांचा परिचय झाला. त्यांचे कडून प.पू. स्वामींची माहिती व महती समजली. आणि त्यामुळे स्वामींचा मुक्काम इस्लामपुरात डॉ. वैद्य यांच्या घरी झाला तेव्हां आम्ही दर्शनास जात होतो. राहण्याची व्यवस्था त्यांच्या बंगल्यात स्वतंत्र खोलीत केलेली होती. त्यावेळी स्वामींजी रामचरित मानसावरील मराठी टीका लिहीत होते. डॉक्टरांचा व आमचा घरोबा असल्याने साहजिकच आम्ही स्वामींच्या दर्शनास जात होतो. डॉ. नी व सौ. कमलाबाई यांनी श्रींच्या कडून अनुग्रह घेतलेला होता, आणि आम्ही पतिपत्नींनीही ही संधि सोडू नये, स्वामी फार मोठे सत्पुरुष आहेत, असे सांगितल्यावरून मी स्वामींना आम्हांस अनुग्रह मिळावा म्हणून, विनंती केली. स्वामी आम्हाला म्हणाले 'तुम्हाला कांही परमार्थाची गोडी आहे का? कांही साधन सांगितले तर करणार आहात का?' आम्ही 'होय' म्हटल्यावर त्यांनी पंचांग काढून शुभ दिवस पाहिला आणि डोक्यावरचे सर्व केस काढून थोडी शेंडी ठेवून ठरल्या दिवशी या असे सांगितले. 'होय' म्हणून घरी आलो. घरी आल्यावर विचार आला की मंत्र दीक्षा घेण्याचे वेळी, गुरु मस्तकावर हात ठेवतात.

पण त्यासाठी केस काढण्याची काय जरूरी? हे कांही आपल्याला पटत नाही. हा (मूर्ख) विचार बळावला. व त्यातच पत्नीनेही भर घातल्याने ठरलेल्या दिवशी दीक्षेस गेलोच नाही. २-३ दिवस तिकडे फिरकलोच नाही. पण मग दर्शनास तरी जाण्याची बुद्धि झाली. ठरलेल्या दिवशी दीक्षेसाठी का आला नाहीस असे स्वामींनीही विचारले नाही. पण हळू हळू माझेच मन मला म्हणू लागले, की दर महिन्याला पैसे देऊन जे केस कापायला लागतात, आणि जे नित्यनूतन पुन्हापुन्हा उगवतच असतात. ते एकदां संपूर्ण काढले तर बिघडले कुठे? डोक्यावरच्या केसावर सुद्धां आपले इतके ममत्त्व हे कांही बरे नाही. या विचारासरशी मी स्वामींकडे गेलो आणि माझी चूक झाली म्हणून सांगितले. आणि पुन्हां दीक्षेसाठी केव्हां येऊ म्हणून विचारले. यावर स्वामी हंसले आणि पुन्हां एकदां त्यांनी शुभ दिवस पाहिले. स्वामींनी आमची थोडीशी परीक्षा पाहिली. पण आम्ही नंतर पास झालो. पुढे स्वामींची यथाविधी पूजा वगैरे करून आम्ही उभयतांनी दीक्षा व मंत्र घेतला. स्वामींचे आशीर्वाद घेतले. पुढे एके दिवशी स्वामीं मला म्हणाले की आतां असे कर की पानात एकदांच जेवढे वाढलेले असेल तेवढे सर्व एकत्र करून असे जेवत जा पाहू! होईल का तुझ्याच्याने? तेव्हां मी होय म्हटले. व त्या प्रमाणे सकाळ संध्याकाळ जेवू लागलो. १०/१२ दिवस झाल्यानंतर स्वामींनी विचारले की काला करून जेवतो आहेस कां? कसे काय वाटते? मी सांगितले की चांगले वाटते. सर्व एकत्र केले की तेही चांगले लागते. मग स्वामीं म्हणाले. 'मग आतां तसे बंद कर. नेहमी प्रमाणे जेवत जा. स्वामींनी पाहिले की याला जिभेचे चोचले किती आहेत। पण जिभेचे चोचले नाहीत असे दिसल्यावर कालाबंद करण्यास सांगितला. अशी हळू हळू नकळत परिक्षा घेत असत.

स्वामी पहाटे ३॥ ला उठत शौच मुखमार्जन, स्नान, गुरुपूजा वगैरे आटोपल्यावर ५-५॥ ला ध्यानास बसत. त्यावेळी आम्ही कांही शिष्यमंडळी त्यांच्या सान्निध्यांत ध्यानास बसत होते. त्यांच्या सान्निध्यामुळे ध्यानाचे वेळी सर्वांनाच उत्तम अनुभव येत.

त्यानंतर ७ चे सुमारास स्वामी कॉफी घेत. त्यानंतर दुपारी भिक्षेपर्यंत टीका लेखन करीत. मग भिक्षा नंतर थोडीशी विश्रांती झाल्यावर पुन्हां टीका लेखनास बसत ते सायंकाळी ५॥ वाजतां स्नानास उठत. पुन्हां स्नानानंतर संध्याकाळचे ध्यानास तास भर बसत. नंतर रात्री १० वाजेपर्यंत भजन वगैरे होई. भजनास आलेली मंडळी गेल्यानंतर स्वामींच्या लेखनास पुन्हां सुरुवात होई ते रात्री १२॥-१ पर्यंत चाले. व पुन्हां ३॥ ला पहाटे उठून नित्याचा कार्यक्रम चालू होई. या काळात स्वामींनी कंटाळ्याने कधी जांभई दिलेली कांही पाहिली नाही. ते म्हणत दिवसातून १॥ -२ तास जरी समाधी अवस्थेत राहिले तरी दिवसभर मुळीच थकवा येत नाही. शरीर कार्यक्षम राहते. १९५२ मध्ये स्वामी ५९ वर्षांचे होते पण ते चाळिशीचे वाटत. गौर

वर्ण, पुष्ट अवयव, डोळे घारे आणि भेदक आणि चेहऱ्यावर बुद्धिमत्तेचे तेज असे श्रींचे स्वरूप वर्णन म्हणतां येईल. मला एकदां ते म्हणाले की ३५ वर्षांचा होतो, त्यावेळी शारीरिक तक्रारी होत्या, पाठीला पोंक आलेले होते. त्यावेळी मी ५०- ६० वर्षांच्या म्हाताऱ्यासारखा दिसे पण ब्रह्मचर्य व योगसाधनेमुळे आतां साठीत ४० वर्षांचा असल्यासारखा दिसतो.

या टीका लेखनाच्या काळात अयोध्येहून प्रसिद्ध होणाऱ्या मानसावरील 'मानस पीयूष' या हिंदी बृहत् टीकेतही स्वामींचे लिखाण प्रसिद्ध होत असे. हिंदी टीकेचे संपादन अयोध्येचे श्री. अंजनीनंदन शरणजी हे वृद्ध विद्वान करीत असत.

मी अधूनमधून सकाळी १०/११ चे सुमारास स्वामींचेकडे पुन्हां जात असे. त्यावेळी त्यांचेकडे आलेली पत्रे पाहावयास मिळत. एका पत्रात श्री. अंजनीनंदन शरणजीनी लिहिले होते की हल्ली दृष्टी मंद होत चालली आहे. संपादन कार्य कठिण होत चालले आहे. श्रीराम प्रभूची काय इच्छा आहे कोण जाणे? या वेळी त्यांचे वय सुमारे ८० वर्षांचे असावे.

पत्र वाचून स्वामी मला म्हणाले की शरणजींनी मोठे कार्य आरंभिलेले आहे. त्यांची दृष्टी गेली तर कार्य थांबेल. माझी एका डोळ्याची दृष्टी त्यांना दिली तर त्यांचे कार्य सुरु राहील. हे बोलणे एवढ्यावरच संपले. मला त्यावेळी त्यातला विशेष अर्थ समजला नाही. पुढे सुमारे १५-२० दिवसांनी श्री. शरणजींचे टीके बाबत नेहमीप्रमाणे पत्र आले. व त्यात शेवटी त्यांनी म्हटले, होते की, श्री रामकृपेने माझ्या दृष्टीत चांगलाच फरक जाणवत आहे. आतां बरेच चांगले दिसू लागले आहे. पत्रातील या मजकुराबद्दल स्वामी कांहीच बोलले नाहीत. पण मला आठवले की १५-२० दिवसांपूर्वी स्वामी म्हणाले होते की एका डोळ्याची दृष्टी शरणजींना द्यावी, तसेच हे झालेले दिसते. मी स्वामींना मुद्दाम या बद्दल विचारले तेव्हां ते म्हणाले की संकल्प करून माझ्या एका डोळ्याची शक्ति त्यांना दिली. आतां माझ्या एका डोळ्याची दृष्टी मंद होत आहे. पण पुढील ४-५ महिन्यात गेलेली नेत्र शक्ति मी पुन्हां आणू शकेन. आणि त्या प्रमाणेच ४/५ महिन्यांनी स्वामींचीही दृष्टी पूर्ववत् झाली. पण मध्यंतरीच्या काळात स्वामींचे टीका लेखन एकाच डोळ्याच्या सहाय्याने चष्मा लावून चालू होते.

आपण स्वतः दुःख सोसून दुसऱ्याचे दुःख कमी करायचे व त्या बद्दल वाच्याताही करायची नाही म्हणूनच अशा व्यक्तींना महात्मा म्हणायचे! आम्हां मंडळींना मरणोत्तर नेत्रदान करून कोणाला दृष्टीलाभ होत असेल तर तेवढीही मदत करवत नाही.

एकदां श्रींचे दर्शनास गेलो असतांना एका व्यवहाराबाबत माझी वागणूक बरोबर झाली नाही अशी त्यांची समजूत होऊन स्वामी मला बरेच बोलले व रागावले. माझ्या दृष्टीने त्या व्यवहारातील माझी बाजू बरोबर होती अशी माझी खात्री असल्याने स्वामी बोलत होते त्यावेळी मी नम्रतापूर्वक हात जोडून उभा होतो. स्वामींचे बोलणे संपल्यावर

मी नेहमी प्रमाणे दंड प्रणाम करून ज्या दुसऱ्या कामासाठी त्यांच्याकडे गेलो होतो त्याबाबत बोललो. त्या वेळी स्वामी अगदीं शांत होते. १० मिनिटांपूर्वीचा क्रोध त्यावेळी मुळीच नव्हता. ते शांत आहेत असे पाहून मी म्हटले की मधाच्या बाबतीत मला थोडे सांगायचे आहे. आपली आज्ञा असेल तर सांगतो. त्यांनी परवानगी दिल्यावर मी माझी बाजू स्पष्ट केली. ती ऐकून ते म्हणाले 'बर बर' तुझी चूक दिसत नाही.' मला वाटते स्वामींनी माझी परिक्षाच घेतली. गुरुपुढे शिष्य वादविवाद करतो का हे त्यांना पहावयाचे असेल किंवा माझेवर रागावून माझ्यावर येणाऱ्या एकाद्या आपत्तीचेही त्यांनी निराकरण केलेले असेल. संतांच्या वागणुकीचा आपल्याला कार्यकारणभाव समजत नाही.

स्वामींनी इस्लामपूर सोडल्यानंतर बरीच वर्षे त्यांचा सहवास लाभला नाही. अधून मधून थोडासा पत्रव्यवहार चालू असे. स्वामींनी प्रायोपवेशनाचा निर्णय घेतल्यावर आम्हास पत्राने कळवले होते, व आधीच येऊन जा, मागून मौनामुळे बोलतां येणार नाही, असा पत्रातील मजकूर वाचून आम्ही दोघे ताबडतोब परांड्यास गेलो. स्वामी आनंदात होते. आम्हास वाईट वाटलेले पाहून ते म्हणाले, "रडायला काय झाले", देह हा केव्हांतरी जाणारच. देह गेला तरी स्वामी कुठे गेलेला नाही. कळवळ्याने हांक मारा म्हणजे स्वामी कुठे दूर नाही."

आतां हा कळवळा, प्रेम, गुरुनिष्ठा, ज्या प्रमाणांत आमच्या जवळ असेल त्या प्रमाणात आम्हास त्यांचा अनुभव येईल.

श्री. मंगला. ज. ओक, सांगली

परमार्थात कांही विशिष्ट टप्प्यानंतर सद्गुरुंच्या कृपेची अत्यंत आवश्यकता असते असे सर्वच संतानी आवर्जून सांगितले आहे. प्रथम जिज्ञासा उत्पन्न झाल्यावर सहजच वाचन, श्रवण, मनन होते, मग आवड उत्पन्न होते. सहजच विषयांबद्दलचे वैराग्य उत्पन्न होऊन कोणातरी सत्पुरुषांचे मार्गदर्शन लाभावे अशी तळमळ उत्पन्न होते व ईश्वरीकृपेने सद्गुरुंची गांठ पडते.

पण आमच्या उभयतांच्या बाबतीत असे झाले की आम्ही सर्वसाधारण संसारी माणसे असतांना अवचित, पूर्व सुकृतच असे जबरदस्त असेल की अत्यंत थोर श्रोत्रीय व ब्रह्मनिष्ठ अशा सद्गुरुंचा कृपाप्रसाद आम्हांस प्राप्त झाला. तसे आम्हां दोघांवरही बालपणी उत्तम संस्कार व अनेक थोर सत्पुरुषांचा सहवास लाभलेला होता. पण तरूणवयात म्हणावी तशी परमार्थाची खास आवड कांही नव्हती.

साधारण १९५१-५२ साली आम्ही इस्लामपुरात होतो. कधी कधी श्री. जोशीकाकांच्या प्रवचनास जात होतो. श्री. जोशीकाका हे एम.ए.बी.टी., एल्.एल्.बी.

झालेले शिक्षक होते. संध्याकाळच्यावेळी घरी प्रवचने करीत, थोडे भजन करीत, स्तोत्रें वगैरे म्हणत. ऐकून समाधान वाटे. त्यांच्या शांत, सौम्य, समाधानी अशा व्यक्तिमत्त्वाचा व पवित्र वाणीचा सहजच चांगला परिणाम होई. त्यांच्यामुळेच आम्ही खरेतर यामार्गात ओढले गेलो. त्यांच्यामुळेच श्री. स्वामींच्या बद्दलची माहिती आम्हांस कळली.

पुढे डॉ. वैद्य यांचे घरीं स्वामींजींचे येणे झाले. डॉ. वैद्य हे यांचे मित्र, व सौ. कमल वैद्य या माझ्या मैत्रिण असल्याने व त्यांनीही स्वामींचेकडून नुकताच अनुग्रह घेतलेला असल्याने त्या उभयतांच्या सांगण्यावरून आम्हासही सद्‌गुरुकृपेचा लाभ झाला.

१९५२ साली आम्ही उभयतांनी अनुग्रह घेतला. श्रीस्वामी म्हणत असत की पतिपत्नी ही संसाररथाची दोन चाके. दोन्हीही समान असली म्हणजे चांगले. एकाने अनुग्रह घेतला व त्यांचे चित्त परमार्थाकडे वळले व दुसरा सांसारिक विषयांत निमग्न राहिला तर त्यांच्यात सुसंवाद राहात नसे म्हणून दोघांनी अनुग्रह घ्यावा. आम्ही दोघांनीही अनुग्रह घेतला.

घरी आमच्याच्याने नियमितपणे ध्यानास बसणे व भजन वगैरे होणार नाही. म्हणून स्वामींनीच आम्हांला वैद्यांच्या घरी पहाटे व सायंकाळी ध्यानासाठी व भजनास येण्यास सांगितले होते.. व त्या प्रमाणे जाऊन आम्ही स्वामींचे समोरच ध्यानास बसत होतो. त्यांच्या सान्निध्याच्या प्रभावामुळे ध्यानातील पुष्कळ अनुभव येत असत.

स्वामींनी यांना राममंत्र व मला देवी मंत्र दिलेला होता. स्वामी नेहमी म्हणत की आपल्या उपास्यदेवतेशी आपण एकादे नाते जोडावे व त्या नात्याप्रमाणे कळवळून हांक मारावी. मला म्हणाले होते की तू महालक्ष्मीशी आईचे नाते जोड. व तू तिची लहान मुलगी आहेस हा भाव मनांत ठेव. तुझा देवी मंत्र जबरदस्त शक्तिशाली आहे. जितका जपावर तडाखा देशील तितके जलद अनुभव तुला येतील. रोज कमीतकमी ८०० व खरे तर रोज ८००० जप करून तर पाहा काय होते ते! तसेच रोज देवी महात्म्य निदान एकतरी अध्याय वाचीत जा. आणि दर शुक्रवारी एका सवाष्णीला हळदीकुंकुवास बोलावून ती प्रत्यक्ष लक्ष्मीच घरी आलेली आहे या भावनेने तिला हळदीकुंकू लावून, दूध प्यायला देऊन, गव्हाने वा तांदुळाने ओटी भरून तिचे पाय धरून नमस्कार करीत जा. अशी कांही उपासना त्यांनी सांगितली होती. पण माझा जप कधी होई, कधी नाही. कधी एखादीच माळ मी घाई घाईने करीत असे. वाचनाचीही तीच गत. मग स्वामींच्या पुढे गेल्यावर ते विचारतील, रागावतील म्हणून चटकन् नमस्कार करून त्यांच्या समोरून दूर होई. पण ध्यानासाठी गेल्यावर कधी कधी ते आळसाबद्दल बोलत, रागावत व म्हणत की अग तुमच्या भल्यासाठीच रागवावे लागते. तू नाही का तुझ्या मुलीवर तिने तुझे ऐकले नाही की रागावत?

यांना रामउपासना दिलेली होती. व रामउपासना फळद्रुप होण्यासाठी आधी शिवउपासना घडली पाहिजे असे ते म्हणत असत. यासाठी आम्हां दोघांनाही सोळा सोमवारचें व्रत करण्यास सांगितले होते. कसलीही चालढकल न करतां शास्त्रोक्त रीतीने व मनापासून ते झाले पाहिजे म्हणून बजावून सांगितले होते. गणेशपूजन व शिवपूजन करीत असतानां प्रत्यक्ष त्या देवता येऊन पूजेचा स्वीकार करतात या भावनेने व्रत करा असे म्हणत. त्या प्रमाणे आमचे १६ सोमवार निर्विघ्नपणे व उत्तमप्रकारे पार पडले. पूजा करताना खरेच त्या देवता आल्या आहेत अशी भावना होई. दर्शन होई व अतिशय आनंद वाटे. शेवटी उद्यापनाची मेहुणे बोलावितांनासुद्धा ज्यांना देवाधर्माची आवड आहे जे कांही आचारनिष्ठ आहेत, चारित्र्यशील आहेत, पोक्त आहेत, सोवळे नेसून जेवायला बसतील अशा दांपत्यांना बोलवा असे म्हणत. नाहीतर बरोबरीच्या मित्र मैत्रिणींना त्या निमित्ताने बोलावू, इतर गप्पाटप्पा करू, हास्य विनोद करू, सहजच एकत्र जमणे झाले अशा भावनेने दांपत्य भोजन न घालतां ती दांपत्ये म्हणजे प्रत्यक्ष शिव पार्वतीच भोजनास येणार आहेत अशा भावनेने सर्व व्हायला हवे. त्यातील भाव हा महत्त्वाचा आहे म्हणून बजावीत.

एके वर्षी डॉ. वैद्यांच्याकडे गुरुपौर्णिमा होती. स्वामीही इस्लामपूरलाच होते. अनेक गुरुबंधु व भगिनी आलेली होते. प्रसादासाठी शिरा करायचा होता. स्वामी म्हणाले की मंगला शिरा तू कर. रवा धड भाजत नाहीत आणि कांहीतरीच करतात. तेव्हा ते काम तुझ्याकडे. त्याप्रमाणे गुरुपौर्णिमेचे दिवशी मी सोवळे नेसून घरांत रवा वगैरे भाजत होते. बाहेर गुरुपूजनाची धांदल चालली होती. १- २ जणांची पूजा आटोपलीही होती. इतक्यांत स्वामींनी मला बोलावून घेतले नी म्हणाले, 'तुम्ही दोघांनी आधी पूजा करून घ्या पाहू! तू आंत गुंतली आहेस. मागाहून राहून जाशील नी मग वाईट वाटेल!' असे स्वामींचे सर्वांकडे सारखे लक्ष असे.

रागवायच्यावेळी रागवायला कमी करत नसत पण खरोखरच आई वडील काय प्रेम करतील असे प्रेमही करीत, कौतुकही करीत.

एकदां स्वामींनी आम्हां दोघांना विचारले की तुम्हाला तुमची प्रगति कशीकाय व्हायला पाहिजे? तेव्हां आम्ही म्हटले की साऽवकाश होऊदे कारण आमची 'जेष्ठ गुरुभगिनी जी होती तिने स्वामींजवळ प्रेमभक्ती मागितली होती. आणि स्वामींचे कृपेने ती तिला प्राप्तही झाली होती. पण त्यामुळे तिची काय अवस्था होई हे आम्ही जवळच असल्याने डोळ्यांनी पाहातच होतो. हर्षाने ती भजन करताना हसू नाचू लागे. विरहाने ऊर फुटेतो रडे - प्रेम उचंबळून येऊ लागे. आवरतां येत नसे. भजन थांबू म्हटले तरी शरीरास आलेल्या गतीमुळे थांबवतां येत नसे. अष्टसात्त्विक भाव जागृत झाल्यावर काय होते. ते पाहिले होते. थोडक्यात हा अनुभव अति उच्च व दुर्मिळ, केवळ सद्गुरुकृपेनेच प्राप्त होणारा असला तरी संसारी माणसाला न झेपण्यासारखा

होता. शेवटी सांगावे लागले की हे थोडेसे कमी होऊ दे. असे सांगितल्यावर स्वामींनी आपल्या शक्तीने त्यांची गति कमी केली. कुठलीही गोष्ट दिली म्हटली की स्वामींच्या कृपेने प्राप्त होई, काढून घ्यायची म्हटली तर ते काढून घेऊ शकत वा कमी करू शकत असे त्यांचे सामर्थ्य होते. संसाराच्या जबाबदाऱ्या आपल्या अंगावर असतांना व पुरेसे वैराग्य प्राप्त झालेले नसतांना जर आपण माझी प्रगति जोरांत होऊ दे म्हटले तर स्वामीकृपेने होईलही पण आपणांस झेपणार नाही म्हणून अगदी आमची प्रगति साऽवकाश व हळू हळू होऊ दे असे म्हटले होते. स्वामी हंसले आणि म्हणाले 'ठीक आहे, गृहस्थी आहात -जबाबदाऱ्या आहेत. हळू हळू पण निश्चितपणे तुमची या मार्गास प्रगति होईल. असा आमचा आशीर्वाद आहे."

स्वामींना खरे व स्पष्ट बोललेले आवडत असे. त्याबद्दल ते रागावत नसत.

पुढे स्वामींजी इस्लामपूरहून अन्य ठिकाणी गेले मग ४-५ वर्षांचे काळांत संतसंगती तुटल्याकारणाने आमचेही साधन सद्ग्रंथ वाचन, जप, ध्यान हळू हळू हळू हळू कमी होऊ लागले. मग महिला मंडळे, त्यात गोडी वाटू लागली. चंचल मनाला काय! वैराग्य पाशाने बांधलेले थोडेच आवडते? आम्हीही इस्लामपूर सोडून मांधवनगरात राहायला आलो. माधवनगरला एक चांगला उपक्रम चालू केला होता. तेथीलच एक उत्तम कीर्तनकार व प्रवचनकार श्री. वासुदेवराव जोशी यांची ज्ञानदेवांच्या हरिपाठात २८ निरूपणे करवली. अनेक माणसांवर त्याचा परिणाम झाला. आम्हासही श्रवणाचा लाभ मिळाला. विचारांना चालना मिळाली. मननही होऊं लागले. हा सारा पुन्हां सत्संगतीचा परिणाम झाला. स्वामींच्याच कृपेने पुन्हां परमार्थास योग्य अशी भवतालची अनुकुलता लाभली.

आणि आपणही कीर्तन बसवावे व महिला मंडळात करावे असे वाटू लागले. वक्तृत्वाची व थोड्याशा गायनाचीही अनुकूलता होतीच. सहजच सद्ग्रंथाचे वाचन मनन कांही पाठांतर होऊ लागले. कीर्तने भगिनींना आवडू लागली इतर कांही आवडेनासे झाले. 'बोले तैसा चाले' असे आपण असले पाहिजे तरच आपणास बोलण्याचा अधिकार आहे नाहीतर नाही, कारण कीर्तन म्हणजे कांही नाटक नव्हे - कांही आपली योग्यता असेल तरच आपल्या बोलण्याचा प्रभाव पडेल. असे वाटत असे व त्यामुळे आत्मपरिक्षण होई व अजूनही होते.

पुढे स्वामींना तुळसीरामायण अत्यंत प्रिय म्हणून ते वाचू लागले इतरांना सांगू लागले. तेही ऐकणारांना आवडू लागले. सध्यां त्याचा अभ्यास चालू आहे. मानसावरील प्रवचने लोकांना फार आवडतात.

आतां विचार येतो की आपण एकदम कीर्तनें व प्रवचने कशी करू लागतो? तर स्वामींनीच ओळखले की यातूनच हिची प्रगति आहे. कोणत्याही मनुष्यांत सत्व, रज, तम या त्रिगुणांपैकी कोणाचातरी जोर असतो. रजोगुणी माणसाला त्याच्या

आवडीप्रमाणे काम मिळाले की तो त्यात रमतो -जोडीला ईश्वरी गुणानुवाद गाण्याने सत्वगुणाची प्राप्ती होईल. पहिल्यापासूनच ध्यानाला बसण्यास मला गोडी वाटत नसे म्हणून स्वामींनीच जणु मला हा मार्ग लावून दिला. 'अधिकार तैसा करू उपदेश' या उक्तीप्रमाणे माझी कीर्तने व प्रवचने माझा विशेषसा अभ्यास नसतांनाही श्रोत्यांना आवडतात व त्यांच्यावर जो प्रभाव पडतो ती सर्वस्वी सद्गुरुकृपा आहे. माझी प्रगती त्यांना या मार्गानेच करून घ्यायची आहे. म्हणून मोक्ष मार्गातील कीर्तने व प्रवचने ही माझी साधन रूप आहेत. स्वामींनी आमचा स्वीकार तर केला आहे. आतां उद्धाराची जबाबदारी त्यांच्यावरच आहे. आम्ही फक्त त्यांच्यावर आत्यंतिक निष्ठा ठेवून त्यानी सांगितलेल्या मार्गावरून वाटचाल करणे येवढेच आमचे काम आहे. शेवट गोड व कल्याणकारी कसा करायचा हे त्यांचे ते पाहून घेतील. आपण चिंता का करा!

श्री. अय्याबुवा रामदासी, सज्जनगड

प.पू. प्रज्ञानानंद सरस्वतींचे चरित्र लेखन सुरुं असल्याचे ऐकून फार आनंद झाला.

१९३६ चे सुमारास रामदासी दीक्षा घेतलेले (पूर्वाश्रमीचे श्री. द.ना. कर्वे) ईश्वरदास रामदासी या नांवाने सज्जनगडावर येत असत. या वेळी आमच्या रामदासी मंडळीत नारायणबुवा गोडसे, बालाजीबुवा, केशवबुवा (बोरगांवचे) आणि श्रीधरबुवा बिवलकर म्हणजे प.पू. श्रीधरस्वामी आणि ईश्वरदास रामदासी म्हणजे प.पू. प्रज्ञानानंद सरस्वती स्वामी. यांचे सज्जनगडावर वास्तव्य असे. त्यावेळी श्रीधरबुवा व ईश्वरदास रामदासी म्हणून ज्यांना आम्ही मानत होतो ते पुढे आत्मसाक्षात्कारी व अनेक जीवांचे उद्धारकर्ते होणार आहेत याची जाणीव नव्हती. पुढे यांची चरित्रें लिहावी लागणार आहेत याची कल्पना असती तर अनेक घटनांची नोंद ठेवली गेली असती. वरील दोन सत्पुरुषांचा पुष्कळ सहवास घडून सुद्धां त्यांच्या चरित्रात घालण्याइतका मजकूर मजजवळ नाही.

सज्जनगडावरील वास्तव्यानंतर स्वामीजी पुणे जिल्ह्यातील खेडला गायत्री पुरश्चरणासाठी गेले. व मीही हिमालय यात्रेसाठी निघून गेलो. मी जेव्हां १९४२ साली परत आलो त्यावेळी श्रीधरबुवा व ईश्वरदास यांनी संन्यासाश्रम स्वीकारून आपापल्यापरीने साधन व आमच्यासारख्यांना सदुपदेश करीत असत. श्रीधरस्वामींचा भर अध्यात्म व आत्मसाक्षात्कारावर तर प्रज्ञानानंदांचे साधन, पुरश्चरण, जपजाप्य यावर भर असे. पुढे पुढे स्वामीजींनी तुळसीरामायणाचा अभ्यास सुरु केला. व त्यातील विशेष प्रसंग या बद्धास सांगत असत. मी समोर बसून ऐकत असे.

स्वामींजीं मला गायत्री पुरश्चरणाचा पुष्कळ आग्रह करीत होते. ४८ सालापर्यंत योग आला नाही. पुढे श्रीस्वामी चास-कमानला होते तेव्हां त्यांनी गायत्रीपुरश्चरणाचा आदेश दिला. मग मात्र निश्चय करून श्रींच्या आज्ञेने प्रवरासंगम टोके येथे जाऊन पुरश्चरण सुरु केले. तेथील २-२ ॥ वर्षांच्या माझ्या वास्तव्यात माझ्या प्रकृतिबाबत, पथ्यपाणी बाबत, बोधपर, पुरश्चरणाबाबत अशी अनेक पत्रे आलेली होती. त्यातील २ पत्रे खाली दिली आहेत.

पद (चाल-पतित पावन नाम ऐकुनी)

नरस्तुती कधि करू नये बा योग्य न ती मनुजा।
श्री रामा सुखधामा वाचुनि ईश्वर न कोणी दुजा॥ १॥
मीच असे या जगात भरलो, विचार बघ बरवा।
जलगारासम जळवीचीसम कुंडल कनक रवा॥ २॥
स्वहिता सांडुनि सुचे न काही स्वार्थ सदा सुचतो ।
जगत्स्वरूपा मीच मला बा! तोषविण्या बघतो॥ ३॥
श्री भागीरथि सतत वाहते तिचा स्वभावचि तो।
इतरांचे हित साधायास्तव 'प्रयत्न तो नसतो ॥ ४॥
वनी मनोहर सुरम्य सुमने 'सुगंधीत फुलती।
काय जगाचे हित साधू हा हेतु मनी धरिती?॥ ५॥
मानवतनु भववारिधि तरणी, तरणि कुलोत्तम जो।
झाला देशां देवा दुर्लभ, दीन दयाघन जो ॥ ६॥
सदा सर्वदा सत्य सनातन सर्वांतरि वसतो।
अखिल जगति अग जग खग मृग नाग सुरासुरि तो ॥ ७॥
जोवर वपु कार्यक्षम आहे तोवर राबविणे।
चातक घन चिंतने तैसे स्वमना रंजविणे ॥ ८॥
कसा करु कंटाळा काया कष्टवु अनुदिन ही।
कुजेल केव्हां कुणा कळेना शाश्वत ती नाही॥ ९॥
मनुज तनुस दनुजारी भजनि दिन यामिनि राबविता।
मिळे परमसुख शान्ति येइना वचनी दाखवितां॥ १०॥
गायत्रीचे पुरश्चरण तव प्रौष्टपदीला हे।

समाप्त होता प्रतिवर्षी मग एक करित राहे॥ ११ ॥
शरीर कष्टा तपा वांचुनी तेज नसे प्राप्ति।
घर्षण छेदन ताप ताडने कनका ये दीप्ति॥ १२ ॥
पुरश्चरण संख्या तू करिसी पूर्ण जरी बारा।
लागेना तुज अल्प कधी हरिमायेचा वारा॥ १३ ॥
कल्पनाही जड वस्तूविषयी मनि अभिमानाला।
ठाव अल्प जरि देशी तीने तू मुकशी स्वहिताला ॥ १४ ॥
अभिमाना स्थानाच्या गंगा अल्प जरी धरती।
नदीपतीशी ऐक्य सुखाच्या लाभा नाठवती ॥ १५ ॥
समर्थ सद्‌गुरु काय मानिसी परिच्छिन्न जडसे।
त्यांच्या वांचुनि रिता ठाव या जगिं अणुरेणु नसे॥ १६ ॥
गायत्री मंत्राचा अर्थ पहा सदाचारी। *
महावाक्यमय सार असे तो वेदांचे चारी॥ १७ ॥
गायत्रीसम द्विज पुरुषांना तारक अन्य नसे।
गायत्री गायकांस तारी लोपे नाश असे॥ १८ ॥
श्री गायत्री प्रसन्न होउन नित्य सुखा दात्री।
भव भज भावे श्रद्धेने जग बघ, सुखमय खात्री॥ १९ ॥
प्रज्ञानाचे अल्पबोल हे आणा आचरणी।
राम भक्ति मुक्तीसह चारी लागतील चरणी॥ २० ॥

(* 'सदाचारी' हा ग्रंथ श्री हंसराज स्वामी (परांडा) यांची श्री शंकराचार्य स्तोत्र 'सदाचार' या स्तोत्रावरील ओवीबद्ध टीका आहे)

दुसरे पत्रातील पद्य

अय्या बाळा 'इथे एकटा दास असे पडला'।
पत्रि वाचुनी या चित्ताला विस्मय सा पडला॥ १ ॥
स्वजनापासुनि दूर राहिलो असे गमे तुजला।
स्वजन कोण हे याचा सत्वर विचार कर पहिला॥ २ ॥
व्यतिरेकाने बघशी तरि बा कोणी नाहि तुझा।
अन्वय बोधे विचार करितां तुजविण नाहि दुजा॥ ३ ॥

एक एकटा विश्‍व चराचर भरुनी तू असशी।
विचार हा तो विमळ साधका कसा विसरलाशी ॥ ४ ॥
जीव बुध्दिने बघतां सखया तुज सन्निध बसती।
सीता रघुपति लक्ष्मण मारुति रक्षण तव करिती ॥ ५ ॥
ग्रामदेवता श्री सिध्देश्‍वर' तशी आदिशक्ती।
जगज्जननि जी भक्त वत्सला देवी गायत्री ॥ ६ ॥
गायत्री ही माता त्रव बा पिता राममंत्र।
यांची सेवा नित्य करिसि तू विसर भीति तंत्र ॥ ७ ॥
जरी म्हणसि मी सद्‌गुरुपासुनि दूर करी वसती।
सद्‌गुरु तुझिया हृदयमंचकी स्थिती सदा करती ॥ ८ ॥
चार शब्द हे स्मरसि सदा तरि भीतिस ठाव नुरे।
अनुष्ठान तव विघ्न रहित बा सिध्दिस जाइ खरे ॥ ९ ॥
विघ्नें तुझिया सन्निध अल्पहि येऊं नच शकती।
प्रसन्न होवो पूर्ण तुझ्यावरि देवि आदिशक्ती ॥ १० ॥
प्रज्ञानाच्या देहाची तू करु नको चिंता। *
त्याची चिंता सदा वाहतो राम जग जनिता ॥ १० ॥

(* उस्मानाबाद येथे श्रींची प्रकृति फार बिघडली होती. त्यावेळी पत्र लिहिले, त्याचे उत्तर म्हणून वरील पद्यमय संदेश आला).

या नंतरही त्यांचे बरोबर श्रीरामबन (मध्य प्रदेश) सातारा, इस्लामपूर वगैरे भागात राहण्याचा योग आला. खरोखर माझे प्रकृति स्वभावानुसार विचार करतां परमार्थाचा अधिकारही नसतांना सुध्दां वरील दोघा सत्पुरुषांचा सहवास व कृपेमुळेच १/२ टक्के का होईना परमार्थ म्हणजे काय येवढे समजू शकतो. या बद्दल या दोघांचाही अत्यंत ऋणी आहे.

सौ. शीला मोने, मालाड

प.पू. स्वामींचे दर्शन मला साधारण १९४९ साली झाले. तेव्हां मी १४-१५ वर्षाची असेन. चास-कमानला गुरुपौर्णिमेसाठी आम्ही गेलो होतो. चासला गं.भा. जोगळेकर बाईंकडे माझे वडील (श्री. रा. रा. ग. वि. जोशी) गुरुपौर्णिमेसाठी उतरण्यासाठी जात. मला त्यावेळी वडिलांनी बरोबर नेले होते. पौर्णिमेचे दिवशी

स्वामींचेसाठी गरम पाणी तापवले होते (इतर वेळी नेहमी गार पाण्याने स्नान करीत). जमलेली शिष्य मंडळी त्यांना तेल लावून स्नान घालीत होती. मीही त्यात भाग घेत होते. स्वामी त्यावेळी अत्यंत तेजस्वी दिसत होते. नंतर गुरुपूजनाचा सोहळाही मी डोळेभरून पाहिला. रात्री प्रवचनही ऐकले. ४-५ दिवस आम्ही तेथे राहिलो.

श्री. बाबूशेठ कटारे प.पू. स्वामींची सर्व सेवा करीत असत. गावातील लोकही चांगले होते. सर्वजण मिळून स्वामींना कोणत्याही तऱ्हेची उणीव भासू देत नसत. गावाच्या आसपासचा परिसरही फार सुंदर होता. तो डोंगर, ती भीमा नदी, त्या नदीवर मी स्वामींची वस्त्रे तेथे होते तोवर धुतली. वाटे की आपण कांहीतरी स्वामींचे काम करावे. स्वामी कधी मुंबईस आले की आमचे घरी उतरत. आमचे सर्वांचे मोठे भाग्य म्हणून ते १५-२० दिवस अति आनंदात जात. प.पू. स्वामींची आम्हां सर्वांवरच कृपा होती. आमचे येथे असतांना तत्त्वज्ञान मंडळाचे प्रमुख श्री. रामभाऊ जोशी यांचे तर्फे मंडळात स्वामींची प्रवचनेही होत असत.

साधारण १९५४ साली इस्लामपूरला प.पू. स्वामींनी मला दीक्षा दिली. त्यानंतर ध्यानाला बसणे, थोडासा जप करणे वगैरे सुरु झाले. ह्या कलिकालात लाटेबरोबर आपल्यालाही वाहत जावे लागले. परिस्थितीमुळे मान तुकवावी लागते. पण सद्‌भाग्य म्हणूनच अशा थोर सद्‌गुरुंकडून अनुग्रह मिळाला राममंत्र मिळाला. रामनवमी नवरात्र या दिवसांत नियमितपणे रामायणाची पारायणे करीत असे व सर्व अनुभव पत्राने स्वामींना कळवीत असे. पण आता जवळजवळ २५ वर्षांत कुंठे जाणे नाही व येणे नाही. माझ्या विवाहापूर्वी जेथे जेथे स्वामींचा मुक्काम झाला तेथे तेथे मी एकदा का होईना गेलेली होते. इस्लामपूरला तर मी वैद्यांचे घरी स्वामी होते म्हणून १५ दिवस राहिले होते. माझी अधिकारी व अतिशय प्रेमळ असलेली गुरुभगिनी कमाताई वैद्य हिने मला कांहीच कमी पडू दिले नाही. त्या काळांत स्वामींच्या सान्निध्यात आनंदाची मेजवानीच असे. आतां नुसती आठवण झाली तरी काय होते ते सांगता येत नाही. ।सजल नयन तनु पुलकित होते।

प.पू. स्वामींनी सांगितल्याप्रमाणे पतिआज्ञा प्रमाण व त्यांच्या इच्छेच्या विरुद्ध न वागणे यांतच सारे सुख मानून राहा आम्हाला भेटायला यायला मिळाले नाही तरी वाईट वाटून घेऊं नकोस हे सर्व लक्षात ठेवून वागत असते. पण मला तर स्वामींच्या प्रायोपवेशनाचे वेळीही जायला झाले नाही म्हणून फारच वाईट वाटते.

माझ्या यजमानांना परमार्थाची आवड उत्पन्न होऊ दे म्हणून मी स्वामींची प्रार्थना खूप दिवस करीत होते. आताशे ते पण थोडा वेळ ध्यानाला बसतात - संध्या करून गुरुचरित्र वाचतात.

कांहीतरी नियमित साधन घडलं पाहिजे हे कळतं पण कांही जमत नाही. त्यात व्यत्यय फार येतात. तोंडाने जप करणे, रामायण वाचणे, सद्ग्रंथ वाचणे, व मानसपूजा करणे वगैरे साधेल तितके करते. माझे दादा (वडील) त्यांचेही मत असे आहे की सत्संगति, सद्ग्रंथवाचन, श्रवण मनन असले पाहिजे. तसेच कोणतेही कर्म करतांना ते अखंडपणे, प्रेमाने, चिकाटीने, न कंटाळतां केले पाहिजे. स्वामींनी त्यांना वैश्वदेव करायला सांगितला होता. कित्येकवर्षे अखंड न चुकतां, पहिल्या् दिवसाच्याच उत्साहाने, ते तो करीत असत. कांही साधन घडलं की चित्तशुद्धि होते, असे ते म्हणत. थोडक्यांत म्हणजे कांही तपश्चर्या, निष्ठा, चिकाटी हवी.

माझ्या हातून तसे साधन असे कांहीच होत नाही. बाहेर कुठे श्रवणास वा भजनास गेले किंवा करूणाष्टके म्हणूं लागले की लगेच डोळे गळूं लागतात - त्यामुळे बाहेर जाण्याची सोय नाही.

मानसपूजेत काही वेळां स्वामींचे दर्शन होते व समाधान असते. मानसपूजा, जप, सर्व जण रामरूप पाहाणे व रामायण वाचणे ही साधना यथाशक्ती करीत असते. कधी कधी टेलिपथीचा अनुभव फार येतो. एकाद्या पुढे घडणाऱ्या घटनेची कल्पना मनाला चाटून जाणे किंवा त्याची पूर्वसूचना मिळणे किंवा तोंडून सहज काही बोलून जाणे व ते खरे होणे असल्या गोष्टींचा बरेच वेळा अनुभव येतो. पण मला प्रत्यक्ष याचा काय फायदा.

असो. आपण सांगितलेले साधन होईल तितके करीत राहायचे. सद्गुरु माउली आपल्या पाठीशी आहेच. अशी माझी श्रद्धा आहे.

श्री. रामचंद्र वामन कुलकर्णी, इस्लामपूर

मी सेवानिवृत्त माध्यमिक शिक्षक आहे. इस्लामपूरला डॉ. वैद्य यांचे घरी माझे व माझ्या सौभाग्यवतीचे जाणे येणे होते. श्री स्वामींचा मुक्काम इस्लामपूरात असतांना वैद्यांचे घरी प्रथम दर्शन घडले. अनेक वर्षे सान्निध्य लाभले. जीवनावर झालेला परिणाम शब्दांत लिहितां येत नाही. १९६४ साली परांडे मुक्कामी मी गुरुपौर्णीमेसाठी गेलो होतो. माझ्या पत्नीने पूर्वीच अनुग्रह घेतलेला होता. पण माझा योग अजून आलेला नव्हता म्हणून त्यावर्षी मी प.पू. स्वामींचा अनुग्रह घेतला. स्वामींचे संगतीत खूपच बोध वचने ऐकावयास मिळत. खाजगी बोलण्यातही सर्व शिकवणच असे.

कै. सौ. शांताबाई आटले, इस्लामपूर

प.पू. स्वामींचा मुक्काम इस्लामपूरला असतांना श्री विठ्ठल मंदिरात त्यांची रामायणावर प्रवचने होते. तेथे श्रवणास जाई. यातूनच गोडी लागली. मग ५० हजार जप केला व अनुग्रहाविषयी स्वामींचे जवळ विनंती केली तेव्हां मला अनुग्रह मिळाला. वैद्य वहिनी दुपारीं रामायण वाचीत. त्यातील भावार्थ समजावून देत. त्यावेळी अंगदाचा एकदम संचार झाल्यासारखा होई. अंगद चरित्राचा भाग आल्यावर त्याचा माझ्यावर फार परिणाम होई. संकटकाळी श्री. स्वामींवर भार घातला की संकट निवारण होते, असा अनुभव येतो. त्यांनी सांगितल्याप्रमाणे जप, वाचन वगैरे करीत असते. (आतां हयात नाहीत).

कै. सौ. इंदिरा कुलकर्णी, इस्लामपूर

१९५९ साली स्वामींचेकडून अनुग्रह मिळाला. अनुग्रहाचे वेळी बालरामाचे दर्शन घडले. राम माझ्यापेक्षां लहान भाऊ व मी त्याची मोठी बहीण असे नाते जोडले आहे. अकल्पितच काव्य स्फुरले. श्रींनी सांगितल्याप्रमाणे जप, वाचन, करीत असते. कोणतेही सुखदुःख अन्य कोणापाशी न सांगतां श्रींचे पाशी सांगायचे त्यांचे ते पाहून घेतात. मात्र पहिल्या इतके साधन होत नाही. (आता हयात नाही)

श्रीमति माई हरदास, इस्लामपूर

इस्लामपूरला डॉ. वैद्य यांचे घरी मी प्रवचनाच्या निमित्ताने जात असे. तेथेच मला श्री स्वामींचे कडून अनुग्रह मिळाला. मला त्रयोदशाक्षरी राममंत्र स्वामींनी दिला होता. अनुग्रहाचे वेळी शरीराला कंप सुटला, अश्रुधारा ओघळत होत्या. व श्रीरामाची मूर्ति दिसत होती. रामायण वाचनाचे वेळी मला बालरामाचा भाव येई. कमाताई वैद्य यांचे मुळेच आम्हां सर्व भगिनींना रामायण वाचनाची गोडी लागली. एकदां स्वप्नात मी तळ्यात उडी टाकली पण रामानी मला अंतराळीच झेलले असे दृश्य दिसले, ते मी श्रींना सांगितले. तेव्हां ते म्हणाले की कुठल्याही संकटातून श्रीराम तुला बाहेर काढतील. आणि खरोखरीच कित्येक संकटे आली पण माझ्या रामानेच मला साह्य केले. एकदा घरातल्या चौघांना विषबाधा झाली पण रामकृपेने सर्वजण वाचले. रोजचा सांगितलेला जप व रामायण वाचन करीत असते.

सौ. सुमति उरुणकर, इस्लामपूर

माझ्या इतर सर्व रामायण भगिनीप्रमाणेच इस्लामपूरला मी श्री स्वामींचेकडून अनुग्रह घेतला. एकदां मी माझे प्रगति विषयक स्वामींना विचारले असता ते म्हणाले, ‘तू नियमाने रामायण वगैरे ऐकण्यास जात जा व पहाटे लवकर उठून ध्यानाला बैस म्हणजे तुझीही प्रगति होईल. मुलगा नसल्याने तू खेद करीत असशील हे मुख्य कारण दिसते. पण हल्लींच्या काळात किती स्त्रियांना मुलगा सुखदायक ठरतो? आई बापांचा उद्धार करणारा पुत्र होणे तर हल्लींच्या काळात फारच दुर्लभ आहे. वाटल्यास प्रभु रामचंद्रानाच पुत्र मानून कौसल्ये सारखी भावना ठेवून वाग. म्हणजे मग बघ कशी मजा होते ती! रामायण नियमाने वाच व गीतावलीतील प्रभूचे कौसल्येने वर्णिलेले बालचरित्र समजावून घे. ती पदं पाठ कर व एकटी घरी बसून बाळ प्रभूचा फोटो ठेवून पदं म्हणत जा म्हणजे दिवसेंदिवस प्रेम भावना, आनंद वाढत जाईल व चांगले अनुभव येतील.

अशा रीतीने स्वामी एकादी गोष्ट फार उत्तम रीतिने समजावून सांगत असत.

श्रीमती सरोज अरविंद आराध्ये, पंढरपूर

माझे माहेरचे नांव यमुना लक्ष्मण मुगावकर - मी माहेरी परांड्यास असतांना स्वामी परांड्यास आलेले होते. तेव्हां मी लहान होते. त्यावेळी आम्हां सर्व भावंडाना ध्यानास बसावयास व संध्याकाळी भजन करावयास स्वामी सांगत असत. त्यानंतर स्वामी इस्लामपूरला वगैरे गेले. पुन्हां १९५८ साली श्रींचा मुक्काम परांड्यास होता. स्वामी आमच्या घरीच होते. गुरुपौर्णिमेच्यावेळी बरेच अनुग्रहित शिष्य जमले होते. आमच्या घराचे बांधकाम चालू होते. जागा अपुरी होती पण सर्वांनी आपले घर समजून आनंदाने गुरुपौर्णिमा साजरी केली. त्यावेळी परांड्यास नळाचे पाणी नव्हते विहिरीचे पाणी लांबून आणावे लागे. म्हणून स्वामी प्रत्येकास सांगत की २-२ घागरी का होईना पण विहिरीचे पाणी सर्वांनी आणायला मदत करा. असे सगळीकडे त्यांचे लक्ष असे. चैत्रात सामुदायिक रामायणाची पारायणे होत तसेच शिवरात्रीच्या वेळी संध्याकाळी ६ ते दुसरे दिवशी सकाळी ६ वाजेपर्यंत ४ याम पूजा होत असे. शिवरात्रीच्या दिवशी कडक उपवास असे. पाण्याचा थेंबही न घेता. पण कधीही थकवा येत नसे. सर्व कार्यक्रमात स्वामीही भाग घेत. त्यामुळे तो सोहळा आनंदात पार पडे. प.पू. माऊलींच्या सहवासात दिवस फारच मजेत गेले. पहाटे ध्यान, दुपारी प्रवचन, संध्याकाळी भजन असे.

पुढे माझे लग्न झाले. श्री स्वामींची शिकवण असे की नीट वागा, आपल्या वागण्याने इतरांना त्रास होतां कामा नये. सासरी सर्वांचे प्रेम संपादन करा. पतीलाच देव मानून त्यांचे रोज दर्शन घ्यावे.

पुढे माझे पति १९६५ साली स्वर्गवासी झाले. त्यावेळी सर्वांना खूप दुःख झाले. स्वामी मला म्हणाले 'दुःख करीत रडत बसू नकोस. आईवडीलांची भूमिका घेऊन मुलांचे संगोपन कर. कुळाला भूषणावह ठरतील अशी मुले होतील असे त्याना वळण लाव, शिक्षण दे. अणि आपला वेळ हरि भजनांत, श्रवणात, ध्यानधारणेत घालव.

त्यांच्या सांगण्याप्रमाणे वागत आहे. त्यांची कृपा पाठीशी आहेच.

कै. श्री. नारायण सीताराम पाठकजी, सातारा

सातारा येथील श्री विश्वेश्वर मंदिरात श्री ना.भा. जोशी ऊर्फ बाबूराव जोशी यांची रामचरित मानसावर प्रवचने चालू होती. ती ऐकण्यास मी जाऊ लागलो. त्यांच्या प्रवचनात श्री प्रज्ञानानंद स्वामींचा उल्लेख होत असे त्यामुळे श्री स्वामींचे बद्दल जिज्ञासा वाढली. पुढे शनिवार पेठेत श्री विष्णुमंदिरात स्वामींचीच प्रवचने सुरु झाली व माझा त्यांच्याशी परिचय वाढला. त्यांच्याशी बोलताना मला असे समजले की श्री स्वामींची व माझी पहिली भेट सज्जनगडला झालेली होती. त्यावेळचे त्यांचे नांव ईश्वरदास असे होते. श्री स्वामींनी १९४३/४४ चे सुमारास संन्यासाश्रम स्वीकारला होता. कांही वर्षांनंतर स्वामी साताऱ्यास पुन्हां आले. तेथे ते रामचरित्राची पारायणे करीत. चातुर्मास समाप्तीचे वेळी मला श्री स्वामींची पूजा करण्याचा योग आला. त्यावेळी एकदम श्री स्वामींच्या शरीरात संचार होऊन त्यांनी माझ्या डोक्यावर हात ठेवला. त्यामुळे शक्तिपात झाला. स्वामींच्या बद्दलची जवळीक वाढली व त्यांचा अनुग्रह घ्यावा असे वाटू लागले. पुढे मार्गशीर्षात १९५४ ला त्यांनी मला इस्लामपूरला बोलावले व आम्हां उभयतांना अनुग्रह दिला. मी देवी उपासक असल्याने मला देवी मंत्र दिला.

१९५५ साली स्वामींचा मुक्काम पुन्हा सातारला होता. ते 'मानस गूढार्थ चंद्रिका' लिहिण्याचे काम करीत होते. याच वेळी त्यांनी रोज १ याप्रमाणे ९ दिवसांत ९ पारायणे रामचरितमानसाची केली. त्यावेळी निरनिराळ्या व्यक्तींना निरनिराळे भाव येत असत. त्यावेळी माझ्या शरीरात हनुमंतांचा भाव येत असे.

पुढील वर्षी स्वामींचा मुक्काम परांडा येथे होता. त्यावेळी ते श्री. आबासाहेब ऊर्फ मुगावकर यांचेकडे राहात नंतर त्यांची स्वतंत्रपणे राहण्याची व्यवस्था श्री. आदिनाथ यादव यांनी तेथेच केली.

पूर्वी येत असलेले देवीचे भाव माझ्या शरीरात अजूनही येतात. रेडिओवर सुद्धां 'जोगवा' वगैरे सुरु झाल्यावर शरीर अस्वस्थ होते. यथाशक्ति साधन आहे व साधनात आनंद आहे. (आता हयात नाहीत)

कै. ना.भा. जोशी

कै. जेष्ठ गुरुबंधू श्री.ना.भा. ऊर्फ बाबूराव जोशी (जोशी काका) यांच्यामुळे अनेक बंधुभगिनीचा श्री स्वामीशी परिचय होऊन त्यांना स्वामींच्या अनुग्रहाचा लाभ झाला.

श्री. जोशीकाकांचा जन्म १९०१ सालचा. जन्मगांव सांगली जिल्ह्यातील कुंडल. वेदविद्येचे अध्यापन व अध्ययन उत्तम प्रकारे करण्याबद्दल आसपासच्या गावात त्यांचे घराणे प्रसिध्द होते. आचार संपन्नता व करारीपणा हा त्यांच्या २-३ पिढयातील गुण दिसून येतो.

त्यांनी मॅट्रिक पर्यंतचे शिक्षण वडिलांचे सहाय्याने केले. पुढील सर्व शिक्षण 'एम.ए.एल.एल.बी.' पर्यंत स्वतः नोकरी करुन व थोडी नातेवाईकांची मदत घेऊन केले. लहानपणापासूनच वडीलांचे सान्निध्य मिळाल्यामुळे अध्यात्माची आवड निर्माण झाली. वयाच्या चौथ्या वर्षीच आई वारली.

एम.ए.चा अभ्यास कै. सोनोपंत दांडेकर यांचे मार्गदर्शनाखाली केला. श्री. शंकराचार्य व ब्रॅडले यांच्या तत्वज्ञानावर तुलनात्मक अभ्यास करुन थिसिस लिहून १९२९ साली एम.ए झाले. मुख्य व्यवसाय शिक्षकाचाच केला. मॅट्रिक पर्यंतचे विद्यार्थ्यास संस्कृत व इंग्लिश शिकवीत असत. नोकरीतील परावलंबित्व, स्वाभिमानी स्वभावास पोषक नसल्याने जमल्यास स्वतंत्र व्यवसायही करता यावा या उद्देशाने वकिलीचा अभ्यास करुन ४१ साली एल.एल.बी. झाले. परंतु वकिली करण्याचा प्रत्यक्ष योग कधीच आला नाही.

स्वातंत्र्य चळवळीच्या काळात लो. टिळकांच्या विचारांनी प्रभावित होऊन राष्ट्रीय शिक्षणाच्या कार्यासाठी निपाणी येथे पाठशाळा काढून काहीवर्षे यशस्वीपणे चालविली. त्या काळी काही लोकांचा झालेला परिचय दृढ होऊन पुढील आयुष्यात अनेकवेळा उपयोगी पडला. त्यापैकीच एक गृहस्थ श्री अय्या बुवा रामदासी एकदा भेटले असतां, प.पू.श्रीधर स्वामीमुळे परिचीत झालेल्या प.पू. प्रज्ञानानंद स्वामींविषयी बरीच माहिती बोलले. त्यामुळे त्यांना भेटण्याची जिज्ञासा वाढून पत्रव्यवहार करुन प्रथम भेटीस गेले. त्यावेळी १९४६ साली श्री स्वामींचा मुक्काम सध्याचे राजगुरुनगर जवळ असलेले चास-कमान येथे होता.

तेथून पुढे परिचय वाढून श्रींचे सह मराठवाडयाचा दौरा केला, त्यावेळी पुणे, येथील गीताश्रमाचे प्रचारक म्हणून निरनिराळया गांवी रा. काकांचा मुक्काम प्रसंगोपात होत असे. तेथे आग्रहपूर्वक ते श्री.स्वामीना बोलावीत व तेही येत असत. अशाच प्रसंगातून इस्लामपूर येथे श्रींचा मुक्काम होत गेला.

प्रथम पासून आध्यात्मिक ध्येय डोळयासमोर ठेवून आयुष्याची ३५/४० वर्षे काढल्यानंतर श्रींची भेट झाल्याने तेथून पुढील सर्व आयुष्य त्यांच्या प्रभावाखालीच गेले. देहाचे सार्थक करुन घेण्याच्या एकमेव ध्येयाच्यामागे, भक्तियुक्त अंत:करणाने दीर्घकाल घालविल्याने स्वत:ची वैराग्याबद्दलची वैचारिक बैठक पक्की होती. व श्री कृपेने हे ध्येय बऱ्याच अंशानी साध्य केले होते. उपासना पध्दतीतील अंधश्रध्दा काढून टाकून, पृथ्वीवरील नात्यांप्रमाणे प्रभूशी नाते जोडा, तसेच श्रीहनुमानाप्रमाणे सेवा परायणता अंगी बाणवा, याच देहाने अंतिम साध्य साधा इत्यादि कितीतरी अमौलिक उपदेश त्यांच्या प्रवचनामधून व साध्या साध्या बोलण्यातून ते करीत असत. श्री स्वामींचे जवळ इतर गुरुबंधूंच्या बाबतीत वकिली व बेलिफगिरी त्यांना अनेक वेळा करावी लागे.

नरदेहाचे संपूर्ण सार्थक कसे करावे व त्याचे काय फळ मिळते हे या गुरुशिष्यांनी आपल्या कृतीने आम्हां सर्वांना दाखवून दिले. आम्हां शिष्यवर्गात ते अधिकाराने उच्च होते - स्वामींचे लाडके होते. खरे तर स्वामींचे चरित्र लिहायचा त्यांचाच अधिकार होता. त्या दृष्टीने त्यांचे प्रयत्नही चालू लोते पण पुढेपुढे प्रकृति अस्वास्थ्यामुळें ते काम त्यांच्या हातून झाले नाही. गुरुवारी ते मौन पाळीत. त्यांचा अंतकाळही गुरुवारी आषाढ वद्य ११/१२ रोजी झाला. अत्यंत शांतपणे, श्री रामाचा नामोच्चार करीत ,श्रींची संध्याकाळची आरती झाल्यावर १९७६ साली त्यांनी देह ठेवला. शेवटपर्यंत शुध्द कायम होती. मृत्यूची चाहूल त्यांना आधी निश्चितपणे लागलेली होती. मृत्यूस शांतपणे सामोरे जाण्याचे धैर्य त्यांनी स्वत:च्या दीर्घकालीन तपश्चर्येने व श्रींच्या कृपाप्रसादाने कसे मिळवावे याचा वस्तुपाठच त्यांनी दाखवून दिला.

श्री आदिनाथ यादव - वकील, परांडा

३१-१-५९ रोजी पू. स्वामीजींची प्रथम भेट होताच त्यांचा तपस्वी तेज:पुंज देह पाहून त्यांचे अधिकाराची जाणीव झाली व त्यांना गुरु करून घेण्याचा मनाने निर्धार केला. त्यावेळी ते महिनाभर परांड्यास होते तेव्हां दररोज नेमाने त्यांच्या दर्शनास जात असे. पुढे ते गंगाखेडला असतांना मी त्यांना कळवळून पत्र लिहिले की मला आपणाकडून उपदेश मिळावा. त्यांनी मला ताबडतोब गंगाखेडला बोलाविले. तेथे मी व स्वामीजी जवळजवळ ११ दिवस एकत्रित होतो. त्यांची खोली झाडून सारवून

काढणे व इतर सर्व रात्रंदिवस बोलत बसत असू. त्या बोलण्यातूनच श्रींनी मला ज्ञान दिले. श्रीस्वामींजी एकदम कोणालाच मंत्र व दीक्षा देत नसत. अगोदर कांही दिवस परीक्षा पाहून मगच अनुग्रह देत. मलाही ३२ अक्षरीं मंत्राचा ६० हजार जप करायला सांगितला होता. गुरुकृपेसाठी मी अगदीं वेडा झालो होतो की जणु मी अगदी माउली शिवाय जगूच शकत नव्हतो.

२६-३-५९ तुकाराम बीज या दिवशी श्रींनी मंत्रोच्चार करून मला रामउपासना दिली. व माझे नांव 'शंभू' असे ठेविले. तो अत्यंत आनंदाचा दिवस होता.

मे ५९ मध्ये स्वामीजी परांड्यास आले. आणि त्यांचा मुक्काम ज्याला आम्ही 'भुताचा वाडा' म्हणत होतो त्यांत झाला. श्री स्वामी म्हणायचे 'हे महाभूत येथे राहिल्यावर बाकीची भुते पळून जातील' आणि अगदीं तसेच झाले. स्वामींजींचा मुक्काम त्या वाड्यात होता तोपर्यंत कोणालाही कसलाच उपद्रव झाला नाही. आम्हां सर्वांसाठी सद्‌गुरु माउली अखेर पर्यंत परांड्यासच राहिली.

मी ध्यानाभ्यासासाठी पहाटे सद्‌गुरुमाउली समोर बसून असे. त्यांच्या मंत्र उच्चाराने माझी कुंडलिनी जागृत झाली व मला योग दीक्षा मिळाली. फार उच्च कोटीतील अनुभव आले. यावेळी पू. माउलीने प्रत्यक्ष स्पर्श केला होता. सर्व चक्रे भेदन करून कुंडलिनी सहस्त्रदलापर्यंत पोहोचविली.

पुढे एकदां प.पू. माऊलीचे पट्टशिष्य बाबूकाका जोशी यांच्या मध्ये प.पू. स्वामींच्या सद्‌गुरुंचा म्हणजे पोटे स्वामींचा भाव आला. त्यात महाराज म्हणाले 'शंभू बाळ! निधान लाधले तुला. संभाळ बाळ शंभू. अरे अनेकांचे हाती येऊन सुटले. भोवतालचे आगीत हे सर्व जीव भाजून जातात. तू जसा आहेस तसा राहा. हे पाय घट्ट धर म्हणजे भीति नाही. आम्हीं आमची शक्ति तुला देतो. काळजी करू नकोस. शंभू बाळा तू मोठ्या पुण्याईचा साठा घेऊन आला आहेस. देह कोणाचा हे देव पाहात नाही. भक्तीचे भांडवल पाहतो. तुझे भांडवल पाहून आम्हांला मोद वाटतो."

पुढे माझी पहिली गुरुपौर्णिमा आली. त्या दिवशी प्रत्यक्ष स्पर्श करून पू. माउलीची पंचोपचार पूजा करून, चरण कमल घट्ट धरून त्यावर मस्तक ठेवले. त्या दिवशी आनंदी आनंद झाला. अनन्य दृढ भक्ति करा. एक गुरु, एक देव, आणि एकच मंत्र ठेवा अशी माउलीची शिकवण असे.

मी माझेकडून होइल तितकी सेवा करीत असे. संडास रोज धुवून स्वच्छ करून ठेवीत असे. कोठलेही काम करतांना मला खूप आनंद व्हायचा. व माउलीही अत्यंत प्रसन्न व्हायची.

प.पू. स्वामींनी देशमुख वाड्यात ९ दिवसांत 'तुलसी रामायणाची ९ पारायणे केली. त्या कालात स्वामीजी केवळ शहाळ्याच्या पाण्यावरच राहात होते. म्हणून मुद्दाम

कोकणातून शहाळी मागविली होती. ९ दिवस आनंदी आनंद झाला.

पुढे शेजारील भुताचा वाडा मजला विकत घेण्यास सांगितले. त्या प्रमाणे मी तो घेतला. नंतर प.पू. माउलींनी पांढरी मोहरी मंत्रून टाकून भुताचे उच्चाटण केले. व मला बांधकाम करायला सांगितले. त्यांचे मार्गदर्शनाखाली बांधकाम केले व त्या वाड्यास 'राम विश्राम धाम' असे नांव ठेविले. प.पू. स्वामीजी अखेरपर्यंत याच वाड्यात होते. येथेच ९ दिवसांत ९ पारायणे केली गेली.

याच ठिकाणी श्री. स्वामीजींनी दररोज जवळ जवळ १६ तास अशी ७ वर्षे ७००० पानी टीका लिहून पुरी केली. पूर्वी तुलसी रामायणावर (रामचरीत मानसावर) टीका लिहून झाली होती ती मराठीत होती. परांड्यास तीच सर्व टीका हिंदीत लिहिली गेली. परांड्यास श्री स्वामींचा एकदर ९ वर्षे मुक्काम झाल्याने आम्हांस चैतन्यमय असा सहवास लाभला.

त्यावेळी आम्ही साधनेच्या उत्तम अवस्थेत होतो. सर्वच जण फार रंगली होती. मी श्री स्वामींना म्हणालो की जगाचा उद्धार करण्यासाठी आपण एक उत्तमपैकी मिशन काढू. त्यावर प.पू. माउली म्हणायची की "जगाचा उद्धार करण्यासाठी तुम्हाला परमेश्वराने नेमले आहे काय? परमेश्वरी आदेश असेल तरच सर्व शक्य होईल".

मधे साधनेचा वेग जरा मंदावला तेव्हा साधना सावकाश होईल असे मी म्हणालो, तर माउली म्हणाली की तुझ्या जीवनाचा निश्चित कांही अमरपट्टा आहे काय? तेव्हां होईल तेवढी जास्तीत जास्त साधना करावी. प्रथम स्वतःचा उद्धार करावा आणि मग जगाचा विचार करावा.

एकदां पहाटे उठण्यास उशीर झाला म्हणून श्रीस्वामी संतापले व तू नीट ऐकले नाहीत तर नरकात जाशील म्हणून म्हणाले. मी म्हणालो 'आपले चरण हृदयासी घट्ट धरले आहेत. आतां जगातील कोणतीही शक्ति आम्हांस नरकात घालू शकणार नाही. प्राण गेला तरी आम्ही आपले चरण सोडणार नाही. असे म्हणतांच माउलीचा कंठ दाटून आला व 'शंभू' म्हणून हांक मारली.

एकदां माउलीने मला सांगितले की तुला सर्व शक्ति देतो तू सर्व सोडून तपस्येसाठी गंगाकाठी जा. पण त्यावेळी एकदम सर्वसोडून जाण्याची माझी छाती झाली नाही. त्याचे आता अत्यंत वाईट वाटते.

प.पू. माऊलींचे प्रायोपवेशन चालू असतांना मला सांगितले की मंत्राचे एक पुरश्चरण कर म्हणजे तुझी साधना चांगली होईल. मी होय म्हणून सांगितले.

तो अमृतयोग २ मे ते २२ जून १९८० रोजी आला. त्यांचे आज्ञेप्रमाणे अष्टाक्षरी राममंत्राचे आठ लाखाचे ५२ दिवसांचे विधियुक्त पुरश्चरण केले. प्रभू कृपेने व

माउलीचे परमकृपेने सर्व पुरश्चरण निर्विघ्नपणे व्यवस्थित व आनंदात पार पडले असून प्रभूच्या व गुरुमाउलीच्या अपार कृपेचे दिव्य अनुभव आले आहेत. ते मी वर्णन करू शकत नाही. पू. माउलीनी या भोळ्या भाबड्या जीवाचे कल्याण केले. त्यांच्या परममंगल चरणकमल स्पर्शाने या जीवनाचे सोने झाले. आतां त्यांच्या आज्ञेप्रमाणे सर्व साधना चालू आहे. माउली वेळोवेळी दर्शन देते प्रभु रामरायाचेही दर्शन घडविते. माझे सभोवताली सावली सारखी हजर असल्याचे जाणवते. माझी माउलि मजपासून दूर नाही. मज जवळच आहे अशी माझी निष्ठा आहे. खात्री आहे व तसाच अनुभव आहे. व 'शंभू' अशी लाडकी हांकही नेहमी कानावर येते.

श्री. ग. स नाईक, ठाणे

गेल्या साधारण २५ वर्षांपूर्वी छोटी छोटी धार्मिक पुस्तके दुकानावर घेत असताना प.पू. प्रज्ञानानंद सरस्वती स्वामी महाराजांचे 'संध्योपासना' हे पुस्तक मिळाले. पुस्तक वाचून डोळे भरून आले. त्यातील पूर्वार्ध वाचण्यात आला व प.पू. स्वामी महाराजांचे भेटीबद्दल तळमळ लागली व बेचैन होऊन श्री आदिनाथराव यादव ॲडव्होकेट परंडा यांना मे १९६८ मध्ये पू. माऊलींचे भेटीसाठी पत्र लिहिले. उलट टपाली उत्तर मिळाले की पू. माऊलीनी २ महिन्यापूर्वीच प्रायोपवेशन करून परंडा येथे समाधी घेतली व पू. स्वामींच्या समाधीचे बांधकाम पूर्ण झाले आहे. हे पत्र वाचताच माझी अत्यंत विचित्र अवस्था होऊन मी फारच शोकाकुल झालो नंतर स्वामींजींचे ठाणे येथील प्रेमी श्री अनंतराव जोशीकडे चौकशी केली. पण समाधान होईना. तळमळ राहीना.

मग एक दिवस असाच डोळे मिटून बसलो असतांना 'आता समाधीची वारी कर' असा आदेश झाला व त्याप्रमाणे १९७० चे मे महिन्यात त्या महापुरुषाचे परम पवित्र समाधीचे दर्शन परंडा येथे जावून घेतले. समाधीला अश्रूंचा अभिषेक केला. बराच वेळानंतर मनाची पूर्ण शांतता झाली. श्री आदिनाथरावाकडून पू. स्वामींजींचा गुणगौरव व तपस्या व सामर्थ्य ऐकले. आणि तोच दिवस माझे जीवनातील सुवर्णाचा ठरला.

माझे या देहाचे सद्‌गुरु म्हणून मी या पू. स्वामींनाच मानले व तेव्हापासून त्यांचीच पूजा करु लागलो. ती सतत चालू आहे.

पू. स्वामींजी समर्थ आहेत व या बालकाला वाटचाल दाखवितात. प्रसंगी त्याला मदत करतात असे अनेक दिव्य अनुभव आले असून तेच आपले मोक्षगुरु आहेत ही भावना दृढ झाली. त्यांच्या पवित्र अशा चरणांच्या भक्तीशिवाय कांही माहित नाही.

संकटकाळी त्यांच्याच धावा करावा व त्यांनी धावून येवून संकट निवारण होते असे घडते. पू. स्वामीजींचे नांवाचा घोष करणे व प्रेमाश्रू गाळणे एवढेच माझे निश्चित ध्येय ठरले आहे.

गेल्या ४ वर्षापासून दरगुरुपौर्णिमेला समाधी दर्शनाचा लाभ होतो व कधी कधी अभिषेक करण्याचा योग येऊन धन्यता मिळते. श्री गुरुकृपेने श्री हनुमानजींचे दर्शन होते व भेटेन एके दिवशी सांगेन सर्व तुजपाशी असा त्यांचे कृपेचा अनुभव येतो. पू. स्वामींमहाराजांची प्रत्यक्ष भेट नसतानाहि त्यांचे समाधी दर्शनानेच जीवनाचे सार्थक होत आहे. तेच माझे सद्गुरु मोक्षगुरु आहेत.

जय श्रीराम

प.पू. स्वामींचे अनुग्रहित कै. अ. शं. दामले यांचे मनोगत - त्यांची कन्या सौ. रेखा पटवर्धन यांचे तर्फे

१९५६ च्या चातुर्मासात जेव्हा प.पू. स्वामी सांगली येथे श्री कृष्णा नदीच्या घाटावरील विष्णू मंदिरात होते तेव्हा त्याना प्रथम पाहण्याचा योग झाला. प्रथमदर्शनी पाहताच मला ते माझे 'तीर्थरूप' (वडीलच) वाटले. तेव्हाचे त्यांचे मुखमंडळावरील दिव्य तेज, दृढनिश्चयी वृत्ती, अत्यंत शुद्ध आचरण इ. नी. मी. व सौभाग्यवती प्रभावित झालो. व तेव्हापासून त्यांची ओढ लागली व तिकडे मन ओढ घेऊ लागले आणि तेव्हापासून नित्यपूजेत वैश्वदेव, पुरुषसूक्त व सोवळ्याने जेवणे तसेच १२०० गायत्री मंत्र व १३०० राममंत्र हे सर्व स्वामींच्या आज्ञेनुसार करण्याचा जास्तीत जास्त प्रयत्न करू लागलो.

आणि तो सुवर्णदिन २१-३-५७ एकनाथषष्ठी दिवशी प.पू. स्वामींनी आम्हां उभयतांस अनुग्रह देऊन उपकृत केले व ते आमचे 'सद्गुरु' बनले.

माझ्यापेक्षाही माझ्या सौभाग्यवतीची श्रींवर निष्ठा अत्यंत होती याचे उदा. माझी थोरली मुलगी ५ वर्षाची असताना तिसऱ्या मजल्यावरून पडल्याची तार आली तरीही 'आई' असून माझी सौ. जराही विचलित न होता म्हणाली स्वामींची कृपा असल्यावर तिला कांहीही होणार नाही. काळजीच नको आणि खरोखर तस्सच झालेले होते. ती तीन दिवस बेशुद्ध होती. परंतु त्यातून झोपेतून जागी झाल्या प्रमाणे ती उठली. तिला कुठेही साधे खरचटले देखिल नव्हते.

मी संन्यासग्रहण करावा अशी प.पू. श्रींची इच्छा होती परंतु मी स्पष्टच सांगितले 'मला भूक व झोप अजिबात आवरत नाही. माझे सौ. ने श्रींना अगदी आनंदाने

समाधानपूर्वक 'माझे पतीने संन्यास घेणेस माझी संमती आहे' सांगितले होते. परंतु माझे प्रयत्नच कमी पडले.

माझी पारमार्थिक उन्नती व्हावी म्हणूनच की काय श्री. ग.गं. पुरंदरे मजकडे सुमारे २/३ वर्षे भाड्याने राहीले होते. गृहस्थाचे वय वर्षे ८० चे. आसपास पहाटे ४। ४॥ ते ७ ७॥ त्यांचा प्रणवोच्चार झाले. तदनंतर दुग्धपान, पूज या वयात स्वतः मूगाची डाळ व तांदूळाची खिचडी स्वतः बनवून रोज जेवण करीत. उपवासाचे दिवशी रताळी, वरी तांदूळ इ. असे. दुपारी दासबोध, ज्ञानेश्वरी, तुकाराम गाथा इत्यादि उद्ग्रंथांचा तौलनिक अभ्यास चाले पुनः सायं. भजन असा त्यांचा नित्यक्रम असे. पण माझी पूर्व कर्मे आड आल्याने कदाचित् त्यांचे सत्संगतीचा योग्य तो लाभ मला उठवता आला नाही. श्रींच्या आदेशानुसार कठोर तपःश्चर्येत शेवटी कमी पडलो परंतु शेवटी केवळ गुरुकृपेमुळेच जवळ जवळ प्रायोपवेशन घडले व (शंकराची) रूद्राची आवड असण्याने ब्ररोबर सोमवारी निराहार अवस्थेत प्राणोत्क्रमण झाले व नेत्रदानही घडले रुद्रोपासना फळली.

सौ. रेखा प.पू. स्वामीना प्रथम पाहीले ते मी सुमारे ११ वर्षाची असताना श्री. चिकुर्डेकर यांचे घरी. माझे वडिल स्वतः पोलिस सब इन्स्पे. व अत्यंत तापट व कडक असा त्यांचा सर्वत्र दरारा असूनही ते स्वतः स्वामींना भीत असत हे पाहूनच मला लहानपणापासूनच श्रींचा अनुग्रह त्यांचा वरदहस्त आपल्यावर सदैव रहावा ही आंतरिक ओढ होती. का ते सांगता नाही येत. परंतु श्री. ना. भा. जोशी काकांची श्रीरामचरीतमानसावरील पारायणे व प्रवचने ऐकून पाहून तेव्हापासूनच श्रीरामचरितमानस वाचन वा पारायणाची गोडी लागली. श्री ज्यांना अनुग्रह द्यायचा त्यांना अमूक इतका जप करून या असे सांगतच असत. तेच माझ्याही बाबतीत अपरोक्षपणे घडले असावे, असे वाटते. कारण माझी लहानपणापासूनची इच्छा वयाच्या ४० व्या वर्षी फलद्रुप झाली ती प.पू. स्वामींच्या अनुग्रहाने गुरुपौर्णिमेस (१९९५). केवळ स्वामींच्या कृपेमुळेच 'त्रिदिन साधकमेळावा' व 'श्रीरामचरितमानसाचे यथासांग आवाहनपूर्वक पारायणाचे स्वप्न साकारले. तसेच कृपेची माऊली भेटली त्यांचा सत्संग लाभला त्या पूजनीय कमाताई. कमाताई म्हणजे प्रेम अन् वात्सल्य, करुणा अन् कृपा यांचे साक्षात दर्शन! श्रींचा प.पू. स्वामींचा असा प्रदीर्घ सहवास लाभावा अशी फार फार इच्छा होती ती काही अंशाने कमाताईंच्या सत्संगाने पूर्ण होत आहे हे कृपाछत्र दीर्घकाळपर्यंत लाभो हीच श्री चरणी प्रार्थना! तसेच पूज्य तेजोमयानंदजी (चिन्मय मिशनचे प्रसिडेंट) यांचाही वरदहस्त कमाताईमुळे लाभला आहे. तसेच सर्व गुरु बंधू भगिनीचे प्रेम व श्रीरामचरितमानस प्रेमीमंडळामध्ये स्वामींकार्य करण्याची सद्बुद्धी व सद्भावना प्रत्यक्ष कार्य रूपाने सेवारूपाने अखंड प्राणज्योत मावळेपर्यंत घडो ही प.पू. स्वामीचरणी, श्रीचरणी कळकळून विनंती!

श्रीरामविश्रामधामचे स्वप्न उत्तम रीतीने साकारो ही त्या दयाघन श्रीरामरायाच्या चरणकमली प्रार्थना!

श्रीसीतारामचंद्रार्पणमस्तु

प्रज्ञाशिष्या रामदासी

हनुमान चालिसा का महत्व

समय बलवान होता है। योगायोग से कई वर्षों पश्चात मेरे परम स्नेही श्रीराम गिलडा कुछ दिनों पहले धुलिया आये थे! शायद यह घटीत होना था। वार्तालाप के दौरान उन्होंने सुझाव दिया कि मैंने सन् १९६२/६३ में उनके माध्यमसे परांडा में पू. स्वामी प्रज्ञानानंदजी के सानिध्य और छत्रछायामें उनके मार्गदर्शनानुसार एकसप्ताह का अनुष्ठान जप हनुमान चालिसा का किया था उसके अनुभव लिख भेजुं! इस संक्षिप्त लेखमें अनुष्ठान का प्रत्यक्ष अनुभव व प्रयोग और उससे हुवा प्रत्यक्ष परिणाम लिखने का प्रयास मात्र है। सम्भव है कि इस विवेचनमें धार्मिक विधि विधान, होम इ. का अधिक तपशील नही दे पा रहाहूँ। कारण इतने साल पुरानी यादोंका, सविस्तर विधि का तपशील याद भी नही है। मेरे दृष्टिसे महत्व प्रत्यक्ष अनुष्ठान प्रयोग और अनुभव का है। अपने जीवनकाल के उस खंडमे जब मैं दिशाहीन, घोर निराशा और हर ओर से अपने आपको लुटाहुवा महसुस करता था उस समय दैवयोगसे मुझे स्वामींजी के दर्शन की और मार्गदर्शन की अन्त:प्रेरणा हुई। इस अंत:प्रेरणाने मुझे परांडा लाया और स्वामींजी के प्रथम दर्शन और दृष्टिक्षेपमे ही मैंने वह खिचाव और शक्ति अनुभवकी। बरबस नतमस्तक होकर खुशीसे विभोर होगया। पहले ही दृष्टिक्षेपमें उन्होने वह बाते कही जो वास्तविकता थी और जिसके कारण से ही मैं परेशानी में था।

उन्होने एक सप्ताह के लिये मुझे हनुमान चालिसा का जप एवं अनुष्ठान करने को कहा और उसके लिये मुझे आवश्यक बातें और विधि बतलाई। संक्षेपमें उस सप्ताहमें मैंने प्रतिदिन हनुमान चालिसा का प्रात:काल और शुरुवातके पहले २/३ दिनों के लिये सुबहशाम मिलकर हनुमानजी के फोटोके सामने बैठकर १०८ बार पारायण करना शुरू किया। प्रात: उठतेही शारीरिक स्वच्छता के बाद फोटो के सामने नतमस्तक होकर दिया बत्तीलगाकर यथाशक्य एकही बैठक में वह पारायण स्वाध्याय करना था। भोजन केवल एक समय लेने के लिये कहा गया। इस पारायणकालमें स्वामींजीने समय समयपर मार्गदर्शन किया और पुछताछ भी करते थे। पहले दो तीन दिन तो केवल गाथाएँ रटतेही रहता था। कारण एकाग्रता होती नही थी और अनेक प्रकार के विचारों के कारण मन स्थिर हो नही पाता था। फिर भी

मार्गदर्शनानुसार जाप चालुही रखा और जोरोंसे हनुमान चालीसा पढते रहकर गाथाओं के अर्थपर मन केंद्रित करने लगा। परंतु मन अतिचंचल ही रहा और मन की अस्वस्थता बढती ही रही। अैसे समय कुविचारों काही जमघट जमताथा। फिरभी अधिक एकाग्रतासे जाप चालु ही रखा। इसप्रकार करीब ४/५ दिन बितने के बाद और सप्ताह के १/२ दिन पहले जब मैं अपना जाप चालु ही रखा था उस दिन करीबन २ घंटे के बाद मेरे सिर और दिमागमें एकदम चक्कर शुरु होगया और अनुभव किया की सर घुम रहा है। साथ ही जाप न चालु रखने की जबरदस्त इच्छा हुई। जाप करनामुष्किल हुवा और सब छोडकर गुपचुपसे चले जाने की जबरदस्त इच्छा हुई। फिरभी अति एकाग्रता से फोटो के सामने एकाग्रता से देखते हुये जाप जोर जोरोंसे बोलकर पुरा करने लगा। यह दिमाग के चक्कर का क्रम करीबन आधे घंटे से ज्यादा देर चलते रहा। फिर यह अनुभव हुवा की सिरके चक्कर कम होतेहुये बंद होगये और धीरे धीरे दिमाग इतना शांत होगया की मै कल्पना भी कर नही सका। मन निर्विचारी शांत और प्रशांत होते रहा और वह शांतता धीरे धीरे पुरे शरीर पर परिणाम करने लगी। उसके बाद मैंने इतनी शांतता का अनुभव किया कि जिंदगीमें ना पहले कभी और ना बादमें अनुभवी है। वह प्रत्यक्ष अनुभव मैं अपने शब्दोंमें लिखकर बतानेमे असमर्थ हुँ। कारण यह अनुभव गम्य ही है। सप्ताह अंतपर पारायण की पुर्णाहुती होम हवन, मंत्र से स्वामींजीके मार्गदर्शनानुसार की गयी। उस बिधि का तपशील मुझे याद नही है। फिर भी हर क्रिया मैनें अतिव श्रद्धा और विश्वास से पूर्ण की। अर्थात् स्वामीजी का आशीर्वाद और बहुमुल्य मार्गदर्शन के कारण ही यह चमत्कार हो सका। और जीवन के तरफ देखने की दृष्टिमें फरक पडा जो कमी अधिक मात्रामें आज भी है। हनुमान चालीसा अपने आपमें सिद्ध मंत्र है और गुरु कृपा रही तो यह सिद्ध मंत्र आदमी की वृत्तीयों को सात्विक बनाते हुये हर विपदा को नष्ट कर सकता है। मैं अपना कम भाग्य समझता हूँ की जो अनुभव और शांती मुझे बिजली के भांती आकर छछोर कर चले गयी वह स्थिती मैं वापस प्राप्त न कर सका। स्वामीजी का स्थान अत्युच्च्य कोटी के योगीयों में है। मैं उनके सानिध्य मे आया यही मेरा सौभाग्य था। जीवन के संध्या के ओर बढते समय प्रभु से यही प्रार्थना है कि उस प्रेरणा का कुछ अंश भी अगर सौभाग्य से प्राप्त हो सका तो कल्याण होना निश्चीत है। उनके स्मृती को अभीवादन करते हुये मैं अपने यह अनुभव उनके चरणों में समर्पित करता हूँ।

निवेदन

ॲडव्होकेट लक्ष्मीचंद एच. मुधा

धुलिया (महाराष्ट्र)

सौ. राधाबाई जोशी (इस्लामपूर)

१९६४ साली परंड्यास दसऱ्या दिवशीं अनुग्रह मिळाला. रोज जप व रामायण वाचन करते. संकटांत २/३ वेळां श्री. स्वामींचे दर्शन झाले. यजमानांना अनुग्रह नसून २/३ वेळा प्राण संकटांतून वाचण्याचा अनुभव आला त्यामुळे त्यांचीही श्रद्धा बसली आहे. 'दत्ताची आराधना करा' 'जप करा' इत्यादि आदेश मिळाल्याचा अनुभव.

कै. श्री. वासुनाना आरे

१९४८ मध्ये नरसिंगपूर (कोळे) येथील घर लुटले गेले. आणि इसलामपूरला आलो आणि कापड दुकान घातले. भाड्याने डॉ. वैद्य यांच्या घरीं राहात असतां श्री. स्वामींचे दर्शन घडले. डॉ. वैद्य यांच्याच बरोबर सूर्यग्रहणाच्या पर्वकाली अनुग्रह मिळाला. पहिल्याच दिवशी विदेह स्थितिचा अनुभव आला. मला देवीचा मंत्र दिला होता. दुसऱ्या दिवशी महालक्ष्मीचे सायुध दर्शन झाले. इसलामपूरहून अनवाणी चालत कोल्हापूरला जायचे, दर्शन झाले की येतांना बसने यावयाचे अशा ९ वाऱ्या झाल्या. अनवाणी चालण्याने त्रास होई, पायाला फोड येत. यावर श्री म्हणाले, 'यास देहशुद्धी म्हणतात'. त्यांनी सांगितल्याप्रमाणे साधना केली. 'कडब्याचा धंदा होईल असे श्रीनी सांगितले होते. म्हणून ऊस लावला त्यांतून बराच फायदा होऊन आर्थिक परिस्थिती सुधारली." हरिपूर, ब्रह्मनाळ, बागेतला गणपती त्र्यंबकेश्वर इत्यादी निरनिराळ्या ठिकाणी राहून साधना केली.

यांनी आयुष्यांतील शेवटची ७/८ वर्षे परांडा येथे राहून समाधिस्थानाची फार सेवा केली.

श्री. श्रीरामजी सीताराम गिल्डा, डोंबिवली

परम पूज्य स्वामी प्रज्ञानानंद सरस्वती यांच्या प्रमुख शिष्यवर्गात यांची गणना होते. कै. 'बाबू'काका जोशी (श्री. ना. भा. जोशी) श्री. आदिनाथराव यादव ऊर्फ 'शंभू' यांच्या प्रमाणेंच श्री. गिल्डा हे पू. स्वामींचे लाडके होते. श्री त्यांना लाडाने 'रामू' म्हणत.

श्री. श्रीरामजी गिल्डा यांना आपले अनुभव कुणास सांगणे पसंत नसल्याने या लेखिकेस (श्री. कमल वैद्य) जेवढी माहिती आहे तेवढी येथे दिली जात आहे. याची वाचकांनी कृपया नोंद घ्यावी.

हे नोकरीनिमित्त परंडा येथे राहात होते व श्री. आदिनाथ यांच्याच वाड्यांत त्यांचे बिऱ्हाड होते. त्यांना व श्री. आदिनाथ यादव यांना १९५९ साली एकदमच अनुग्रह मिळाला. माझ्या समजूतीप्रमाणे त्यांना विष्णू उपासना देण्यांत आली आहे. त्यांची पत्नी सौ. राजकुवर यानांही अनुग्रह लाभला आहे. विशेष म्हणजे श्री. गिल्डा यांची व पू. स्वामीजींची जन्मतिथी एकच आहे. त्यामुळे कदाचित् पू. स्वामींच्या ठिकाणचे बरेच गुण त्यांच्यातही दिसून येत असावे.

पू. स्वामींनी परंडा येथे असतांना त्यांना एक महिनाभर 'काष्ठमौन' पाळण्यास सांगितले होते. तसेच, त्यांच्या मस्तकावर हात ठेवून 'माये, अपसर, अपसर, अपसर असे शब्द उच्चारले होते! त्याचा परिणाम म्हणूनच त्यांच्या ठिकाणी गृहस्थाश्रमांत असूनही पूर्ण वैराग्य बाणलेले आढळून येते! त्यांनी श्रीरामचरितमानसाची १०८ च्या वर नवाह पारायणे व श्रीज्ञानेश्वरीचीही अनेक पारायणे केली आहेत. तसेच १९८९ मध्ये नाशिक येथे ६ महिने त्यांनी मौन व्रत पाळले होते. गुजरातेत श्री नारेश्वर, महुवा आदि ठिकाणी राहूनही त्यांनी साधना केली आहे.

'श्रीरामचरित मानस प्रेमी मंडळा'चे ते मुख्य आधारस्तंभ आहेत पण त्यांनी एकही पद भूषविलेले नाही, ते 'विश्वस्त' ही नसून सर्व विश्वस्तांपेक्षांही त्यांनी मंडळाच्या प्रगतीसाठी अधिक परिश्रम घेतले आहेत. त्यांच्या निष्काम कर्म योगामुळेंच आज मंडळास स्थैर्य प्राप्त झाले असून पूज्य आचार्य किशोरजी व्यास, पूज्य मुरारी बापू, पूज्य स्वामी तेजोमयानंदजी (चिन्मय मिशन) इत्यादि संतांचे तसेच इतरही अनेक मान्यवरांचे कृपाशीर्वाद व बहूमोल आर्थिक सहकार्य इत्यादिचा लाभ मंडळास झाला आहे. मंडळाच्या कार्यात त्यांचा सिंहाचा वाटा आहे व त्याबद्दल मंडळास त्यांच्याविषयी अत्यंत आत्मीयता व सार्थ असा अभिमानही आहे.

अनेक ग्रंथांचा अभ्यास असल्याने ते उत्तम,लेखकही आहेत. 'रामू' या नांवाने त्यांचे लेख नेहमी प्रकाशित होत आले आहेत. अनन्य गुरुनिष्ठा, गुरुसेवेसाठी कितीही कष्ट सोसण्याची तयारी, चिकाटी, सचोटी, अनालस्य, ईश्वर भक्ती इत्यादि सद्‌गुणांनी ते संपन्न आहेत.

गेल्या वर्षी श्रीसद्‌गुरुंच्या पुण्यतिथीच्या दिवशीं म्हणजे फाल्गुन वद्य दशमीच्या दिवशी आंतर राष्ट्रीय कीर्तीचे संत, व श्रीरामचरित मानसाचे अनन्य प्रेमी भक्त, पूज्य मुरारीबापू यांचे श्री. श्रीरामजी गिल्डा यांचे घरीं आगमन झाले व श्री. श्रीरामजीनी श्री सद्‌गुरु स्वरूप समजून त्यांचे पूजन केले ते त्यांनी आनंदाने स्वीकारले! श्री. श्रीरामजींच्या अनन्य गुरुनिष्ठेची ही प्रचितिच त्यांना मिळाली असे म्हटले तर ती अतिशयोक्ति ठरणार नाही!

कै. सौ. सावित्री पल्लोड, नाशीक

सौ. सावित्री ही सौं. राजकुंवरजी आणि श्री. श्रीरामजी गिल्डा यांची सुकन्या. तिला वयाच्या १०/१२ वर्षापासूनच मधुमेहाचा तीव्र विकार होता. तिचा विवाह श्री. गोपीकिसनजी पल्लोड यांच्याशी झालेला होता. १९९२ साली जानेवारी मध्यें तिचा विकार बळावला व किडनी बिघडून तिला देवाज्ञा झाली. त्यापूर्वी तिला आलेले कांही अनुभव खाली मुद्दाम दिले आहेत.

१९९१ च्या डिसेंबर मध्ये श्री. श्रीरामजी हनुमान यज्ञासाठी परांडा येथे आलेले होते. यज्ञ समाप्तीच्या दिवशी सौ. सावित्रीची स्थिति गंभीर असल्याची तार आली म्हणून ते यज्ञ होताच लगेच नाशिकला गेले. तो दिवस ३१ डिसेंबरचा होता. त्या दिवशी तिने ती. भाऊंना ओळखले आणि म्हणाली, "भाऊ तुम्ही आलांत?" नंतर मात्र ती बोलू शकली नाही. त्या आधीही ती. भाऊ महुवाला साधनेसाठी गेले असतां तिची तब्बेत बिघडली होती तेव्हां त्यांना महुआहून बोलावून घेतले होते. तेव्हां ती सर्वांना म्हणाली होती, "भाऊला कशाला बोलाविले? त्यांच्या साधनेंत अडथळा कशाला? अशा परम सात्विक, परम भागवत सावित्रीचे प्राणोत्क्रमणही तसेच अत्यंत सुखद, परम परमात्म्याच्या स्मरणांत झाले.

त्यापूर्वी काही दिवस तिला पहाटे स्वप्न पडले. त्यांत कनक सिंहासनावर बसलेले भगवान श्रीरामचंद्र दिसले. श्रीरामरायांनी तिला 'जानव' घालण्यास सांगितले. तिने आपल्या भाऊस सांगितले - "भाऊ भाऊ, श्रीभगवान 'जानव' मागत आहेत. "भाऊनी सांगितले, 'थांब आपण मंत्रून मंत्रोच्चारणाने जानव घालू." येथेच स्वप्न संपले.

दोन दिवसांनी दुसरे स्वप्ने पडले. त्यांत एक वानर दुरून धावत धावत तिच्याकडे येत होता. येऊन लगेच तिच्या खांद्यावर बसला. ती घाबरली. सांत्वनासाठी तिने मागे फिरून पाहिले. मागे एक शिवालय व श्रीरामालय मंदिर होते. समाधान झाले हे वानर केवळ श्री हनुमान आहेत. ती अत्यंत हर्षित झाली. येथे हे स्वप्न संपले.

त्यानंतर एक स्वप्न पडले. ती वनांत होती. चितेसारख्या गोवऱ्या रचल्या होत्या. त्यावर तिने आपलाच अग्निदाह संस्कार आपल्याच डोळ्यांनी पाहिला. येथेच स्वप्न संपले.

येथे संत शिरोमणि तुकारामांची आठवण होते. 'आपुले मरण पाहिले म्यां डोळां। तो सोहळा अनुपम."

गंमत अशी की ज्या खोलीत ती. भाऊंचे (श्रीरामजींचे) मौन साधन झाले, त्याच खोलीत येऊन ती राहिली. शेवटची यात्रा तिला येथून संपवावयाची होती. तिचे मृत्यु

भय संपले होते. ती अमृता होणार होती. अमृता झाली पण! त्याच खोलीत पुन्हां श्री हनुमानचालिसाचे हवन झाले. काही संकेत काही तरी नकळत सांगून जातात.

भगवान एक वा अनेक रूपाने येऊन स्वतः त्रास भोगून इतरांची दुःखे दूर करण्यासाठी स्वतः ढाल बनतात. भगवंताची परम अनुकंपा अगाध असते. लीलया ते काही करून जातात. आम्ही माणूस म्हणून त्यांची अवहेलना करून त्यांची दखल घेत नाही.

अशा परम भाग्यवान, श्रीगजानन महाराजांच्या कृपांकित चिरंजीव सावित्रीस आम्ही कां म्हणून प्रणाम करूं नये? जिला स्वतः परमपूज्य श्रीसद्गुरुनाथ प्रज्ञानानंद सरस्वती एका नावेतून घेऊन जातात! मोठा हिरवा गार सागर आहे. चोहोंकडे पाणीच पाणी आहे. गेरुवे वस्त्रधारी स्वामी वल्हीने नाव चालवत आहेत. सावित्री समोर बसली आहे! कां ती भवसागर तरून नाही जाणार? आणि मरणही धन्य धन्य झाले!

श्रीरामाला केवळ प्रेमच प्रिय आहे. या प्रेमभक्तिच्या पोटीं कांही अश्रु- पावन करणारे अश्रु सर्वांना पवित्र करणार!

श्री. एम. आर. अघोर, सोलापूर यांचे अनुभव

मी साधारणपणे १९६५ च्या ऑगस्ट महिन्यांत प्रथम पूज्य स्वामींच्या सान्निध्यांत आलो. १९६७ मध्ये पू. स्वामी उस्मानाबाद मुक्कामी होते. उस्मानाबाद जिल्हा अत्यंत कमी पाऊसमान असलेला जिल्हा. परंतु १९६७ च्या जून महिन्यांत सतत महिनाभर सूर्य दर्शन नाही असा पाऊस झाला आणि ओल्या दुष्काळाची चिन्हे स्पष्टपणे दिसू लागली. असेच पूज्य स्वामींच्या दर्शनास गेलो असतां स्वामी मला म्हणाले की पाऊस थांबवला पाहिजे मी विचारले, 'कसा थांबणार?' त्यावर ते मला म्हणाले की "आम्ही सांगतो त्याप्रमाणे प्रयोग करशील?" मी 'हो' म्हणालो.

दुसरे दिवशी स्नान करून सोवळ्यांत पू. स्वामींच्याकडे गेलो. त्यांनी मला एक मंत्र सांगितला व गावाच्या साधारण दोन मैल इतक्या अंतरावर वाहत्या नदीच्या काठी हातात पाणी घेऊन मंत्र दहा वेळा म्हणून हातांत असलेले पाणी आकाशाकडे फेकण्यास सांगितले अशी तीन आवर्तने करण्यास सांगितले. सूचनेप्रमाणे मी नदीच्या काठाने गांवाबाहेर दीड एक मैल गेलो आणि सूचनेप्रमाणे क्रिया केल्या. माझे सोबतीस श्री. वडगावकर ह्यांना पाठवले होते. आम्ही जातांना व पू. स्वामींच्या सूचनेप्रमाणे क्रिया करतांना मोठा पाऊस पडतच होता. परत आल्यानंतर साधारणपणे पाऊस कमी होण्यास सुरुवात झाली आणि दोन तासाचे अवधित पाऊस पूर्णपणे थांबला. त्यावर्षी उस्मानाबाद जिल्ह्यांत अत्यंत चांगली पिके झाली.

२) अदृश्य सृष्टी नाही असे आपण म्हणतो पण अदृश्य सृष्टी असावी. असो. माझे मेव्हणे आणि त्यांचा मित्र १९६८ मध्ये बस्तरला गेले होते. परत आल्यानंतर त्यांचा मित्र कोणत्या तरी विचित्र शक्तीने झपाटल्यासारखा वागू लागला. त्याला स्वामींच्या समोर आणतांच 'या गंगाधर शास्त्री' असे स्वामी म्हणाले व त्यावर हातात पाणी घेऊन कोणत्या तरी मंत्राने मंत्रून प्रोक्षण केले. पुढे १/२ दिवसात त्याचे वागणे पूर्ववत झाले.

३) अगदी ताजा अनुभव म्हणजे १९९६ च्या जुलै महिन्यांतील आहे. गुरुपौर्णिमेसाठी परंड्यास जाण्याचे ठरविले. २७-७-९६ दुपारी ४ च्या गाडीने जाण्याचे ठरवले पण काही कारणामुळे ४ ला ५ मिनिटे कमी असतांना मी घरांतच होतो. तेवढ्यांत माझी मुलगी काम करीत असलेल्या फॅक्टरीच्या मालकीण बाईंचा फोन आला की मला स्वामीसाठी ५१ रुपये गुरुपौर्णिमेसाठी पाठवावयाचे आहेत. तुम्ही घरीच थांबा. मी फोनवर माझी लगेच ४ ला गाडी असल्याचे सांगितले, त्यावर 'मी गाडी पाठवते, पैसे घ्या व त्याच गाडीने स्टँडवर जा. स्टँडवर पोहचविण्याची मी ड्रायव्हरला सूचना देते असे सांगितले. त्याप्रमाणे गाडी आली; मी स्टँडवर गेलो आणि मला गाडीही मिळाली. हा प्रसंग दि. २७-७-९६ चा म्हणजे स्वामी समाधिस्थ झाल्यानंतर २७-२८ वर्षांनी आलेला अनुभव आहे.

आमची इतर प्रकाशने

श्री परमपूज्य प्रज्ञानानंद सरस्वती स्वामी महाराज यांचे अप्रकाशित वाङ्मय प्रसिद्ध करावे हा प्रधान हेतू मनात ठेवून १९८८ साली 'श्रीरामचरितमानसप्रेमी मंडळ' डोंबिवली या नावाने सार्वजनिक विश्वस्तसंस्था (रजि. नं. ए - ९२९, ठाणे विभाग) नोंदविण्यात आली असून या ट्रस्टतर्फे खालील पुस्तके प्रकाशित झाली आहेत.

सर्व पुस्तके एकदम मागविणाऱ्यास टपालखर्च माफ केला जाईल.

श्रीरामचरितमानसप्रेमी मंडळ

४, श्रीगणेश, अनंतराज सोसायटी, जलाराम मंदिरजवळ, नेहरू रोड, डोंबिवली (पूर्व) ४२१ २०१.